

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU MYKEN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Pakize ÇAĞLAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayşe Emel ERTEN

ANKARA - 2013

ONAY

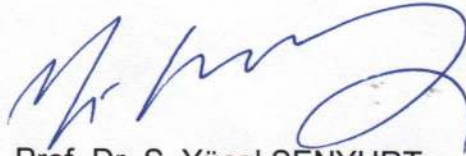
Pakize Çağlar tarafından hazırlanan "Geç Tunç Çağı'nda Anadolu Myken İlişkileri" başlıklı bu çalışma, 25.09.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ (Başkan)

Prof. Dr. Ayşe Emel ERTEN

Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT

ÖZET

ÇAĞLAR, Pakize. Geç Tunç Çağı'nda Anadolu Myken İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Geç Tunç Çağı'nın başladığı dönemde Anadolu, Kıta Yunanistan ve Akdeniz Havzası'nda köklü değişimler yaşanmış ve bu zaman aralığında söz konusu bölgelerde yeni siyasi oluşumlar meydana gelmiştir. Ege Havzası'nda Minos Uygarlığı güç kaybederken yerini Myken siyasi oluşumuna bırakmış, Anadolu'da ise Hitit siyasi egemenliği hızla güç kazanmıştır. Kıta Yunanistan , Ege adaları ve Doğu Akdeniz'e kadar geniş bir coğrafi alan içinde yayılım gösteren Myken kültürü siyasi yapısı hakkında kesin bir sonuca varmak şu an için mümkün değildir. Anadolu'da ise Myken kültürünün ne şekilde yayılım bulduğu sınırlı bilgilerle karşımıza çıkmaktadır. Myken etkinlik alanının en yoğun olarak gözlemlendiği Batı Anadolu'da elde edilen veriler sınırlı sayıdadır ve farklı yorumlara dayanmaktadır. Anadolu'da gerçek anlamda bir Myken kolonisi olup olmadığı uzun yıllar tartışma konusu olmuş ve konuyla ilgili oldukça değişik görüşler ortaya atılmıştır. Fakat şu an için yapılan tüm yorumların bir varsayımdan ileri gidemeyeceği kesindir.

Anadolu'da güçlenen Hitit otoritesi sınırlarını daha çok Mezopotamya ve Kuzey Suriye yönünde genişletmiştir. Ancak Batı Anadolu'nun zengin kaynakları göz ardı edilmemiş ve bu bölge sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

Dönem için önemli veriler sunan bir diğer konu Doğu Akdeniz ticaretidir. Bu sistem farklı siyasi sınırlar içinde olan güçlerin uzak mesafe yaptığı ticareti kapsamaktadır. Akdeniz dünyasını kapsayan ticari ilişkiler söz konusu dönemde büyük bir ivme kazanmış; Mısır, Levant, Kıbrıs, Anadolu ve Yunanistan gibi siyasi otoriteler bu aşda önemli roller oynamışlardır. Bu ticari sistemde tüccarlar Yakındoğu'nun gelişmiş uygarlıklarına hammadde

sağlamış ve karşılığında batıdaki kültürlerin talep ettiği lüks malları alma olanağına sahip olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler

1.Anadolu

2.Myken

3.Geç Tunç Çağı

4.Deniz Ticareti

5.Batı Anadolu

ABSTRACT

ÇAĞLAR, Pakize. Anatolian Mycenaean Relations in The Late Bronze Age, Master Thesis, Ankara, 2013

At the beginning of the Late Bronze Age in Anatolia, mainland Greece and the Mediterranean basin experienced radical changes and in the period of time in these regions, new political formations have occurred. While in the Aegean basin the Minoan Civilization lost its power and gave place to Mycenaean political formation, in Anatolia the Hittite political hegemony has gained power. For the present, it is not possible to get certain knowledge on Mycenaean political culture which have expanded over the mainland Greece, the Aegean islands and the Eastern Mediterranean. Limited knowledge could be gained about how the Mycenaean culture has affected Anatolia. There is limited knowledge of western Anatolia that Mycenaean efficiency has observed intensely and there are different considerations on that. Whether there is a real sense of Mycenaean colony in Anatolia or not has been discussed for many years and quite different views on the issue have been proposed. However, for now beyond all question, all these discussions are the part of hypothesis.

While Hittite dominance which has gained power in Anatolia has extended mostly over Mesopotamia and northern Syria, western Anatolia's rich resources have not been ignored and tried to keep under the control constantly.

Another issue that offers important data for the period of time has been the Eastern Mediterranean trade. This trading system has included the long distance commerce of the powers within the different political frontiers. Importance of trading relations over the Mediterranean has become important in that period and the big political authorities such as Egypt, the Levant,

Cyprus, Anatolia and Greece have played an important role in that network. Within that trading system, the traders have supplied raw materials for the near East developed culture and in return for that, they have been able to get luxury goods demanded by the western cultures.

Key Words

1. Anatolia

2. Mycenaean

3. Late Bronze Age

4. Sea Trade

5. West Anatolia

ÖNSÖZ

Geç Tunç Çağı'nda Anadolu Myken İlişkileri başlıklı tez çalışmasında Anadolu ve Myken kültürünün dönem içindeki ilişkileri seramik, cam, mimari, terracotta ve metal eserler, ölü gömme adetlerindeki ortak uygulamalar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu tez konusunu bana çalışma imkanı sağlayan ve çalışma boyunca her aşamada yanımda olan, tezimin akademik standartlarda olmasını sağlayan, görüş ve önerilerini benden esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Emel Erten'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca üzerimdeki emeklerini görmezden gelemeyeceğim değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt ve Doç. Dr. Ayşe Fatma Erol'a teşekkür ederim.

Bugüne kadar beni destekleyen ve yanımda olan aileme, maddi manevi yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmak gönül borcumdur.

Pakize Çağlar

2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
LEVHALAR/RESİMLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA YUNANİSTAN

1.1.SİYASİ VE EKONOMİK COĞRAFYA.....	5
1.2. MYKEN KÜLTÜRÜ'NÜN BAŞLICA MERKEZLERİ	20

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU

2.1. SİYASİ VE EKONOMİK COĞRAFYA.....	35
2.2.GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA BATI ANADOLU'NUN BAŞLICA MERKEZLERİ.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU VE YUNANİSTAN'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI VE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1.ANADOLU'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI.....	78
3.1.1. SERAMİK.....	78
3.1.2.CAM.....	115
3.1.3.MİMARİ.....	128
3.1.4.MYKEN TERRACOTTA FİGÜRİNLERİ.....	135
3.1.5.METAL ESERLER.....	141
3.1.6.ÖLÜ GÖMME ADETLERİ.....	153
3.2.YUNANİSTAN'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI..	174
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	186
EKLER.....	211

KISALTMALAR LİSTESİ

AJA: American Journal of Archaeology.

ANATOLİA: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Önasya Akdeniz Dilleri, Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Dergisi, Ankara.

ANMED: Anadolu Akdeniz'i Arkeoloji Haberleri.

BELLETEN: Belleten. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

BKZ: Bakınız.

BSA: Annual of the British School at Athens.

CTH: E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris.

DTCF: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.

HESPERİA: Journal of the American School of Classical Studies at Athens.

HİSTORIA: Zeitschrift für Alte Geschichte Revue d'histoire ancienne. Journal of Ancient History. Rivista di storia antica, Wiesbaden.

KBO: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin.

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları.

LEVANT: Levant. British School in Jerusalem, London.

LH: Late Helladic.

M.Ö: Milattan Önce.

OLBA: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayını.

OJA: Oxford Journal of Archaeology.

TEBE: Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

VD: Ve Diğerleri.

YY: Yüz Yıl.

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1: Troia

- a. VIh Myken seramiği kylix, Mountjoy 1999, figür 4.21.
- b. VI g Myken seramiği kylix, Mountjoy 1999, figür 4.21.
- c. Aşağı kent Myken seramiği, iki yatay kulplu derin kase, Korfmann 1990, resim 10.

Levha 2 : Troia

- a. İthal Myken seramiği üç kulplu çömlek, Akyurt 1998, şekil 8d.
- b. İthal Myken seramiği pyxis, Akyurt 1998, şekil 8e.
- c. İthal Myken seramiği üzengi kulplu kap, Akyurt 1998, şekil 8f.
- d. VI. tabaka Myken testisi, Korfmann 2001, resim 25.
- e. VI. tabaka Myken buluntuları, Korfmann 2001, resim 26.

Levha 3 : Beşiktepe

- a. 15 nolu mezar yapısı, Myken taklidi ayaklı krater, Korfmann 1986, resim 6.
- b. 15 nolu mezar yapısı, Myken seramiği pyxis, Korfmann 1986, resim 4.

Levha 4 : Beşiktepe

- a. Yerli Myken seramiği derin kase, Korfmann 1987, resim 5.1.
- b. Yerli Myken seramiği kase, Korfmann 1987, resim 5.6.
- c. Yerli Myken seramiği pyxis, Akyurt 1998, şekil 14c.

Levha 5 : Panaztepe

- a. Mezarlık alanı, yerli Myken seramiği kylix, Günel 1999, levha 165.2.
- b. Mezarlık alanı, ithal Myken seramiği, kesik gaga ağızlı testi, Günel 1999, levha 175.1b.
- c. Mezarlık alanı, yerli Myken seramiği, amphora, Günel 1999, levha 173.1b.

Levha 6 : Panaztepe

- a. Mezarlık alanı, ithal Myken seramiği, üzengi kulplu kap, Günel 1999, levha 176.1b.
- b. Myken seramiği, matara, 1999, Günel 1999, levha 177.

Levha 7 : Liman Tepe

- a. İthal Myken seramiği, boya bezemeli kase, Erkanal-Günel 1995, şekil 2.
- b. 3. Tabaka Myken seramiği, Erkanal, 2008, figür 5.
- c. Liman Tepe Myken seramik örnekleri, Erkanal-Aykurt 2008, resim 6.
- d. Liman Tepe Myken seramik örnekleri, Erkanal-Aykurt 2008, resim 7.

Levha 8 : Bakla Tepe

- a. Bakla Tepe, ithal Myken seramiği, Erkanal-Özkan 1998, resim 5.
- b. Bakla Tepe Myken seramiği, Özkan-Erkanal 1999, resim 10.

Levha 9 : Bakla Tepe

- a. Bakla Tepe Myken seramikleri, Erkanal-Özkan 1999, resim 11.

Levha 10 : Ayasuluk Tepesi

- a. Ayasuluk Tepesi, kırmızı astarlı yonca ağızlı testi, Erdemgil-Büyükkolancı 1992, resim 13.
- b. Ayasuluk Tepesi, kırmızı astarlı çömlek, Erdemgil-Büyükkolancı 1992, resim 14.
- c. Ayasuluk Tepesi, Geç Tunç Çağı mezarı, ithal Myken seramiği, krater, Gültekin-Baran 1964, no.1.
- d. Ayasuluk Tepesi, Geç Tunç Çağı mezarı, ithal Myken seramiği, matara, Gültekin-Baran 1964, no.5.

Levha 11 : Çine

- a. Çine Geç Tunç Çağı ithal Myken kabı, Günel, 2008, figür 6.
- b. Çine Myken seramikleri, Günel 2008, figür 8b.
- c. Çine Myken seramikleri, Günel, 2008, figür 8c.

Levha 12 : Çine

- a. Çine seramik örnekleri, Günel, 2007, resim 5.

Levha 13 : Milet-İasos

- a. İthal Myken seramiği kylix, Niemeier-Niemeier 1997, resim 46a.
- b. Yerli Myken seramiği, skyphos parçası Niemeier-Niemeier 1997, resim 30.
- c. İthal Miken seramiği, iki yatay kulplu derin kase, Niemeier-Niemeier 1997, resim 29c.
- d. İasos, ithal Myken seramiği, krater, Özgünel 1984, levha 26.

Levha 14 : Pilavtepe

- a. Pilavtepe Myken kapları, Benter 2010, levha 3 resim 7.
- b. Pilavtepe krater, Benter 2010, levha 2 resim 6.

Levha 15 : Müskebi

- a. Müskebi Mezarlığı, ithal Myken seramiği, üç ayaklı kap, Boysal 1967a, resim 12.
- b. Müskebi Mezarlığı, ithal Myken seramiği, üzengi kulplu çömlek, Boysal 1967a, resim 8a.
- c. Müskebi Mezarlığı, ithal Myken seramiği, pyxis, Boysal 1967a, resim 11.
- d. Müskebi Mezarlığı, ithal Myken seramiği, kylix, Boysal 1967a, resim 2.

Levha 16 : Müskebi

- a. Müskebi çanak, Akyurt 1998, şekil 27 a.
- b. Müskebi çanak, Akyurt 1998, şekil 27 b.
- c. Müskebi fincan, Akyurt 1998, şekil 27 c.
- d. Müskebi fincan, Akyurt 1998, şekil 27 d.
- e. Müskebi, maşrapa, Akyurt 1998, şekil 27 e.

Levha 17 : Müskebi

- a. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 a.
- b. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 b.
- c. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 c.
- d. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 d.
- e. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 e.
- f. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 f.
- g. Müskebi tunç mızrak ucu, Akyurt 1998, şekil 35 g.

Levha 18 : Müskebi

- a. Müskebi tunç Myken kılıçları, Akyurt 1998, şekil 37.
- b. Müskebi tunç Myken bıçakları, Akyurt 1998, şekil 34.

Levha 19 : Uluburun Gemisi

- a. Üzengi kulplu Myken testisi, Uluburun 2006, resim134.
- b. Myken kylix, Uluburun 2006, resim136.
- c. Myken kylik, Pulak 2006, resim 50.
- d. Üzengi kulplu Myken testisi, Uluburun 2006, resim135.

Levha 20 : Kilisetepe

- a. Kilisetepe Myken seramiği, Myken derin kase, French, 1994, s. 376, 957.
- b. Kilisetepe Myken seramiği, Postgate-Thomas, 2007, figür 409.
- c. Kilisetepe Myken seramiği, Postgate-Thomas, 2007, figür 408.

Levha 21 : Gözlükule Höyük

- a. Gözlükule Myken seramiği, Mountjoy 2005, 112; figür 8.

Levha 22 : Boğazköy

- a. Boğazköy Myken savaşı, Macqueen 1999, resim 33.
- b. Boğazköy kılıcı, Uluburun Gemisi 2006, resim 222.
- c. Boğazköy kılıcı detay, Uluburun Gemisi 2006, resim 222.
- d. Boğazköy kılıcı üzerindeki Akkadca yazıt, Uluburun Gemisi 2006, resim 222.

Levha 23 : Kuşaklı

- a. Kuşaklı Myken seramiği, Müller Karpe 2004, resim 13.

Levha 24 : Maşat Höyük

- a. Üzengi kulplu Myken testisi, Özgüç 1980, levha P.37.
- b. Maşat Höyük Myken seramiği, Özgüç 1982, levha.P47, 5-6.

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1

- 1a. Tiryns fresko, Marinatos 1960, resim 226.
- 1b. Tiryns Ava Çıkış Sahnesi fresko, Mansel 1984, resim 65.
- 1c. Tirys fresko Domuz Avı Sahnesi, Mansel 1984, resim 66.

Resim 2

- 2a. Mykenai fresko, Warren 1975, s. 163.
- 2b. Tiryns sarayı, Mansel 1984, resim 64.
- 2c. Dendra bronz zırh ve miğfer, Chadwick 1976, resim 64.
- 2d. Mykenai savaşçı başı, Matthaus 2006, resim 25.

Resim 3

- 3a. Mykenai Savaşçılar Vazosu, Marinatos 1960, resim 232-233.
- 3b. Karabel Anıtı, Hawkins 1998, figür 2.
- 3c. Akpınar Anıtı, Niemeier 2002, resim 5.

Resim 4

- 4a. Troia VIIb damga mühür, Korfmann 2006, resim 2.
- 4b. Troia VIIb2 akik mühür, Korfmann 1996, Levha 2.2.
- 4c. Beşiktepe taş Myken mührü, Korfmann 1986, resim 6.3.

Resim 5

- 5a. Troia VIIa tabakasında bulunan tunç heykelcik, Belli 2004, resim 8.
- 5b. Kadıkalesi'nde bulunan heykelcik, Akdeniz 2004, figür 5.
- 5c. Efes Priest Heykelciği, Hanfmann 1962, figür 1.

Resim 6

- 6a. Uluburun gemisi fayans-cam boncuk, Uluburun Gemisi 2006, resim 96.
- 6b. Uluburun gemisi cam külçe, Pulak 2006, resim 22.
- 6c. Mykenai kehribar boncuklar, Matthaus 2006, resim 13.
- 6d. Müskebi cam boncuklar, Özet 1998, resim 3.

Resim 7

- 7a. Panaztepe cam boncuklar, Çınardalı Karaaslan 2012 a, figür 10.

7b. Panaztepe kabartmalı cam boncuklar, Çınardalı Karaaslan 2012 a, figür 14.

7c. Panaztepe rozet biçimli cam boncuklar, Çınardalı Karaaslan 2012 a, figür 15.

Resim 8

8a. Panaztepe kadın figürlü boncuk, Çınardalı Karaaslan 2012 a, figür 16

8b. Kolophon boncuk, Akyurt 1998, şekil 21, c.

8c. Pilavtepe boncuklar, Benter 2010, levha 5.

Resim 9

9a. Boğazköy Yerkapı Poterni, Darga 1992, resim 73.

9b. Tiryns poterni, Jung 2006, resim 5.

9c. Mykenai kiklopien duvarlar, Mylanos 1966, levha 10.

Resim 10

10a. Boğazköy Aslanlı Kapı görünümü, Darga 1992, resim 113.

10b. Aslanlı Kapı'dan detay, Darga 1992, resim 114.

Resim 11

11a. Mykenai Aslanlı Kapı, Mylanos 1966, levha 16.

11b. Mykenai pişmiş toprak figürin örnekleri, Mylanos 1966, levha 106.

11c. Mykenai, pişmiş toprak figürin örnekleri, Mylanos 1966, levha 108.

Resim 12

12a. Liman Tepe Myken figürini, Erkanal vd. 2003, resim 7.

12b. Kadıkalesi Myken figürin başı, Akdeniz 2007, resim 17.

12c. Liman Tepe Myken figürin başı, Günel 1998, figür 1.

12d. Miletos Myken figürin başı, Weickert 1957, Levha 18/1.

12e. Troia Myken figürini, Schmidt 1902, 3562.

12f. Efes Myken figürin başı, Bammer-Muss 1996, resim 23.

Resim 13

13a. Beşik Tepe tunç bıçak, Akyurt 1998, şekil 18 m.

13b. Sarımeşe Tepe tunç bıçak ve kılıç, Genç 2006, resim 4.

13c. Değirmen Tepe kılıcı, Niemeier-Niemeier 1997, Levha. 2.

13d. Panaztepe Myken kılıcı, Ersoy 1988, Levha 5.

Resim 14

14a. Cylemnestra Mezarı, Mylanos 1966, levha 115.

14b. Atreus Mezarı, Taylour 1964, levha 22.

Resim 15

15a. Bakla Tepe oda mezarı, Erkanal-Özkan 1999, Resim 10.

Resim 16

16a. Mykenai'de bulunmuş bulla, Cline 1991, Levha XXIIIb.

16b. Perati'de bulunmuş mühür, Cline 1991, Levha XXXIb.

16c. Mykenai geyik ritonu, Cline 1991, Levha XXIIa.

Resim 17

17a. Tiryns'de bulunan silindir mühür, Cline 1991, levha XXVb.

18b. Thebes'de bulunan silindir mühür, Cline 1991, levha XXVIIIa.

Resim 18

18a. Nezero'da bulunan heykelcik, Cline 1994, Levha 9 resim 32.

18b. Tiryns'de bulunan heykelcik, Canby 1969, figür 38.

PLAN LİSTESİ

Plan 1

- a. Tiryns planı, Iakovidis 1983, plan 1.

Plan 2

- a. Tiryns saray planı , Mylonas 1966, levha 51.

Plan 3

- 3a. Mykenai planı, Marinatos 1960, figür 18.
3b. Mykenai saray planı, Iakovidis 1983, plan 11.

Plan 4

- a. Gla planı, Mylonas 1966, levha 47.

Plan 5

- a. Gla saray planı , Mylonas 1966, levha 76.

Plan 6

- 6a. Mykenai B Dairesel Mezar planı, Mylonas 1966, levha 88.
6b. Atreus Mezarı planı, Marinatos 1960, figür 24.

Plan 7

- 7a. Milet Değirmentepe, D 33 mezarı, Niemeier 1998, resim 10.
7b. Müsgebi kaya mezarları planı, Akyurt 1998, şekil 24.

GRAFİK LİSTESİ

- 1a. Myken seramiğinin Batı Anadolu merkezlerindeki kronolojik dağılımı
1b. Myken seramiğinin Akdeniz Bölgesi merkezlerindeki kronolojik dağılımı

GİRİŞ

“Geç Tunç Çağı’nda Anadolu Myken İlişkileri” başlıklı tez çalışmamızda Anadolu ve Yunanistan anakarasında oluşan siyasi güçler ve bu güçlerin birbiri ile olan ilişkilerinin sonuçlarının arkeolojik verilere yansımaları değerlendirilecektir.

Geç Tunç Çağı’nda Anadolu’da etkin olan siyasi güç ve kültür hiç şüphesiz Hitit İmparatorluğu’dur. Yunanistan anakarasında ise, Akhaların ülkeye gelişleriyle ortaya çıkan Myken kültürü ve siyasi varlığı söz konusudur. Çalışmamız kapsamında her bir ülkede geçerli olan bu kültürel oluşumlar arasındaki bağlantılar mimari, seramik, metal objeler, terracotta eserler ve ölü gömme adetleri gibi farklı başlıklar altında incelenecektir.

Bu bağlamda yazılı metinler ve maddi kültür kalıntıları bir arada incelenecektir. Tezin hazırlanma sürecinde konuyla ilgili olan yayınlar mümkün olduğunca toplanmış ve farklı görüşler ele alınarak bilimsel bir tartışma zemini üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Çalışmalarımız sırasında adı geçen dönemde Anadolu-Ege ilişkileri konusunda yapılan çalışmaların birçok alanda henüz yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Bazı yayınlar da güncelliklerini kaybetmiş bulunmakta veya kazı raporlarından öte ayrıntılı yorum ve değerlendirmeleri içermemektedirler. Bu durum, tez hazırlanırken karşılaşılan en önemli sorun olmasına karşın, bir yandan da çalışma için cesaret verici ve yönlendirici olmuştur. Şimdiye kadar konu ile ilgili olarak sahip olunan bilgilerin yorumlanarak elde edilen verilerin tümü üzerinde bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmamız sırasında seçilen yöntem, iki kültür arasındaki ilişki boyutlarının daha net anlaşılabilmesi için buluntu gruplarının genişletilmesi ve pek çok yönden incelenmeye çalışılmasıdır. Konu hakkında dağınık olan çalışmalar bir araya getirilmeye çalışılarak, tez çalışması kapsamında ulaşılan sonuçların bir bütün halinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezin Birinci Bölümü'nde Yunanistan coğrafyası ana hatlarıyla tanıtılmış, arkeolojik veriler ve yazılı kaynakların ışığı altında Myken kültürü anlatılmıştır. Yunanistan'ın doğal kaynaklarının sınırlı oluşu bu toplumu farklı kaynak arayışları içine yöneltmiş olmalıdır. Daha önce Minos Uygarlığı'nın denetiminde olan Doğu Akdeniz deniz ticaretinin Mykenliler'in eline geçtiği ve onların bu ticareti büyük bir başarıyla sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Myken ticaretinin asıl ilgi alanını Yakındoğu oluşturmaktadır. Ancak, Mykenliler Batı'da Sicilya'ya kadar geniş bir alanda da etkili olmayı başarmışlardır. Makedonya, Balkanlar gibi Kuzeybatı merkezlerinin yanında Doğu'da Kıbrıs, Ugarit, Mısır gibi Doğu Akdeniz'de yer alan pek çok merkezde etkin bir rol oynamışlardır.

Myken ticaret sisteminin etkin olarak sürdürüldüğü ülkeler arasında Batı Anadolu'da yer almaktadır. Bölgede pek çok merkezde Myken etkili eserler gün yüzüne çıkarılmıştır. Hitit metinlerinde adı geçen, Batı Anadolu'da olması gerektiği düşünülen fakat günümüzde yeri kesin olarak belirlenemeyen Ahhiyawa, ses benzerliğinden dolayı Akhalarla özdeşleştirilmek istenmektedir. Bu bağlamda Batı Anadolu'da Myken kolonilerinin kurulmuş olduğu düşüncesi ortaya atılmaktadır. Öyle ki, Mykenlilerin yayılımı sadece Batı Anadolu ile sınırlı tutulmamakta, Akdeniz Bölgesinde'de de etkinliklerin olduğu yönünde teoriler ortaya atılmaktadır. Bu konudaki görüşlere ve önerilere tezin üçüncü bölümünde yer verilmektedir.

Tez çalışmasının İkinci Bölümü'nde ise, Anadolu coğrafyası tarihsel bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Geç Tunç Çağı Anadolu'sunda Hititler büyük bir imparatorluk olmayı başarabilmiş ve etki alanlarını geniş bir coğrafya içinde hissettirmiştir. Vasallık sistemiyle hakimiyet alanlarını genişleten bu gücün ilgi alanını öncelikli olarak Suriye ve Mezopotamya oluştursa da, Batı Anadolu hiçbir zaman ihmal edilmemiştir. Hititler, Batı Anadolu'nun zengin hammadde kaynakları ve buradan geçen tarihi metal yollarının güvenliğini sağlamak ve denetim altında tutmak için özel çaba harcamışlardır. Batı Anadolu'ya gösterilen ilginin bir başka nedeni ise, bölgenin asıl Myken ülkesine

(Yunanistan) olan yakın konumudur. Stratejik öneme sahip Batı Anadolu, Ege dünyası ile erişim sağlayabilmeye olanak tanıyan konumunun yanında vadileri aracılığıyla İç Anadolu Bölgesi'ne de ulaşım imkanı sağlamakta ve bu nedenle iç bölgelerin güvenliğinin sağlanması buradaki yolların denetim altında tutulmasına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle Hitit güçleri için Batı Anadolu ayrı bir önem taşımakta ve bağlantı hiçbir zaman kesilmemeye çalışılmaktadır.

Tez kapsamında söz konusu dönem için Batı Anadolu'da yer alan küçük krallıklar ve Hitit İmparatorluğu arasındaki sorunlar tarihsel metinlere de dayanılarak incelenmiş ve yaşanan ilişkilerin boyutu araştırılmıştır. Her ne kadar Hitit İmparatorluğu'nun bölge üzerinde tam olarak hakimiyet kurmadığı gözlemlense de, Batı Anadolu topraklarında Hitit varlığının kanıtlarını oluşturacak arkeolojik veriler bulunmaktadır.

Geç Tunç Çağı için önemli bir başka olgu da, siyasi ilişkiler kadar önemli olan, kültürler arası ilişkilerin doruk noktasına çıkmasını sağlayan ticarettir. Dönemde Ege ve Akdeniz dünyasında ticari ilişkiler had safhaya çıkmış ve bölgelerarası deniz aşırı ticari ilişkiler yaşanmıştır. Böylelikle kültürler arası etkileme ve etkilenme süreci yaşanmış; kültür yayılımı hızlandığı gibi daha geniş alanlara da ulaşmıştır. Bu bağlamda Uluburun, Gelidonya batıkları bu ticaretin niteliğini sunan en önemli veriler olarak incelenmiştir. Anadolu topraklarında da yayılım alanı bulabilmeyi başaran Myken kültürünün bu ticari faaliyetlerin bir sonucu olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamızın Üçüncü Bölümü'nde ise, Yunanistan ve Anadolu topraklarındaki farklı gruplar altında değerlendirilen arkeolojik malzemeler incelenmiştir. İlk olarak Anadolu'nun Batı, Güney ve İç Anadolu bölgelerinde ele geçen seramik buluntular ele alınmıştır. Bölgelerin yerel seramik özellikleri tanıtılmış ve yerleşim yerlerinde tespit edilen Myken seramikleri anlatılmıştır. Daha sonra cam buluntular ele alınarak, Anadolu'da bulunan Myken cam eserleri tanıtılmış; Geç Tunç Çağı'nda camın uluslararası ticari bir meta olarak varlığı ortaya konulmuştur.

Aynı bölümde Hitit ve Myken kültürlerinde görülen mimari özellikler saptanmış ve ortak uygulamalar karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır. Bu kategoride değerlendirilen bir başka başlığı ise metal eserler oluşturmaktadır. Metal eserler Ege dünyası türleri içinde değerlendirilmiş ve ait olduğu tipler saptanmıştır. Myken kültürüne atfedilebilecek olan pişmiş toprak figürinler de kısaca tanıtılmış ve Anadolu'da bulunan örnekleri sıralanmıştır.

Yine aynı bölüm kapsamında Anadolu ve Myken ölü gömme adetlerinde saptanan ortak özellikler yerleşim yerleri tespit edilerek anlatılmış ve mezar armağanları arasında yer alan Myken eserleri de belirlenmiştir. Bunun nedeni, ölü gömme geleneklerinin iki kültür arasındaki iletişimi aydınlatıcı nitelikte olmasıdır.

Tezin son bölümünde ise, Yunanistan'da bulunan Anadolu ve Yakındoğu kökenli arkeolojik malzemelerin tanımı yapılmıştır. Bu bölümde figürin ve mühür gibi Yunanistan anakarasında bulunan eserler tanıtılmış ve Anadolu Yunanistan ilişkilerini yansıtan arkeolojik verilerin yalnızca Anadolu topraklarında saptanan Myken yapıtlarıyla sınırlı kalmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Tezin sonucu ise elde bulunan veriler ışığı altında Anadolu-Myken ilişkilerinin irdelendiği genel bir değerlendirme niteliğindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA YUNANİSTAN

1.1. SİYASİ VE EKONOMİK COĞRAFYA

Kuzeyi Balkanlar'la sınırlı olan Yunanistan, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Batısında İon Denizi (Adriyatik Denizi), doğusunda Ege Denizi, güneyinde ise Akdeniz yer almaktadır. Yunanistan jeolojik olarak tıpkı Anadolu yarımadası gibi genç oluşumlu bir bölge olması nedeniyle karanın yer hareketleri günümüzde de devam etmektedir. Devam etmekte olan depremler, kıvrılma ve kırıklar nedeniyle yüzey şekilleri son derece parçalanmış durumdadır. Kuzey ve orta kesimlerde büyük dağ kütlelerinden olan Pindos ve Olympos'un yanısıra oldukça geniş ovalar da yer almaktadır. Anakaranın güneyinde Peloponnesos Yarımadası'nda dağ silsileleri uzanmakta ve bu bölümde yer alan ovalar yükseltiler nedeniyle daralmaktadır. Yarımada kıyısında ise pek çok takımada yer almaktadır.

Dağlık bir coğrafi yapıya sahip Yunanistan çeşitli doğal bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgeler arasında kuzeyden güneye, batı kıyısına yakın olan Epiros, Akarnania; iç kesimlerde Teselya, güneyde Korinth Körfezi'nin kuzeyinde Aitolia, Phokis ve Boiatia, körfezin doğusunda ise Attika yer alır. Peloponnessos Yarımadası'nda ise kuzeyde Akhaia, batıda Elis, güneyde Messenia ve Lakonia, iç kesimlerde ise Argolis yer almaktadır.¹ Ülkenin üçte ikisi 700 m yüksekliğinde ancak yüzölçümünün yüzde yetmiş ikilik bölümünün yüzde onundan daha azı, düz veya hafif dalgalı düzlük olarak kategorize edilmektedir. Yunanistan karasında jeolojik olaylar; yerel iklim, bitki örtüsü, toprak ve kıyı şekillerinde belirleyici rol oynamış ve bu durum yerleşimlerin gelişmesinde büyük bir paya sahip olmuştur.²

¹ Tekin, 2008: 31-32.

² Bintliff, 1998: 5.

Yunanistan'da yer alan ırmaklar genellikle kısadır. Anakarada yer alan ırmaklar arasında Akheloos, Haliakmon, Aksisos ve Alpheios sıralanabilir. Yunanistan coğrafi şartlarının daha çok dağlık olması, buradaki yaşam ve yerleşim koşullarını etkilemiş ve insanlar genellikle yerleşime daha uygun ovalık ve kıyı kesimlere yerleşmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak Yunanistan, denizcilik faaliyetlerinde oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Yunanistan'ın elverişli limanları, coğrafi konumu gibi nedenlerden dolayı denizcilik, Yunan ulusunun en önemli uğraş alanlarından biri olmuştur.

Yunanistan'ın Tunç Çağı dönemindeki adı "Hellas" olup, ülke insanları kendilerini "Hellenler" (Hellenes) olarak adlandırmış, Romalılar ise ülkeyi "Graecia", halkını ise "Graeci" (Grekler) olarak tanımlamışlardır.³ (Antik Çağ yazarlarından olan Thukydides'e göre, Hellas olarak adlandırılan bölge Troia savaşından önce bu ismi almamış; hatta bu isimlendirme Deukaion'un oğlu Hellen'den önceki zamanda dahi ihtimal bile olmamıştır. Ancak, Hellen oğulları Phthiotis'te güçlenip başka devletler için yardıma çağırıldıktan sonra bu ilişkiler dahilinde Hellenler diye anılmaya başlanmışlardır.⁴)

Yunanistan'da ilk yerleşim izlerinin M.Ö. 40.000 yıllarına Paleolitik Çağ'a kadar uzandığı görülmektedir. Daha çok mağara yerleşimleri olarak karşımıza çıkan bu dönemin en iyi temsilcileri arasında Argolis Bölgesi'nde yer alan Frankthi Mağarası örnek gösterilebilir. Ayrıca mağarada iskan kesintiye uğramamış, Neolitik Dönem'de yerleşim izleri tespit edilmiştir. Neolitik Dönem için örnek verilebilecek Teselya önemli bir istasyon noktasıdır. Diğer Neolitik merkezlere Sesklo, Ege dünyasında önemli bir role sahip Dimini, Argissa ve Sufli örnek gösterilebilir. Yunanistan'da yer alan Neolitik yerleşimlerin çoğunun tarihi M.Ö. 5. binyıla değin uzanmaktayken Teselya bölgesinde bu tarih daha erken bir evreye gitmekte ve M.Ö. 7. binyıl gibi bir sürece işaret etmektedir.⁵

Ege dünyası yaklaşık olarak M.Ö. 3000 yıllarından itibaren Tunç Çağı olarak adlandırılan evreye girer ve dönem yaklaşık olarak M.Ö. 1200-1100

³ Tekin, 2008: 34.

⁴ Thukydides, I: 3.

⁵ Tekin, 2008: 37.

yıllarında son bulur. Bu dönem diğer Tunç Çağı yerleşimlerinde olduğu gibi Yunanistan'da da bakır ve kalay alaşımının orantılı bir şekilde kullanılarak oluşturulan tunçtan yapılan silah ve eşya yapımının had safhada olduğu evredir. Tunç Çağı kendi içinde erken, orta ve geç olmak üzere kronolojik bir düzenlemeye ayrılmış ve erken olarak adlandırılan evre dönemin ilk binyılını oluşturmaktadır. Tunç Çağı Girit'te "Minos", Ege adalarında "Kiklad", Yunanistan'da ise "Hellas" olarak farklı adlara sahip olmuştur.⁶

Ege dünyasının güçlü isimlerinden olan Girit'te; M.Ö. 3. ve 2. binyıllarda köklü bir uygarlık tarih sahnesine çıkmış ve adada kazı yapan Sir Arthur Evans, bu uygarlığı efsanevi kralından dolayı "Minos Uygarlığı" olarak adlandırmıştır. Bu uygarlık, uzak mesafe deniz ticaretinde etkin bir rol oynamış ve Akdeniz dünyasına damgasını vurmayı başarmıştır. M.Ö. 1700 yıllarında Girit'te doğal felaketler yaşanmıştır ve sonucunda da dönemdeki en görkemli saraylarda bu felaketin izleri tespit edilebilmiştir. Bu felaket muhtemelen aynı çağda Troia'dan Orta Filistin'e dek Batı Asya'nın pek çok yerleşiminde hissedilen bir depremdir. Fakat bu afet kültürel gelişimi kesintiye uğratamamış ve dönemin en önde gelen merkez sarayları olan Knosos, Phaistos ve Mallia'da yerleşimler yeniden oluşturularak Minos en görkemli çağına girmeyi başarmıştır.⁷ M.Ö. 1580'lerde Ege dünyasında büyük bir tahribata neden olan Thera Adası'nda ki patlama, arkeolojik izlerden anlaşılabilmektedir. Adanın yarısı çöküntüye uğramış ve esas kara parçasının karşısında yarım ay biçimli yeni bir şekil almıştır. Thera Adası'nda yapılan çalışmalarda çok fazla insan iskeletine ait kalıntının olmaması volkanın aralıklarla faaliyete geçtiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Felaketin yalnızca Girit'i etkilemeyip aynı zamanda Ege dünyası içinde yer alan büyük bir coğrafyayı etkilemiş olması ihtimali, olası bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Bu dönem aynı zamanda Yunanistan'da Akhaların güçlü olduğu bir evredir. Bu nedenle yıkıma istila gibi bir oluşumun da zemin hazırladığı öne

⁶ Tekin, 2008: 39.

⁷ Alexiou, 1991: 37-38.

⁸ Karagöz, 2005: 11. Konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Vermule, 1971: 130-135.

sürülebilir. Bu son yıkımda sadece Knossos ayakta kalmayı başarmış; fakat bu da uzun vadeli olmamıştır. Giderek zayıflayan Knossos, M.Ö. 13. yüzyıl sonlarında tamamen terk edilmiştir. M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısından itibaren süslemelerde, fresklerde ve yazıda görülen kimi özellikler, adada önceki dönemlerden daha yoğun olarak Akha kültürünün özelliklerinin görülmesi nedeniyle Yunanistan'dan adaya bir Akha göçünün olduğu öne sürülebilir. Bundan böyle Girit'in başlattığı Akdeniz ve Ege dünyasında ki liderlik Akhaların eline geçmiş olacaktır.⁹

Yunanistan'a Akhaların ne zaman geldikleri tartışmalı bir konudur. Tartışmalar iki tarih etrafında şekillenmektedir. Bu tarihler M.Ö. 1900 ve 1600'dür. M.Ö. 1900 Tunç Çağı başına denk gelirken ikinci tarih olan M.Ö. 1600 ise Tunç Çağı'nın son evresi olan Geç Tunç Çağı'na denk gelmektedir. Akhaların Yunanistan'a Karadeniz'in kuzeyinden gelmiş olma fikrinin yanı sıra diğer bir yaklaşım da Anadolu üzerinden gelen bir halk topluluğunun Yunanistan'a yerleştiği şeklindedir.¹⁰

Yunanistan'da üçüncü binyıl katlarında yapılan araştırmalar Akhaların özgün seramiği olarak değerlendirilmek istenen "Minyan Seramiği" olarak adlandırılan bir türün ortaya çıkarılmasına neden olmuştur. Fakat bu seramik türünün Anadolu kökenli olduğu yönündeki iddialar baskın gelmektedir ve bu seramikler göçlerin Anadolu üzerinden yapıldığı fikrine kanıt olması bakımından önem taşımaktadır.¹¹

Geç Tunç Çağı'nda Akha olarak adlandırılan kavmin oluşturduğu kültürel bütünlüğe Myken kültürü adı verilmektedir. Bu kültüre ait devlet sistemi, sosyal ve politik yaşam hakkında en önemli bilgileri Linear B olarak bilinen bir yazı türüyle oluşturulan belgelerden edinmekteyiz. Linear B adı verilen bu yazı türüyle üretilmiş tabletler gün yüzüne çıkıncaya dek Akhaların okuma yazma bilmediği düşünülmekteydi. Bu yazı günümüzde tam olarak çözülmemiş olmasına rağmen Girit yazı sisteminden geliştirilen bir hece yazısı

⁹ Tekin, 2008: 41.

¹⁰ Mansel, 1984: 59.

¹¹ Minyan Seramiği konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz Aykurt, 2008: 9-22.

sistemine dayanmaktadır. Yazılı kaynakların tespit edilmesiyle birlikte Myken devlet sistemi ve kültürü hakkında çeşitli bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Ancak bu tabletler, çağdaş devletlerde olan (Mısır, Hitit) siyasi ilişkilerin yürütüldüğü yazışmalar topluluğundan daha çok, yönetim yıllıkları şeklinde olup dönemle ilgili bilgiler içermektedir. Daha çok ekonomi ile ilgili kayıtlar içeren tabletler söz konusudur ve bu tabletler aracılığıyla dönemin ekonomik ve toplumsal yapısı ile ilgili bilgi sahibi olmaktadır.¹²

Evans'ın malzeme üzerinde yaptığı çalışmada, tablet üzerinde yer alan işaretlerin bazılarının ideogramlardan (belirlenmiş nesnelerin fotoğrafları) oluştuğunu ve sayısal bir sistemle tanımlanabilir olduğu belirtilmektedir. Hece sistemine dayanan bu oluşumda muhtemelen gruplar için çok heceli bir kelime temsil edilmekte ve dikey hareketlerle gruplar birbirinden ayrılmaktadır.¹³ Linear B tabletlerini bir dilin ürünü olarak kabul edersek, bugüne kadar yazılı malzemenin miktar ve içerik bakımından kısıtlı olduğunu da kabul etmek durumundayız. İçeriklerin büyük kısmı; kataloglar, mağaza envanterleri, hayvancılık-tarımsal üretim, erkek, kadın ve çocuklar için tutulan stok kayıtlarından oluşmaktadır. İkincil olarak kategorize edebileceğimiz tekslerde ise çoğunlukla özel isimler yer almakta ve bu bireylerin meslekleriyle ilgili bilgiler sunulmaktadır.¹⁴ Bu durumda, tabletlerin daha çok saray muhasebesine ait bilgiler içerdiğini ve dönemin ekonomik yaşantısına ışık tuttuğunu söyleyebiliriz.

Tabletlerde büyük oranda özel isimler, sürüler, yaklaşık 200 kadar coğrafik olarak tespit edilemeyen yer ismi saptanmıştır. 3500 tablet üzerinde çalışılmış ve çalışılan bu tabletlerden yaklaşık % 40'nın okunulabilir durumda olduğu bildirilmiştir. Çalışılan tabletlerde gramer ve söz dizimi hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Tabletlerde savaş arabası, toprak mülkiyeti, mobilyacılarla ilgili bilgi içeren metinler vardır. Bazı ayrıntıların halen tartışmalı

¹² Jung, 2006: 267-268, Yakar, 2007: 293.

¹³ Taylour, 1983: 34.

¹⁴ Taylour, 1983: 39-40.

olmasına rağmen tabletlerden Myken ekonomisi üzerindeki organizasyonun ana hatları tespit edilebilmiştir.¹⁵

Girit ve Yunanistan'da LH III dönemine (yaklaşık M.Ö. 1400-1200) denk düşen belgeler, siyasi organizasyon ile ilgili bilgiler içermemesine rağmen, Myken saray sistemi hakkında bilgiler içermektedir. Bu tabletlerin çoğu (yaklaşık 4000 Knosos'tan, 1200 Pylos'tan ve az sayıda Mykenai, Tiryns ve Thebes'den gelmektedir.) envanterler ya da gelir ve ticari işlemler gibi ekonomik faaliyetlerle ilgili kayıtlardan oluşmaktadır. Myken toplumu ve yapısı hakkında en fazla bilgiyi Pylos arşivlerinden elde etmekteyiz. Bu belgeler, Myken kırsal kesim topluluklarının yapısı ve ekonomik özellikleri hakkında bilgi sunmakla birlikte, Ege dünyasında etkin bir güç haline gelen Mykenlerin sosyo-ekonomik örgütlenmesi ve dönem için çağdaş güç olan Hitit İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal örgütlenmesinden farklı olan yönlerinin anlaşılmasına da katkı sağlayabilir.¹⁶

Geç Tunç Çağı'na girilen evrede Yunanistan anakarasında radikal bir toplumsal değişim meydana gelmiştir. Dairesel mezarlar, bunu en iyi kanıtlayan ögedir. Mezar içeriklerinin çeşitliliği, güçlü ve egemen bir sınıfın ortaya çıktığının işaretlerini vermektedir. Dönem için birinci elden bilgilerin geldiği yazılı belgelerden, Pylos, Knossos'da "wanaks" denilen yüce hükümdarların olduğu kesindir. Wanaksların eyaletlerin siyasi yapısının başında yer aldığı düşünülebilir. Belkide bu siyasi yapılanma tüm Myken şehir devletleri için uygulanan bir oluşumu da gösterebilir. Fakat wanaksların imtiyazları, siyasi ayrıcalıkları ve görevleri hakkında çok az bilgiye sahibiz.¹⁷ Wanakslar yüce makam temsilcileri olarak her yerde temsil edilmiş olmalıdırlar. Erzak ve mal tahsisleri, kraliyet tarafından belirlenen aidatların toplanması wanaksların yürütmek zorunda olduğu görevleri arasındadır.¹⁸ Tabletlerden anlaşılan kraliyet görevlileri arasında e-to-do-mo adıyla anılan bir

¹⁵ Taylour, 1983: 40.

¹⁶ Yakar, 2007: 293.

¹⁷ Mylonos, 1966: 206.

¹⁸ Mylonos, 1966: 207.

görevli yer almakta ve bu görevli büyük olasılıkla bürokratik görevlileri atamakla yükümlüdür.¹⁹

Siyasal örgütlenmeleri hakkında bugüne değin feodal bir yapıya sahip olduğu düşünülen Myken kültürünün siyasal iktidarının en üstünde wanaks denilen kral yer almaktadır. Bu gibi toplumlarda kralın hakimiyet süresi boyunca emirleri uygulamak için soylu bir grup gerekmektedir. Bu ihtiyaç genellikle üst sınıfa mensup insanlar arasından sağlanır ve onlar aynı zamanda ordu komutasının seçkin piyade birliklerini oluştururlar. Onların görevleri krala refakat etmek ve onun isteklerinin uygulanmasını sağlamaktır.²⁰ Soylular, kraliyet yönetim yapısını oluşturmanın yanı sıra büyük arazilerin de sahipleri.²¹

İdari teşkilatlanma ise bölgelerin alt birimlere ayrılarak tek bir yerden idare edilmesine dayanıyor olmalıdır. Örneğin, Pylos krallığı on altı ilçeye bölünmüş ve başına “ko-re-te” ve “po-ro-ko-re-te” adıyla bir vali ve vali yardımcısı atanmıştır.²² Olasılıkla bu valiler, yerel yönetim için tüm yetkilere sahip ama krala bağlı kişiler olarak görev yapmışlardır.

Kraliyet yönetiminin ağırlıklı olduğu bu toplumsal yapı soylu ve arazi sahipleri insanlar ve onların bakmakla yükümlü olduğu köleler; bu iki sınıf arasında kalan ve muhtemelen nüfusun en büyük kesimini oluşturan yüksek bir kitle arasındaki hiyerarşik bir düzenden oluşmaktadır.²³ Hiyerarşik sistemin en üst tabakasını soylu kesme ait bireyler oluşturmaktayken alt tabakada ise köleler yer almaktadır.

Myken devlet teşkilatında saray ekonomisine doğrudan bağlı olmayan “doero” sınıfı olarak adlandırılan üst düzey işlerle görevli bir gruptan söz edilebilir. Bu grup, sosyal açıdan daha farklı kişilerin yer aldığı ve görevleri ordu, tapınak ve saraya bağımlı olarak yaşayan endüstriyel bir grup için

¹⁹ Mylonos, 1966: 206.

²⁰ Chadwick, 1976: 72.

²¹ Chadwick, 1976: 73.

²² Chadwick, 1976: 73.

²³ Chadwick, 1976: 77.

hizmet etmektir. Bu kişiler “ kralın adamı” (wanaka), “kraldan sonra gelen üst memurun adamı” (rawakate) gibi ünvanlarla anılan, dahil oldukları sınıfla bağlantılı bir sıfatla ya da kendileriyle bağlantılı olan kişilerin isimleriyle adlandırılan bir gruptur. Tapınaklardan sorumlu rahipler, kralın refakatçisi ve dönem için önemli bir endüstriyel madde olan tunç yapımından sorumlu zanaatkarlar dahi doero sınıfına dahil diğer saray ve devlet görevlileri arasında yer almaktadır. Bu sosyal örgütlenmede sistem sarayın doeroya doğrudan gıda yardımında bulunması ya da üretimin yapılabilmesi için gerekli arazinin sağlanması şeklinde düzenlenmiştir. Fakat dönem için en iyi yazılı belgelerin saklandığı Pylos arşivlerinde Myken saraylarının arazilerin gerçek mülkiyet sahipleri olup olmadığı yönünde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Saray yönetiminde yer alan araziler, sadece üst düzey görevliler ve tapınaklara bağışlanan mülklerden oluşmaktadır. Bu nedenle belgelerin tutulmasındaki amaç, topraktan alınan ürünü vergi sistemine dahil etmek ve arazilerin kimlerin denetiminde olduğunu belirlemek amacıyla tutuluyor olmalıdır.²⁴

Myken saraylarının işleyişi dağıtma işini kontrol eden güçlü bir merkezi yapı olmasından ileri gelmektedir. Söz konusu sistem içinde büyük ölçüde geçimlik tarım ürünleri, hayati önem taşımaktadır ve bu ürünler sistemin devamlılığı açısından gereklidir. Çünkü bu tarım ürünleri sadece hizmet amaçlı değil aynı zamanda sistemin aktif olarak işlemesini sağlayan iş gücünü korumak için yürütülen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Bu sistemle saraya bağımlı olarak çalışan topluluğun ücretleri hububat, zeytin, incir gibi ürünlerle ödenmiştir. Üretimde bir standart yakalama isteğiyle “kaliteli ürün” anlayışı gelişmiş olmalı ve bu ürünler daha çok hediye olarak gönderilmiş ya da ithal edilmiş mallar olarak kategorize edilmişlerdir. Bu sistemde girdi ve çıktıları sistematik bir zemine oturtmak ve denetim fonksiyonunu işler hale getirmek için kayıt sistemi tutulmuş, böylece üretimin sürekliliği ve denetimi sağlanmıştır. Genel olarak bu sistem için kaynakların bir noktada toplanması ve yeniden dağıtılması esasına dayanan bir sistem

²⁴ Yakar, 2007: 294.

²⁵ De Fidio, 2001: 15.

modelidir, diyebiliriz.²⁶ Prestij göstergesi olarak kullanılan malzemeler saray denetimi altında üretilmiş ve sıkı bir saray kontrolüne tabi tutulmuştur. (Prestij ögesi olarak adlandırılan üretim sistemi genellikle karmaşık üretim teknikleri kullanılarak üretilen egzotik ve nadir mallardan oluşur. Elbise, mücevher, parfüm vs. gibi mallara politik bir anlam yüklenmiştir. Saray sistemi bu ürün üretimi üzerinde kontrol sağlamış ve Doğu Akdeniz’de çağdaş kültürler arasında dolanımını sağlamıştır.²⁷ Bunu saray içlerinde yer alan atölyelerden anlayabiliyoruz; çünkü özel ürünlerin saray dışındaki yerlerde işlendiğine dair bir atölye buluntusuna rastlanılmamıştır.)²⁸

Myken tabletleri üzerinde devam eden çalışmalar, mesleki gruplara yeni bir boyut kazandıracaktır. Metinlerde yer alan kimi mesleki adlar, büyük ölçüde tekstil üretimi ile ilgilidir. Tabletlerden terzi, çömlekçi, kuyumcu gibi meslek kollarının saraya bağımlı olarak çalıştığından bahsedilmektedir. Ayrıca kayıtlardan mevsimlik bir iş gücünün de varlığı öğrenilmekte, arıcılık bu kategoriye dahil edilen meslekler arasında yer almaktadır.²⁹ Myken döneminde üretim, daha karmaşık bir organizasyon süreci içine girmiştir. İşçilik kalitesi yükselmiş ve esnaf sayısında yaşanan değişim tabletlerde belirtilmiştir. Uzmanlaşma sonucunda ortaya çıkan meslek grupları tek tek tanımlanmıştır: Seramikçiler, çobanlar, merhemciler vs gibi.³⁰ (Pylos metinlerinden iş gücünün önemli bir unsur olduğunu anlamaktayız. Tabletlerde çocuk köle oluşumunun yaşandığı sonucuna varılmaktadır. Esir kadınlar da bu işgücü sınıfına dahil edilmiş ve bu kişilerin kendi hesabına değil de saray gelirlerini artırmak için dışarıdan işe alınarak çalıştırılan insanlar olduğu düşünülmektedir.³¹) Myken ekonomik sisteminde sarayların gelirlerini, saray için çalışan ya da devlete bağımlı olarak çalışan kişilerden aldıkları vergi sistemi oluşturmaktadır. İçlerinde saray hizmetlileri, tapınak personeli, kadın işçiler ve onların aileleri, gemiciler, tunç işçileri, çobanların yer aldığı çeşitli

²⁶ De Fidio, 2001: 17.

²⁷ Voutsaki, 2001: 195.

²⁸ Voutsaki, 2001: 197.

²⁹ Ventris-Chadwick, 1973: 134.

³⁰ Ventris-Chadwick, 1973: 133.

³¹ Ventris-Chadwick, 1973: 124.

meslek kollarına ait binlerce kişi saray ekonomisine bağlı olarak hizmet vermektedir. Pylos Sarayı'ndaki bağımlı ekonomi çalışanlarının sayısı 4100 civarındadır ve bunların önemli bir kısmı yaşamlarını saraydan aldıkları yardımlarla sürdürmektedir.³²

Yazılı belgelerde saray ekonomisine bağlı olarak çalışan bazı grupların ücretleri hakkında bilgiler tespit edilmiştir. Dönem için önemli bir ekonomik girdi sağlayan hayvan sürülerinin yetiştirilmesinden sorumlu çobanların ücretlerine kayıtlarda değinilmezken, diğer gruplar hakkında bilgi yer almaktadır. Tunç işçileri, askerler, kürekçiler ve diğer pek çok meslek grubu, “dosomo” yani mesleklerinin sorumluluklarını yerine getirmesinin yanı sıra elde ettikleri ürünlerin bir kısmını da saraya verme karşılığında arazi sahibi olabiliyorlardı. Belgelerde toprak sahibi olduklarına dair “kitita” ya da “metakitita” gibi nitelendirmeler yer almaktadır. Askerlere tahsis edilen araziler ise tıpkı Hitit toprak sisteminde olduğu gibi “sahhan ve luzzi” yükümlülüklerinin karşılıklı olarak yerine getirildiği, ücret sistemine benzerlik gösteren bir yapıda varlığını sürdürüyordu.³³

Myken toplumunun tarıma dayalı olduğu açıktır.³⁴ Akdeniz dünyasının baş tarımsal ürünleri buğday, zeytin yağı, şaraptır ve bu isimlerden metinlerde belirgin şekilde bahsedilmektedir.³⁵ Diğer yandan belgelerde tarım ürünlerine (arpa, buğday, zeyin, incir) göndermeler yapılması tarım ürünlerinin üretiminde önemli bir etkinlik olduğunu düşündürmesine rağmen belgelerde, üretim aşamasıyla (toprağın ekilip içilmesi, tarım işçilerinin durumu ve bu süreç içindeki organizasyon vs.) ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır.³⁶ Ayrıca kişniş, kimyon, rezene, susam, nane, kereviz tohumu gibi baharatların üretiminde yapıldığı tabletlerden edinilen bilgiler arasında yer almaktadır.³⁷

³² Yakar, 2007: 294.

³³ Yakar, 2007: 295.

³⁴ Chadwick, 1976: 108.

³⁵ Palmer, 1961: 102.

³⁶ Yakar, 2007: 294.

³⁷ Mountjoy, 2001: 21.

Çok sayıda Linear B tabletlerinin sürüler ve çobanlardan bahsetmesi nedeniyle, hayvancılığın Myken dünyası için önemli bir uğraş alanı olduğu düşünülmektedir. Üretilen koyun ve keçiden elde edilen sütler daha çok peynir yapımında kullanılmaktadır. Hayvansal üretimin ilk ürünlerini dericilik oluşturmaktadır. Sığır derileri; dizgin, yular, eyer, savaş arabalarına koşum takımları üretmek için kullanılmaktadır. Hatta ayakkabı yapmak için deri kullanıldığı tabletlerden edinilen bir diğer bilgidir.³⁸ Tarımsal ve hayvansal üretim yanında Mykenlilerin bir diğer etkinlikleri ise dokuma gibi yerel endüstriler üzerine kurulmuş ekonomik bir sektörün gelişimidir. Dokumacılar (itewe) ve çırpıcılar (kanepewe) daha çok kadınların etkin rol oynadığı bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹

Homeros'un İlyada adlı ünlü eserinde Akhalılar ve Troialılar arasında geçen savaş etkileyici bir ifade ile anlatılmaktadır. Eserde Akhalılar'la ilgili bilgiler edindiğimiz bölümler söz konusudur. Thomson eseri dikkatli bir gözle incelemiş ve Akha toplumunun genel yapısı ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Diyaloglardan birinde "Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben" diye bağırır Akhilleus, Agemomnon'a. "Ne sığırlarımı çaldılar, ne atlarımı götürdüler."⁴⁰

Diyalogdan anlaşılan Akhaların gelirlerinin önemli bir bölümünü hayvan sürüleri oluşturmaktadır. Bu durumda tarım ve hayvancılığa bağlı bir ekonomik sistemden bahsetmek mümkün olabilir. Hayvansal üretimin yanına ele geçirilen bölgelerden elde edilen vergileri de eklemek bu destandan çıkarılabilecek bir durumdur. Agamemnon, Akhilleus'a Messenia'daki yedi ili vermeyi önerirken, "oralarda yaşayanların kendisine bir tanrıymış gibi

³⁸ Chadwick, 1976: 132-133.

³⁹ Yakar, 2007: 294. Pylos metinlerinde dokumacılık yapan insanların kökenleri ile ilgili olarak Halikarnasos, Knidos, Miletos gibi yerleşimlere işaret eden bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere dayanılarak insan ticaretinin yapıldığına dair yorumlar yapılmaktadır. Chadwick, 1976: 80, Niemeier, 1998: 40. Duruma bir başka açıdan bakıldığında, Batı Anadolu Bölgesi'nin bu sektörde uzmanlaşma yaşadığı ve bölge dışına iş gücü transferi gerçekleştirdiği fikri ortaya atılabilir. Tekstil sektörünün gelişiminde ise uzun vadede en güvenilir gelir getirici faaliyetlerden olan hayvansal üretim baş rolü oynamış olmalıdır. Foxhall, 1995: 243.

⁴⁰ Homeros, I: 150.

armağanlar sunacaklarını ve vergi ödeyeceklerini”⁴¹ söyler. Bir başka anlatımla burada yaşayan halk sahip oldukları malın mülkün bir bölümünü Akhilleus’a verecektir.⁴² Buradan hareketle yerel yöneticilerin denetimi altında yaşayan halk topluluklarının tarımsal ve hayvansal üretimle uğraştığı ve elde ettikleri gelirlerin bir bölümünü Akha şeflerine verdiklerini öne sürebiliriz. Ayrıca, antik yazar Herodot eserinde İonların on iki kentlik bir konfederasyon kurduklarından ve Akhaların da bu tarzda bir siyasi örgütlenme içinde olduklarından söz etmektedir.⁴³ Çeşitli Myken yerleşimlerinden elde edilen tabletlerin Chadwick tarafından sözel ve gramatik anlamlarının değerlendirilmesiyle elde edilen sonuçlar ve antik kaynaklardan gelen bilgilerin yorumlanmasıyla Akhalılar’ın tarım, hayvancılık ve ticaretle sağladıkları ekonomik gelirleri, kralı temsil eden bölgesel güçlerce yönetilmekteydi, fikri mantıksal bir sonuç olabilir.

Yakındoğu’da kurulan Mısır, Babil, Hitit gibi büyük medeniyetler, doğal kaynaklara sahip olmuşlar ve bu nedenle ekonomik olarak güçlenmeyi başarmışlardır. Fakat Yunanistan’ın zenginliği, insanların yeteneklerini etkili bir şekilde kullanarak sanayileşmelerinden ileri gelmektedir. Bu nedenle komşuları ile rekabet edebilmek için bu enerjilerini dışarıya açmak zorunda kalmışlardır. Myken Uygarlığı gücünü, refahını ve yükselişini ticari işletim sistemine borçludur. Ticari organizasyondaki başarı, bu toplumu mütevazı bir konumdan uzaklaştırarak umulmadık bir statü, güç ve servet sahibi yapmıştır.⁴⁴

Ege coğrafi sınırları içinde pek çok alanda Myken varlığı saptanmıştır. Mykenliler’in batıda Sicilya ve İspanya’ya kadar yayılım alanı bulunduğu bugün kabul edilebilir bir gerçektir. Doğuda ise Troia, Kıbrıs, Suriye ve Mısır ile sürekli ve aktif bir ilişki ağı içindedir. Bu ilişkiler çoğu zaman ticaretten kaynaklanan barışçıl ilişkiler olarak karşımıza çıksada ilişki boyutunun her zaman barışçıl olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Öyle anlaşıyor ki

⁴¹ Homeros; 9: 145-155.

⁴² Thomson, 2007: 405.

⁴³ Herodot, I: 145.

⁴⁴ Taylour, 1983: 154.

Mykenler, en güçlü oldukları on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ürünlerinin dünya pazarında dolanımını sağlayan tacirlerden çok, istilacılar ve topraklarından ayrılan göçmen topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵

Myken Uygarlığı daha çok savaşçı ve yayılımcı bir politika izlemiştir. Mirasçısı olduğu Minos Uygarlığı'ndan daha az incelikliydi fakat onbeşinci yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz boyunca genişlemeyi başarmış ve yayılım bulduğu bu alan içinde kültürel etkilerini hissettirmiştir. Bu aşamada, Ege ve Akdeniz dünyasının çeşitli yerlerinde Myken varlığı saptanmış ve ele geçirilen seramikler aracılığıyla ticaret yollarını kapsayan bir harita çizilmiş ve Akdeniz ticaretinin genel rotası oluşturulmuştur. Ticari sistemin etkin olarak yapıldığı bu yollar, batıda İtalya'nın Sardinya Adası ve Malta, doğuda Mısır ve Levant sahillerinden oluşmaktadır. Akdeniz ticaretinde etkinliği hissedilen Myken varlığı kanıtları Mısır'da da gün yüzüne çıkarılmıştır. Mısır'da Nil Nehri'nin yukarı kesimlerinde yer alan yirmi yerleşim yerinde Myken seramiği üretilmiş ve son yıllarda Tell el Amarna'da bulunan papürüsler üzerinde yer alan savaşçı figürinlerin, Myken paralı askerlerini temsil edebileceği fikri öne sürülmüştür.⁴⁶ (Denizlerde etkin bir trafik ağına dahil olan bu kültür Avrupa'dan Yakındoğu'ya kadar ulaşabilmiş ve çok geniş bir alanı ticari hakimiyetlerine katmayı başarmışlardır. LH II A dönemi gibi erken bir evreye inen buluntular Mısır, Kıbrıs gibi sahil kenarlarında bulunurken bu kültür, etkilerini Filistin içlerine kadar ulaştırmıştır. Bulunan eserler daha çok bardaklar, büyük ve küçük boyutlarda kapalı kaplar ve özellikle Mısır'da çok popüler olan alabastronlardır.⁴⁷)

Geç Tunç Çağı olarak adlandırılan evrede (M.Ö. 1600 sonrası) Akdeniz kültür ilişkilerinin batıya doğru yayılım gösterdiğini görmekteyiz. M.Ö. 16 yüzyıldan itibaren Minos deniz gücü üstünlüğünü ele geçiren Mykenler, Akdeniz'de etkin bir rol oynamaya başlarlar. M.Ö. 14. ve 12. yüzyılda Aşağı İtalya, Sicilya, Lipari Adaları ve Sardunya'ya yoğun bir şekilde seramik ithal

⁴⁵ Thomson, 2007: 366.

⁴⁶ Freeman, 2003: 98.

⁴⁷ Dickinson, 1977: 103.

edildiği görülür. Seramik ithali Orta ve Yukarı İtalya'ya daha az yapılmakla birlikte Mykenliler'in buraya az da olsa yerleştiğini düşündürmektedir. Bunun göstergeleri de seramik buluntularının yanı sıra Myken kültüne ait tanrı idollerinin bulunmasıdır. Akdeniz'de Myken kültürünün yayıldığı son batı nokta olarak Endülüs'te yer alan ve Geç Tunç Çağı yerleşmesi olan Llanete de los Maros'da sınırlı sayıda Myken kap parçaları bulunmuştur.⁴⁸

Güney İtalya kıyıları Sicilya ve Sardinya'da ki buluntuların son yıllarda artması burada bir Myken yerleşiminin varlığının olduğuna dair iddiaları gerçekçi bir boyuta taşımaktadır. Güney İtalya'da daha sonraki yıllarda Yunan kolonisi haline gelecek Metapontion'da, Basilicata bölgesindeki Termitito'da bulunan Myken seramikleri üzerinde yapılan analiz çalışmaları sonucunda bunların Argos bölgesinden ithal edilen seramikler olduğu anlaşılmıştır. Fakat, bu ithal seramiklerin yanı sıra yerel olarak üretilmiş önemli miktarda seramik grubunun da varlığını hatırlatmak yerinde olacaktır.⁴⁹ (Yakındoğu ile geniş bir alanda erişim halinde olan Mykenler Avrupa'da da etkili olmuşlar ve burayı da ticari hakimiyetleri altına almayı başarmışlardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz İtalya'da LH I dönemine ait Myken seramiğine rastlanması Avrupa ile olan iletişime verilebilecek en değerli kanıtlardan biridir. Ayrıca dairesel mezarlarda Baltık kökenli kehribar bulunması, ilişki ağına örnek verilebilecek önemli kanıtlardan bir diğerini oluşturmaktadır.⁵⁰)

Tüm bu verilerin ışığı altında Myken siyasi sistemi hakkında güçlü bir devlet yapılanmasından bahsetmemiz olasıdır. Farklı tabakalara ayrılmış bir halk topluluğu ve bu topluluğun saray için sunduğu hizmet etkinlikleri... Olasılıkla böyle bir oluşumu sağlamak için güçlü bir organizasyon sistemi oluşturulmuş ve sınıfların ayrılmasında belirleyici güç olarak uzmanlaşma kendini hissettirmiştir. Dağlık bir bölge olmasından dolayı tarım alanlarının kısıtlı oluşu kullanılabilir alanların iyi değerlendirilmesini sağlamış, sarayın toprak üzerindeki doğrudan hakimiyeti de sürekli bir üretimin devamlılığını

⁴⁸ Matthaus, 2006: 338-340, Dickinson, 1977: 104-105.

⁴⁹ Torelli, 2005: 99, Taylour, 1964: 159.

⁵⁰ Dickinson, 1977: 104-105.

ortaya çıkarmış olmalıdır. Kullanılabilir arazi, sınırlı olsa da adada uygun iklim koşullarının yaşanması sayesinde tarımsal verim yüksek olmuş, bu durum da sarayın gelirlerini artırmıştır. Myken siyasi örgütlenmesinin merkezinde saray yer almış ve saraya bağımlı uzmanlaşmış bir kadro, devlet tekelinde varlığını sürdürmüştür. Çalışanlar hiyerarşik bir yapılanma içerisinde katı ve karmaşık bir üretim ağına dahil edilerek toprak sahiplerine bağılı bir üretim zincirinin içine girmişlerdir. Bu etkin ve karmaşık sistem ağı sayesinde anakaranın tarımsal yerleşimleri uluslararası arenada haklı bir üne kavuşarak dönemin önde gelen şehir devletleri haline dönüşmüştür. Anakara topraklarında yapılan etkinliklerin sınırlı oluşu bu toplumu denizlerde güçlü olmayı gerektiren bir hamle içine itmiştir. Üretilen ürünlerin etkin bir sistemle denizaşırı bölgelere ulaştırılması başarılabilmiş, böylelikle de gücünü ekonomik sistemin getirdiğı avantajlara dayandıran bir toplum, Akdeniz dünyasının önde gelen kültürleri arasında yerini almıştır.

1.2. MYKEN KÜLTÜRÜ'NÜN BAŞLICA MERKEZLERİ

Yunanistan anakarasında Geç Tunç Çağı boyunca aktif bir role sahip Akhalar, bu kültürün en iyi temsil edildiği Mykenai kentinden dolayı Myken Uygarlığı olarak adlandırılmıştır. Geç Tunç Çağı başlangıcıyla birlikte Yunanistan ana karasında Myken kültürünün etkinliği hız kazanmış ve pek çok yerleşim yeri Myken kültür sahası içine dahil olmuştur. Bu şehirlerden başlıcaları Myken kültürüne başkentlik yapan Mykenai ile birlikte Tiryns, Pylos, Thebes, Gla gibi yerleşim yerleridir.

Mykenai, Myken kültürünün başlıca şehirlerinden olup bu kültüre adını veren yerleşim yeri olma özelliğini taşımaktadır. Şehir, Myken kültürü hakkında paha biçilemez bilgiler sunmakta ve bu uygarlığa ait en güzel kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır. Mykenai LH III aşamasında anıtsal giriş kapıları, rampaları olan bir surla korunmuştur. Sur duvarlarının ortalama kalınlığı 6m. kadardır ve bazı yerlerde bu rakam 8 m'ye kadar değişim göstermektedir. Duvarların yüksekliği hakkında tahminde bulunmak zordur ve herhangi bir üst yapı elemanının olup olmadığını gösterecek hiçbir gösterge söz konusu değildir.⁵¹ Kiklopien tarzda inşa edilmiş bu sur duvarlarının anıtsal girişleri de söz konusudur. Mimarlık tarihinin en güzel eserleri arasında yer alan Aslanlı Kapı, devasa boyutlarıyla dikkat çekici bir konumdadır. Karşılıklı iki aslanın betimlendiği bu giriş, olasılıkla şehrin koruyuculuğunu üstlenmektedir. Bir sütun karşısında duran iki aslanın betimlendiği bu devasa kapı, lento üzerinde üçgen bir alan oluşturularak yapılmıştır. Bu üçgen tarzda kapı tasarımı, Myken yerleşimlerinde girişler için olağan bir uygulama olarak kullanılacaktır.⁵²

Yerleşimde sur duvarları içinde kalan ve erken dönemlere tarihlenen A ve B Mezar Halkası olarak adlandırılan yapılar, dairesel formları ile dikkat çekicidir. Kuyu mezarlara en güzel örneklerin verilebileceği bu yapılar,

⁵¹ Wace, 1949: 50.

⁵² Scoufopoulos, 1971: 35.

zeminleri çakıl taşı ile kaplanmış, çatıyı desteklemek amacı ile moloz duvarlar ile örülmüştür. Mezarların bazıları tek kişilik gömülere sahipken bazı mezarların hem boyut olarak daha büyük olduğu hem de bu mezarlara birden fazla kişinin gömüldüğü gözlemlenmiştir. Bunlar muhtemelen aynı aileye mensup kişilerin bireyleridir. Mezarların zengin buluntular sergilemesi, bunların krali mezarlar olarak düşünülmesine neden olmaktadır. B mezar halkası, biraz daha erken bir evreye işaret ederek M.Ö. 16. yy. başlarına tarihlendirilmektedir.⁵³ B Mezar Halkası olarak adlandırılan yapıda toplamda 24 mezar dairenin farklı sektörleri boyunca konuşlanmıştır. Bu mezarlar üç veya dört nesil boyunca farklı ailelerce (veya bir ailenin farklı kollarınca) kullanılan mezarlar olmalıdır.⁵⁴

Zengin mezar armağanları içinde altın, gümüş gibi madenlerden yapılan süs eşyaları, silahlar, kaplar gibi günlük ve özel kullanıma yönelik objeler söz konusudur. Özellikle masklar dikkat çekici bir konumdadır. Hem teknik hem de sanatsal anlamda ileri bir işçiliğin gözlemlendiği bu objeler ölümlerin yüzlerine kapatılmıştır ve bu eserlerin portre olarak tasarlandıkları varsayılmaktadır.⁵⁵

Kuyu mezarlarda son defin işlemi M.Ö. 1500 dolaylarında gerçekleştirilmiş olmalıdır. Bundan böyle Mykenai'de kraliyet mezarları farklı bir türde inşa edilmeye başlanacaktır. Bunlar, çok daha büyük boyutlu tholos mezarlardır. Sivri bir kubbeye ve yuvarlak bir plana sahip bu yapılar genellikle bir tepenin yamacına inşa edilmişlerdir. Bu yapıların 9 tanesi Mykenai'de bulunmuş ve M.Ö. 1500-1250 yılları arasında bir dönemde kullanılmışlardır. Bu tarzda yapılan "Atreus Hazine Binası" ve "Clytemnestra Mezarı" türünün en anıtsal örnekleri arasında yerini almıştır.⁵⁶

Mykenai, Myken medeniyetine ait önemli kalıntılarla bu kültürün çeşitliliğini anlamamız bakımından bilgiler sunmaktadır. Atreus Hazine Binası

⁵³ Taylour, 1964: 74-75.

⁵⁴ Musgrave vd., 1995: 110-111.

⁵⁵ Musgrave vd., 1995: 109.

⁵⁶ Taylour, 1964: 78-79.

anıtsal yapılara verilebilecek en iyi örnekler arasındadır. Hazine binası olarak adlandırılan bu yapı aslında bir mezar yapısıdır ve tholos mezar mimarisinin en güzel ve en seçkin örnekleri arasında yer almaktadır. Konglomera blok taşlardan inşa edilen yapı duvarlarında küçük deliklere rastlanmaktadır. Delikler, taşları birbirine bağlamakla görevli bronz çivilere ait yuvalardır.⁵⁷ Mezar girişi grift oyma saçaklar ve yarımboy sütunlar ile çevrelenmiş bir kapıya sahiptir. Mezar armağanları çok çeşitli olan bu yapıda diadem, mühür, hançer, kaplar, kılıç, mızrak, kalkan, sadak gibi eşyaların yanında, bir ölünün son yolculuğuna uğurlanırken ihtiyacı olabilecek tüm ölü armağanları mezara yerleştirilmiştir.⁵⁸ Altın masklar, kadehler, değerli süs eşyaları gibi oldukça zengin bir buluntu topluluğunun sergilendiği bu mezar yapısı krali bir aileye ait olmalıdır ve mezar armağanları sosyo ekonomik açıdan zengin bir tabakaya işaret etmektedir. Mezar için önerilen tarih ise LH III A1 evresi ya da LH III A2 evresinin erken dönemleridir.⁵⁹

Clytemnestra Mezarı ise, eşsiz görünümü ile tholos mezar mimarisine verilebilecek bir diğer örnektir. Bu yapı M.Ö. 1220 yılında inşa edilmiştir. Yapı geleneksel mimari öge olan konglomera taşlardan yapılmıştır. Kapı cephesi mermer kaplıdır ve yanlarda yarım boy alçıtaşı sütunlar ile bezenmiştir.⁶⁰ Bu mezar bilinen son tarihli tholos mezar yapılarından biri olduğundan bu mezarın Agememnon soyundan birine ait olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁶¹

Mykenai Sarayı, tüm şehir devletlerinin başkenti olarak kraliyet konutları arasında en görkemli olanıdır. Çok geniş bir alanı kaplayan saray kompleksi, farklı teraslar üzerine farklı seviyelerde inşa edilmiştir. Saray düzenlemesi, geçiş ve oda birimleri arasında büyük olasılıkla da tepe zirvesinde kanadı olan kraliyet ailesinin de konutlarının içinde olduğu koridorlarla bölünmüş bir tasarıma sahiptir. Saraya sürekli yeni konutlar ilave edilerek saray, daha

⁵⁷ Mylonas, 1966: 121.

⁵⁸ Taylour, 1964: 82-84.

⁵⁹ Gallou, 2005: 25, Dickinson, 1977: 88.

⁶⁰ Mylonas, 1970: 50.

⁶¹ Mylonas, 1970: 52.

görmekli bir hale getirilmiştir.⁶² Saray, merkezi bir avluya sahiptir ve bu avlu sarayın en hareketli bölümünü oluşturur. Etrafa yapılan sundurmalar mimari çeşitliliği bir kat daha artırmıştır. Avlu, sıva ile kaplanmıştır ve geometrik motiflerle bezenmiştir.⁶³ Sarayın kalıntıları kuzey, batı ve güney bölümlerde halen görülmekle birlikte, bu temellerin çoğu son yıkım öncesindeki saray hayatının son evrelerine aittir.⁶⁴ Saray Myken döneminin sonuna doğru bir yangınla tahrip olmuştur. LH III C evresine tarihlendirilen bu yangın son zamanlarda LH III B evresine çekilmek istenmektedir. Fakat yapılan araştırmaların sonucunda bu varsayımı destekleyecek bir kanıt bulunamamıştır.⁶⁵

Pylos, önemli Myken yerleşimleri arasında yer almaktadır ve ana karanın güneybatı bölümüne lokalize edilmektedir. Myken dönemine ait en iyi saray yapılarından biri burada yer almakta ve önemi sunduğu Linear B tabletlerinin yer aldığı arşivden gelmektedir. Tabletlerden elde edilen bilgilerin ışığında sarayın geniş bir alana hakimiyet sağladığını söyleyebiliriz. Yerleşim yerinde yapılan kazılar Myken saraylarının en güzel örneklerinden birini gözler önüne sermiştir. Sarayı oluşturan bina kompleksi genel tasarım olarak Mykenai ve Tiryns planları ile benzerlik göstermektedir.

Doğuya doğru dik oyuntuların olduğu ve bir dizi yüksek sırta dayanan yerleşim yeri, İon Denizi kıyısında yer almaktadır. Yunanistan'da Messenia Bölgesi'nde yer alan yerleşim yeri cazip bir konumda bulunmaktadır ve şehri yöneten krallarca stratejik bir üs olarak tercih edilmiştir. Buranın en önemli özelliği ise Messenia Bölgesi'ne hakim bir noktada yer alıyor olmasıdır.⁶⁶ Yerleşim yerine Nestor Sarayı inşa edilmeden önce bölge, kendi halkınca yerleşime tabi tutulmuştur. Söz konusu yerleşim yeri, tepenin doğu açısı boyunca dar bir sokakta taş temeller üzerine inşa edilen ev yapılarından tespit edilmiştir. Yerleşim yerinde iskan LH I zamanına kadar inmekte ve LH II

⁶² Iakovidis, 1983: 57.

⁶³ Taylour, 1983: 94.

⁶⁴ Mylonas, 1966: 59.

⁶⁵ Mylonas, 1966: 77.

⁶⁶ Blegen-Rawson, 1966:30.

döneminden itibaren uzunca bir döneme kadar yerleşim izleri tespit edilmektedir. Saray inşa edilmeden önce yerleşimin bir duvarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Çanak çömlek buluntularına göre Erken Myken dönemine atfedilen bu duvarın izleri doğu kenar boyunca gözlemlenebilir.⁶⁷ Yeni saray yapılmaya başlandığında ise hiçbir ev tepe üzerinde kalmamıştır. Bundan böyle tepe, kral ve ailesi için gereken hizmetlerin yapılacağı bir alan olarak karşımıza çıkacaktır.⁶⁸

LH III B döneminde tepe üzerinde önemli değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Küçük, büyüklü tüm binalar saraya bağlanmış ve krali aile tarafından kullanım görmüştür. Fakat diğer Myken şehirlerinde olduğu gibi burada bir korunma duvarının olmaması dikkat çekici bir durumdur.⁶⁹ Saray; depo alanları, atölyeler, hamam, resepsiyon salonları, krali yaşam için ayrılmış bölümleriyle Myken sarayları içinde en iyi korunmuş örneklerden biridir.⁷⁰ Mykenai ve Tiryns'de olduğu gibi bir iç salon, sütunlu geçiş yolu, revaklı alanlar, bekleme odaları sağ ve sol kanatlarda aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Büyük bir merkezi ocak, krali tahtın sağ duvarında yer almaktadır. Yapı iki katlıdır ve ikinci kata ulaşım merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Üst katta uzun bir koridor etrafında yer alan odalar kraliyet ailesine hizmet etmektedir. Giyinme, uyku, banyo odaları gündelik yaşama hizmet eden bölümler olarak tasarlanmıştır.⁷¹ Sistemati olarak planlaması yapılan bina da, daire ve odaların iç düzenlemeleri, detaylardaki incelik, lüks görünümü sağlamak için fazlaca bir çaba harcandığının en iyi kanıtıdır ve yapı tasarımının usta bir mimarın elinden çıktığının göstergesidir.

Güneybatı binası olarak adlandırılan yapı, M.Ö 13. yy' da inşa edilmiş olmalıdır. Fakat daha sonraki dönemlerde malzeme temini, erozyon, yangın gibi sebeplerden dolayı tahrip olmuş durumdadır. Yapı, sarayın en eski

⁶⁷ Blegen-Rawson, 1966: 31.

⁶⁸ Blegen-Rawson, 1966: 32.

⁶⁹ Blegen vd, 1973: 3. Pylos Sarayının Myken dünyası için istisnai olan bu durumu, son zamanlarda yapılan araştırmalar sonucu değişikliğe uğramış ve sarayın etrafının koruma duvarıyla çevrelenmiş olduğu yönünde yeni kanıtları ortaya çıkarmıştır. Fakat bu koruma duvarının Mykenai ve Tiryns'deki kadar görkemli olmadığı düşünülmektedir. Jung, 2006: 275.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Blegen vd., 1973: 32-71.

⁷¹ Blegen-Rawson, 1966: 34.

bölümlerinden biridir ve muhtemelen 13. yy'da kraliyet ailesine ilk taht odası görevini yapmış olmalıdır. Binanın sütunlu bir giriş salonu vardır ve buradan güneybatı yönünde büyük boyutlu bir salona erişim sağlanmaktadır.⁷²

Kuzeydoğu binası olarak adlandırılan yapı ise, tuğladan yapılan ve yüzeyinin bir sıva ile kaplı olduğu bir yapıdır. Burada çeşitli onarımlar yapılmış ve sarayın atölyelerine gerekli malzemeler buradan temin edilmiş olmalıdır. Binanın yapım tarihi tam olarak bilinmemesine rağmen, bu inşaat projesinin 3. veya 4. serisi olarak saraya en son eklenen bölümlerden biri olduğu tahmin edilmektedir.⁷³

Şarap deposu olarak adlandırılan birim ise büyük kapasiteli bir antreye sahiptir. Burası altmışın üzerinde şarap kabını alabilecek kadar geniş bir alandır. Şarap deposu da, atölye alanı gibi tuğla kullanılarak inşa edilmiş ve duvar yüzeyleri kilden bir sıva ile kaplanarak yapıda daha görsel bir görünüm elde edilmeye çalışılmıştır.⁷⁴

Nestor Sarayı, çoğu duvarları hem içte hem dışta dik, yatay ve enine ahşap kirişlerle ve bir çerçeve içine kısa bölümler halinde monte edilerek inşa edilmiştir.⁷⁵ Duvar yüzeylerinde Myken dünyasının en güzel zevklerini yansıtan freskolar yer almaktadır. Dönem için sanatsal, kültürel, toplumsal açıdan bilgi veren bu duvar resimleri Minos-Myken resim geleneğinin LH III B evresini temsil etmektedir. Pylos freskleri tekniksel özellik, üslup ve konu bakımından homojen bir çeşitlilik göstermektedir.⁷⁶

Pylos'da Linear B tabletlerinin bulunduğu bir arşivin yer alması, saraya ayrı bir önem katmakta ve arşivdeki bu belgeler dönemin siyasi, ekonomik yönlerine birinci elden kanıt sunan kayıtlar olması bakımından değer taşımaktadır. Sağlam ve tama yakın kapların bolluğu ticaret kapasitesinin hacmini göstermesi bakımından önemlidir. Linear B tabletlerindeki bilgilerden

⁷² Blegen-Rawson, 1966: 34.

⁷³ Blegen-Rawson, 1966: 35.

⁷⁴ Blegen-Rawson, 1966: 35.

⁷⁵ Blegen-Rawson, 1966: 37.

⁷⁶ Lang, 1969: 222.

ve mevcut durumdaki kap örneklerinden yola çıkılarak bu konu hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Saray, atölye ve işlik alanlarıyla hem üretim merkezi hem de dağıtım görevini üstlenen bir konumda yer alıyor olmalıdır.⁷⁷ Sarayın görkemli günleri 1200'lerde gerçekleşen bir yangınla son bulmuştur.

Önemli bir başka yerleşim yeri de Argolis Bölgesi'nde yer alan Tiryns'dir. Küçük bir yarımada üzerine konuşlanmış, düz bir ovaya hakim bir noktada etrafını çevreleyen dağ silsilesi ve deniz sayesinde, korunaklı bir tepe görünümündedir. Tiryns diğer Myken devletlerinde olduğu gibi etrafı tahkim edilmiş bir yerleşim yeridir. Bütün kaleyi çevreleyen masif duvarlar, düzensiz kireçtaşı bloklardan oluşur. Büyük taşlar kullanılarak bindirme tekniğinde yapılan duvarların boşlukları ise küçük taşlarla doldurulmuştur. Kiklopien tarzda inşa edilen bu duvarlar Mısır piramitleri ile boy ölçülebilecek kadar anıtsal bir görünüme sahiptir.⁷⁸ Duvar kalınlıkları 7-8 m. arasında değişim göstermektedir. Duvarın yüksekliği ise en iyi korunmuş bölümde 7. 50 m. civarındadır.⁷⁹

Tiryns etrafını çevreleyen savunma duvarı üç aşamalı bir inşaat programı sonucunda oluşmuştur. İlk aşama M.Ö. 1450 yıllarına tarihlenir ve bu kale nispeten daha küçük bir alanı kapsamaktadır. Duvarlar düzgün kesme taş bloklardan inşa edilmiş ve temeli daha sağlam bir hale getirmek için küçük taşlardan bir yatak oluşturulmuştur.⁸⁰ 13. yy. sonuna doğru Tiryns kalesinin toplam alanı iki katına çıkmıştır. Kale içinde su teminatı garanti altına alınmış, üçüncü ve son inşaat aşamasında depolama alanlarının sayısı artırılmıştır. Duvarlar daha görkemli hale getirilmiş ve savunma sistemine ait bir kule kuzey sektörlü olarak yerleştirilmiştir. Savunma duvarlarına yeni bir giriş doğuda eklenmiş ve güçlü rampalar sistemde yerini almıştır.⁸¹

Saray kompleksi üçüncü yapım aşamasına aittir ve sur yapımından sonra son şeklini almış ve büyük bir yangınla tahrip oluncaya kadar görev

⁷⁷ Blegen-Rawson, 1966: 162.

⁷⁸ Schliemann, 1976: 178.

⁷⁹ Schliemann, 1976: 179-180.

⁸⁰ Iakovidis, 1983: 3-5.

⁸¹ Iakovidis, 1983: 6.

yapmıştır. Kompleks üst kalede yer alan plato üzerine inşa edilmiş ve buraya merdivenler aracılığıyla erişim sağlanmıştır. Batıda bir giriş yapısı tespit edilmiş olmasına rağmen komplekse asıl giriş doğu yönünden olmuştur.⁸²

Sarayda ana avlu etrafında sıralanmış çeşitli birimler söz konusudur ve bu birimler koridorlarla birbirine bağlanmıştır. Kadın megaronu, banyo odaları söz konusudur. Saray duvarları çeşitli renklerde freskolarla süslenmiş ve iç mekanlar hareketli hale getirilmiştir. Freskolarla süslü duvarlar, dönemin kültürel yaşantısı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Minos sanatı ile benzerlik gösteren duvar resimleri arasında stilize bitki ve geometrik desenler, domuz avı sahnesi, tören alayları, araba üzerinde tasvir edilen insanlar gibi betimlemelere yer verilmiştir.⁸³

Gla, deniz seviyesinden 70 m. yükseklikte yer alan ve kuzeybatı bölümünde bir kayanın yükseldiği tepedir. Tepe, Erken Neolitik Dönem'den itibaren iskan edilmiş ve Myken döneminde ise güçlü kiklopien sur duvarı ile geniş bir alana yayılacak şekilde inşa edilmiştir. Tepenin kuzey kısmında ise büyük bir konut yer almaktadır.⁸⁴ Gla'nın en etkileyici özelliği sur duvarlarıdır. Duvarlar 3 km. uzunluğa sahiptir ve tepeyi çevreleyen bir konumda yer almaktadır. Gla surları 6-12 m. arasında değişen mesafelerde dış yüzeyde dikey girintilerle ve köşelerde daha düzensiz bloklar kullanarak duvarlara dişli bir görünüm kazandırılmıştır.⁸⁵ Kireç taşından üretilen bloklar yerel karakterlidir. Eğimli yüzeylerde inşaat için daha düzenli dikdörtgen blokların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sur duvarlarının batı, güney, güneydoğu, kuzey yönlü olmak üzere toplamda 4 kapısının olduğu tespit edilmiştir.⁸⁶

Gla, duvarlarla çevrili olmasına rağmen, sur duvarları içinde kalan alanlarda yapılan araştırmalarda yerleşim kalıntılarının olmaması kalenin bölge halkınca savaş veya işgal sırasında bir sığınak olarak kullanılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Duvarların yapım tarihinin kesin

⁸² Iakovidis, 1983: 13.

⁸³ Mylonas, 1966: 46- 47.

⁸⁴ Iakovidis, 1983: 91-92.

⁸⁵ Mylonas, 1966: 43.

⁸⁶ Iakovidis, 1983: 93-95.

olarak bilinmemesine rağmen, kalenin LH III B döneminin sonlarına kadar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷

Gla'da akropol üzerinde bir saray yapısı tespit edilmiştir. Kalenin kuzeybatı kenarı boyunca yer alan saray büyük bir avluya sahiptir. Avlu iki kanatlı olmakla birlikte, kuzey ve doğu kanatları avluya dik açı oluşturacak şekilde uzanmaktadır. Avlu peribol duvarlar ile çevrilidir.⁸⁸

Temel plan olarak bina içinde koridorlar aracılığıyla erişim sağlanmaktadır. Ana iki koridor 2 m'den fazla genişliğe sahiptir ve bunlar kapılar aracılığıyla çeşitli birimlere bağlanmaktadır. Saray yapısı içinde zemin ve duvarlarda renkli izlere rastlanmakta, kuzey ve doğu kanatta yer alan odalarda kabartmalar görülebilmektedir. Konut oldukça düzenli taş bloklardan yapılmış ve güçlü bir teras üzerine konuşlandırılmıştır.⁸⁹

Önemli Myken yerleşmelerinden biri olan Thebes'de bir saray yapısı tespit edilmiştir. Saray iki grup halinde değerlendirilmektedir. İlk grup 2,6,7 numaralarla adlandırılan, bir eksen etrafında sıralandırılmış oldukça uzun ve geniş yapı topluluğundan oluşmaktadır. Bu alan daha çok resmi işlerin yapıldığı binalar olarak kabul edilmektedir. 1,3,4 olarak adlandırılan ikinci topluluk ise daha sade bir görünüm sergilemekte ve sıkı kümelenmiş bir yapı grubu olarak düşünülmektedir. Bu yapılar, daha çok işlik yeri olarak kullanılmakta ve saray tarafından yönetilen merkezi otoriteye bağımlı olarak hizmet eden birimler olmalıdırlar.⁹⁰

Yapısal benzerlikler ilk grup binalarda üniter bir yapı sisteminin uygulandığını göstermektedir. Burada uygulanan plan sarayın daha görkemli olmasını sağlama amaçlı olmalıdır. Eski sarayın yerleşim alanları yeni saray yapımında kullanılmak için yıkılmış olabilir.⁹¹ LH III B döneminin sonuna kadar Thebes, Myken merkezleri arasındaki görkemini korumayı başarmıştır.

⁸⁷ Mylonas, 1966: 44.

⁸⁸ Mylonas, 1966: 84.

⁸⁹ Iakovidis, 1983: 92-93.

⁹⁰ Spyropoulos-Chadwick, 1975: 66.

⁹¹ Spyropoulos-Chadwick, 1975: 67.

Sarayın tahribinin LH III B dönemi sonlarına doğru olduğu kabul edilmektedir. Yapının bir deprem ya da yangın sonucu tahrip olduğu düşünülmektedir.⁹² Yerleşimde Linear B yazısından oluşan tabletlerin gün yüzüne çıkarılması yerleşimin önemini bir kat daha artırmaktadır. Myken dönemi hakkında bilgi edindiğimiz bu tabletlerin en geç tarihi için LH III B sonunu önermek mümkün gözükmemektedir.⁹³

Genel olarak, Geç Tunç Çağı için, Yunanistan siyasi manzarasına bakacak olursak etrafı güçlü surlarla çevrelenmiş yerleşim birimlerinden bahsetmemiz mümkündür. Yerleşim yerleri, daha çok yamaçlar üzerine konuşlandırılarak stratejik öneme sahip noktaların tercih edildiği gözlemlenmektedir. Yerel yöneticiler bu alanların etrafını her türlü tehdite karşılık güçlü yapılarla çevrelemişler ve barındıkları yerleri, güçlü surların içine inşa etmişlerdir. Yerel halk, surlarla çevrili yerlerin etrafında kümelenmiş ve herhangi bir tehlike karşısında bu alanlara sığınarak güvenliklerini sağlamayı başarmıştır.

Sarayların idari fonksiyonu yanında, ekonomik bir kimliğinin de olduğu düşünülebilir. Saraylar, üretilen ürünlerin dağıtılması yönünde bir politika takip ediyor ve gücünü bu sisteme dayandırıyor. Ayrıca deniz aşırı yapılan ticarete önemli bir malzeme grubunu oluşturan, prestij göstergesi mallar saray denetimi altında üretilmiş ve bu malların sıkı bir saray kontrolüne tabi tutulularak ticari malzeme olarak dağıtımı sağlanmıştır.⁹⁴

Bu toplumla ilgili tespit edilen bir başka özellik ise Mykenliler'in savaşçı insanlar oldukları yönündedir. Zengin içeriklerinden dolayı Myken kültürüne ait eşsiz bilgiler sunan dairesel planlı mezarlarda yeni silah türleri tespit edilmiştir. Uzun ağır silahların, bıçak yerine nispeten küçük hançerlerle, miğfer ve kalkanların kullanıma girdiği görülmektedir. Bulunan bu savaş aletleri beraberinde yeni savaşma taktiklerini de ortaya çıkartmıştır. Myken kültürünün geniş hakimiyet alanı sağlaması, bu yenilikleri hızlı ve büyük ölçüde

⁹² Spyropoulos-Chadwick, 1975: 69.

⁹³ Spyropoulos-Chadwick, 1975: 85.

⁹⁴ Voutsaki, 2001: 197.

benimsemesiyle gerçekleşmiş olmalıdır.⁹⁵ Omuz parçaları olan ve vücudu tamamıyla kaplayan zırhların yanında, korunma amaçlı bir başka araç da miğferlerdir. Sivri domuz dişi şeklinde ve yanak parçaları olan bu miğferlerin en erken örnekleri, M.Ö. 1400 yıllarına ait Dendra'dan bilinmektedir.⁹⁶

Saray duvarlarını süsleyen freskolar bu toplumun savaşçı olabileceği teorisine kanıt sunmaktadır. Mykenai sarayının en büyük megaron yapısında savaş sahnelerinin tasvir edildiği pano, Tiryns sarayında büyük salon duvarında av sahnelerinin yer aldığı betimlemeler bu kanıyı desteklemektedir.⁹⁷ Ayrıca Mykenai'de bulunan ve M.Ö. 13. yy'la tarihlenen bir krater üzerinde yer alan asker betimlemeleri yargımıza kanıt sağlamaktadır. Krater üzerinde Mykenli askerler savaş giysileri, savaş aletleriyle kap yüzeyinde betimlenmiştir. Ayrıca Homeros'un İlyada adlı eseri genel olarak değerlendirildiğinde Akhalara sürekli olarak "yiğit savaşçılar" atıfı yapılması yargımızı destekleyici diğer kanıtlar arasında yer almaktadır.

Akhaların eski dini inanışlarına dair bilgilerimiz kısıtlıdır. M.Ö. 1600 yıllarından itibaren Yunanistan'daki dini inanış Girit etkisinde şekillenmeye başlar. Mykenai kuyu mezarlarından elde edilen Girit etkisi ile şekillendirilmiş Girit tanrıçasının tasvir edildiği iğne, kadehler, alınlarında çift balta yer alan boğa başları, Girit sanatında görülen tapınım sahnelerinin yer aldığı yüzük ve mühür baskıları bu fikri desteklemektedir.⁹⁸ Myken kültürüne ait saray duvarlarında yer alan freskolar, daha çok savaş ve av sahnelerine yönelik konular içermektedir. Buna karşın Girit saray duvarlarında ise dini törenler ve tapınma sahneleri gibi konulara yer verildiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle, Myken saraylarında tapınma yerlerine rastlanmaması tanrı kültürünün gelişmiş olmadığını düşündürmektedir. Fakat ölümler kültürüne özel bir önem verildiği,

⁹⁵ Dickinson, 1977: 67-68.

⁹⁶ Dickinson, 1977: 71.

⁹⁷ Mansel, 1984: 76.

⁹⁸ Mansel, 1984: 79, Warren, 1975: 131.

zengin içerikli mezar kalıntılarında ve anıtsal olarak yapılan mezarlardan anlaşılabilir. ⁹⁹

M.Ö. 14. ve 13. yy'lar Myken siyasi gücünün ve kültürünün dorukta olduğu bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu evrede Ege ve Doğu Akdeniz'de güçlü bir kimliğe sahip olmayı başarabilmiş bir toplum yapısından söz edilebilir. Fakat, LH III B evresinden LH III C evresine geçiş dönemi sırasında anakara Yunanistan'da bir dizi afetler yaşanmıştır. Önemli Myken yerleşimlerinde tahribatlar söz konusu olmuştur. Birçok alanda gerileme yaşandığı düşünülmektedir ve azalan nüfus da bu izlenimi pekiştirmektedir. Yunanistan'da bir darbenin yaşandığı anlaşılmaktadır ve Myken kültürü, LH III B dönemi sonunda yoksullaşan ve siyasi istikrarsızlığın arttığı bir yapıda kendini bulmuştur. ¹⁰⁰

Son dönemlerde Tiryns, Mykenai ve diğer önemli Myken yerleşimlerinde savunma sistemlerinde bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Bunun için Ege dünyasından gelen bir tehditin varlığını gösterecek delil yoktur. Bu savunma ihtiyacının doğmasına neden olarak Myken devletleri arasındaki savaşın etkisi olabilir, alternatifini göz önünde tutmakta fayda vardır. Bu devletler arasındaki rekabetin giderek daha tehlikeli boyutlara taşındığını göstermektedir ve bu durum kötüleşen ekonomik koşullara işaret olarak algılanabilir. ¹⁰¹

Merkezi kumanda ve devletler arasındaki rekabetin zararlı etkileri olmuş olabilir ama bunlar çöküşün altındaki gerçek nedenler değildir. Hitit İmparatorluğu'nun çökmesindeki alternatif değişkenler arasında yer alan büyük bir salgın ve kuraklık tehlikesini de göz önüne alırsak hastalığın yıkıcı

⁹⁹Mansel, 1984: 80-81. Minos saraylarının dini bir işlevi olduğu bilinsede Myken saraylarında böyle bir olgunun olmadığı düşünülmektedir. Kutsal alanlar saraylardan bağımsız alanlarda konuşlanıyor olmalıdır ve bu durumu destekleyici bir veri Tiryns'de söz konusudur. Tiryns'de bir kült alanı olduğu düşünülen yapı, seramik kalıntılara dayanılarak LH III C dönemine tarihlendirilmektedir. Tespit edilen önemli kültürel objeler arasında Myken kültürünün karakteristik tasarımı olan psi figürinler, heykelcikler, minyatür kaplar ve boğa ritonunu sayabiliriz. Caskey, 1978: 339-340.

¹⁰⁰ Buck, 1969: 276-277.

¹⁰¹ Dickinson, 2006: 43.

etkisi kendisini nüfusun azalmasında ve terk edilen yerleşim yerlerinde gösterecektir; ama tüm bunlara karşın gerekli tedbirler de alınacaktır ve bu da çöküşün gerçek nedeni olmaktan uzaklaşacaktır.¹⁰² Ayrıca iklimsel bir kuraklıktan bahsetmek içinde gerekli kanıtlar söz konusu değildir. Pylos ve Thebes tabletleri dönem için zengin bir tarımsal üretime işaret etmektedir.¹⁰³

Çöküş için üretilen teorilerden bir diğeri ise Deniz Kavimleri Göçüdür. Dönem sonu için etkin olan ve çoğu uygarlığın çöküşünü hızlandıran Deniz Kavimleri Göçü ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Fakat diğeri teorilerde olduğu gibi bu yargıyı da kanıtlayacak deliller yetersizdir.¹⁰⁴ Bu akıncıların M.Ö. 1200 yıllarında etkinliklerinin daha çok Doğu Akdeniz üzerinde hissedildiği düşünülürse bu teoriye de temkinli yaklaşmak gerekecektir.¹⁰⁵ Yeni gelen kavimlerin istilasına uğrayan yarımada da istilacılar nedeniyle bir kaos ortamı oluşmuş ve sistemde bunalımlar baş göstermiş olabilir. Yalnız, bu hareketliliğin krizin nedeni olmaktan ziyade sonucu olduğu yaklaşımı son yıllarda bilim çevrelerinde kabul görmeye başlayan bir yaklaşımdır ve bu nedenle Deniz Kavimleri istilasının, çöküşü başlattığı iddiasına da kesin bir gözle bakmamakta fayda vardır.¹⁰⁶

Argolis saraylarının M.Ö. 1200'lerde bir depremle son bulduğu sanılmaktadır. Yaşanılan bu felaketle birlikte adada yaşanan istilalar, sistemi çökertmiş ve karanlık bir evrenin içine girilmiş olunmalıdır. Fakat tek başına deprem olasılığının çöküşü hızlandırma yargısı yeterli değildir.¹⁰⁷ Daha önce de yaşanan bu gibi afetlerde saray ekonomileri kendisini toparlamayı başarmış ve daha etkin bir güç olarak karşımıza çıkmıştır. (Daha önce Girit'te

¹⁰² Dickinson, 2006: 46-47.

¹⁰³ Warren, 1975: 134.

¹⁰⁴ Chadwick, 1976: 192.

¹⁰⁵ Warren, 1975: 135.

¹⁰⁶ Tekin, 2008: 49.

¹⁰⁷ Santorini'nin faaliyete geçip büyük bir afete neden olması çöküş için büyük bir neden olarak görülmektedir. Bu coğrafik elemanın yarımada ya olan uzaklığı fikrin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca Santorini'nin daha önceki dönemlerde faaliyete geçmesinin ardından bölgede gelişkin sistemlerin görülmesi felaketlerin yıkım için tek bir neden olarak açıklanamayacağı fikrini desteklemektedir. Warren, 1975: 134.

yaşanılan felaket olaylarının ardından Minos etkinliğini güçlendirerek en görkemli çağına girmeyi başarmıştır.)

Görüldüğü üzere çöküş için pek çok teori üretilmiştir ve bunlar nihai bir sonuca gitmekten uzaktır. Elde edilen sonuçlar birbirini devre dışı bırakacak durumda da değildir. Myken Uygarlığı'nın çöküşüne dair sunulan pek çok hipotez belli ölçüde doğrudur. Tüm bunlar bir bütün halinde değerlendirilirse Tunç Çağı sonunda yaşanan kademeli kriz, Myken devletlerini etkilemiş, toplumsal değişimlerin yaşanmasına neden olan farklı öğelerden kaynaklanan çöküş teorisi en ikna edici hipotez olarak görülmektedir. Bu yeni istila, ticaret yollarının denetiminin elden çıkmasına neden olmuş ve sisteme ölümcül bir darbe vurmuş, bunun yanında yaşanan doğal felaketler sonucunda sistem yok olma tehlikesi altına girmiş olmalıdır.¹⁰⁸

M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında Myken saray sistemi çöküntüye uğramıştır ve bu çöküşün altında yatan nedenler kesin olarak bilinemese de ankarada kurulan siyasi ve ekonomik sistemin ortadan kalktığı kesindir. Çöküş nedenleri bilimsel veriler etrafında farklı olarak değerlendirilmektedir. Fakat tüm büyük devletlerin çökmelerindeki ana neden olan ekonomik krizlerin bu sistem için de geçerli olduğu kabul edilebilir bir gerçektir. Ortaya atılan tüm kriz teorilerini bir temele dayandırarak bir senaryo elde edebiliriz. Yaşanılan ekonomik bunalımlar ve doğal kaynakların artan nüfus ihtiyacına cevap verebilecek güçte olmaması çöküşü hızlandırmış, ayrıca bölgenin genç oluşumlu jeolojik yapısı nedeniyle yaşanan doğal afetler sistem üzerindeki baskıyı artırmış ve sisteme büyük bir darbe vurmuş olmalıdır. Tüm bu nedenlere bağlı olarak artan huzursuzluk ortamının toplumsal sorunları beraberinde getirerek gruplar arası bir çekişmenin yaşanmasına neden olduğu düşünülebilir. (M.Ö. 13. yüzyılda yapımı tamamlanmış pek çok tahkimat sistemi saray döneminin son evresinde savaş tehlikesinin olduğu izlenimi verirken bu savaşın iç mi yoksa dış kökenli mi olduğuna dair araştırmacılar kesin bir çıkarımda bulunamamaktadır.¹⁰⁹ Yıkımların daha çok ağır basan nedeni olarak iç savaş

¹⁰⁸ Lewartowski, 1989: 182.

¹⁰⁹ Jung, 2006: 275.

senaryosu son zamanlarda baskın bir fikir haline gelmektedir. Buna dayanak olarak işgalcilere ait bir kanıt olmaması, savunma sistemlerinin daha da güçlü hale getirilmesi için inşaat projelerinin başlatılması gibi nedenler ölçü alınmaktadır.)¹¹⁰

Yıkılma nedeni her ne olursa olsun Myken siteleri LH III C evresinde ardı ardına yıkım felaketini yaşamış ve Yunanistan üzerinde kurulan, Doğu Akdeniz dünyasını derinden etkileyen dört asırlık siyasi iktidar son bulmuştur.

¹¹⁰ Warren, 1975: 134.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU

2.1. SİYASİ VE EKONOMİK COĞRAFYA

Anadolu, konumu bakımından tarih boyunca önemli bir uygarlık merkezi olmuş; doğal kaynakları, tarım ve insan yaşamına elverişli koşulları ile en erken kültürlerin anayurdu haline gelmiştir.

Hammaddeyi üreterek şekillendirmek erken dönemlerden itibaren Anadolu'da bilinmektedir. Bu bağlamda Çayönü yerleşmesi Neolitik Dönem madenciliği açısından ayrı bir önem taşımaktadır¹¹¹ ve böylesine erken bir dönemde teknik bilginin kullanılarak maddenin şekillendirilmesinin yapılabildiğini göstermesi bakımından ayrıcalıklı bir konumda yer almaktadır. İlerleyen dönemlerde Anadolu, uzak mesafe ticarete etkin bir konuma gelmiş ve bölgeler arası mal transferinde önemli bir konuma sahip olmuştur.

Kaletepe obsidyen atölyesi Niğde'de Göllü Dağ yöresinde Kömürcü Köy sınırları içinde yer almaktadır. Burada gerçekleştirilen sistemli kazılarda Kalkolitik, Çanak Çömlekli Neolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait işlik alanları ortaya çıkarılmıştır. Çanak Çömleksiz Dönem'e ait Kaletepe işliği dönem için özel bir buluntu topluluğu sergilemiştir. Bu atölyeden çıkan ürünler, uzmanlaşmış bir grubun varlığına işaret ederken Yakındoğu ile yapılan ticaretin boyutlarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹¹² Tüm bu

¹¹¹ Yakın zamana kadar Çayönü yerleşmesinde yapılan kazılar sonucunda elde edilen işlenmiş ve işlenmemiş durumda olan bakır ve malahitlerin toplam ağırlığı 5.5 kilogramı geçmiştir. İşlenmiş 555 parça malahitin ağırlığı 600 gr., 100 kadar bakırın da 140 gr'dır. Dikkat edilmesi gereken nokta yerleşmenin Ergani bakır madenine yakınlığı ve ulaşılabilirlik açısından çevrede doğal bakır cevherine yüzeyde bile oldukça sık rastlanılmasıdır. Özdoğan vd., 1994: 109.

¹¹² Atılı vd., 2007: 126. Ancak uzmanlaşmış bir grup tarafından elde edilebilecek yüksek kalitede ürünler (sivri uçlu, paralel kenarlı, düz profilli dilgiler ve sivri uçlu, paralel kenarlı, hafif iç bükey profilli dilgicikler) ilk olarak İç Anadolu'da karşımıza çıkar ve Yakındoğu'da (özellikle Kuzey Suriye ve Kıbrıs) örnekleri bu işlikten uzak mesafelere gerçekleştirilen bir ticaret mekanizmasını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Erken dönemlerden itibaren Anadolu kaynaklarının uzmanlaşmış bir topluluk tarafından denetim altına alınmış olması ve ticaret gibi her aşamasında organizasyon

veriler düşünülduğünde Anadolu erken evrelerden itibaren zengin hammadde kaynaklarını keşfetmiş ve kullanıma hazır hale getirmiştir. Doğal kaynakları kullanma aşamasında bilgi birikimi ve teknolojik anlamda bir uzmanlaşma evresi geçirmiş ve etkili bir organizasyonla bölgeler arası sosyo-kültürel yaşamda etkin rol oynamayı başarmıştır.

Tunç Çağı olarak adlandırılan yeni bir evreye girildiğinde organize şehir devletlerinden oluşan bir yapılanma karşımıza çıkar. Bu dönem sosyal ve teknolojik açıdan atılımların yaşandığı bir süreçtir. Anadolu bu evrede gerekli kaynaklara sahip olması bakımından önde gelen bir konumdadır. Anadolu, Mezopotamya'nın odak noktasında olmuş ve kaynak temini için Anadolu'ya seferler başlatılmıştır.¹¹³ İlk Tunç Çağı, Anadolu'da kentleşmenin hız kazandığı ve kent devletlerinin güç kazanmaya başladığı bir süreç olarak yorumlanabilir.¹¹⁴

Orta Tunç Çağı ise literatüre farklı bir adlandırma olan Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak girmiştir. Neolitik Dönem'den başlayan Anadolu-Mezopotamya ilişkileri bu dönemde en yüksek konumuna ulaşmış, daha önceki dönemlerde olan obsidyen ticareti, metal ve mamül eşya transferine yerini bırakacak etkin bir ticaret sistemine dönüşmüştür.¹¹⁵

Asur Ticaret Kolonileri'nin son yıllarında, İç Anadolu'da Kuşşara kralları güçlenmeye başlar. İç Anadolu'da olduğu düşünülen Kuşşara, büyük olasılıkla bugünkü Divriği civarında, Asur'dan gelen ticaret yollarından birinin yakınlarında yer almalıdır. Kayıtlara geçen ilk kral olan Pithana siyasi alanını Neşa'ya kadar genişletmiş ve kısa süre sonra başa geçen oğlu Anitta başkenti Neşa'ya taşımıştır. Siyasi alanını daha da genişleten Anitta fetihler yoluyla Anadolu'daki beylikleri siyasal birlik altında toplamayı başarmıştır. Efsanevi kral Anitta'nın faaliyetleri hakkında çok fazla bilgi sahibi değil; ama Hattuşa'yı

gerektiren bir sistemin bu dönemde gerçekleştirilmiş olması artı ürün mantalitesinin ve uzak mesafe ticaretinin başladığının en iyi kanıtıdır. Atlı vd., 2008: 54.

¹¹³ Yiğit, 2000: 22-23.

¹¹⁴ Yiğit, 2000: 24.

¹¹⁵ Özgüç, 1963: 24.

17. yy'ın ikinci yarısında imparatorluğa başkent yapacak olan ve asıl kurucu olarak kabul edilen I. Hattuşili tarih sahnesine çıkacaktır.¹¹⁶

Hattuşili topraklarını genişletmek için güney ve batı yönlü seferlere çıkmış, böylelikle başarılı seferlerle imparatorluk toprakları genişlemeye başlamıştır. Hattuşili'nin ardından I.Murşili, I.Hantili, I.Zidanta, Telipinu gibi krallar tahta çıkarak Eski İmparatorluk dönemi olarak adlandırılan evrede (her ne kadar iktidar makamında siyasi çalkantıların yaşandığı görülse de) imparatorluğun sınırlarını genişletmek için çalışmışlardır.

Anadolu'da Geç Tunç Çağı farklı tarihlemelere dayanmaktadır. Lloyd başlangıç için M.Ö. 1600-1200,¹¹⁷ Kinal, M.Ö. 1500-1200 ¹¹⁸ gibi tarihler verirken , Mellart daha erken bir tarihleme yaparak Geç Tunç Çağı başlangıcı için M.Ö. 1700' lü yılları önermektedir.¹¹⁹ Böylece, birbirine yakın olan bu tarihlemeler Geç Tunç Çağı'nı yaklaşık olarak M.Ö. ikinci binyıl ortalarından başlatmaktadır. M.Ö. 1200 tarihi ise, Geç Tunç Çağı evresinin bitimi olarak genel kabul görmektedir.

Geç Tunç Çağı'nın yaşandığı evrede Hitit Krallığı uluslararası arenada yerini almıştır ve imparatorluğu bu güce ulaştıran imparator II. Tudhaliya'dır. İmparatorluk, bu dönemde uzak mesafelerde askeri çıkarmalar yapacak, Suriye, Batı Anadolu gibi alanlarda etkinlik sağlamayı başaracaktır. Hitit tarihinin bu evresine “Yeni Krallık” adlandırılması yapılacak ve imparatorluk her anlamda gücünün doruğunda olduğu bir zaman dilimi içinde siyasal sınırlarını genişletecektir.¹²⁰ Tudhaliya güneyde tehlike arz eden Mitanni devletine akınlar yapmış ve Suriye için güvenliği sağlamıştır. Batı Anadolu'da ise sorunlar baş göstermiş (Arzawa odaklı) ve imparator bölgeye bir sefer

¹¹⁶ Macqueen, 2001: 22.

¹¹⁷ Lloyd, 1956: 20.

¹¹⁸ Kinal, 1991: 36.

¹¹⁹ Mellart, 1962: 114.

¹²⁰ Bryce, 2005: 121.

düzenleyerek sorunu halletmiştir. Böylelikle Tudhaliya, imparatorluğu uluslararası güç dengeleri içinde saygın bir konuma ulaştırmıştır.¹²¹

I.Şuppiluliuma şüphesiz Hitit tarihinin en yetenekli ve dirayetli devlet adamlarından biridir. Tahta çıktığında iç sorunlarla uğraşmak zorunda kalsa da hakimiyetini kısa sürede sağlam temellere oturtmuş bir kraldır. Güney sınırı için önemli bir tehlike olan Mitanni devleti üzerine sefere çıkmış ve kenti yağmalamıştır. Böylelikle Suriye’de yer alan prenslikler üzerinde etkisi olan Mitanni devre dışı bırakılarak Suriye hakimiyeti sağlanmış, güneyde sınırları Lübnan’a kadar genişletmeyi başarmıştır.¹²²

II. Murşili tahta çıktığında Suriye’deki prenslikler krala sadakatini ilan etmiş fakat tehlike bu sefer Batı Anadolu’da kendini hissettirmiştir. Her ne kadar Şuppiluliuma bölgede güveni tesis etse de yeni hükümdarın tahta çıkmasıyla Arzawa ve Seha Nehri Ülkesi devletleri isyanlara başlamıştır. Bunun üzerine Murşili bölge üzerine iki yıl süren bir sefere çıkarak Arzawa’yı tahrip etmiş ve Hitit yanlısı bir yöneticiyi göreve getirmiştir.¹²³

Murşili’nin halefi olan Muvatalli, tahta çıktığında güçlü ve sınırları geniş bir imparatorluk devralmıştır. Dönem için batıdan gelen bir tehlike söz konusu olmamıştır. Kral böylelikle ilgi alanını güneye yöneltme fırsatını yakalamıştır. Mısır, Suriye’de kaybettiği yerleri geri almak için bölge üzerine güçler göndermiş ve bu da iki ülke arasında ünlü Kadeş Savaşı’nın yaşanmasına neden olmuştur.¹²⁴

Muvatalli’nin ölümünün ardından taht sırası oğlu III. Murşili adıyla Urhi Teşup’a geçmiştir. Yeni kral bir dizi icraatın yanında amcası olan III. Hattuşili ile iktidar savaşına başlamış ve sonuçta Hattuşili yeni kral olarak kayıtlara adını yazdırmayı başarmıştır. III. Hattuşili imparatorluğa görkemli son günlerini yaşatacak krallardan biridir. Kadeş Savaşı sonunda imzalanamayan antlaşma onun zamanında imzalanır. Güneydeki sorunlar böylelikle halledildikten sonra

¹²¹ Gurney, 2001: 33.

¹²² Gurney, 2001: 35, Mcqueen, 2001: 50.

¹²³ Gurney, 2001: 37, Mcqueen, 2001: 51.

¹²⁴ Gurney, 2001: 39.

tehlike çanları bu sefer batıda çalmaya başlar. Bu nedenle Seha Nehri Ülkesi'ne bazı seferler gerçekleştirilmiştir.¹²⁵

II. Şuppiluliuma'nın tahta çıktığı evrede (M.Ö. 1200-1190) Hitit İmparatorluğu parlak günlerini çoktan geride bırakmış ve yaşamının sonuna gelmiştir. Her ne kadar Şuppiluliuma dönemi için bazı askeri başarıların yaşandığı bilinmekteyse de (Orta ve Güneybatı Anadolu'da başarılı seferler yapılmış, Tarhuntaşşa hükümdarı otorite altına alınmış, Kıbrıs ülkesi ile yeni bir antlaşma yapılmış olduğu bilgisine sahibiz.) imparatorluktaki sorunlar dizginlenemez hale gelmiş ve çöküş kaçınılmaz olmuştur.¹²⁶

Çöküş için Deniz Kavimleri saldırıları en olası yaklaşım olarak bilim çevrelerinde taraftar toplamaktadır. Dönem için Mısır kayıtlarından Deniz Kavimleri istilasası ile ilgili bilgi gelmektedir ve kayıtlarda bu insanların Mısır'a kadar geldiği fakat bu akıncıların Mısır tarafından geri püskürtüldüğü yazmaktayken Anadolu bu kadar şanslı olamamış ve bu kitlesel hareketliliğin sonucu olarak merkezi otorite yıkılmıştır.¹²⁷ Böylelikle Tunç Çağı'nın bu son evresi bitiyor ve "Karanlık Çağ" içine girilmiş olunuyordu. Genel olarak kabul edildiği gibi artık sanatta, kültürel ve siyasi hayatta yaşanan parlak evre son bulmakta, yazının olmadığı, buluntuları ve arkeolojik verileri bakımından kısıtlı bir evre Anadolu topraklarında da hüküm sürmeye başlamaktadır.

Çöküş için üretilen teoriler farklı eksenler etrafında değerlendirilmektedir. Farklı parametrelerden üretilen değişik senaryolar arasında büyük bir kıtlığın yaşandığı ve beraberinde çöküşü getirdiği ortaya atılmaktadır. Uzun ve şiddetli bir kıtlığa maruz kalan kuzeyli kavimler bu baskıya daha fazla dayanamamış ve Tunç Çağı'nın önde gelen yerleşimlerine kitlesel bir hareket gerçekleştirmişler ve bu uygarlıkların sonunu hazırlamışlardır.¹²⁸ Bu senaryo her ne kadar akla yatkın gibi gözükse de çöküş için yeterli bir açıklama mıdır, sorusunu da sormak gereklidir. Cevap evet ise,

¹²⁵ Gurney, 2001: 40.

¹²⁶ Klengel, 2002: 419.

¹²⁷ Bryce, 2005: 333.

¹²⁸ Bryce, 2005: 340.

neden Hitit İmparatorluğu gibi güçlü bir askeri kumandaya sahip yerleşik güçler bu hareketliliğe karşı koyamadılar, sorusu akla gelmektedir. Bu durumda çöküşün altında daha farklı neden ya da nedenlerin yattığını öne sürebiliriz.

Dönem sonu için iç bölgeye baktığımızda Hattuşa'da bir kıtlığın yaşandığı bilinse de bu ihtiyaç Mısır'dan temin edilmiştir ve bu kıtlığın çöküş için gereken etkiyi göstereceği düşünülmemektedir. Kıtlığın yaşandığı doğrulansa da büyük bir klimatolojik kuraklığa işaret edebilecek bir veri de söz konusu değildir. Anadolu'nun tarımsal etkinliklerinin iklimsel etkilere bağlı olduğu düşünülürse söz konusu tahıl ithalatının olası bir durum olduğu kabul edilebilir. Çöküş süreci için büyük bir afetin yaşanabileceği teorisi göz önünde bulundurulursa, deprem gibi imparatorluğu derinden etkileyecek bir olayı kanıtlayacak veriler de söz konusu değildir.¹²⁹

Tüm teorilerde belirtilen görüşlerin çöküş sürecinin bir parçası olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu senaryoya Anadolu'nun kuzey ve batı bölgelerinde yaşanan siyasal çalkantıları ekleyerek çerçevemizi biraz daha genişletebiliriz. Suriye üzerindeki hakimiyetin yeniden bozulması ve önemli ticaret yollarının elden çıkması gelir kaynaklarına bir darbe vurmuş olmalıdır. Ayrıca doğuda güçlenen Asur, imparatorluk için bir tehdit oluşturmakta ve zor günlerin yaşanmasına neden olmaktadır. İmparatorluğun iç dinamiklerinin sekteye uğraması nedeniyle siyasal istikrarsızlıklar yeni seferlerin yapılmasına neden olmuş ve bu durum da imparatorluk için maddi açıdan sıkıntıların belirginleşmesine sebep olmuştur.

Siyasal istikrarsızlığın yaşandığı bu evrede ürünlerden elde edilen rekoltelerin ihtiyacı karşılamadığı düşünülürse imparatorluk içinde bir huzursuzluk ve güvensizlik ortamı doğmuş olmalıdır. Bunun üzerine kuzeyden gelen kavimler bu güvensizlik ortamında istediklerini yapabilme imkanını elde etmiş ve şehirler yağmalanmıştır. Şu halde imparatorlukta bir dizi sorunun yaşandığı kesindir ve bu sorunlar merkezi kumandaya zarar vermiş ve bu

¹²⁹ Bryce, 2005: 340-341.

kavimin istilasından topraklar korunamamıştır. Tek başına Deniz Kavimleri istilasının çöküşü gerçekleştirdiği fikrinden ziyade yukarıda belirtilen değişkenlerin çöküş için zemin hazırlandığı, böylelikle imparatorluk topraklarında istikrarsızlıkların yaşandığı ve Deniz Kavimleri'nin de çöküş için son yıkıcı darbeyi vurduğu iddiası ortaya atılabilir. Bu açıdan bakıldığında yukarıda anlatılmaya çalışılan çöküş teorileri bir bütün halinde değerlendirildiğinde bu sonuca varmak olasıdır.

Geç Tunç Çağı, Hattuşa merkezli olarak belirmeye başlayan ve Anadolu'daki ilk merkezi otoriteyi sağlamayı başaran Hititlerin siyasal ve kültürel anlamda dorukta olduğu bir evredir. İmparatorluk sınırlarını sürekli olarak büyütmeyi hedeflemiş ve asıl yayılım alanı güney sektörlü olarak gelişmiştir.¹³⁰ İmparatorluğun genel karakteri ise vassal krallıklar oluşturularak fethedilen bölgenin hakimiyetinin sağlanması şeklindedir. Bu anlamda merkezi yönetimin ağırlıklı olduğu bir siyasal yapılanmadan bahsedebiliriz. Vassallar krala bağlılıklarını ilan eder ve karşılığında ise kralın koruyuculuğunu kazanırlardı. Vassallar krala yıllık bir haraç vermekle ve savaş zamanında askeri kuvvetleri kralın isteği doğrultusunda merkezi kumandaya sevk etmekle sorumludur.¹³¹

Hitit İmparatorluğu'nun feodal bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Erken dönemlerde sınırlar içine dahil edilen alanların yönetimi krali ailenin üyelerinden birine verilirken, etki alanının genişlemesi üzerine elde edilen alanlar soylu ailelerden seçilen kumandan ve vali adlandırılması yapılan yerel yöneticilere verilmiştir. Böylelikle topraklar üzerinde çeşitli yükümlülüklerin olduğu bir sistemin uygulandığını kabul edebiliriz.¹³² Bu halde toprakların denetiminden sorumlu bir üst sınıf olduğuna göre buraların ekilip biçilmesinden sorumlu kırsal bir topluluktan da söz edilebilir. Olasılıkla bu insanlar efendileri için toprakların bakımından sorumlu ve geçimlik bir ücret karşılığında hayatını devam ettiren bir nüfus topluluğu olmalıdır. Öyle

¹³⁰ Yiğit, 2010: 97.

¹³¹ Gurney, 2001: 69.

¹³² Mcqueen, 2001: 84, Yakar, 2007: 48.

anlaşıyor ki imparatorluk, fethedilen toprakları devletin malı saymış ve topraklar belirli şartlar karşılığında süreli olarak üretim yapılması için ileri gelen bir gruba verilmiş olmalıdır. Bu bilginin ışığı altında tarımın Anadolu için önemli bir geçim kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.¹³³

Hitit siyasi gücünün bu kadar etkin olma nedeni hiç şüphesiz askeri donanımına verdiği önemden ileri gelmektedir. Hititlerde askerlik feodal beyliklerin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Askeri donanım olarak savaş arabaları kullanılmış ve muharebe alanında manevra kabiliyeti had safhaya çıkarılarak düşman birlikler üzerindeki hakimiyet kısa sürede sağlanabilmiştir.¹³⁴

Yakındoğu'nun Geç Tunç Çağı dönemindeki siyasal oluşumuna baktığımızda güç dengelerinin değiştiğini ve yeni oluşumların karşımıza çıktığını görmekteyiz. Özellikle bu dönemde Anadolu'da yeni bir siyasi otorite belirmeye başlamış ve Hitit Devleti kurulmuştur. Böylelikle uzun zamandan beri tek çatı altında toplanamayan ve beylikler halinde yaşayan Anadolu halkları tek merkezli bir devlet organizasyonuna sahip olmuş ve merkezden idare ile güçlü bir siyasi otorite altında yönetilmişlerdir.

Hiç şüphesiz ki M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da ki en büyük güç Hitit İmparatorluğu'ydu. Buna rağmen Hititler Anadolu'ya tam olarak egemen olamamışlardır. Çekirdek bölgede kralın doğrudan hakimiyeti söz konusuysa, merkezden uzak birimlerde ise vassallık sistemi uygulanmaktaydı. Batı Anadolu, Suriye'de olduğu gibi.¹³⁵ Anadolu'nun batısı ve kuzeyi pek çok askeri sefere hedef olmakla birlikte, buralarda tam anlamıyla otorite sağlanamamıştır. Yazılı belgelere göre Anadolu'da yer alan başlıca yerleşimler ise:

1-Ahhiyawa (Güney Batı Anadolu), 2-Wilusa (İllion) ve Taruisas (Truva), 3-Assuwa (Lidya, İzmir ve çevresi), 4-Lukka (Güneybatı Anadolu), 5-

¹³³ Mcqueen, 2001: 106.

¹³⁴ Mcqueen, 2001: 62-63.

¹³⁵ Mieroop, 2004: 193.

Arzawa Ülkesi (Tüm Menderes Havzası ve çevresi), 6-Karkışa (Kuzeybatı Anadolu, Karya Bölgesi, Bodrum ve çevresi),¹³⁶ 7-Kizzuwatna (Kilikya Bölgesi, Adana ve çevresi),¹³⁷ 8-Kaşga Ülkesi (Orta ve Doğu Karadeniz),¹³⁸ 9-Issuwa, Azzi-Hayasa (Doğu Anadolu ülkeleri),¹³⁹ 10-Hurri Mitanni Devleti (Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye)¹⁴⁰, 11-Pala Ülkesi (Paflagonya, Kastamonu ve civarı).¹⁴¹

İleriki bölümlerde ayrıntısıyla bahsedilecek ve çalışılan konunun özünü oluşturan Batı Anadolu; Hitit İmparatorluğu'nun batıya karşı tampon bölge olarak kullandığı bir coğrafyadır. Bu bölgede Ahhiyawa, Arzawa ve Assuwa gibi lokalizasyonu kesin olarak yapılamayan küçük krallıklar yer almaktadır. Yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Batı Anadolu'da yer alan bu krallıklar kendilerinden daha güçlü olan Hitit İmparatorluğu'ndan bağımsız bir politika izlemişler ve bazen de birlikte hareket ederek koalisyon oluşturmuşlardır.

M.Ö. II. binyıl Anadolu coğrafyası incelendiğinde Hitit metinlerinde adı geçen Asuwa Ülkesi'nin siyasi yapısı ve lokalizasyonu, Hititologlar ve tarihçiler tarafından tartışma konusu edilmiştir. Konu ile ilgili olarak Alparslan, pek çok metinde Asuwa Ülkesi olarak anılan ülkenin ilgili yayınların çoğunda “Asuwa Koalisyonu“ olarak adlandırılmasına karşı çıkmaktadır. Buna KUB XXV91 7 ve 14'te “LUGAL KUR/ Assuwa Ülkesi'nin Kralı” ibaresinin kullanılmasını kanıt olarak sunmaktadır. O, bu ifadenin merkezi bir güce işaret ettiğini savunmaktadır. Lokalizasyonu hakkında çeşitli tartışmaların yaşandığı bu ülkenin konumu için, yazılı belgelerden gelen bilgilerin ışığı altında Kuzeybatı Anadolu topraklarını işaret etmek muhtemel bir sonuç olabilir.¹⁴²

¹³⁶ Söz konusu devletlerin olası lokalizasyonları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Macqueen, 2001: 40-44, Macqueen, 1968: 169-185, Yakar, 1976: 117-128, Garstang-Gurney, 1959.

¹³⁷ Gurney, 2001: 32.

¹³⁸ Macqueen, 2001: 49.

¹³⁹ Gurney, 2001: 37-42.

¹⁴⁰ Mieroop, 2004: 181.

¹⁴¹ Macqueen, 2001: 61.

¹⁴² Alparslan, 2002: 25-26. Assuwa 'nın konfederasyon bir devlet özelliği gösterdiğini söyleyen Macqueen daha sonraki dönemlerde elde edilen belgelerde bu adın görülmemesinden dolayı Hitit askeri çıkarmaları sonucunda yıkıldığı fikrini savunmaktadır. Macqueen, 2001: 49.

Lokalizasyonu konusunda çeşitli tartışmaların halen devam ettiği Karkisya ile ilgili bilgiye Manapa Dattas antlaşmasında rastlamaktayız. Antlaşmada, Seha Nehri Ülkesi kralının Karkisya'ya sığındığı belirtilmektedir. Fakat Karkisya burada tarafsız olarak belirtilmektedir ve bu nedenle topraklarının Hitit bölgesine uzak olduğu düşünülmektedir.¹⁴³ Tarihsel metinleri yorumlayarak bir çıkarımda bulunan Macqueen, Karkissa ülkesini İzmit Körfezi kıyılarına lokalize etmek istemektedir.¹⁴⁴ Ahmet Ünal ise, ülkeyi Balıkesir ve Bursa civarına konumlayarak Kuzeybatı Anadolu sınırlarına işaret etmektedir.¹⁴⁵ Ayrıca, Karia ve Karkissa'nın isim benzerliğinden yola çıkılarak bu ikisinin aynı yer olduğunu belirten bilimadamları da söz konusudur. Huxley¹⁴⁶ ve Mellaart¹⁴⁷ bunlardan bazılarıdır.

M.Ö. 14. yüzyılda Hitit Kralı Murşili'nin yıllıklarında Arzawa Krallığı adında başka bir siyasi oluşuma rastlamaktayız. Bu yıllıklarda Arzawa bir tarafı denizle çevrili bir yer olarak belirtilmektedir. Arzawa'nın merkezi olan Apasa ise deniz üzerinde bulunuyor, Arazawa adıyla anılan bu ülkenin kontrolü altında birtakım kendine bağlı devletler yer alıyordu.¹⁴⁸ Arzawa Ülkesi bu dönemin etkin siyasi güçleri olan Mısır, Hitit ve Ahhiyawa devletleri ile ilişki kurabileceği bir konumda olmalıdır. Çünkü Arzawa kralı, Mısır kralı III. Amenofis ile mektuplaşır ve Hititçe yazılan mektubun cevabında yine aynı dille yazılmasını rica eder. Bu durum Arzawa'nın Akad çivi yazısı alanında bulunmayıp, aksine Hitit kültür bölgesinde olduğunu kanıtlamaktadır. Bu ülkenin lokalizasyonu için en geniş sınır tanımıyla Güneybatı Anadolu sahili köşesinde bulunduğunu söylemek olasıdır.¹⁴⁹

Geç Tunç Çağı içinde Hitit yazılı metinlerinde adı geçen bir başka ülke Ahhiyawa'dır.¹⁵⁰ Yunanistan'da etkinlik kuran ve Homeros Destanı'nda Akha olarak adlandırılan, Mykenliler ile özdeşleştirilmek istenen Ahhiyawa,

¹⁴³ Mcqueen, 1968: 171.

¹⁴⁴ Macqueen, 1968: 173.

¹⁴⁵ Ünal, 2003: 4.

¹⁴⁶ Huxley, 1960: 33.

¹⁴⁷ Mellaart, 1958: 22.

¹⁴⁸ Garstang, 1941: 18.

¹⁴⁹ Kinal, 1953: 11-16.

¹⁵⁰ Çapar, 1983: 387.

metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Hitit otoritesinin bölge üzerinde etkisinin azalmaya başladığı anlarda etkinlik sağlamaya çalışan küçük bir krallık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geç Tunç Çağı içinde Batı Anadolu Bölgesinde yer alan bir başka siyasi teşekkül yazılı metinlerde sıkça rastladığımız Willusa'dır ve bu adlandırmanın Anadolu'da ki karşılığı olarak Troia yerleşmesi gösterilmektedir.

Troia; Batı Anadolu coğrafyası incelendiğinde sınırların kuzeybatı köşesinde yer alan ve Anadolu arkeolojisi için özel önem taşıyan bir yerleşmedir. Arkeolojik açıdan VI ve VIIa yerleşim tabakalarına denk gelen Geç Tunç Çağı Troia'sı ile Hitit yazılı metinlerinde adı geçen (M.Ö. 16/13. yüzyıllar) Wilusa ülkesi ve Homeros Destanları'nda adı geçen W-İlios'un aynı yerler oldukları günümüzde çoğu bilimadamınca kabul gören bir gerçektir.

Hitit Devleti'nin batıyla olan temasları en geç M.Ö. 16. yüzyılda başlamıştır. Hitit Devleti'nin kurucusu I. Hattuşili imparatorluğun bu erken evresinde batıda Arzawa Ülkesine sefer düzenlemiştir. Merkezi bölgesi Mira olan bu oluşum gittikçe güçlenen Hitit için önemli bir güç olarak algılanmış ve batıdaki siyasi denetimin Hitit lehine değişmesi için bu sefer planlanmıştır. (Seferin nedeni sadece politik güç sağlama amaçlı değil, aynı zamanda önemli metal kaynaklarına erişim sağlamaya yönelik olarak da gerçekleştirilmiş olmalıdır.¹⁵¹) Batı Anadolu'da Hitit etkinliğini artırma çabaları Tudhaliya'nın yönetimi (M.Ö. 1420-1400) sırasında üst seviyeye ulaşacaktır. Tudhaliya'nın batıya yaptığı seferler sırasında burada yer alan siyasi güçler onun hedefi arasına girmiştir. Bu seferler sırasında Wilusa ile ilk gerçek temaslar gerçekleşmiş fakat Wilusa, Hitit karşısına bağımsız bir güç olarak çıkmamıştır.¹⁵²

Marmara Bölgesi, Hitit Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilemezse de, burası Anadolu'nun, Egeli ve belki de güneydoğu Avrupalı

¹⁵¹ Yakar, 1976: 127.

¹⁵² Starke, 2001: 36.

topluluklarla kültürel, ekonomik, siyasi erişimlerinin sağlandığı önemli bir istasyon görevi görmüştür. Bunu en iyi şekilde Troia'nın en görkemli haline ulaştığı Troia VI 'da izlememiz mümkündür. (M.Ö. 1700-1250) Troia VI-VII 'nin Wilusa Krallığı'na başkentlik yaptığı görüşü muhtemel bir düşünce olabilir. Batı Anadolu'da yer alan diğer devletlerde olduğu gibi Wilusa'da Hitit vassallık sistemine dahil edilmiştir. Özel bir konuma sahip bu devlet Çanakkale Boğazı ve Trakya'dan İç Anadolu'ya giden geçitlerin kontrol altında tutulması bakımından ayrıcalıklı bir noktada yer almaktadır.¹⁵³

Geç Tunç Çağı yerleşimleri dikkate alındığında Troia'nın Avrupa, Karadeniz ve Balkan yerleşimlerinden büyüklüğü dikkat çekici bir ayrıntıdır. Dönem için önemli kültürel gelişim gösteren şehirlerden olan Mykenai, Tiryns ve Thebai'nin kuzeyindeki bölgelerde, bir başka deyişle Myken sınırları dışında kalan alanlarda Troia ile kıyaslanabilecek bir başka yerleşimin varlığı henüz söz konusu değildir.¹⁵⁴

M.Ö. II. binyıl sonlarına doğru siyasi arenada Anadolu, Mezopotamya ve Mısır etkin güçler olmuştur. Anadolu'da siyasi güç olan Hititler'in politik başarıları göz önüne alındığında Troia'nın yalnızca bir uç bölge (periferik bölge) konumunda olması gerekmektedir. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, merkezi otoriteyi elinde tutan oluşumların önemi ve gücü bu tür uç bölgelerin varlığından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁵ Kilit noktalarda yer alan mevkiler, büyük güçler arasında her zaman bir rekabet nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Suriye için durumu değerlendirecek olursak yakın merkezlerde yer alan büyük güçler, bu bölgeye hakim olabilmek için devamlı bir çatışma halinde olmuşlardır. Akdeniz egemenliğinin tam olarak sağlanabilmesi için buraya hakimiyet gerekli görülmüştür. Çünkü Suriye, hem tarımsal kaynaklar açısından önemli bir bölge hem Afrika kıtasına açılan konumu nedeniyle hakimiyetin sağlanması gereken yerlerden biri olma özelliğine sahiptir. Hitit

¹⁵³ Yakar, 2007: 270.

¹⁵⁴ Korfmann, 2006: 256.

¹⁵⁵ Korfmann, 2006: 258.

İmparatorluğu'nun burada verdiği siyasal mücadele ise tüm bu düşünceleri desteklemektedir. Suriye örneğinden yola çıkarak Troia için de aynı şeyleri söylememiz mümkün gözükmemektedir. Nasıl ki Suriye, Hitit için güneye açılan kapı konumunda ise, Troia'da Hitit'in batıya açılan kapısı konumundadır.

Yoğun ticari ilişkilerin yaşandığı bu dönemde, farklı bölgelerden gelen (Levant, Kıbrıs, Girit ve Mykenai) seramik buluntularından, devekuşu yumurtalarından (Suriye ve Afrika), akik (Kırım olasılığı yüksek) ve fayans boncuklar gibi egzotik malların varlığından ilişkilerin çeşitliliği anlaşılabilir. Bu ilişkilerin nedeni Troia'nın konumundan kaynaklanıyor olmalıdır. Troia VI'nın son evrelerine doğru uzak mesafelerle olan iletişimin artarak devam ettiği görülmektedir.¹⁵⁶

C.F.A. Schaeffer ve R.W. Hamilton Suriye ve Filistin'de bulunan Troia'dan ithal edilmiş seramikler üzerine bir yayın hazırlamışlardır ve bu yayından sonra da kap formlarına yenileri eklenmiştir. Troia seramiklerinin Doğu Akdeniz'de ki yayılım alanları ise; İstanköy Adası, Rodos Adası, Kıbrıs, Suriye ve Filistin'dir. Troia'dan ithal edilen bu seramiklerin hepsi, kıyı şeridinde yer alan alanlardan ele geçmiştir.¹⁵⁷ Bu yerler Ege Denizi'nden Doğu Akdeniz'e ulaşmak için kullanılan yol üzerinde bulunmaktadır.¹⁵⁸ Doğu Akdeniz'de bulunan Troia İthal gri-minyas kökenli seramikler Troia VI'nın en parlak dönemi olan geç safhasına tarihlenebilir. Bu satırların yazarı olan Schachner, Troia VI'nın erken ve orta dönemine ait seramik örneklerinin bahsedilen bölgelerin dışında bulunmamasından dolayı, Geç Tunç Çağı'nda Myken tüccarlarının uluslararası sürdürdükleri ticarete Troia'yı da dahil ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁹

Geç Tunç Çağı Troia'sına bakıldığında yerleşmede gri seramik kapların Myken seramiğine oranı sayıca baskın bir durumdadır. Bundan hareketle

¹⁵⁶ Korfmann, 2006: 259-260.

¹⁵⁷ Schachner, 1997: 228.

¹⁵⁸ Schachner, 1997: 231.

¹⁵⁹ Schachner, 1997: 232.

dönem Troia'sını, Anadolu kültür bölgesi içinde değerlendirmemiz gerekliliği sonucuna ulaşabiliriz. Mountjoy tarafından Myken seramikleri üzerinde yapılan analizler sonucu bunların ithal ürünler değil tam aksine yerli üretim malları olduğu anlaşılmıştır. Geç Tunç Çağı'nda Troia'da Myken seramiklerinin bulunması, Myken kültürü ile olan ticari ve kültürel ilişkileri kanıtlamaktadır.

Buluntu grubunun en önemli parçalarını oluşturan seramik repertuarı değerlendirildiğinde Anadolu etkisi hissedilmektedir. Troia VI'nın orta ve geç evresi ile VIIa evresi (yaklaşık M.Ö. 15. yüzyıldan M.Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar) tonlarca yerli gri seramik buluntularına karşın Myken seramiklerinin sayısı bu oran karşısında birkaç yüz ile bin parça arasındadır. Bundan da Anadolu etkisinin yerleşimde etkin olduğu sonucu çıkmaktadır.¹⁶⁰

Troia'nın Ege ve özellikle Myken kültür bölgesine dahil edilme fikri kanıtlanabilirlik açısından şimdilik bir teori olarak kalmak zorundadır. Kuzeyde Bulgaristan ile ilişkilendirme çabaları da bir sonuç vermemektedir. Bu tarz teorileri ortaya atan bilim adamları en azından şimdilik gün yüzüne çıkarılan buluntular dahilinde bu fikirleri terk etmek ve Troia'nın Anadolu kültürel alanının bir parçası olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Troia'daki pek çok buluntu, bu kanıyı destekleyici bilgiler sunmaktadır.¹⁶¹

Troia'nın Anadolu kültür sahası içinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyan önemli buluntu, Luwi hiyeroglif yazıtlı, tunç bir mühürdür. M.Ö. 1280 ve 1175 yılları arasında yoğun olarak kullanılan bu mühürler Orta ve Güney Anadolu'da yer alan yirmi şehirde tespit edilmiştir. Bu nedenle mühür, Anadolu ile olan bağlantıları ya da Batı'da Anadolu kökenli bir yönetici sınıfın varlığını düşündürmesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁶²

¹⁶⁰ Korfmann, 2001a: 399.

¹⁶¹ Korfmann, 2001a: 397-398, Korfmann, 2006: 254.

¹⁶² Korfmann, 2001a: 404-405, Korfmann, 2006: resim 2.

Tüm bu veriler düşünüldüğünde Troia'nın Geç Tunç Çağı içindeki konumuna ve özellikle döneme damgasını vuran deniz ticareti içindeki yerine değinmek yerleşim yerinin önemini bir kez daha hatırlatacaktır. Troia'da farklı kültürlerle ait verilerin saptanması ve buna karşılık olarak Doğu Akdeniz'de Troia kökenli buluntuların tespit edilmesi, söz konusu dönemde aktif olarak yürütülen ticari faaliyetlere kanıt sunmaktadır. Doğu ve batı arasında önemli bir istasyon görevi gören Troia, zenginliğini bu ticari sisteme ve önemli yolların üzerinde bulunan bir kavşak noktası olma özelliğine borçludur.

Batı Anadolu'da oluşan bu siyasal yapılanmanın yanı sıra, bölgede Hitit etkisinin varlığını kanıtlayan veriler de söz konusudur. Batı Anadolu'da Hitit kökenli ya da etkili buluntular arasında kaya anıtları, mühür ve heykelcik gibi buluntu gruplarından bahsedebiliriz. İlk olarak kaya anıtları üzerinde duracak olursak, Hititler döneminde bu anıtların daha çok Hitit ana politikası doğrultusunda yönedikleri güneye yani Kuzey Suriye'deki yol güzergahı üzerinde sıralandığını görmekteyiz. Bu hat üzerinde kaya anıtları yoğun olarak gözlemlenirken Batı Anadolu'da da sınırlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedenini Hitit siyasi politikasının daha çok güney yönlü bir rotada gelişmesi olarak belirtebiliriz. Hitit İmparatorluğu'nun asıl yayılım amacı, Akdeniz'de kilit nokta olan Suriye'ye inme ve Mezopotamya'dan mümkün olduğunca faydalanma isteğidir. Çekirdek bölge olan İç Anadolu topraklarından fazla uzak olmayan Batı Anadolu ile ilişkiler sınırlı olsa da Hitit Devleti; sınır güvenliği, iç ayaklanmalar gibi çeşitli nedenlerle bölge ile iletişim halinde olmuştur.

Ege Bölgesi'nde bulunan Hitit etkisiyle yapılmış anıtlardan biri olan Karabel Anıtı, İzmir yakınlarında Kemalpaşa-Nif'te yer almaktadır. Bu kabartma, Gediz Vadisi'ne geçit veren bir boğazın üzerinde olup Anadolu'nun en batısında yer alan anıt özelliğine sahiptir. Kaya yüzeyi oldukça derinleştirilmiş ve 2.23 m boyutunda bir erkek figürü resmedilmiştir. Yüksek kabartma olarak tamamlanan eserde, başta sivri konik bir başlık, dizleri açıkta bırakan kısa bir elbise, sivri uçlu ayakkabı tasviriyle tipik bir Hitit üslubu göze

çarpmaktadır. İleri uzatılmış sol el, taşıdığı mızrak ve sağ omuzda yer alan yay, Orta Anadolu ve Toroslar'da yer alan kaya anıtlarındaki stille örtüşmektedir. Başın üzerinde yer alan kısımda Hitit Hiyeroglifi ile yazılmış yazı, Targasna veya Assuwa-wa-ti olarak okunmuştur.¹⁶³

Hiyeroglif yazısında uzman olan Hawkins, Karabel yazıtını çözümlmeyi başarmış ve kitabede yer alan ismin Tarkasnawa olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴ Boğazköy'de aynı ismin geçtiği mühürler bulunmuştur ve bu ismin Mira Ülkesi krallarına ait olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁵ Mira Krallığı, Anadolu Platosu'nun batı kenarında Afyon civarında Hitit İmparatorluğu ile ortak bir sınır üzerinde yer almaktadır. Mira Krallığı Menderes Vadisi için önemli bir stratejik konumda yer almaktadır. M.Ö. XIII. yüzyıl sonlarında yaşayan bu kralın Hitit kralı IV. Tudhaliya'nın çağdaşı olduğu bilinmektedir.¹⁶⁶ Bu anıtta bir Hitit kralı betimlenmemiş, Hitit'e bağlı yerel bir kralın betimlendiği düşünülmektedir. Anıt, Hitit sanatsal teknik ve üslubuyla benzerlik göstermekte ve büyük olasılıkla bir sınır çizgisini belirlemek amacıyla yapılmış olmalıdır. Anıt, Hitit siyasi gücünün batıda da geçerli olduğunu ve üzerinde yer alan hiyeroglif yazıt nedeniyle bölgenin bu yazı sistemini tanıdığı ve uygulandığı sonucunu kanıtlamaktadır.¹⁶⁷

Batı Anadolu'da Hitit etkisinde yapılan bir diğer anıt ise, Manisa'nın 7 km güneydoğusunda, Manisa-Turgutlu karayolu üzerindeki Akpınar'da yer almaktadır. Anıt tam olarak bitirilememiştir.¹⁶⁸ Anıtın üst kesimi bir kemer biçiminde yuvarlatılmış ve bir niş oluşturulmuştur. 9 m boyutundaki yüksek kabartma betimde tahtta oturan bir tanrıça resmedilmiştir. Başında polos tipi bir başlık seçilmektedir ve yanında hiyeroglif bir yazıt yer almaktadır. Yazıtı Bossert "Hepat" olarak okumuşsa da adlandırmanın kesin olmadığı düşünülmektedir. Stilistik özelliklerin Orta Anadolu Hitit kaya anıtlarına

¹⁶³ Darga, 1992: 183.

¹⁶⁴ Hawkins, 1998: 22, figür 2.

¹⁶⁵ Ünal, 2003: 22-23, Darga, 1992: 183.

¹⁶⁶ Hawkins, 1998: 1.

¹⁶⁷ Darga, 1992: 183. Anıtın yakın bir kayalık alanda benzer bir anıt daha bulunmuştur fakat iyi korunamamıştır.

¹⁶⁸ Sevin, 2003: 168.

benzerliği dikkat çekicidir. Sanatsal özelliklerin yanı sıra hiyeroglif yazıtın olması anıtın Hitit etkisinde biçimlendirildiğini kanıtlamaktadır.¹⁶⁹

Batı Anadolu'da Hitit kültürel özelliklerini yansıtan buluntular arasında az sayıda olmakla birlikte heykelcik örneklerini de sayabiliriz. Son yıllarda yapılan kazılarda ele geçirilen bu heykelcikler ilişkilerin boyutlarının anlaşılması bakımından önemli bir bilgi sağlayabilir. Aydın'ın Kuşadası İlçesi'nde yer alan Kadıkalesi, uygun bir coğrafi konuma sahip olup değişik toplumlar tarafından yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Denize olan yakınlığı ve uygun liman koşulları, Küçük Menderes Vadisi ile iç kesimlere açılan bir güzergah niteliğinde olması yukarıdaki yargımızı destekleyici nedenlerdir.¹⁷⁰ Höyükte yürütülen sistemli kazılar sonucunda bulunan bronz heykelcik, M.Ö. II. binyıl buluntuları içinde özel bir öneme sahiptir ve Batı Anadolu'daki Hitit etkinliği için önemli ip uçları sunabilir.

Heykelcik, höyüğün güneybatı kesiminde M.Ö. II. binyıl tabakalarının yaklaşık 30 cm üzerinde sur duvarının dibinde bulunmuştur. Hitit etkisinde yapılan bronz heykelcik, sol ayağı önde, adım atar pozisyonda bir erkeği canlandırmaktadır. Korunan kısmıyla 7.8 cm yüksekliğinde olup, vücut hareketleri oldukça yumuşak olarak verilmiştir. Hitit eserlerinde sıkça karşılaştığımız serpuş başlık, bir bantla baştan ayrılmaktadır. Konik başlıkta tanrısal gücü sembolize eden boynuz şeklinde çıkıntılara rastlanılmamıştır.¹⁷¹

Yuvarlak hatlı yüzde kulaklar, burun ve gözler dikkat çekicidir. Kulaklar, diğer Hitit eserlerinde olduğu gibi kepçe ve oldukça iri olarak tasvir edilmiştir. Gözler, geleneksel Hitit ikenografyası içinde betimlenerek iri ve patlak olarak yapılmıştır. Başlığın altında bele doğru uzanan at kuyruğu şeklinde bir saç demeti yer alır. Heykelciğin diğer örneklerden ayrıldığı nokta, boynun

¹⁶⁹Darga, 1992: 185. Söz konusu anıtlara Bafa Gölü yakınlarında Beşparmak Dağları'nın doğusunda Suratkaya üzerinde kabartmalı hiyeroglif yazıt bulunan eser bir başka örnek olarak gösterilebilir. Bu yazıt bir metin özelliği segilememekte, birbirinden uzak işaret gruplarından oluşmaktadır. Yazıtta "Prens Ku-pa-ya" ismi okunmakta ve ilk satırda ise Mira ismi geçmektedir. Yazıt üzerinde okunamayan başka prenlere ait isimler de söz konusudur. Rölyefi olmayan kabartma, Hitit yayılım sınırlarını belirlemesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, 2003: 23.

¹⁷⁰ Akdeniz, 2004: 23.

¹⁷¹ Akdeniz, 2004: 26, figür 5.

işlenişinde karşımıza çıkar. Boyun düz olmayıp hafif bir kavis yaparak omuza doğru uzanmaktadır. Kısa kollu ve bacakları açıkta bırakan geleneksel bir kıyafet anlayışıyla tasvirlenmiş heykelcikte bacakların adım atar pozisyonda şekillendirilmesi eseri durağanlıktan kurtararak hareket kazandıran bir uygulama olarak nitelendirilebilir.¹⁷²

Kadıkalesi’de bulunan bu heykelcik, Hitit Devleti’nin Batı Anadolu’da ne tür bir etkinliğinin olduğu sorusuna yanıt verecek türden bir buluntu olmamasına karşın, Hitit kültürel etkinliklerinin bölgeden tamamıyla uzakta olmayışının da kanıtını sunmaktadır. Durum hakkında daha kesin ve genel değerlendirmelerin yapılabilmesi için kazı çalışmalarının devam etmesi ve heykelciğin ait olduğu tabakaya ulaşıp tabakası içinde diğer verilerle desteklenmesi gerekmektedir.¹⁷³

Batı Anadolu’da bulunan Hitit etkili eserleri değerlendirdiğimizde Hanfmann’ın Ephesos’dan bulduğunu iddia ettiği ve Priest Heykelciği olarak adlandırılan bu buluntu, tartışmalı konumu ile dikkat çekicidir. Hanfmann eserin, Vadius Gymnasium’un kuzeydoğu köşesi ile şehir surları arasında bir yere düşmüş olarak bulduğunu ve eserin bugün Amerika’nın doğusunda özel bir koleksiyonda korunduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴ Heykelcik 6.2 cm boyutunda, öne doğru eğilmiş ve iki eliyle kap tutan bir erkek betimini temsil etmektedir. Heykelciğin başında fes benzeri bir başlık olduğu belirtilmektedir. Hanfmann, tunçtan yapılan heykelciğin bir Hitit rahibi olduğunu düşünmektedir.¹⁷⁵

Şapka altından başlayan ve omuzlara doğru uzanan betimin ne olduğu anlaşılamamıştır. Altta etek ve üstünde gömlek tarzı bir giysinin olduğu düşünülen eserde iri ve patlak gözler dikkat çekerken göz bebekleri olasılıkla değerli bir madde ile doldurulmak için boş bırakılmış olmalıdır. Sağ elin parmakları kap gövdesini tutarken, sol el ise kabın kulbunu tutmaktadır. Heykelciğin eylemi tam olarak belli değildir, belki kabı yukarı kaldırmak belki

¹⁷² Akdeniz, 2004: 26.

¹⁷³ Akdeniz, 2004: 53.

¹⁷⁴ Hanfmann, 1962: 1, figür 1.

¹⁷⁵ Hanfmann, 1962: 1-2.

de dökme işlemini tamamlamak için eğilmiş olabilir. Heykelcik, yanları kenarlardan kırılmış bir taban üzerinde durmakta ve bu yüzeyin ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir.¹⁷⁶

Troia VII a dönemi için tespit edilen 10 cm yüksekliğindeki tunç heykelcik de¹⁷⁷ Hitit etkisi ile şekillendirilmiş olup Orta Anadolu kültürüne ait eserlerin Batı Anadolu coğrafyası içinde temsil edildiğine dair veri sağlamaktadır. Figürde sağ kol dirsekten kırılarak öne doğru uzatılmış ve eli yumruk şeklinde tasvir edilmiştir. Sol el ise göğüs üzerine konulmuştur. Yüz detayları arasında iri burun, iri gözler ve büyük kulaklar Hitit sanatı etkilerini anımsatmaktadır. Ayrıca Troia'da bulunan mührün Anadolu özelliklerini taşıması, yerleşim yeri ve Hitit arasında bir etkileşimin yaşandığını kanıtlaması bakımından önemlidir.

Çine –Tepecik Höyük'te son yıllarda yapılan çalışmalar Batı Anadolu-Hitit ilişkisine ayrı bir boyut kazandıracak sonuçlar vermiştir. Höyükte Geç Tunç Çağı yapı katlarında yapılan kazılarda, Hitit mühür buluntusu tespit edilmiştir. Mühür üzerinde hiyeroglif işaretlerle birlikte doldurma motifler yer almakta ve mühür Hitit İmparatorluk dönemine tarihlendirilmektedir.¹⁷⁸

Miletos'da bulunan krater parçası Anadolu etkisi ile şekillendirilmiş yerel bir üretim ürünü olmalıdır.¹⁷⁹ Ayrıca yerleşim yerinden Anadolu etkili silahların bulunması ve sur yapısında görülen Hitit etkisi yadsınamaz bir gerçektir.¹⁸⁰

Kadıkalesi'nde yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen mühür, çizgisel bir bezemeye sahiptir. Büyükolancı bu mührün Myken ve Hitit etkisi altında yapılmadığını Batı Anadolu'ya özgü olduğunu ve Arzawa Krallığı'na ışık tutacağını belirtmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Hanfmann, 1962: 2.

¹⁷⁷ Korfmann, 1997: 216, Korfmann, 2001a: 399.

¹⁷⁸ Günel, 2009: 464.

¹⁷⁹ Cline, 1991b: 135.

¹⁸⁰ Milet'te tespit edilen sur yapısının belirli aralıklarla çıkıntı yapan, dörtgen bastiyonları ve sandık duvar geleneğinde inşa edilişi, Anadolu etkisi altında şekillendirildiğini düşündürmektedir. Niemeier, 2002: 523.

¹⁸¹ Büyükolancı, 2005: 68.

Söz konusu bu eserlerden kısaca bahsetme nedenimiz Batı Anadolu Bölgesi'ndeki uygarlığın Anadolu etkisinden uzak olarak şekillenmediğini bir kez daha hatırlatmaktır. Eserler, Batı Anadolu'daki kültürel sürecin Yunan geleneği altında şekillenmediğine aksine özgün Anadolu kültürünün bir sonucu olduğuna ışık tutmaktadır.

Batı Anadolu'da Hitit etkisiyle oluşturulmuş eser sayısı şimdilik çok fazla değildir. Sayıca az olan eser grubu için kesin yargılara varmak doğru bir sonuca varmaktan uzak bir durum olacaktır. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, bu bölgede bulunan eserler Hitit'in buraya çok da uzak olmadığını göstermektedir. Hitit sanatının baş yapıtları arasında gösterilen kaya anıtlarının sınır belirleme gibi bir amaçla yapıldığı bugün, bilim çevrelerinde kabul edilen bir yaklaşımdır. Özellikle bu sonuçtan hareketle bölgede bulunan anıtların siyasi etkinliğin sınırlarını çizmesi bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu eksen etrafında bugün için Batı Anadolu sahillerinin Myken kolonisi olma fikrine karşı çıkıyor ve Mykenliler'in bölge üzerinde siyasal bir güç olma fikrini desteklemiyoruz. Fakat gelecekte elde edilecek kanıtlar, olaya farklı bir boyut kazandırabilir ve varılan sonuçların değişmesine neden olabilir.

2.2. GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA BATI ANADOLU'NUN BAŞLICA MERKEZLERİ

Geç Tunç Çağı'nda Anadolu'daki etkin güç olan Hititler, Batı Anadolu'ya ilgi göstermişlerdir. Çalışma kapsamında Hititlerin bölge ile olan ilişkileri ve buradaki varlıkları sorgulanacaktır. Hitit ve Myken kültürlerinin temasında önde gelen coğrafya olan Ege Havzası önemli bir konumda yer almaktadır. Ege kıyılarının Anadolu ve Yunanistan'daki girintili çıkıntılı yapısı, adalar ve birçok doğal limanın oluşmasını sağlamıştır. Yunanistan'da denizciliğin gelişmesi ile sosyal ve kültürel etkileşimin hız kazandığı görülmektedir. Öte yandan Hititler'de, Geç Tunç Çağı'nda hakimiyet sürdürdükleri zaman boyunca Batı Anadolu ile yakından ilgilenmişlerdir. Batı Anadolu Bölgesi pek çok vassal krallığın yer aldığı bir bölgedir. Hitit İmparatorluğu'nun siyasi saltanatı boyunca bu bölgede isyanlar dinmemiş ve krallar sürekli olarak bölge üzerindeki hakimiyeti tesis etmek için askeri seferler düzenlemişlerdir.

M.Ö. II binyılda merkezi İç Anadolu olmak üzere siyasi ve kültürel hakimiyet kurmuş olan Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile ilgili siyasi politikası vassallık içinde değerlendirilmiş ve bu bölgede yer alan Ahhiyawa ile olan ilişkileri kesin olarak bir sonuca bağlanamamıştır. Hitit metinlerinde adı geçen Ahhiyawa adı farklı disiplinler arasında tartışma konusu olmuş ama sorun bugün için halen çözülememiştir. Bunun nedeni konuyla ilgili metinlerin tahrip olması ve dar bir çerçevede bilgi sunması, araştırmacıların zaman zaman gerçeklikten uzaklaşarak bu bölgede Yunan varlığının olduğu yolundaki asılsız söylemleridir.¹⁸² Forrer, Homeros destanlarında geçen Akhalılarla, Mykenlilerin aynı halk olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla Myken-Ahhiyawa eşitliği de söz konusu olmuştur.¹⁸³ Ses benzerliğinden yola çıkılarak yapılan ve herhangi bir bilimsel temele dayanmayan bu savı destekleyenler kadar bu düşünceye karşı çıkanlar da olmuştur.

¹⁸² Çapar, 1982: 387, Ünal, 2001: 250, Ünal, 2002: 118.

¹⁸³ Forrer, 1924: 1.

Hitit metinlerinde adı geçen ve halen tartışma konusu olan Ahhiyawa değişik pek çok noktaya yerleştirilmek istenmiştir. Bunlar arasında en eski görüşlerden biri olan P. Kretschmer ve F. Sommer'in Ahhiyawa'yı Anadolu'nun Akdeniz sahillerine yerleştirme fikri, bugün geçerliliğini yitirmiş bir tekliftir.¹⁸⁴ Götze ise, Ahhiyawa'yı Kuzey Anadolu Bölgesi'ne yerleştirmek istemiş; fakat bu görüşte önemsiz bir yaklaşım haline gelmiştir. Bossert ise, Ahhiyawa'nın Lukka'nın kuzeyi ve Arzawa ile sınırının olması gibi nedenlerden dolayı İonya'nın uygun bir konum olacağını iddia etmiştir. K. Bittel ise lokalizasyon için güney İonya ve Karya'yı ön kısımda yer alan adalara da dikkati çekecek şekilde bir çıkarımda bulunmuştur.¹⁸⁵ Konu ile ilgili olarak tartışmalara katılan E. Forrer ve Schachermeier ise, Ahhiyawa'nın lokalizasyonu için Yunanistan karasını önermişlerdir. Ahhiyawa'nın Anadolu dışında yapılandırılmasını öneren bu tekliflere O. R. Gurney'de katılmış ve dikkatleri Girit üzerine çekmiştir. Hrozný ve daha sonra kendisine taraftar olan Caratelli ise Ahhiyawa'nın Rodos olabileceği iddiasını ortaya atmıştır.¹⁸⁶

Tüm bu lokalizasyon iddialarına karşı olan bilim adamları da vardır. Ahmet Ünal, eldeki verilerin henüz kesin bir sonuca varmak için yeterli olmadığını dolayısıyla ortaya atılan fikirlerin kesinlik taşımadığını düşünmektedir. O, konuyla ilgili kesin sınırlar vermek yerine olasılıklar üzerinde durmayı tercih etmektedir.¹⁸⁷ Ahhiyawa'nın lokalizasyonu Hitit metinlerinin çözümüyle kesinliğe kavuşacaktır. Ahhiyawa ile ilgili 25 yazılı parça bulunmaktadır ve pek çok metin yeri anlaşılamayacak kadar kırıktır ve metinler, kesin bir yargıya varılacak bir sonuç vermekten uzaktır. Bunlar; 7 tarihsel metin, 6 mektup, 1 suçlama metni, 7 fal metni, 2 idari işler ile ilgili metin, 1 dua metni ve 1 anlaşma metnidir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Boysal, 1973: 65.

¹⁸⁵ Boysal, 1973: 66.

¹⁸⁶ Boysal, 1973: 66.

¹⁸⁷ Ünal, 2001: 250.

¹⁸⁸ Ünal, 2001: 248, Ünal, 2002: 115, Cline, 1994: 69.

Ahhiyawa ile ilgili ilk yazılı bilgilere Tudhaliya I/II zamanında rastlanmaktadır ve bu ismin geçtiği son belge ise Tudhaliya IV zamanına aittir. Hitit yazılı metinlerinde M.Ö. 15. yy. ortalarından itibaren karşılaştığımız bu ülke adının M.Ö. 13. yy. arasında kalan zaman dilimi içerisinde Hitit İmparatorluğu ile ilişki halinde bulunduğu söylenebilir. Belgelerde ekonomik içerikli bilgilere rastlanmazken, ilişkilerin daha çok askeri ve diplomatik olduğu gözlemlenmektedir.¹⁸⁹ Ahhiyawa, Batı Anadolu'da Hitit otoritesine baş kaldırmış ve bir takım siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Siyasi propagandasının ana politikası ise, bölgede yer alan küçük beylikleri Hitit İmparatorluğu'na karşı kıskırtmak ve bu kıskırtıcı isyanların Ahhiyawa tarafından desteklenerek merkezi otoriteye zarar vermek amaçlı olduğunu söyleyebiliriz. Metinlerden anlaşılan iki güç arasındaki ilişkiler, başlangıçta barışçıl bir havada devam ederken çağın sonlarına doğru düşmanca bir hal almıştır ve öyle ki Milliwanda'nın elden çıkması ile Ahhiyawa büyük bir prestij kaybına uğramıştır.

Ahhiyawa Ülkesinin Batı Anadolu'da ki eylemlerine ilk olarak II. Tuthaliya ve I. Arnuvanda dönemine tarihlenen Madduwatta'nın Suçları adlı bir Hitit metninde rastlamaktayız. Metne göre, Hitit kralı II. Tudhaliya, Ahhiyawalı Attarissiya'dan kaçan ve kendisine sığınan Zippasla Ülkesi'nin kralı Madduwatta'yı kendisine itaat etmesi şartıyla bağışlamaktadır. Ona Zippasla Ülkesinden bir arazi parçası verilmiş, böylelikle Hitit ile yakınlık sağlanarak faaliyetlerinin kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

“...Bak şimdi, ben sen Madduwatta'yı Attarissiya'nın kılıcından kurtardım. Sen şimdi bana ve Hitit ülkesine ait ol! Ben Zippasla Dağı yöresini ve Siyanta Irmağı topraklarını senin idarene devrettim...”¹⁹⁰ Bu metinlerin on beşinci yüzyıla tarihlendiği göz önüne alınırsa Myken etkinliğinin bu tarihte var olduğu öne sürülebilir. Ancak bu durumu, Batı Anadolu'da bir hakimiyet bölgesi

¹⁸⁹ Genz, 2011: 303, Cline, 1994: 69.

¹⁹⁰ Ünal, 2003: 16, KUB 14.1, Sayce, 1925: 161-162.

değerlendirmesinden ziyade, etkinlik olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Hitit İmparatorluğu'nu fazlasıyla uğraştıran bu sorun vassallık verilmesine rağmen çözümlenememiş, Attarissiya yeniden Madduwatta üzerine saldırmıştır. Bu savaşta Hitit ordularının desteğini alan Madduwatta buna rağmen daha sonraki bir tarihte Attarissiya ile bir koalisyon içine girerek Hitit hakimiyetinde bulunan Alaşia'yaya (Kıbrıs) saldırmıştır.¹⁹¹ Bunun üzerine Hitit kralı ve Madduwatta arasında geçen bir yazışma içeriğinden anlaşılan, Hitit kralının bu duruma bir anlam veremediği ve böyle bir oluşuma dahil olmasının nedenini sormasıdır.

“Attarissiya ve Piggaya adamı ben Majestelerine bağlı değildir ve sen, krallığıma bağlı olan Madduwatta neden onlara katıldın?”¹⁹²

Metnin ayrıntılarıyla ele alınması bir problemi beraberinde getirmektedir. İlişkilerin dostça olduğu göz önüne alınırsa Hitit İmparatorluğu gibi büyük bir güç, neden küçük bir vassal krallığın dostluğuna ihtiyaç duymuştur ve neden kuzey-batı noktası bu kadar önemli olmuştur? Bu satırların yazarı Macqueen cevap olarak metal yollarının önemini göstermektedir. Tunç Çağı otoritelerinin siyasi güç elde etmek için askeri lojistik gereksinimi yoğun olmuş ve bu nedenle bronz ihtiyacı duyulmuştur. Bronz elde etmek için gerekli kalay yataklarının izini süren Mellart, Bohemia'dan Kuzey Anadolu'ya gelebilecek bir yol güzergahı tespit etmiştir ve bu nedenle Hitit'in burada olan ülkelerle iyi ilişkiler halinde olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ahhiyawa, Lukka ve Wilusa gibi ülkelerin konumları bu noktada yer alıyorsa bu sevkiyata güçlü bir darbe vurabileceği ihtimali göz önüne alındığında ilişkilerin olumlu bir havada geçmesi çabası anlaşılabilir.¹⁹³

¹⁹¹ Gurney, 2001: 48.

¹⁹² Güterbock, 1983: 134 KUB 14.1.

¹⁹³ Macqueen, 1968: 178.

II. Murşili'nin hükümdarlığının üçüncü yıllarında Ahhiyawa ve Milliwanda Kenti arasında bir ilişkiden bahsedilmektedir ve böyle bir bilgi ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Fakat tabletin çok fazla hasar görmesinden dolayı yazık ki bağlantının boyutları hakkında bir çıkarımda bulunmak imkansız hale gelmektedir. Hükümdarlığının dördüncü yılına ait bir tablette de benzer bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Burada yer alan bir bölümde bir gemiden bahsedilmektedir. Eğer metin tam olarak elimize geçmiş olsaydı en azından Ahhiyawa'nın lokalizasyon çalışmaları için önemli bir bilgi elde edilebilirdi.¹⁹⁴

II. Murşili döneminde, kralın hastalanması ve hastalağına bir çare bulamaması üzerine falcıların eylemlerinin yazıldığı bir tablet bulunmuştur. Tablete göre, Ahhiyawa tanrısı ile Lazpa(s) tanrılarında çareler umulmuştur. Bu metin de bize aradaki ilişkilerin sınırlı bir süreç için de olsa dostça olduğunu göstermektedir.¹⁹⁵ II. Murşilinin annesini (büyük olasılıkla annesinin olduğu düşünülmekte) sürgüne göndermek için seçtiği yerin Ahhiyawa olması metinlerden anlaşılan bir bilgidir.¹⁹⁶

Ahhiyawa ilişkisine boyut kazandıran elimizdeki en önemli belge, Tavalagava Mektubu olarak bilinen metindir. Ahhiyawa kralına ismi kesin olarak bilinmeyen bir Hitit kralı (olasılıkla II. Murşili ya da Muvattali olarak düşünülür.) tarafından yazılmıştır. Metinde Piyamaraduş'un Hitit toprakları üzerinde yaptığı yağmacılık faaliyetlerinden ve bunun Hitit için sıkıntı verici bir durum olarak algılandığından bahsedilmektedir. Ahhiyawa kralından bu kaçak yağmacının yakalanması ve Hitit İmparatorluğu adına gelen elçiye teslim edilmesi istenmektedir. Millivanda'ya giden Hitit kralı ise Piyamaraduş'un kaçtığını öğrenir.¹⁹⁷

“...Böylece ben Millawanda'ya gittim. Ancak şu niyetle gittim: ‘Kardeşim’e bağlı olanlar Piyamaradu'ya yapacağım sitemleri duyacaklar. Fakat

¹⁹⁴ Gurney, 2001: 49.

¹⁹⁵ Gurney, 2001: 49, Güterbock, 1983: 134, KUB5.6 II 57-60.

¹⁹⁶ Güterbock, 1983: 134, KUB XIV.2.

¹⁹⁷ Mountjoy, 1998: 48, Huxley, 1960: 18.

Piyamaradu tekneyle kaçmış. Awayana ve Atpa, ona karşı yaptığım uyarıları duydular. Şimdi o, onların kayınpederi olduğundan, onlar neden durumu gizliyorlar?...”¹⁹⁸

Millawata Mektubu¹⁹⁹ olarak bilinen bir diğer metinde Ahhiyawa adına rastlanılmamakta fakat Hitit kralı ve onun Milliwanda’daki vassalı arasında geçen tartışmalar konu edilmektedir. Mektup, Piyamaraduş olayına atıfta bulunmasına dayanılarak Tavagalavas Mektubu’ndan daha sonraya tarihlenmiştir. Bu belgede Milliwanda, Ahhiyawa etkisinden kurtulmuş ve Hitit İmparatorluğu’na bağlı vassal bir devlet izlenimi çizmektedir.²⁰⁰ Mektup, ismi geçmeyen bir Hitit kralı tarafından “oğlum “ denilen büyük bir memura gönderilmiş olmalıdır. Mektup çok bozuk olduğundan içeriği hakkında yeterince bilgi edinilememektedir. Forrer, bu mektubun Murşili zamanında Tawagalawa’ya gönderilmiş olduğunu belirtmektedir.²⁰¹ Hitit kralının “oğlum” diye hitap etmesi belli ki ilişkilerin hala iyi olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Ayrıca, bu hitap belki de protokol bakımından kendisinden daha alt bir seviyede oluşundan ve bunun bir kez daha hatırlatılmak istenmesinden dolayı kullanılmış olabilir.

“Ahhiyawa isminin geçtiği metinlerden bir başkası da Sauška-muwa Antlaşması’dır.²⁰² IV. Tuthalia ve Amurru kralı Şauška-muwa arasında yapılan antlaşmada, Hitit kralı ve eşit düzeydeki Mısır, Babil, Asur kralları arasında adı geçen Ahhiyawa kralının ismi karalanmıştır. Ayrıca antlaşmada Ahhiyawa memleketlerinden hiçbir geminin Asur’a gitmemesi emredilmek suretiyle, tarihte ilk kez bir ambargo uygulaması görülmektedir.²⁰³ Bu ambargo, Ahhiyawa’nın Batı Anadolu’da desteklediği isyanlara, Hitit İmparatorluğu

¹⁹⁸ Garstang-Gurney, 1959: 112, KUB XIV. 3 I 53-74.

¹⁹⁹ KUB XIX. 55.

²⁰⁰ Çapar, 1982: 405.

²⁰¹ Kinal, 1953: 41.

²⁰² KUB XXIII.1S.

²⁰³ Çapar, 1982: 406.

muhaliflerine sürekli destek vermesinin sonucu Hititlerin bir yaptırımını olarak düşünülebilir.²⁰⁴

Metin dikkatle incelendiğinde önemli olan bir ayrıntı Ahhiyawa'nın büyük güçler arasında isminin yer alması konusunda tartışma zemini sunmasıdır. Ahhiyawa kralının "eşit krallar" arasında anılması bağımsız bir güç olarak var olduğunu düşündürmektedir. O halde Ahhiyawa adının listeden silinme nedeni nedir? Ahhiyawa isminin buraya yazılması dönemin önde gelen güçlerinden biri olduğu yönündedir ve bunun aksi bir durum söz konusu olsaydı isim buraya asla yazılamazdı. İsmi silinme nedeni olarak da Hititlerin bu durumu kabul etmemeleri gösterilebilir. Fakat bu durumun Büyük Ahhiyawa Krallığı anlamına gelmediğinin altını çizmekte fayda vardır. Büyük yerine "bağımsız" kelimesi eklenirse farklı bir bakış açısı kazanır ve durumu Hititlerin başlangıçta Ahhiyawa'yı bağımsız bir güç olarak tanıdıkları için listeye aldıklarını; fakat bağımsızlığını kaybedince listeden çıkarmış oldukları teorisini öne sürebiliriz.²⁰⁵

Gurney, Ahhiyawa'nın dönemin güçlü devletlerinden biri olmamış olsaydı, tableti yazan katibin Ahhiyawa kralının ismini yazmasının mümkün olmayacağını savunmaktadır. İsmi silinmiş olma nedeninin Hitit kralının bu gerçeği tanımak istemediğinden kaynaklandığını belirtmektedir.²⁰⁶ A. Ünal ise tüm bu yaklaşımlardan farklı olarak Ahhiyawa isminin metinden silinme nedeni olarak katip hatası olabileceği düşüncesini savunmaktadır.²⁰⁷ Adın büyük güçler listesinden silinmesinin bir nedeni olarak da Ahhiyawa'nın Milliwatta hakimiyetini kaybetmesi yönünde bir yaklaşım Bryce tarafından ortaya atılmıştır.²⁰⁸ Aslında bu teori akla yatkın gelmektedir. Çünkü Milliwatta, Batı Anadolu'da önemli bir konuma sahiptir ve Ahhiyawa'nın Hitit İmparatorluğu'na karşı yıkıcı faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir üs görünümündedir. Bu yerleşim yerinin kaybedilmesiyle birlikte Ahhiyawa'nın girişimleri zorlaşacak ve bölge

²⁰⁴ Bryce, 1989: 20, Cline, 1991a: 8-9.

²⁰⁵ Macqueen, 1968: 179.

²⁰⁶ Gurney, 2001: 51.

²⁰⁷ Ünal, 2002: 115.

²⁰⁸ Bryce, 2005: 309-310.

üzerindeki hakimiyeti sarsılacaktır. Böylesine önemli bir yerleşim yerinin elden çıkması Ahhiyawa için önemli bir prestij kaybı olmuştur ve bu nedenle adı eşit güçler listesinden silinmiş olmalıdır.

Genel olarak Hitit-Ahhiyawa ilişkileri değerlendirilirse, Ahhiyawa krallığının merkezi otorite için tehlike arz ettiği belirtilebilir. Hitit İmparatorluğu'nun bölgede gücü azaldığı dönemlerde isyankar faaliyetler içinde bulunmuş ve hatta diğer beylikleri de bu ayaklanmaya dahil etmeye çalışmıştır. İlişkilerin seyri bazen askeri çıkarmalara hedef olmuş, bazen diplomatik yöntemlerle sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Fakat iki ülke arasındaki dostane ilişkiler de gözden kaçmamaktadır. Ahhiyawa'nın Hitit kralları için bir sürgün üssü olarak kullanılması, krallıkta baş gösteren sorunlar üzerine Ahhiyawalı tanrılardan yardım talep edilmesi, ilişkilerin bazen dostluk içinde yürüdüğüne dair kanıt sunmaktadır. İki güç arasında sorun olan Milliwanda her ne kadar Ahhiyawa etkinlikleri için tercih edilen bir yerleşim olsa da burada Ahhiyawa otorite sahibi değildir. Ahhiyawa üzerinde Hitit otoritesinin daha baskın olduğu düşünülmekte hatta burasının Hitit hakimiyeti altına girdiğine dair araştırmacılar fikir beyan etmektedir. Çünkü Milliawatta Mektubu'nda Ahhiyawa'nın Hitit vasalı olduğu bildirilmektedir.

Dikkati çeken nokta ise Hitit İmparatorluğu'nun hiçbir zaman için bölgede hakimiyetini tam olarak tesis edememiş olmasıdır. Her ne kadar askeri seferler yapılarak bölgedeki isyancılar otorite altına alınsa da imparatorlukta sorunların olduğu dönemde bölgedeki ayaklanmaların yeniden ortaya çıktığını görmekteyiz. Öyle anlaşıyor ki merkezi otoritenin zayıf olduğu dönemlerde batı bölgeleri sınırlarını genişletmek için girişimlerde bulunmuştur.

Şauşgamuva Antlaşması'nda Ahhiyawa gemilerine ambargo koyulması onların denizci olduklarını ve Doğu Akdeniz ticaretine dahil olduklarının sinyallerini vermektedir. Hitit İmparatorluğu, büyük bir ihtimalle, Ahhiyawa'nın isyankar faaliyetlerine karşılık bu amborgoyu uygulamış ve böylelikle intikamını almıştır.

Ayrıca dikkat çeken bir özellik ise yazışmalarda Hititçenin kullanıldığıdır. Bu duruma bakarak Batı Anadolu Bölgesi'nin Hitit kültür sahası sınırları içinde olduğunu öne sürmemiz mümkün gözükmemektedir. (Bu durum Ahhiyawa ve Myken eşitlemesinin doğru olmadığına dair bir kanıt olarak algılanabilir. Eğer söz konusu toplum Myken varlığının bir devamı niteliğinde olsaydı Linear B yazısının kullanılmış olma ihtimali olacaktı. Fakat Batı Anadolu kıyılarında henüz böyle bir yazı türünün kesin olarak tespit edilmemiş olması buranın Myken kültürünün siyasi hakimiyet alanına dahil olmadığı fikrini taşımamıza neden olmaktadır.)

Konuyla ilgili çıkarımlar farklı eksenler etrafında odaklansa da, bilimadamlarının hemfikir olduğu nokta M.Ö. 13. yüzyılda Hititlerin ve Ahhiyawalıların çıkar çatışmasından dolayı karşı karşıya geldiğidir. Bu sorunun tüm bilimadamlarınca kabul edilebilecek kesin bir sonucu şu an için mümkün gözükmemektedir. Hitit-Myken bağlantıları, tarihsel tartışmalardan uzak tutularak, arkeolojik verilerin ışığı altında daha sistemli olarak çalışılmalıdır.²⁰⁹

Hitit yazılı metinlerinde adı geçen ve Batı Anadolu'da yer alması muhtemel bir diğer siyasi örgütlenme Arzawa Devleti'dir. Arzawa'nın siyasi sınırlarını çizmenin zorluğuna rağmen, geniş bir sınır tanımıyla güneyde Ahhiyawa'ya, batıda Ege Denizi'ne yakınlığı ve batıda yer alan bazı Hitit vassal devletleriyle sınır olması gibi nedenlerden ötürü, Gediz ve Menderes Vadileri içinde geniş bir alanda etkinlik gösterdikleri söylenebilir. Hitit İmparatorluğu'nun erken evrelerinde I. Hattuşili'nin batı üzerine yaptığı seferlerden galibiyetle ayrılması, Batı Anadolu için Hitit gücüne karşı koyabilecek güçlü bir oluşumun olmadığını düşündürmektedir.²¹⁰

²⁰⁹ Yakar, 1976: 119.

²¹⁰ Yakar, 2007: 287. II. Muwattalli ve Wilusa Kralı Alaksandu arasında yapılan antlaşmada Arzawa ülkelerinde yer alan krallar ile ilgili bilgi verilmektedir. Metinde dikkati çeken ayrıntı ise, Arzawa kralları arasında adı geçen Kupanta-Kurunta'nın Hitit hanedanı ile olan yakınlığıdır. Ayrıca Wilusa kralından bölge üzerinde Kupanta-Kurunta'ya karşı bir ayaklanma olması durumunda yardım edilmesi istenmektedir. Karauğuz, 2002: 145, CTH A III 31-36. Duruma farklı bir bakış açısıyla baktığımızda Hitit, bölge üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için hanedana mensup üyeleri vassal krallıklara atamış ve böylelikle bölgedeki etkinliğini artırmayı başarmış olmalıdır.

I.Hattuşili dönemine ait bir metinden kralın Arzawa topraklarına sefere çıktığını ve seferden galibiyetle ayrıldığını anlamaktayız. Sefer sonucunda ise ganimet olarak hayvanlar alınmıştır.²¹¹ Hattuşili, batıda düzeni sağlamış olmasına rağmen bu durum geçici olacaktır. Arzawa bu yenilginin ardından gücünü toplamayı başaracak ve imparatorluk için yeni bir sorun haline gelecektir.

Šuppiluliuma Arzawa odaklı başlatılan bir isyan nedeniyle batı üzerine bir sefere çıkmış ve galibiyetle başkente dönmüştür. II. Murşili'nin tahta çıkmasıyla kargaşa yeniden başlamıştır ve II. Murşili'de Arzawa üzerine bir sefere çıkmak zorunda kalmıştır. Arzawa ile ilgili en ayrıntılı metinlere II. Murşili zamanında rastlanmaktadır. Murşili, Arzawa seferinden galibiyetle ayrılmıştır. Arzawa kentinin başkenti olan Apasa ele geçirilerek tahrip edilmiş, halk esir alınarak Hattuşa'ya götürülmüştür. Ertesi yıl yapılan seferin rotası ise önemli Arzawa şehirlerinden olan Puranda üzerinedir. Halkı esir alan kral yine Hattuşa'ya döner ve böylelikle Arzawa üzerine başarılı bir sefer daha gerçekleştirir.²¹²

Son yıllarda yapılan sistemli araştırmalar Efes'in Ayasuluk Tepesi'nde Hitit çağdaşı bir döneme ait sur yapısını ve çanak çömlek parçalarının gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Bu verilerden yola çıkarak Ayasuluk Tepesi'ni Arzawa'nın başkenti olan Apasa ile ilişkilendirmek isteyen alternatif görüşler söz konusudur.²¹³ 1990 yılı sonrasında yapılan kazılar buranın Geç Tunç Çağı dönemindeki en önemli yerleşim yerlerinden biri olduğunu düşündürmektedir. Myken seramik örnekleri, savunma yapısı ve mezarlardan elde edilen veriler Apasa kentinin burada kurulmuş olabileceği düşüncesini desteklemiştir. Bunlara ek olarak 2000 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen bir mühür oldukça önemli bir buluntu olup Arzawa kenti ve başkenti Apasa'yla

²¹¹ Ünal, 2003: 5.

²¹² Meriç, 2002: 230.

²¹³ Büyükolancı, 2008: 42-43, Morris, 2008: 69.

ilgili sorulara ışık tutacak niteliktedir. Söz konusu buluntu, Hitit ya da Myken mührü değil Batı Anadolu'ya has bir mühürdür.²¹⁴

Diğer bir Arzawa kenti olan Puranda'nın yeri henüz kesinlik kazanmamakla birlikte Bademgediği Tepesi üzerinde yapılan kazılar bu konuyla ilgili güçlü veriler sunmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda buranın etrafının surla çevrili bir yerleşim yeri olduğu ortaya çıkmıştır. IV. ve V. tabakalarda ise kül ve yanık kerpiç parçalarından dolayı bu tabakanın tahribe uğradığı ve bu tahribin nedeninin de II. Murşili'nin Arzawa seferinin enkazı olabileceği düşünülmektedir.²¹⁵ Ege Bölgesi'nde yer alan Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin uğradığı tahribatın politik ve ekonomik önemini ortaya koyabilmek için Hitit Devleti'nce düzenlenen Arzawa seferlerinin daha ayrıntılı olarak bilinmesi gerekir. II. Murşili kendisine bir ittifak olarak kurulan Arzawa üzerine askeri bir operasyon düzenlemiş ve bu ittifaka güçlü bir darbe vurmayı başaramıştır.²¹⁶

Arzawa-Hitit ilişkileri Eski Hitit döneminden itibaren başlamış ve ilişkilerin yönü olumlu ve olumsuz olarak yer değiştirmiştir. Siyasi mücadele, Hitit Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde lehine, güçsüz olup bölgeye müdahale etme şansının azaldığı dönemlerde ise aleyhine bir seyir izlemiştir. Tüm bu siyasi mücadelelerin yanında Arzawa, akrabalık ilişkileri kurarak batı bloku üzerinde varlığını devam ettirerek diplomatik ilişkileri etkin bir güç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu tarzda bir siyasetin boyutlarını Arzawa Mektupları denilen ve Mısır'da Amarna arşivlerinden ele geçen mektuplardan öğrenebilmekteyiz. Bu mektuplar Hititçe yazılmış ve cevabının da Hititçe yazılması rica edilmiştir. Burada yer alan mektuplardan birinde bir evlilik ilişkisinden bahsedilmiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz politika hayata geçirilmeye çalışılmıştır.²¹⁷

²¹⁴ Büyükolancı, 2008: 43.

²¹⁵ Meriç, 2002: 233.

²¹⁶ Garstang, 1941: 24.

²¹⁷ Kinal, 1953: 39.

Assuwa Devleti'nin niteliği hakkında kesin bir çıkarımın söz konusu olmamasına rağmen Hititlerin batı topraklarında uğraşmak zorunda kaldıkları bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hitit yazılı metinlerinde Assuwa adına II. Tudhaliya ve I. Arnuvanda dönemine ait belgelerde rastlamaktayız. Ayrıca Boğazköy'de bulunan ve üzerinde Assuwa isminin geçtiği kılıç, önemli bir buluntudur. II. Tudhaliya dönemine ait yıllıklarda Arzawa üzerine sefere çıkan kral, dönüş yolunda imparatorluk için isyankar faaliyetler içinde bulunan Assuwa'ya gitmeye karar verir. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla sefer Hitit İmparatorluğu için başarıyla sonuçlanmış ve pek çok ganimet ele geçirilmiştir. Ganimetler arasında 10.000 Assuwa askeri, savaş arabaları ve sürücüleri, sığır, koyun ve savaş esirlerinin Hattuşa'ya götürüldüğünden bahsedilmektedir.²¹⁸ Tudhaliya'nın seferini kanıtlayan bir başka kanıt ise, üzerinde Akadca bir yazıtın yer aldığı kılıçtır. Kılıç seferin başarıyla sonuçlanmasından dolayı tanrılara şükran için adanmıştır.

Hitit İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki politikası, imparatorluğun bütünlüğü için tehdit olarak algılanan oluşumları etkisiz hale getirme hedefli olarak gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ayrıca bu politika, sadece güvenlikle ilgili olmayıp aynı zamanda ekonomik çıkarlar ve devlet prestiji gibi nedenlere bağlı olarak da şekillenmiştir. Düşman koalisyonlar için Hitit, yerel beylikleri kendi tarafına çekmeyi başarmış ve koalisyonların etki alanlarının genişlemesine izin vermemiştir. Yerel güçlerle desteklenen merkezi otorite, sonuçta Arzawa seferinden galibiyetle çıkmış ve bu topraklardaki vassal krallarla antlaşmalar imzalanmıştır.²¹⁹ Batı Anadolu politikası ile ilgili bir başka yaklaşım ise buraya düzenlenen seferlerin nedeni olarak Avrupa ile yapılan ticaret için önemli yolların kontrol altında tutulması isteğinden kaynaklanıyor olmasıdır. Balkan ve Avrupa'dan gelen metalurji için gerekli bazı hammaddeler Kuzeybatı Anadolu üzerinden sağlanıyordu. Anadolu'da bulunmayan ve dönem için hayati önem taşıyan kalay Orta Avrupa'da yer alan Bohemia'dan Çanakkale üzerinden transfer ediliyor olma fikri bazı araştırmacılar tarafından kabul

²¹⁸ Cline, 1996: 141, Ünal, 2003: 13, KUB 23.11.

²¹⁹ Yakar, 2007: 288.

edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hititlerin bölgeye özel bir önem yüklemesi ve Batı Anadolu'da yer alan bu devletlerle çatışma halinde bulunma nedeni bundan kaynaklanıyor olabilir.²²⁰ Ayrıca söz konusu yolların güvenliğinin sağlanması ve kontrol altında tutulması çekirdek bölgenin güvenliğinin sağlanması anlamına da gelmektedir.²²¹

Batı Anadolu'da kümelenen vassal devletler hakkında farklı bir yorum yapmak gerekirse, bu devletçikler üzerine yapılan seferlerin başarıyla sonuçlanmasının Hitit İmparatorluğu için ekonomik bir girdi olarak karşımıza çıktığı ve kraliyet ekonomisinin gelişmesi adına katkı sağladığı sonucuna ulaşılabilir. Bu federatif devletlerin Hitit İmparatorluğu'nun savaşta olduğu süre boyunca merkezi kumandaya asker sevk etmekle yükümlü olması, ordunun daha kalabalık olmasını sağlamakta ve bu da düşman kuvvetleri üzerinde daha etkili bir tehdit anlamına gelmektedir.²²² Farklı bir yorumlamayla, bu devletlerin krala asker temin etmekle görevli olması, Hitit İmparatorluğu'nu maddi anlamda bir külfetten kurtarmakta ve ihtiyaç duyulduğunda bu devletler, imparatorluğun emrine masraflarını kendisinin karşılamadığı hazır kuvvetleri sunmaktadır.

Geç Tunç Çağı'nda Batı Anadolu siyasi yapısına dair bilgiler sunduktan sonra dönemin ekonomik yapısını incelemek, ilişki ağını anlamak için faydalı

²²⁰ Mellaart, 1968: 190. Söz konusu metal yollarının Kuzeybatı rotası üzerinde yer aldığı düşünülürse ve Wilusa-Troia eşitlemesinin de doğru olduğu kabul edilirse burada yer alan Wilusa Krallığı ile Hitit arasında ilişkilerin karşılıklı olarak belirlendiği bir yapılanma karşımıza çıkmaktadır. Hattuşili döneminden itibaren başlayan dostluk ilişkileri, ilerleyen zamanlar da devam edecektir. II. Muwattalli'nin tahta çıkmasıyla Wilusa, Hitit İmparatorluğu'na sadakatini ilan etmiş; fakat Arzawa, bu durumdan faydalanarak krala karşı isyankar faaliyetlere başlamış hatta Wilusa topraklarını hedefi arasına dahil etmiştir. Bu duruma karşın Wilusa, Hitit kralından yardım talep etmiştir ve kral sefere çıkarak bölgedeki isyankarları bertaraf etmeyi başarmıştır. Sefer sonrasında Wilusa kralı ile imzalanan Alaksandu Antlaşması'nda sorumluluklar belirlenmiş, iki taraftan birine yapılan saldırgan politikaların diğer taraf için de düşmanca algılanacağı ve sorunun çözümü için birlikte hareket edileceğine dair yükümlülükler belirtilmiştir. Karauğuz, 2002: 139-148, CTH 76. Bu durumda antlaşmadan yola çıkarak kuzeybatı rotasının Hitit denetimi altında olduğunu belirtmemiz mümkün gözükmemektedir. Stratejik öneme sahip bu alanın, diğer devletlere olan konumundan dolayı korunması isteği, metinden anlaşılmakta ve seferlere bir anlam kazandırmaktadır.

²²¹ Yakar, 1976: 128.

²²² Macqueen, Batı Anadolu beyliklerinin Kadeş Savaşı sırasında Hitit'in müttefiki olduğunu belirtmektedir. Bu durumda söz konusu önerimiz gerçeklik payı kazanmaktadır. Macqueen, 1968: 173-174, Karauğuz, 2002: 112. Bu durumu Hitit İmparatorluğu'nun siyasal yapısıyla kıyasladığımızda doğru bir yaklaşım olarak algılayabiliriz. Daha öncede belirtildiği gibi ülke toprakları üzerinde vassallık geleneği uygulanmakta ve vassalların görevlerinden biri de Hitit ordusuna asker temin etmektir.

olabilir. Batı Anadolu yerleşimlerinden ele geçen farklı kültürlere ait malzeme bu dönemde uluslararası boyutta yapılan ticaret rotasına bu bölgenin de dahil olduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda ticari faaliyetler arasında yapılan deniz taşımacılığını yakından incelemenin yanı sıra dönem için değerli bilgiler sunan batık gemiler de kültürler arası ilişkilerin anlaşılması bakımından farklı bir bakış açısı kazanmamızı sağlayacaktır.

Geç Tunç Çağı'nda önemli bir kavram olan bölgeler arası ticaret, ivme kazanmış ve geniş bir alanda işlerlik göstermiştir. Anadolu, erken dönemlerden itibaren bölgeler arası ticaret oluşumunda yerini almıştır. Obsidyen ticareti, ilk ticari meta arasında yerini almış ve Levant'a kadar ulaşmayı başarmıştır.²²³ M.Ö. III. binyıl ortalarında Anadolu; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak farklı bir evreye girmiş ve endüstriyel bir dönem yaşamaya başlamıştır. Dönemin en önemli teknik yeniliklerinden olan çömlekçi çarkı kullanılmaya başlanmış, seri üretim anlayışı belirterek üretimde standartlaşma yaşanmış ve pazar üretiminin temelleri atılmıştır. Orta Tunç Çağı'nın ilk evrelerinde reform niteliğinde bir ticari uygulama başlatılacak ve Anadolu'da uluslararası ticaret en etkin biçimde Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda gerçekleşecektir.²²⁴

Ege'de ise Minos Uygarlığı'nın Akdeniz dünyasında etkin bir güç olarak varlığını hatırlatmak gerekmektedir. Minos kültürü, sarayın hakimiyeti altında yürütülen bir ekonomik sisteme sahiptir. Ticaretin en iyi şekilde yürütülebilmesi için her aşaması planlanmış bir sistem hayata geçirilmiş ve bunun için gerekli olan alt yapı sağlanmıştır. Öyle ki, sistemde girdi ve çıktılar kayıt altına alınmış, talep edilen ürünlerin üretimi için gerekli uzman kadro sistemin parçası olarak başarılı şekilde idare edilmiştir. Üretimi yapılan mallar Doğu Akdeniz'e kadar sevk edilmiştir.²²⁵ Doğal afetler ve istila gibi nedenlerden dolayı Girit'in ticari hakimiyetini kaybettiği görülür. Bundan böyle üstünlük Yunanistan'da özellikle de Peloponnessos'tadır. Ege'de yer alan Minos

²²³ Bilgi, 1997: 3, Atlı vd., 2008: 54.

²²⁴ Özgüç, 2004: 10.

²²⁵ Matthaus, 2006: 336.

kolonileri yerlerini Myken kolonilerine terk etmeye başlayacak ve Doğu Akdeniz bundan böyle Myken kontrolünde olacaktır.²²⁶

Minos Uygarlığı'nın başlattığı Doğu Akdeniz ticareti, farklı grupların karşılaştığı ve etkileşim haline girdiği ve aralarında çok yönlü ilişkilerin yaşandığı değişik ekonomi, etno kültürel ilişkiler ağının sonucudur. Doğu Akdeniz'de etkinliğini sürdüren büyük güçlerin yanında, Orta Akdeniz grupları arasında da daha küçük ölçekli, düzenli bir alışveriş sisteminin olduğu görülmektedir. Bu iletişim sonucunda da toplumdaki tüm katmanları kapsayan bir "panmediteran" birlik (Akdeniz Birliği) doğar.²²⁷

Yüksek kültürlerin oluşması ve yeni devletlerin kurulması denizaşırı ticareti geliştirmiş ve bu durum da kültürel etkileşimin yaşanmasında etkili olmuştur. Ticaretin toplumsal anlamı çok yönlü bir konudur. Ticari sistemlerin bir dizi hukuksal zemin üzerine oturtulması ve yasal bir hale getirilmesi, refah seviyesinin artması, üretici-tüketici faaliyetlerine kadar uzanan geniş bir alanı kapsar. Yerleşmiş bir ticari sistemde tüketiciye sunulan çok yönlü ürün yelpazesi ve talepler doğrultusunda belirlenen yeni ürünler sadece tüketim alışkanlıklarını değil, toplumsal yaşamıda büyük ölçüde etkilemektedir. Doğu Akdeniz ticareti de böyle bir eksen etrafında şekillenmiş ve toplumların ihtiyaç duyduğu mallar bu sistemle farklı bölgelere ulaştırılmıştır. Örneğin, Mısır'da altın, tahıl gibi mallar bulunurken yapı malzemesi olarak kullanılan kereste, şarap ve zeytinyağı bulunmamaktadır. Ticari ilişkiler aracılığıyla Kıbrıs'tan bakır ve kereste, Anadolu ve Ege'den gümüş, şarap ve zeytinyağı ihtiyacını karşılanmaktadır. Değiş-tokuş sistemiyle sürdürülen bu mekanizma bölgesel güçlerin yöneticilerinin aralarında ittifak kurmaları ya da ilişkileri güçlendirmek amacıyla hediye göndermek biçiminde sürdürülmekteydi.²²⁸

Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan merkezlerde yapılan kazılardan elde edilen veriler, Tunç Çağı'nda, bu bölgede yoğun olarak yapılan ticareti

²²⁶ Alexiou, 1991: 71.

²²⁷ Matthaus, 2006: 335, Yalçın, 2013: 48.

²²⁸ Hockmann, 2006: 311-313, Yalçın, 2013: 57, Braudel, 1990: 59-60.

kanıtlayıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.²²⁹ Su altı arkeolojisinin gelişmesiyle birlikte, batık gemiler daha iyi araştırılmış ve bu batıklar, uluslararası sularda yapılan deniz ticaretinin niteliğini anlamamız bakımından önemli bilgiler sunmuştur.

M.Ö. 1600-1200 yıllarına tarihlenen üç batığın (Uluburun, Gelidonya ve İra) saptanması ve kazısının yapılması dönemle ilgili eksiklikleri tamamlamaktadır. Kazısı yapılan ilk batık Gelidonya (Taşıkburnu) batığıdır. Batık yaklaşık olarak M.Ö. 1200 yıllarına tarihlenmekte ve geminin kargo yükü, 34 adet adet yassı ve dikdörtgenimsi bakır külçeden oluşmaktadır. Bu satırların sahibi olan Bass, külçelerin ağırlıklarının 25 kg olduğunu ve hepsinin dört kenarında da taşımak için tutamlara sahip olduğunu belirtmektedir. Elde edilen bu bakır külçelerin Kıbrıs kökenli oldukları izotop analizleri yardımıyla kesinleşmiştir. (Kıbrıs, antik ve tarih öncesi dönemlerde de önemli bir bakır ihracatçısı konumundadır.)²³⁰

Gelidonya batığı ile aynı zamanda Yunanistan'da Argos Körfezi'nin kuzeyinde İra Burnu'nun ucunda bir gemi batmıştır. Batık gemi, Kıbrıs, Girit, Myken seramiklerinden oluşan bir kargoya sahiptir. Bass, bir yayında geminin tehlikeli akıntı ve fırtınaları ile tanınan bir bölgede battığını belirtmektedir. Geminin asıl yükünün seramik olduğu görülmektedir. İçlerinde Kıbrıs üretimi pithosların yer aldığı taşıma ve depolama amaçlı kullanılan kaplar seramik repertuarını oluşturmaktayken bu kapların, Uluburun gemisi malzemesiyle benzer özellikler taşıdığı belirtilmektedir. Geminin seyrettiği rota kesin olarak bilinemezken, geminin Kıbrıs'tan çıkarak, Girit Adası'nda seramik alıp Yunanistan'a doğru yol alıp almadığı konusunda kesin bir tahmin yürütmek mümkün değildir.²³¹

²²⁹ Bass, 2006: 306.

²³⁰ Bass, 2006: 305-307.

²³¹ Bass, 2006: 309-310. Geç Tunç Çağı hammadde ticaretini kanıtlaması açısından İsrail kıyılarında bulunan batık gemi de özel bir öneme sahiptir. Bu gemide Gelidonya Batığı'ndan bilinen türde bir kargoya sahiptir ve tunçtan hurda metal, bakır ve kalay külçeler de taşınan yük arasında yer almaktadır. Bu buluntu dönem batıkları (Uluburun, Gelidonya, İra) kadar iyi durumda olmasa da buradan elde edilen veriler sayesinde madenlerin deniz ticaretindeki dolanımını anlamamız bakımından önemlidir. Bass, 2006: 310.

Konumuzun içeriğine dahil olan Uluburun batığı, dönem batıkları içinden en doyurucu bilgileri bize sunmaktadır. Buradaki batıkları anlatma nedenimiz, dönem için sürekli gerçekleşen bir deniz ticaretinin boyutlarını göstermek ve söz konusu malların dolanımında deniz trafiğinin yoğunluğunu hatırlatmaktır.

Uluburun gemisi, sergilediği buluntular sayesinde Geç Tunç Çağı'nda, Doğu Akdeniz dünyasının sosyo-politik, sosyo-kültürel yaşantısı hakkında paha biçilemez veriler sunmuş, bölgesel güç eksenleri etrafında şekillenen bir ticaretin varlığına ışık tutmuştur. Uluburun batığı, Akdeniz dünyasında çok yönlü bir ticaret sistemini gözler önüne sermekte ve doğu batı yönünde sürdürülen metal sevkiyatına, bölge uygarlıklarının ihtiyaç duyduğu hammadde ve mamul madde dolanımına kanıt sunmaktadır.²³²

Geç Tunç Çağı'nda Orta Doğu ve Kıbrıs kökenli malzemelerin sevkiyatının yapılması ve bu ürünlerin Ege kültürleri ile buluşturulması doğu-batı yönünde yapılan bir deniz ticareti ile sağlanıyordu. Bu rota, Anadolu'nun güney kıyılarını da içine alan ve özellikle Antalya'nın Kaş ilçesi'nde yer alan Uluburun Limanı'ndan sonra, Ege Denizi'ne açılan bir güzergah üzerinde seyrediyordu. Bu deniz trafiği ve rotası hakkında en iyi bilgileri daha önce sözü edilen Gelidonya batığı ve ayrıntılarını birazdan anlatacağımız Uluburun batığı vermektedir. Akdeniz sahillerinde yer alan Uluburun Limanı'ndan sonra rota Ege'ye yönelmekte ve buradan toplanan ürünler Yunanistan'a doğru yol almaktaydı. Uluburun batığı, Doğu Akdeniz yerel güçlerinin birbirleriyle ilişkilerini güçlendirmek için armağanlar verip, güçlü bir ticari sistem kurduğu yükselme dönemi faaliyetidir. Bu batık, M.Ö. II. binin ortalarından itibaren yapılan deniz ticaretinin birinci elden yansıtıldığı en önemli belgedir.²³³

Geminin esas yükünü 10 ton saf bakır ve bir ton kalay oluşturmaktadır.²³⁴ Batığın batı yamacı zamanla derine kayan malzemelerin

²³² Pulak, 2006: 58.

²³³ Höckmann, 2006: 324.

²³⁴ Pulak, 2006: 60.

burada toplanması nedeniyle oldukça zengindir.²³⁵ Geminin gerçek yükünü oluşturan metal külçeler içinde yer alan bakır iki grup altında değerlendirilebilir: Öküzgönü biçimli olarak tanımlanan dörtgen külçeler ve disk biçimli (planokonveks) külçeler. Taşınan bakır, büyük oranda korunmuş 354 külçeden oluşmaktadır.²³⁶ Külçelerin toplam ağırlıkları düşünüldüğünde metale duyulan gereksinimin boyutlarını ortaya koyması bakımından dikkat çekici bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Uluburun malzemeleri üzerinde yapılan analiz çalışmaları ilgi çekici sonuçlar vermektedir. Atomik absorpsiyon tekniği ile incelen 18 öküz gönü ve bir pide biçimli bakır külçenin analizleri elemental kompozisyonları bakımından yine bir Geç Tunç Çağı batığı olan Gelidonya bakır külçelerinden farklı özellikler göstermektedir. Gelidonya külçeleri üzerinde yapılan analizler Kıbrıs bakırı ile paralel özellikler göstermesine rağmen, Uluburun külçelerinin analizlerinde ise bu metal kompozisyonlarından farklılık gösterdiği ve bu külçelerin kökeninin Kıbrıs olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.²³⁷

Uluburun gemisindeki farklı kültürlere ait buluntuların varlığı, bu ticaretin ne denli geniş bir alana yayıldığına göstergesidir. Taşınan yükün kimliği, geminin Suriye-Filistin limanlarından birinden hareketle doğudan batıya doğru başlatılan bir yolculuğu düşündürürken gemi mürettebatının kimliği ve varılacak limanın adresinin bilinmemesi üzücü bir durumdur. Buna rağmen 1992 kampanyası sırasında bulunan bronz heykelcik, fildişi borazan ve taş çıparlar, geminin doğu kökenli olabileceği savını güçlendirici kanıtlardır. Konumuz açısından önemli olan, geminin Myken bağlantısıdır. Bu bakımdan Uluburun önemli bilgiler sunmaktadır. Gemide en az bir Mykenlinin yolculuk

²³⁵ Pulak, 1990: 319.

²³⁶ Pulak, 1995: 226. Öküzgönü külçeler gemi kargosuna dört sıra halinde yerleştirilmiştir. Bu külçelerden üst sırada yer alanların geminin batması nedeniyle konumları değişmiş ve külçeler aşağı doğru kaymıştır. Her sırada yer alan çatı tuğlası gibi örülmüş külçeler ilk şekillendirildikleri konumlarında kalabilmeleri nedeniyle dizilimleri hakkında tahmin yürütülebilmektedir. Yolculuk sırasında kaymaları engellemek amacı ile diziliş yönleri farklı olarak yapılmışsa da bu kaideyi bozan istisnai örnekler de vardır. Külçe dizileri 8-11 sıradan oluşurken her sırada ise 12 külçe yer almaktadır. Külçelerin zemini samanla kaplanmış böylelikle geminin tabanının zarar görmesi engellenmiştir. Pulak, 2006: 62.

²³⁷ Pulak, 1990: 302.

yaptığı; bulunan bir Myken mührü²³⁸, giyim iğnesi, cam, fayans, kuvars ve kehribardan yapılma boncuklar, bronz kılıç, bıçaklar, usturalar, bazı keskiler ve Myken seramiklerinden anlaşılmaktadır.²³⁹

Batık alanında sonraki yıllarda yapılan çalışmalar sırasında, 43 m derinlikte ve kayalıklar arasında yer alan bir metre çapında bir kum cebi içinde üç adet bronz buluntu ele geçmiştir. Uzun bir mızrak veya kama, üç uçlu bir balık çatalı veya zıpkın ve daha önceki kampanyalar sırasında bulunan Di tipi Myken kılıcına benzer bir kılıç daha bulunmuştur. Önceki yıllarda bulunan kılıçta olduğu gibi, olasılıkla taş ya da fildişienden yapılan sap topuzu tüm çabalara rağmen bulunamamıştır. Bu gemideki Myken mallarına ikinci bir kılıcın daha eklenmesi, geminin kökenine ışık tutmamasına rağmen, yolculuk yapanlar arasında Myken kökenli olanların varlığına kanıt sunması bakımından önemli bir buluntudur.²⁴⁰

Uluburun gemisinin kargo yükünü oluşturan diğer önemli bir malzeme grubunu ise cam külçeler oluşturmaktadır. Bu ticari meta, tam olarak ele geçen en eski külçeler olması bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Arkeolojik veriler, sağlamlık durumu farklı olan en az 175 örneğin bulunduğunu göstermektedir. Boyutları farklı olan bu külçelerin her biri ortalama 2 kg ağırlığa sahiptir. Tüm veriler hesaplandığında gemide taşınan cam külçelerin ağırlığı ortalama 350 kg'dır. Külçeler için en az dört rengin var olduğu belirtilmiş ve bu renkler arasında kobalt mavisi, açık mavi, portakal rengi-sarı ve mor sayılmıştır. Cam külçelerin büyük bölümünü mavi ve tonları oluşturmaktayken, mor renkte iki, portakal ve sarı renkte ise bir örnek tespit edilmiştir. Bu renkli cam külçeler insanlığın en eski taklit (imitasyon) ürünlerini oluştururlar ve bunun nedeni olarak da renkli cam külçelerin ametist, lapis

²³⁸ Pulak, 1988: 34.

²³⁹ Pulak, 1994: 385.

²⁴⁰ Pulak, 1995: 227-228. Di tipi kılıçlarda gelişkin bir kabza tasarımı göze çarpmaktadır. Tutamak kulbu kol dibinde T şeklinde bir plakaya sahiptir ve orta damarın olduğu bölüm dardır. Orta damar tehlikeli yaralanmaların oluşması nedeniyle derin kesikler oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Molloy, 2010: 407.

lazuli, turkuaz gibi yarı değerli taşların benzerlerini yapma isteği olarak gösterilmektedir.²⁴¹

Uluburun batığında yer alan cam külçelerin nerede üretildikleri, kesin bir sonuca bağlanmış olmamakla birlikte üzerinde inceleme yapılması gereken bir konudur. Farklı renklere sahip bu külçelerin aynı kaynaktan mı yoksa uzmanlaşmış bir topluluk tarafından farklı üretim merkezlerinde mi yapıldığı belli değildir. Örneğin, cam yapımını daha eski tarihlerden itibaren bilen Mısır'dan (Kantir) kurşun içerikli kırmızı cam gelmektedir. Gemideki cam külçeler üzerinde yapılan kimyasal analizler sonucu camın yapısında düşük oranda bulunan potasyum ve magnezyum oksit oranları, köken olarak Mısır'ı işaret etmektedir. Cam yapımı konusunda özel bir sanatsal zevke sahip olan Myken cam boncuklarında kullanılan camın kökeni de belli değildir. Fakat şunu söyleyebiliriz ki; cam külçelere bu dönemde ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaç olasılıkla aynı bölgelerden ve benzer yapım teknikleri ile temin edilmiştir.²⁴²

Gemide altın, elektrum, gümüş gibi Mısır orijinli objeler de bulunmuştur. Gemi, büyük olasılıkla Ege dünyasında bulunmayan bu malların söz konusu bölgeye sevkini yapmakla görevlidir. Bu buluntular arasında en önemli olanı ise, Mısır kraliçesi Nefertiti'nin bir mührünün bulunması tarihlendirme çalışmalarını kesin temellere oturtması bakımından oldukça büyük bir önem taşımaktadır.²⁴³ Bu buluntu, Mısır etkili eserlerin coğrafyası dışında bulunan en büyük temsilcilerinden biridir. Suriye-Filistin kökenli altın kaplama tunç heykelcik ise kültürel anlamda geminin koruyucu tanrıçası görevini üstlenmiş bir konumla karşımıza çıkıyor olabilir.²⁴⁴

Geç Tunç Çağı için önemli batıklardan olan Gelidonya ve Uluburun gemisi karşılaştırılacak olursa Uluburun gemisi daha fazla yüke sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu duruma rağmen Gelidonya batığının

²⁴¹ Pulak, 2006: 70.

²⁴² Pulak, 2006: 70-72.

²⁴³ Pulak, 1994: 385.

²⁴⁴ Pulak, 1994: 382.

sunduğu veriler de önemlidir. Bakır yükü taşıyan gemide, tunçtan yapılmış aletler, yeniden şekillendirilmek üzere taşınan tunç hurda ve metal işleme aletleri diğer bir yük grubu olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında deforme olmuş kalay varlığından da söz etmek mümkündür. Bu durumda Gelidonya gemisini maden işçilerinin dolaşımını sağlayan bir gemi olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Doğu Akdeniz boyunca yolculuk eden bu maden ustaları, gelen talepleri değerlendirerek tunç alet yapıp satmaktaydı. Buna karşılık Uluburun gemisi ise krali bir görevle yolculuğuna başlayan ve varış limanı olan belirli rotalar üzerinde seyreden bir gemi tanımlaması için uygun bir konumda yer almaktadır. Uluburun gemisini krali bir gemi olarak tanımlamak muhtemel bir durum olabilir; ancak bunun bir olasılık olduğunu göz önünde bulundurmak daha doğru olacaktır.²⁴⁵

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz ticareti, ortaya koyduğu veriler açısından değerlendirildiğinde, saray denetimi altında yapılan hediye değiş tokuşu ekseninde gerçekleştirilen sosyo kültürel bir sistemin varlığını düşündürmektedir. Saray ekseninde etrafında şekillenen bu sistem saraya bağımlı kişilerce yürütülmektedir. Doğu ve batı dünyası arasında talep edilen ürünlerin dolaşımının sağlandığı yapılanma, Ege'den doğunun ihtiyaçları olan mal transferinin gerçekleştirildiği ve dönüş yolunda da Ege için gerekli olan lüks tüketim mallarının getirildiği karşılıklı bir alışverişin yapıldığı sistem üzerine kuruludur.

Tüm bu verilerin ışığında döneme damgasını vuran ve söz konusu deniz ticaretinde etkin bir meta olan kalayın kaynağı, ilginç bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük partiler halinde sevkıyatı yapılan kalayın olası kökeni neresidir? Bu soru bilim adamlarınca uzun senelerce tartışma konusu olmuş; fakat konu için kesin cevaplar verilememiştir.²⁴⁶

²⁴⁵ Muhly, 2006: 505.

²⁴⁶ M.Ö. II. binyılda Asurlu tüccarların Anadolu'ya kara yolu ile kalay taşıdıkları bilinmektedir ve bu kara yolu taşımacılığı yerini deniz yoluna bırakmıştır. Deniz yoluyla Anadolu'nun güney kıyılarına taşınan kalay hem daha kolay hem daha güvenlidir. Belli, 2004: 32.

Dönem için kalay yataklarına ait önemli bir bilgi Tell Al Rimah yazıtlarından gelmektedir. M.Ö. 13. yüzyıla ait bu yazıt, Asur İmparatorluğu'na gelen kalay için açık bilgiler sunmaktadır. Yazıtta kalayın ticari bir istasyon görevi üstlenen Nairi Ülkesi'ne doğudan getirildiği belirtilmektedir. Gerçekten de Afganistan'dan gelen ve Zağros Dağları'nı geçen eski ticaret yolu, Suriye üzerinden Doğu Akdeniz kentlerine erişim sağlamaktaydı. Doğudan getirilen kalay ve kıymetli mallar deniz yolu ile Akdeniz kıyılarına getirilebilirken kara yolu ile Kuzey Suriye'den Anadolu'ya transfer edilebilmekteydi.²⁴⁷

Bu yazıtta kalayın doğudan getirildiği bilgisinden hareket edersek, son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda Özbekistan'da Semerkant ve Buhara kentleri arasında yer alan Karnab Köyü yakınlarında kalay yataklarının yer aldığı alanlar ortaya çıkarılmıştır. Karnab'da madencilik ile ilgili yapılan çalışma sonuçları büyük ölçüde Uluburun batığı ile örtüşmektedir. Her iki arkeolojik veri için önerilen tarihlendirmeler M.Ö. 2. binin ikinci yarısına aittir. Karnab burada yer alan tek kalay yatağı olmayıp, yakınlarda yer alan Lapas'ta da maden kuyuları bulunmuştur.²⁴⁸ Metal kaynakları ile ilgili sorunun çözümü ise Batı Anadolu, Hitit ilişkilerine farklı bir bakış açısı getirebilir. Çünkü daha önce sözünü ettiğimiz Batı Anadolu ilişkilerinin odak noktası olarak batı ile sağlanan maden ticaretinin gerçekleştiği yolların denetimi için Hititin bölgeye önem verdiği olasılığı üzerinde durmuştuk. Bu açıdan bakıldığında söz konusu madenlerin geliş yönündeki rotada değişiklik olması yaşanan ilişkilerin boyutuna farklı bir anlam katabilir.

Dönem için eşsiz buluntuların sergilendiği Uluburun gemisi başta olmak üzere diğer batıklar, uluslararası sularda yapılan etkin bir ticaretin varlığını ortaya koymaktadır. Batıklardan elde edilen malzemeler birbiri ile çağdaş olan kültürler arasında yaşanan alışverişin boyutlarını gözler önüne koymaktayken bu kültürler hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlayacak detaylara kanıt

²⁴⁷ Belli, 2004: 33.

²⁴⁸ Cierny vd., 2006: 436. Özbekistan sınırları içinde yer alan bu yerleşim yerlerindeki madencilik araştırmaları 2. binde bu bölgeden kalay çıkarıldığını gözler önüne sermiştir. Gelecek yıllarda madenler üzerinde yapılacak analiz çalışmaları ile metal kompozisyonları hakkında yeterli veriler sağlanacak ve hem Uluburun kargosunda yer alan kalay yükünün kökeni hem Geç Tunç Çağı için önemli bir problem olan kalay kaynağı sorununun çözümü için yeni bilgiler sunabilir. Cierny vd., 2006: 440.

sunmaktadır. Sistem, kendi içinde belirli temellere oturtulmuş ve malların dağıtımı belirli esaslar çerçevesinde yapılmıştır.

Tüm veriler gözden geçirildiğinde Akdeniz Uygarlıkları'nın dahil olduğu ve ilişkilerin karşılıklı olarak belirlendiği bir sistem ortaya çıkar. Bu sistem, iki işlev üzerinde varlığını devam ettirmiştir: Birincisi, gerekli olan hammaddelerin temininine yönelik geniş çapta bir dolaşım kapasitesinin işletilmesi, ikincisi ise, tali derecede öneme sahip arz-talep dengesi içinde değiş tokuş mallarının dolanımının sağlanmasıdır. Böylelikle bu ağın bünyesinde yer alan güçlü devletlerin denetimi altında olan sistemli bir organizasyon mekanizması oluşturulmuştur. Bu sistemle Geç Tunç Çağı kültürleri doruk noktasına ulaşmayı başarmış; fakat kendi içinde tehlikelere açık olan bu örgütsel yapı her an hasar alma riskiyle karşı karşıya kalmıştır.²⁴⁹

²⁴⁹ Matthaus, 2006: 364, Yalçın, 2013: 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU VE YUNANİSTAN'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI VE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. ANADOLU'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI

3.1.1. Seramik

Çalışmanın bu bölümünde Hitit ve Myken kültürü arasındaki etkileşimler maddi kanıtlar gösterilerek incelenmeye çalışılacaktır. Anadolu ve Yunanistan coğrafi sınırları içinde her iki kültürün birbirinden etkilenecek ortaya koyduğu ürünler, farklı bölgelerin verileri etrafında incelenecektir. Söz konusu bölgeler arasında ilk olarak Batı Anadolu'da tespit edilen seramik eserler incelenecektir.

Adını batısında bulunan Ege Denizi'nden alan bölge, kuzeyde Marmara, doğuda İç Anadolu, güneyde ise Akdeniz ile sınırlanan bir yerdir. Bölge; doğu-batı doğrultusunda Afyon'un doğusundaki Emir Dağı'ndan Çeşme'ye kadar; kuzey güney doğrultusunda ise Bursa'nın güneyinden Marmaris'e kadar olan bir alanı kapsar. Batı Anadolu genel olarak, bölgede farklılık gösteren iklimsel özellikler nedeniyle Asıl Ege (Kıyı Ege) ve İç Batı Anadolu olarak iki kısma ayrılmaktadır. Asıl Ege bölümünde yerçekillerinin başlıca özelliğini, doğu-batı yönünde uzanan kırık dağlar ve bunların arasında yer alan çöküntü ovaları oluşturmaktadır. Dağların kıyıya dik uzanması nedeniyle, kıyı ve iç kesimler arasındaki ulaşım, doğu-batı istikameti boyunca uzanan nehir vadileri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Dağ sıraları arasında yer alan çöküntü ovaları arasında, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes Ovaları yer alır. Küçük ve Büyük Menderes, Gediz Vadisi erken dönemlerden itibaren Anadolu'nun iç kesimlerine ulaşımı sağlayan doğal bir yol olma işlevine sahiptir.²⁵⁰

²⁵⁰Yakar, 2007: 275.

Ege Bölgesi kıyı şekilleri diğer kıyılarımızdan farklılık göstermektedir. Kıyı şekillerinin olumlu etkisi sonucu ılıman denizel iklim etkileri iç kesimlere kadar sokulmayı başarmış ve yer şekillerinin uzanış doğrultuları doğal liman oluşumuna sebep olmuştur. Elverişli coğrafik elemanlar bölgenin erken dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır.

İç denizlerde yer alan limanlar, bir taraftan Ege Adaları ve Yunanistan ile deniz yolu bağlantısı kurulmasını sağlarken, öte yandan da Batı Anadolu'nun iç bölgelerle iletişimini sağlayan Gediz Vadisi aracılığıyla da diğer bölgelere erişim imkanı sağlıyordu. İzmir Bölgesi altın ve gümüş madenleri açısından oldukça zengin bir bölge konumundadır. Tarıma elverişli bereketli topraklar, ılıman deniz iklimi koşulları ve denize kıyısı bulunmasından ve deniz ürünlerinin bolluğuyla elde edilebilirliği gibi nedenlerden dolayı bölge, yerleşim gruplarınca bir cazibe merkezi olarak algılanmıştır.²⁵¹

Batı Anadolu, tüm Anadolu coğrafyası incelendiğinde Myken buluntularının en yoğun saptandığı bölgelerin başında gelmektedir. Batı Anadolu'da, özellikle sahil şeridine yakın noktalarda, Myken buluntu merkezlerinin oldukça yoğun olduğu gözlenmektedir. Elverişli coğrafi koşullar, deniz ticaretine zemin hazırlayan jeopolitik konum burada kümelenen yerleşimlerin erken dönemlerden itibaren farklı kültürlerle olan ilişkilerini doruk noktasına çıkarmıştır. Burada yer alan yerleşim yerleri, adı geçen dönemden önceki tarihlerde de Ege dünyası ile ilişkilerde bulunmuştur. Bu nedenle Ege Bölgesi, farklı kültürlerin kaynaşma noktası olarak yorumlanabilir. İncelemekte olduğumuz dönemde de Ege dünyası ile ilişkilerin varlığı bir varsayım değil, arkeolojik kanıtlarla desteklenen bir olgudur. Geç Tunç Çağı tabakalarında yapılan araştırmalar sonucunda ele geçirilen ve Myken etkisinin görüldüğü arkeolojik buluntular, bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir. Ege Bölgesi'nde yoğun olarak bulunan Myken etkili malzemeler, bu alanda bir Myken yerleşimi (kolonisi?) olup olmadığı sorusuna yanıt vermek için henüz yetersiz olmasına rağmen yoğun bir kültürel etkileşim olduğunu kanıtlamaktadır.

²⁵¹ Erkanal, 2005: 61.

Myken seramiği Furumark tarafından ayrıntılı olarak incelenerek, tipoloji ve sınıflandırılması yapılmış²⁵² olmakla birlikte, Batı Anadolu’da ele geçen Myken seramiğine ilişkin çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir. Batı Anadolu’nun karakteristik seramiklerine bakıldığında “Gri Seramik “ olarak adlandırılan seramiğin başı çektiği görülmektedir. Erken Tunç Çağı I döneminden itibaren bölgede görülmeye başlanan bu seramik tipi, Geç Tunç Çağı döneminin sonuna kadar bölge halkınca sevilerek kullanılan bir türü oluşturmaktadır.²⁵³ Bu seramik, bölgenin yerel seramiği olma özelliğini taşıırken yayılım alanı olarak Batı Anadolu sahil şeridinde dahil olan tüm yerleşim yerlerinde farklı tarzlarda üretilerek kullanım bulmuştur. Gri seramiğin özellikle Gediz Havzası ve çevresinde Geç Tunç Çağı’na doğru sayıca azalım gösterse bile, bölgenin yerel seramik grubunu temsil ettiğini söylemek mümkündür.²⁵⁴ Geç Tunç Çağı içinde Batı Anadolu’da bu seramik türünün yayılım alanı olan bölgeyi 4 başlık altında incelememiz mümkündür:

Bunlardan ilki Beycesultan bölgesidir. Gri seramik, Geç Tunç Çağı tabaklarında oranca bir azalma tespit edilmekle birlikte varlığını sürdürürken, bunun yanında yerel olarak üretilen kırmızı, devetüyü ve kahverengi tonlarının kullanıldığı astarlı ve perdahlı bir seramik varlığından da söz edilebilir.

İkinci olarak Troas Bölgesinde ise gri seramik örnekleri tespit edilmiştir. Myken seramik örneklerinin yanı sıra “tan ware” olarak adlandırılan grupların oranları hemen hemen birbirine yakın bir sayıyla karşımıza çıkmaktadır. Fakat

²⁵² Furumark, 1972: 11. Myken çanak çömlekler üzerinde genel teknik özellik olarak ilk belirtilmesi gereken ayırım ince ve kaba yapım mallar olarak belirtilmektedir. İnce yapım mallar genellikle iyi arıtılmış kilden, ince ve sert olarak ve genellikle devetüyü bir renkte şekillendirilmektedir. Kaba yapım mallar ise kırmızımsı, iri ve nispeten gözenekli kilden şekillendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Furumark, 1972. Myken seramiği genellikle Minos repertuarından etkilenmiştir. Kap yüzeylerinde bazı seçici motiflerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Seramiklerde Myken üslubunun en net olarak görüldüğü evre LH II A evresidir ve bu evreden itibaren stilizasyon doruk noktasına ulaşır. LH I-II B evresinde belirli bir motif ile dekore edilmiş ürünlerde bir veya iki standart tip vardır ve bu dönemde Argolis Myken seramik dekorasyonuna öncülük ediyor gibi bir izlenim söz konusudur. LH III C aşamasında ise bölgesel değişimler büyük rol oynamaktadır. Bu evrede “Kapalı Stil” ve “Ahtapot Stil” gibi belirli tarzlarda üretilmiş örnekleri görmek mümkündür. Mountjoy, 2001: 31. Seramik yüzeylerinde zengin bezeme anlayışı dikkat çekicidir. Bitkisel ve denizel bezemeler oldukça yoğun olarak kullanılmaktadır. Oldukça çeşitli kap formlarına sahip Myken çanak çömleğinde en karakteristik kap formunu ise üzengi kulplu oluşturmaktadır.

²⁵³ Aykurt, 2008: 11.

²⁵⁴ Aykurt, 2008: 21.

dönem sonuna doğru “tan ware” seramik oranlarında görece bir üstünlüğün olduğu sezilmektedir.²⁵⁵

Üçüncü bölge olarak İzmir’in kuzeyinde yer alan yerleşim yerlerinde (özellikle Panaztepe buluntu topluluğu) gri, kırmızı, pembe ve krem astara sahip oldukça iyi fırınlanmış yerel seramik üretiminden bahsedilebilir. Troas Bölgesi’nde olduğu gibi söz konusu dönemde burada da gri seramik oranının azaldığı söylenebilir. İzmir’in güney bölgesinde yer alan yerleşim yerlerinde de gri seramik örnekleri söz konusudur.

Dördüncü bölge olarak özellikle Limantepe ve Çeşme Bağlararası yerel seramik örnekleri düzgün yüzeyli, kırmızı ve pembe tonlarından oluşan astarlı seramik; kendinden astarlı devetüyü renginde seramik ve sarı mika katkılı seramik gruplarından oluşan bir çeşitlilik sergilemektedir. Gri seramik oranı ise kırmızı ve pembe renk olan seramik grubuna göre daha az bir oranla temsil edilmektedir.²⁵⁶

Batı Anadolu’da dönem için tespit edilen bir diğer seramik türü ise Myken seramikleridir. Bulunan Myken seramik örneklerinin büyük bir bölümü yerli üretimdir ve yerel seramikler arasındaki oranı çok fazla değildir. Yerel olarak üretilen Myken seramikleri, kırmızıdan devetüyüne kadar değişik renk skalası göstermekte ve düzenli bir ısıtma işlemi tabi tutularak seramiklerin yüzeyinde farklı renklerin oluşması önlenmektedir. Kap yüzeylerinde astar ve perdah uygulaması söz konusudur. İthal Myken seramikleri ise yerel olarak üretilen örneklerle göre daha ince bir hamur yapısıyla dikkat çekmektedir. İthal ve yerli olarak üretilen Myken seramiğinde ortak olan özellik ise pişirme ısılarının yüksekliğinden dolayı kaplardaki sertliktir. Bir başka ortak özellik de kap yüzeylerinde astar ve perdah uygulamasının yapılmış olmasıdır.²⁵⁷ Genel olarak yerleşim yerlerinden elde edilen Myken seramiğinin toplam seramik oranı içinde oldukça küçük bir oranda temsil edildiğini, ezici bir üstünlüğünün olmadığını vurgulamak gerekir.

²⁵⁵ Aykurt, 2008: 18.

²⁵⁶ Aykurt, 2008: 19.

²⁵⁷ Akdeniz, 2007: 37.

Batı Anadolu'da kazı yapılan pek çok merkezde Myken seramik örneklerine rastlanması dikkat çekici ve önemli bir ayrıntıdır. Bu durum söz konusu seramiğin geniş bir yayılım alanı olduğunu göstermesi ve her iki kültür arasındaki etkileşime kanıt oluşturmaları açısından önemlidir. Fakat, bu çalışma kapsamında, kuzeyden güneye doğru bir sıralama yapılırsa, Gökçeada-Yenibademli Höyük, Troia, Phokaia, Panaztepe, Limantepe, Baklatepe, Germiyanlı, Bademgediği Tepe, Kadıkalesi, Çine-Tepecik, Aphrodisias/Pekmeztepe, Miletos, İasos/Küren, Müsgebi gibi yerleşim alanlarında bulunan seramik örneklerinden söz edilecektir. Batı Anadolu'da saptanan Myken seramiğine ait yerleşim yerlerinin bu merkezlerle sınırlı olmadığını ve daha geniş bir alanda temsil edildiğini tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

Gökçe Ada'nın Erken Tunç Çağı yerleşimlerinden biri olan Yenibademli Höyük, adanın kuzeyinde Kale, Çınarlı ve Zeytinli Köyleri arasında kalan Büyük Dere Vadisi'nin aşağı kesminde yer almaktadır. 1964 yılında N. Fıratlı tarafından tespit edilen höyükte 1996 yılından itibaren başlatılan sistemli kazılar, günümüzde H. Hüryılmaz başkanlığında devam etmektedir. Höyükte en erken Troia ile çağdaş malzeme bulunurken, Geç Tunç Çağı'na ait seramik örnekleri ise yerleşimin güneybatısında yer alan rampa alanından elde edilmiştir.²⁵⁸

Yenibademli Höyüğü'nün tepe üzerine girişi sağlayan rampanın döşeme taşları arasında bulunmuş çark yapımı mallar, yerleşimin dönem için yeni oluşumlara sahne olduğunu kanıtlar. Bu alandan ele geçen Myken seramiği sayısı 200 civarındadır ve anlaşılan höyük bu dönemde farklı kültürel etkiler altında kalmıştır.²⁵⁹ Ele geçirilen malzeme grubunu, Myken mallarının yerel üretim seramik parçaları ve az sayıda ithal Myken seramikleri oluşturmaktadır.²⁶⁰

²⁵⁸ Hüryılmaz, 2008: 142, Hüryılmaz-Sevinç, 1999: 314.

²⁵⁹ Hüryılmaz, 1998: 366.

²⁶⁰ Hüryılmaz, 1998: 366.

Yerleşimde ele geçen kap formları daha çok içme kapları arasında yer alan kylix, skypos ve çanaklardan oluşmaktadır. Büyük kaplar arasında ise en fazla geniş ağızlı çömlekler ve lekane/kalathos türü kaplar yer almaktadır.²⁶¹

Genel anlamda Yenibademli Höyük, Geç Tunç Çağı seramiklerini tarihsel açıdan değerlendirecek olursak, bu seramikleri LH III A1-2 evrelerinden LH III C orta ve geç evreleri arasına yerleştirmek mümkün gözükmemektedir. Bu da M.Ö. 1400-1060/1040 gibi uzun bir zaman aralığına denk gelen bir dönemdir.²⁶²

Troia, Hisarlık Tepe, günümüzde Çanakkale ili, Tefikiye Köyü sınırları içinde, Çanakkale Boğazı'na hakim bir noktada yer almaktadır. Homeros Destanı'nda geçen ünlü kent Troia'nın, Hisarlık Tepesi olduğu çoğu bilim adamınca kabul edilen bir durumdur. Troia'da konumuzun zamansal aralığını belirleyen ve Korfmann tarafından "Yüksek Troia Kültürü" adı verilen evre, Orta Tunç Çağı Dönemi'nden başlamakta ve Son Tunç Çağı Dönemi'nin son evresine kadar devam etmekte, M.Ö. 1200'lerde Troia VIIa evresi ile son bulmaktadır. Bu iki dönem, Troia VI h tabakasında M.Ö. 1200'lerde yaşanan bir deprem nedeniyle birbirinden ayrılmaktadır. Troia VI tabakası ise erken, orta ve geç olarak üç evre ile temsil edilmektedir.²⁶³

Geç Tunç Çağ'ını temsil eden Troia VI-VII a tabakalarında saptanan yerel seramik malzeme arasında kırmızı renkli mal grubu, kırmızı boya astarlı mal grubu, düz mal grubu, gri seramik grubu ve devetüyü renkli mal grupları olarak çeşitli seramik grupların varlığından söz edilebilir.²⁶⁴ Kırmızı mal grubu olarak adlandırılan topluluk, Troia V döneminden itibaren kullanılmaya başlanmıştır ve Troia VI a-b evresinde daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁵ Yerel seramik özelliği taşıyan bir diğer grup ise V. tabakadan itibaren görülmeye başlanan ve özellikle Troia VI dönemi ortalarından itibaren

²⁶¹ Hüryılmaz, 2008: 149.

²⁶² Hüryılmaz, 2008: 149.

²⁶³ Korfmann, 2001b: 348, Blegen-Caskey-Rawson, 1953: 18.

²⁶⁴ Blegen-Caskey-Rawson, 1953: 34-37.

²⁶⁵ Blegen-Caskey-Rawson, 1953: 35.

devetüyü mal grubu ile yoğun olarak karşımıza çıkacak olan gri seramiklerdir.²⁶⁶

Troia konumu nedeniyle farklı özelliklerdeki seramiklerin görüldüğü bir bölge konumundadır. Tez konumuzu oluşturan Myken etkili seramikler de Troia seramik buluntuları arasında görülen bir gruptur. Troia yerleşmesinde gerçek anlamda Myken ithal seramiklerinin görülmeye başlanması Troia VI d-e yapı katında ortaya çıkar ve LH III A ve LH III A1 evresine tarihlendirilmektedir. Bununla birlikte sayıca bir artışın yaşandığı evre ise VI f yapı katında temsil edilmektedir ve LH III A2 evresine tarihlenmektedir.²⁶⁷

Blegen, Geç Tunç Çağı tabakalarından ele geçen (Troia VI d-h ve VII a) Myken seramiğini üç grup altında kategorize etmiştir. Bunlar sırasıyla; Argolid'den gelen, kaliteli bir özellik gösteren ithal mallar, farklı bölgelerden olasılıkla Doğu Akdeniz'den gelen daha az kaliteli mallar ve son olarak mat boyamalı bir yüzeye sahip yerel üretim mallardır.²⁶⁸ Troia VII evresinde yerel üretim Myken seramik örnekleri, farklı tonlarda yapılan devetüyü mallar ile bir arada görülmeye başlanır. Troia'daki Myken seramik örnekleri incelendiğinde bu seramiklerin büyük bir kısmının sarımsı, pembe, kırmızımsı ve sarı renkli bir kille şekillendirildiğini söylemek mümkündür.²⁶⁹

Troia VIIb 1-2 evreleri, Tunç Çağı'nın son dönemi ve Demir Çağı'na geçiş evreleri olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Troia'da sayısı az olmakla birlikte Myken seramiğine rastlanmaktadır ve tamamına yakın bir bölümünün yerel olarak üretildiği tespit edilmiştir. VII b2 evreleriyle birlikte iyice azalan Myken seramik örnekleri bu dönemle birlikte son bulmaktadır.²⁷⁰ Ayrıca bu tabakaya ait olan ve Myken bağlantılarının seramik dışında devam

²⁶⁶ Blegen-Caskey-Rawson, 1953: 34.

²⁶⁷ Mountjoy, 2001: 23.

²⁶⁸ Mountjoy, 1997: 259.

²⁶⁹ Mountjoy, 1997: 200.

²⁷⁰ Mountjoy, 1999: 334.

ettiğini gösteren bir başka buluntu ise kırmızı akikten yapılmış bir Myken mührüdür.²⁷¹

Troia Myken seramikleri üzerinde çalışma yapan P. Mountjoy, bulunan tüm Myken seramiklerinin neredeyse tüme yakın bir bölümünün yerel üretim ürünü olduğunu tespit etmiştir.²⁷² Buna rağmen Troia VI. yapı katında bulunan tek kulplu bodur alabastraon, olasılıkla ithal mallar arasında yer almakta ve geliş yeri olarak Argolis Bölgesi gösterilmektedir. Bu kap, şimdiye kadar Anadolu'da yalnızca Troia'da bulunan tek bir örnek ile temsil edilmektedir. Diğer yandan Troia'da bulunan büyük üzengi kulplu kanneler ise Anadolu ve Ege dünyası formları arasında az sayıdaki örnekler arasındadır.²⁷³ Söz konusu bu buluntular Troia'nın farklı kültürlerle olan ilişkilerine kanıt sunması bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak Troia Geç Tunç Çağı tabakalarından ele geçen yerli seramiklerin Myken seramiğine oranının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bu dönemde Troia'nın Anadolu kültür sınırları içinde değerlendirilmesi sonucu çıkmaktadır.²⁷⁴

İzmir'in Foça ilçesinde yer alan Phokaia antik kentinde 1920'li yıllarda yapılan ilk dönem kazılarında Myken kültürüne ait seramiklerin çıktığı çeşitli yayınlarda bildirilmektedir.²⁷⁵ Ancak, bu buluntuların niteliği tartışma konusu olmuş ve yerleşimde son yıllarda yapılan kazılar, yerli Myken seramik örnekleri vermiştir. Yerleşimde 2002 yılında yapılan kazılarda Proto Geometrik Dönem'e ait iki oval mimari yapı ve demirci atölyesinin altında II. binyıl seramiği ele geçirilmiştir. Bu seramik topluluğu içinde Myken seramiklerinin yerel taklitleri olan LH III seramiği, Batı Anadolu'da pek çok yerleşimde karşımıza çıkan gri minyas malları ve yerel seramik örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca, el yapımı seramiklerin Erken Tunç Çağı'na

²⁷¹ Korfmann, 1996a: 36, Levha 2.2, Jablonka-Rose, 2004: 616.

²⁷² Korfmann, 1996b: 292.

²⁷³ Özgünel, 1983: 702-703.

²⁷⁴ Korfmann, 2001a: 399.

²⁷⁵ Mee, 1978: 143.

tarihlendirilmesiyle Phokaia'nın bu dönemden itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlandığı kanıtlanmıştır.²⁷⁶

Son yıllarda yapılan kazılar sonucu Myken dönemi buluntuları sayısı artarak gün yüzüne çıkmaktadır. Geç Tunç Çağı son evrelerine ait buluntuların büyük çoğunluğunu yerel üretim Myken kapları oluşturmaktadır. Geç Tunç Çağı'nın erken dönemlerine tarihlenen oval planlı bir ev yapısı bulunmasıyla Myken seramiklerinin oranlarında artış tespit edilmiştir. Bu seramik parçalarının yerleşimde bulunması buranın Myken kültürü ile ilişki halinde olduklarını ortaya koyar. Foça'da ele geçen Myken malları LH III A2 dönemine tarihlendirilmektedir. Söz konusu dönemle birlikte açık kap formları daha çok tercih edilmekteyken, LH IIIC döneminde ise skyposlar ve kaseler daha sık rastlanılacak olan kap formları arasında yerini alacaktır. Foça'da bulunan kap formları ise daha çok maşrapa ve lekane benzeri kaplara ait parçalardan oluşmaktadır. Kap formları üzerinde kalın ve ince gruplar halinde yapılan boya bant bezeme yer almaktadır.²⁷⁷

Panaztepe, İzmir ili, Menemen ilçesinin 13 km güneybatısında yer almaktadır. Günümüzde Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlar ile tamamen kaplanmış, düz bir ovanın ortasında konumlanan farklı boyutlardaki tepelerin kuzeydoğu ucunda yer alan bir yerleşim yeridir. Günümüzde denizle bağlantısı kesilen Panaztepe'nin antik dönemlerde bir ada ya da yarımada olma eğilimi gösterdiği belirtilmektedir.²⁷⁸

Panaztepe'de 1985 yılında Armağan Erkanal başkanlığında başlayan kazılar günümüzde de devam etmektedir. Bu merkez Batı Anadolu'da Myken kültür varlığına ışık tutan önemli merkezlerden biri konumundadır. Yerleşimde yapılan kazılar, Erken Tunç Dönemi'nden Bizans Dönemi sonuna kadar bir iskanın varlığını ortaya koymuştur.²⁷⁹ Panaztepe'de Geç Tunç Çağı üç tabaka ile temsil edilmekte ve tabakalardan elde edilen seramikler kozmopolit bir

²⁷⁶ Özyiğit, 2004: 443.

²⁷⁷ Özyiğit, 2005: 44.

²⁷⁸ Erkanal-Öktü, 1990: 139.

²⁷⁹ Erkanal-Öktü, 2005: 53.

görünüm sergilemektedir. 1997 yılında yapılan çalışma sonucu Orta Anadolu kapları ile şekil benzerliği görülen kapların bulunması yanında, aynı tabakadan çok miktarda gri minyas seramiğinin bulunması bu çok yönlü oluşuma kanıt oluşturmaktadır.²⁸⁰

Geç Tunç Çağı'nın son evrelerine ait mimari kalıntılar büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen, daha eski tabakalar iyi korunmuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca in situ durumunda olan çok sayıda malzeme de ele geçmiştir. Bu tabakalarda büyük oranda bulunan Kıta Yunanistan etkili Myken seramiği, Batı Anadolu'nun Ege dünyası ile olan ilişkilerini destekleyici tarzdadır. Özellikle mezarlık alanından ele geçen Myken seramikleri, bu dönemde genel bir ifade ile Batı Anadolu'nun Ege ile olan ilişkilerine ışık tutmaktadır.²⁸¹

Akropolde yapılan çalışmalar bu alanda M.Ö. III. binyıla kadar uzanan bir yerleşimin varlığını ortaya koymuştur. Bu alanda saptanan mimari kalıntının en eski örnekleri, akropol kuzeyinde belirlenen büyük bir yapı topluluğudur ve en az iki evresi saptanmıştır. Yapı büyük ölçüde tahribata uğramıştır.²⁸² Yapı kompleksinin tepe üzerinde yer alan konumu ve kaliteli gri minyas seramik örneklerinin buradan ele geçmiş olması, yapının M.Ö. 2. bin başlarında yönetsel bir işlevinin bulunabileceğini düşündürmektedir.²⁸³ Yerleşim için özel bir öneme sahip bir diğer buluntu da güney kazı alanında saptanan ve M.Ö. II. binyıl başlarına tarihlendirilen bir seramik fırınıdır.²⁸⁴

Panaztepe'de yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan kuzey ve batı mezarlık alanları, yerleşimin M.Ö. II. binyıl döneminin anlaşılmasında büyük bir önem taşımaktadır. Mezarlar kozmopolit bir yapıya sahip olup farklı kültürel özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.²⁸⁵ Mezarlarda bulunan çok sayıdaki

²⁸⁰ Erkanal-Öktü, 1999: 372.

²⁸¹ Erkanal, 2004: 13.

²⁸² Erkanal-Öktü, 2002: 190.

²⁸³ Erkanal-Öktü, 2002: 190-191.

²⁸⁴ Erkanal-Öktü, 2002: 191.

²⁸⁵ Erkanal-Öktü, 2005: 54.

Myken etkili malzemeler Panaztepe'nin bu dönemdeki değişik coğrafyalarla olan ilişkilerinin en iyi temsilcisidir.

Panaztepe mezarlık alanında bulunan gaga ağızlı Myken testisi oldukça dikkat çekicidir. Testinin genel nitelikleri için ayrıntılı bir çalışma yapan Günel, testinin ince nitelikli bir hamur yapısından oluştuğunu, yeterli ve düzenli ısıda fırınlandığı için pişme niteliğinin iyi ve sert olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kap üzerinde yer alan boya bezemede ise kırmızı ve tonlarının yer aldığı görülürken hızlı çark tekniğiyle şekillendirilmiş olan kabın özellikle iç yüzünde, çark izlerinin sık ve ince çizgiler halinde görüldüğü ifade edilmektedir.²⁸⁶

Gaga ağızlı testide iki farklı bezeme biçimi görülür. Yatay ve birbirine paralel yapılmış şerit bezeme, ağız kenarını çevreleyerek gaga kısmından başlayıp boyun kısmıyla birleşme noktasına kadar devam eder. Bu bezeme tarzı, boyun kısmının ortasında ve omuzda da görülmektedir. Kabın esas süslemesi, gövdenin üst kısmında yer alıp birbirine bağlı yedi adet spiral, tüm omuz kısmını çevrelemektedir. Aynı şekilde kulp üzeri de boyalıdır. Panaztepe gaga ağızlı testisi, gösterdiği bu formla Myken kap repertuvarının karakteristik bir örneğini temsil etmektedir. Karşılaştırılabilecek örnekler; Yunanistan, Ege adaları, ve Kıbrıs'ı da içine alan geniş bir coğrafi yayılım gösterir. En yakın benzeri ise Yunanistan'da Prosymna'da görülmektedir.²⁸⁷ Bu satırların sahibi olan Günel, aynı yayında söz konusu testinin üretim merkezinin Panaztepe'nin dışında olduğunu belirtmekteyken, gaga ağızlı bu testinin Panaztepe'nin Myken kültürüyle yakın ilişkilerini kanıtlamakta olduğunu ve bu bağlamda Panaztepe'nin Ege dünyasındaki konumuna ve kültürel yapısına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır.²⁸⁸

Panaztepe'de bulunan Myken seramiğinde hamur özelliği olarak izlenen ince özelliklerin yanı sıra form, süslemede izlenen farklı özellikler bu malzemenin kategorize edilmesinde kullanılan önemli kıstaslardır. Bu kıstaslar

²⁸⁶ Günel, 1995: 159, resim 1.

²⁸⁷ Günel, 1995: 160.

²⁸⁸ Günel, 1995: 163.

temel alındığında seramik yerli ve ithal olarak iki sınıfa ayrılmış ve seramikte farklı hamur yapıları saptanmıştır. Bu ayrıma göre yerli Myken seramiği olarak adlandırılan grubun yapımında kaliteli bir işçilik gözlemlenmektedir.. Seramiklerde kullanılan renkler genellikle kırmızı, devetüyü ve sarı tonlarındadır. Hamur içindeki katkı maddeleri oldukça ince olup, kuvars ve mika karışımı yoğun miktarlarda kullanılırken ince kalker ve taş parçacıklarının oranı ise çok azdır. İthal Myken seramiği olarak adlandırılan diğer grup ise, ince bir hamur yapısına sahip olup iyi arıtılmış bir kilden şekillendirilmiştir. Kapların bezenmesinde bej-krem, pembe ve pembemsi devetüyü, sarı ve yeşilimsi sarı olmak üzere farklı tonlarda renkler kullanılmıştır. Bu grupta yer alan kapların büyük çoğunluğu ince bir cidara sahiptir.²⁸⁹

Panaztepe mezarlık alanında tespit edilen malzemenin büyük bir kısmını seramik oluşturmaktadır. Seramikler içinde Batı Anadolu'ya özgü olarak üretildiği düşünülen yoğun mika katkısı içeren tek renkli seramik ve Myken seramikleri sayılabilir. Myken seramiği olarak adlandırılan türler ise yerel olarak üretilen ve ithal edilen Myken seramikleri olarak yorumlanabilir. Bu seramiklerin büyük bir oranının Milet'te olduğu gibi yerli üretim olduğu düşünülmektedir. Milet'te ele geçen seramik fırınlarından dolayı buranın bir üretim merkezi olabileceği düşünülmektedir. Panaztepe'den elde edilen seramikler üzerinde analiz çalışmalarının yapılmamış olmasına rağmen, Myken seramikleri içinde çok az bir grubun Kıta Yunanistan, Ege ya da Akdeniz adalarından ithal edildiği düşünülmektedir.²⁹⁰

Günel, "Myken seramiğinin kronolojik gelişmesiyle birlikte ele alındığında Batı Anadolu'da genellikle ticarete dayandırılmış olan Myken kültürünün ekonomik etkinliklerden farklı bir faktöre dayandırılması gerektiğini iddia etmektedir. Panaztepe'nin ise Gediz Nehri ve çevresindeki konumuyla, Mykenlilerin ticarete yönelik etkinliklerinden çok, yerli Anadolu halkıyla bir arada ve aynı şartlarda yaşadıklarını, kendi kültürlerini yerli faktörlerle birlikte

²⁸⁹ Günel, 1999: 36.

²⁹⁰ Erkanal-Öktü, 2005: 56.

“yerleşik koloniler” tarzında hayata geçirdikleri” fikrini ortaya atmaktadır.²⁹¹ Burada, kendisine yerli halkla aynı şartlarda yaşayan göçmenler iddiasına katılabiliriz. Arkeolojik veriler farklı bir açıdan yorumlandığında özellikle ölü gömme adetlerinde yaşanan farklılıklar dışarıdan buraya gelen ve burada yerleşik düzene geçen bir topluluk olgusunu düşündürülebilir. Fakat “göçmen” olarak gelen insanların ekonomik kaygılar dışında buraya gelme fikrine taraftar değiliz. Dönem için önemli bir oluşum olan Doğu Akdeniz ticareti büyük olasılıkla bu bölgeyi vazgeçilmez bir merkez haline getirmiş ve yerleşimin tarımsal zenginliklerinden faydalanmak isteyen Mykenliler burayı ikinci vatan haline getirmeye çalışmışlardır.

Yunanistan karasında tarımsal üretimin sınırlı olduğu düşünülürse geliş nedeninin ekonomik kökenli olması yüksek bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.. Bir başka yorum ise Akdeniz ticaretine dahil olan Mykenler kendi bölgelerinde yetiştiremedikleri ürünleri bu bölgede yetiştirmesi için çeşitli grupları buraya göndermiş ve yapılan üretim sonrasında Akdeniz’de müşterisi olan malların tedarikini sağlamış olabilir. Myken siyasi örgütlenmesi düşünüldüğünde bu yargı uzak bir ihtimal olarak kalmaz. Şu halde Batı Anadolu’ya yeni gelen azınlıklara, ticaret sisteminden daha fazla kar sağlama amacı ile gönderilen işçiler topluluğu olarak bakılabilir. Bu göçmen grupların geliş nedeninin ekonomik kaygılardan ileri geldiğini belirtmek olası bir yaklaşımdır.

Panaztepe’nin erken dönemlerde İzmir Körfezi’nin ortasında yer alan bir ada olma özelliği, Anadolu ile bağlantı sağlayabilmenin yanında denize olan konumundan dolayı Doğu Akdeniz ile ilişki kurabilecek bir oluşuma sahip olmasını sağlamıştır. Yerleşimden elde edilen farklı malzeme grupları bu ilişki ağının ne denli güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Çeşitli kültürlerle ait buluntuların Panaztepe’de bir arada bulunması, buraya kültürleri buluşturan özellikteki bir istasyon gözüyle bakmamıza neden olmaktadır. Bu yaklaşım

²⁹¹ Günel, 1999: 159.

önemli kronolojik problemlere açıklık getirecektir. Sunduğu eşsiz verileri sayesinde Panaztepe, Ege ve Anadolu kültürlerine etkisini hissettirecek bir merkez olarak değerlendirilmelidir.²⁹²

İzmir ili, Urla ilçesi, İskele Mahallesi sınırları içinde yer alan Liman Tepe, Karantina Adası'nın tam karşısında olan bir yarımada üzerinde yer almaktadır. Liman Tepe'nin doğu ve batısında bulunan körfezlerin zaman içinde dolması yerleşimin yarımada olma özelliğini değiştirmiştir. Böylelikle höyük Prehistorik Klazomenai kentiyle bütünleşmiştir.²⁹³ Antik kentte ilk dönem kazıları 1921-22 yılları arasında G. P. Oikonomos tarafından gerçekleştirilirken, günümüz çalışmaları H. Erkanal başkanlığında bir heyet tarafından yürütülmektedir.²⁹⁴ Yerleşim yerinde yapılan sistemli kazılar sonucunda Liman Tepe'de M.Ö. 6. binden 2. bin sonuna kadar devam eden sürekli bir yerleşimin izleri tespit edilmiştir.²⁹⁵ Liman Tepe, Anadolu'da en erken Myken buluntularının bulunduğu önemli merkezlerden biridir.²⁹⁶ Bu yerleşim yerinden elde edilen en erken Myken seramiği LH II B dönemine tarihlendirilmektedir.²⁹⁷

Yerleşim yerinde yapılan kazılar sonucunda Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen üç mimari tabakanın en eskisini oluşturan 3. mimari tabaka cadde ve sokaklardan oluşan düzenli yerleşim planının uygulandığı bir evredir. Bu tabakada yerli seramik ürünlerinin yanı sıra az miktarda da olsa Myken seramik örneklerine de rastlanmaktadır. Bu tabakada bulunan Myken seramik örnekleri LH III A dönemine tarihlendirilmekte ve bu malzemenin çoğunu ithal örnekler oluşturmaktadır.²⁹⁸

LH III B dönemine tarihlenen 2. mimari tabaka ise, daha iyi korunmuş durumda olmasına karşın, yerleşimdeki devamlılığı gösterir özelliğe sahiptir. Bu tabakada Myken malları, yerleşimde daha yoğun oranlarda bulunmaktadır.

²⁹² Erkanal-Öktü, 1998: 463.

²⁹³ Erkanal-Hüryılmaz, 1994: 361, Erkanal, 2002: 221; Erkanal, 2008: 92, Özgünel, 1983: 715.

²⁹⁴ Özgünel, 1983: 715.

²⁹⁵ Erkanal, 2002: 227.

²⁹⁶ Özgünel, 1983: 715.

²⁹⁷ Özgünel, 1983: 717.

²⁹⁸ Erkanal, 2008: 99.

Üst seviyelerde yer alan 1. mimari tabaka kalıntıları daha iyi korunmuş durumda olmakla birlikte bu tabaka, LH III C dönemine tarihlendirilmektedir. Bu tabaka da Myken kültürel özellikleri artmış, kapların ithal olanlarından ziyade yerel örneklerinde artış yaşandığı gözlemlenmiştir.²⁹⁹

Liman Tepe deniz aşırı ilişkilerde bulunmuştur ve bu durum höyükten elde edilen verilerle kesinlik kazanmıştır. Orta Tunç Çağı'nda olasılıkla Kıta Yunanistan'dan ithal edilen "Mat Boyalı" seramikler, söz konusu zaman diliminde yerini Myken seramik örneklerine bırakmıştır. Çalışılmış alanlardan elde edilen veriler Orta Tunç Çağı sonu ile Geç Tunç Çağı'nın son evrelerine kadar bu ilişkilerde bir duraksama yaşandığını göstermektedir. Bunun nedeninin, Hitit egemenliğinin bölgede daha etkin bir hale gelmesinden dolayı olup olmadığı yaklaşımı üzerinde durulması gereken bir ayrıntı olabilir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmaların verilerinin detaylı olarak araştırılması Hitit- Batı Anadolu- Yunanistan ilişkileri hakkında daha kesin bilgiler verecektir.³⁰⁰

Liman Tepe güney kazı alanında 2000-2002 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucunda karışık malzeme veren üst tabaka Myken seramiği oranlarında büyük artış yaşanmıştır. Tespit edilen Myken seramik türünün çoğu GH III A2b ve GH III B dönemine tarihlendirilmektedir. Bu seramikler, Mountjoy'un "Doğu-Batı Arayüzü" olarak tanımladığı ve Batı Anadolu'da da bulunan Myken seramik örnekleriyle tam bir uyum halindedir.³⁰¹

Geç Tunç Çağı tabakaları, daha sonraki dönem yapıları ve höyük yüzeyindeki tahribat nedeniyle büyük ölçüde zarar görmüş ve bu tabakayla bağlantılı bir çöp çukuru tespit edilebilmiştir. Çukur içinde yerli seramiklerle birlikte, yerel ve ithal kökenli seramikler gün yüzüne çıkarılmıştır. Myken seramik örnekleri Geç Hellas III C dönemine aittir.³⁰² Liman Tepe'de Geç Tunç Çağı Myken seramiği açık ve kapalı kap parçalarından oluşmaktayken,

²⁹⁹ Erkanal, 2008: 99.

³⁰⁰ Erkanal, 2004: 14. Liman Tepe'de bulunan mat boyalı seramik hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Günel, 2004: 197-206.

³⁰¹ Erkanal, 2004: 17.

³⁰² Erkanal, 2004: 32.

yukarıda sözü edilen çukur içinden elde edilen ithal Myken seramiklerinin ise Kıta Yunanistan'dan Argolis dolaylarından geldiği düşünülmektedir.³⁰³ Bu çukur içinden kültürel bir anlam ifade eden bir Myken figürini ele geçmiştir. İlerideki bölümlerde ayrıntısıyla ele alınacak olan bu figürin Liman Tepe'de ele geçen ikinci örnektir.³⁰⁴

Liman Tepe, M.Ö. 6. binden 2. bin sonlarına kadar yerleşime uğramış ve bölgede ekonomik, siyasi ve kültürel olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Liman Tepe, Batı Anadolu sahil bölgesinde oluşan kültürel birikimin batıya aktarımını sağlayan önemli bir yerleşimdir ve bu ilişki ağı gözden geçirilecek olursa yerleşimin daha çok "verici" bir konumda olduğu dikkat çekicidir. Güçlü bir alt yapıya sahip olan bu birikim, sadece Ege dünyası içinde sınırlı kalmayıp Doğu Akdeniz, Balkanlar ve hatta Kafkasya sınırlarına kadar uzanan geniş bir coğrafya ile bağlantı kurmayı başarmıştır.³⁰⁵

Tahtalı Barajı Gölü suları altında kalan Baklatepe, İzmir'in güneyinde, Menderes ilçesine bağlı Bulgurca köyünün kuzey kenarında yer almaktadır. Söz konusu yerleşim 250 m çapında kayalık bir arazi üzerinde Cuma Ovası'na hakim olan bir konuma sahiptir.³⁰⁶ Geçtiğimiz yıllarda burada yapılan kurtarma kazılarında höyükte, konumuzun zamansal kapsamı içinde olan Geç Tunç Çağı evresine tarihlendirilen bir oda mezar yapısı tespit edilmiş ve mezardan çeşitli seramik örnekler gün yüzüne çıkarılmıştır.³⁰⁷

Geç Tunç Çağı tabakalarında tespit edilen oda mezar içinde Myken etkili seramik örnekleri de mevcuttur. Bu seramik buluntularının %75 gibi büyük bir oranı lokal özellik göstermektedir. Bunun haricinde seramikler arasında yerli ve ithal Myken seramik örneklerinin de var olduğu yayınlardan edilen bilgiler arasındadır. Bu bilgiler ışığında Baklatepe'de ele geçen seramik örneklerini dört grup altında toplamak mümkün gözükmemektedir. Bu sınıflamayı

³⁰³ Özgünel, 2006: 594.

³⁰⁴ Erkanal, 2004: 52.

³⁰⁵ Erkanal, 2002: 227.

³⁰⁶ Erkanal-Özkan, 1998: 399.

³⁰⁷ Özkan-Erkanal, 1999: 14, Erkanal-Özkan, 1998: 401. Ayrıca yerleşim yerinde oda mezarla çağdaş olan bir küp mezar yapısı tespit edilmiştir. Erkanal-Özkan, 1999: 346, Özkan-Erkanal, 1999:16-17.

ithal Myken seramiği, yerli özellikler gösteren Myken seramiği, Myken etkisi altında yapılan boya bezemeli yerel seramik ve yerel özellikler gösteren seramik olarak yapabiliriz. Fakat Myken seramikleri hakkında ayrıntılı bir çalışmanın yapılmamış olması üzücüdür. Bulunan ithal Myken seramik örneklerinden biri tarihleme yapmak açısından önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak LH III B dönemi özelliklerine sahip bu parça, M.Ö. 13. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmektedir.³⁰⁸

Germiyan Yalısı, Urla Yarımadası'nın kuzeybatı kesiminde Ildırı Körfezi sahilinde yer almaktadır. Önceden Germiyan ve Reisdere yerleşimlerinin ortak iskelesi olan yalı, günümüzde Reisdere beldesinin sınırlarına dahil olmuş Yalı Mahallesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Söz konusu yerleşim yeri kuzeydoğuda Ildırı'ya (Antik Erythrai) 9 km uzaklıkta yer almaktadır.³⁰⁹ Germiyan Yalısı'nın ilk kez E. Akurgal başkanlığında yürütülen Erythrai kazıları sırasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında incelendiği bilinmektedir. 1996 yılında yapılan araştırmalar sonucunda körfezi kuzeyden kapatan yarımada içerisinde Myken seramiklerine rastlanılmıştır. Ayrıca körfezin güney kısmında ise Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen seramik parçaları da ele geçmiştir. Erken Tunç Çağı, M.Ö. 4. yüzyıl ve Roma Devri'ne uzanan geç dönem seramikleri de yerleşme sınırları içinde tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Germiyan Yalısı'nın erken dönemlerden itibaren iskan gördüğünü kanıtlamaktadır.³¹⁰

1966 yılında bölgeye C. Bayburtluoğlu'nun yaptığı ziyaret, yerleşimde Myken etkinliklerinin kanıtlanması bakımından ilgi çekici bazı durumları ortaya çıkarmıştır. Bayburtluoğlu yerleşime bağlı kalmaksızın Kalem Burnu denilen yerde dört adet Myken seramiğini yüzeyden bulmuştur. Bunlar kylix kaide,

³⁰⁸ Özkan-Erkanal, 1999: 16.

³⁰⁹ Caymaz, 2006: 206.

³¹⁰ Caymaz, 2006: 207.

küçük çanak ve olasılıkla fincan parçalarıdır.³¹¹ 1996 yılında yapılan çalışmalar sırasında da benzer parçaların bulunduğu belirtilmektedir.³¹²

Germiyan Yalısı seramik buluntuları üç grup altında değerlendirilebilir: Bunlardan ilki açık renkli seramik grubudur ve tespit edilen seramiklerin %95'i bu grup altında incelenebilir. Bu grupta değerlendirilen kap parçalarının benzerlerine Troia VI'nın geç evresinde rastlanılmaktadır.³¹³ Gri seramik olarak adlandırılan tür ise yerleşimde en az sayıyla temsil edilen gruptur.³¹⁴

Germiyan Yalısı üçüncü grupta değerlendirilebilecek Myken seramik örnekleri LH III A-B örnekleriyle benzerlik göstermektedir ve M.Ö. II. bine tarihlendirilen bir evrede bölgenin yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Germiyan Yalısı'nın kıyı bölgesinde yer alan konumu nedeniyle değişik bağlantılara sahip olduğu söylenebilir. Burada yaşayan halk, hem tarımsal açıdan uygun arazi şartlarını değerlendirmiş hem denizel bir konuma sahip olmanın getirdiği ayrıcalıklardan sonuna kadar yararlanmış olmalıdır. Bu yerleşim yerinden ele geçen Myken seramik örnekleri ise yerleşimin deniz aşırı ilişkilerini ortaya koymaktadır.³¹⁵

Bademgediği Tepe, İzmir ili, Torbalı ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Bademgediği Tepe, antik Metropolis yerleşiminin birkaç kilometre uzağında yer almaktadır. Yerleşimde, 1999 yılında Metropolis kazısı çerçevesinde R. Meriç başkanlığında sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır.³¹⁶

Bademgediği Tepe üzerinde yapılan çalışmalarda 6 ayrı tabaka ve 4 yapı katı evresi tespit edilmiş ve yerleşim yerinin etrafının bir sur duvarı ile koruma altına alındığı görülmüştür.³¹⁷ Bademgediği I. tabaka buluntuları arasında Geometrik ve Arkaik malzeme ile çok sayıda gri mal ele geçirilmiştir. Bu durum yerleşimin, Demir Çağı için güçlü veriler sunması yanında bu

³¹¹ Özgünel, 1983: 719.

³¹² Caymaz, 2006: 208.

³¹³ Caymaz, 2006: 207.

³¹⁴ Caymaz, 2006: 208.

³¹⁵ Caymaz, 2006: 209.

³¹⁶ Meriç, 2002: 230-231.

³¹⁷ Meriç, 2002: 231.

dönem için önemli bir merkez halinde olduğunu düşündürmektedir. II. tabaka ise, 3 ayrı yapı katı ile temsil edilmekte ve LH III C döneminin erken-orta-geç safhasına ait büyük miktarda Myken seramiği veren bir tabaka olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹⁸ Bu durumda LH III döneminde Bademgediği Tepe'nin farklı kültürlerle temas halinde olan önemli bir merkez olduğu sonucunu çıkarabiliriz. III. tabaka buluntuları ise daha çok Anadolu kökenlidir.³¹⁹

Bademgediği Tepe yerleşiminde birçok gri ve turuncu renkli seramik bulunması Batı Anadolu geleneğinde üretim yapıldığının göstergesidir.³²⁰ Myken seramik örnekleri 800 parçanın biraz üzerindedir ve bu da yerleşim yerindeki toplam seramik içinde çok küçük bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır.³²¹

Kadıkalesi, Aydın'ın Kuşadası ilçesinin yaklaşık 8 km güneyinde, Davutlar beldesinin kuzeybatısında Nazilli Sitesi olarak adlandırılan yazlık sitelerin kümelenmiş olduğu bir alanda yer almaktadır.³²² Burada yapılan çalışmalar en erken yerleşimin Son Kalkolitik Çağ'a değin uzandığını göstermiştir. Kadıkalesi II. binyıl buluntuları içinde en önemli yeri daha önce de sözünü ettiğimiz bronz heykelcik tutmaktadır. Burası M.Ö. II. binyıl için Batı Anadolu'da özel bir konumda yer almaktadır. Kadıkalesi, Geç Tunç Çağı tabakalarından elde edilen seramiğin bir kısmını da Myken etkili seramik oluşturmaktadır. Elde edilen verilere göre Myken seramiği yerli ve ithal seramik olarak iki başlık altında değerlendirilmek istenmektedir. Ancak ithal seramiğin yerli seramiğe olan oranının % 10'dan daha azlık bir sayıyla temsil edilmesi dikkat çekicidir.³²³

İthal Myken seramiklerinin hamurlarının oldukça kaliteli olduğu bildirilmektedir. Yerli ve ithal Myken seramiklerindeki pişirme derecelerinin

³¹⁸ Meriç, 2002: 231, Meriç-Öz vd., 2005: 146.

³¹⁹ Meriç-Mountjoy, 2002: 82.

³²⁰ Meriç-Mountjoy, 2002: 82.

³²¹ Meriç-Mountjoy, 2002: 83.

³²² Akdeniz, 2006: 2.

³²³ Akdeniz, 2007: 36.

yüksekliğinden kaynaklanan sertlik dikkat çekicidir.³²⁴ Kadıkalesi Myken malları toplamı 137'dir. Seramik grupları içinde kase, çanak, tabak, amphoroid krater, amphorisko, kavanoz, kylix, kalathos ve testilere ait çeşitli parçalar tespit edilmiştir. Parçalarının büyük çoğunluğu ise LH IIIC dönemine tarihlendirilmektedir.³²⁵

Çine ilçesine bağlı Karakollar Köyü'nün sınırlarında bulunan Tepecik Höyük, Çine Çayı'nın 1 km. doğusunda özellikle ekili arazilerin yoğun olduğu ovalık alanda bulunmaktadır. Höyük genel olarak bazı sektörlerde 4 ile 6 m arasında yükselmekle birlikte genelde ova seviyesinde bir görünüm sergilemektedir.³²⁶ 2001 yılında Günel tarafından yapılan yüzey araştırmaları sonucunda höyüğün güneybatısında yüzeyde bulunan kırmızı ve gri renkte kase parçalarının malzeme, teknik, form bakımından M.Ö. II. binyıl malzemesi ile benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Höyüğün konumu ve buluntuları, bölgenin erken kültürlerine ışık tutması ve bölgeler arası ilişkilere yeni boyut kazandırması bakımından önemlidir.³²⁷

Geç Tunç Çağı yerel seramik repertuarı arasında devetüyü malzeme grubuyla birlikte gri seramik grubuna ait çeşitli kap formlarına rastlanması Batı Anadolu geleneğinde üretim yapıldığına dair kanıt sunmaktadır.³²⁸

2004 yılından itibaren höyükte yapılan kazılar sonucunda en eski yerleşimin Kalkolitik Çağ'a değin uzandığı ve bu çağdan Demir Çağı'na kadar uzanan bir zaman dilimi için buluntu verdiği tespit edilmiştir.³²⁹ Tepecik Höyük'te I/13 ve N13 olarak adlandırılan açmalar Myken buluntusu vermiştir. I/13 açmasında az sayıda bulunan Myken malları arasında tüme yakın bir

³²⁴ Akdeniz, 2007: 37.

³²⁵ Akdeniz, 2007: 55.

³²⁶ Günel, 2006: 20.

³²⁷ Günel, 2003: 115.

³²⁸ Günel, 2008: 138, Günel, 2010: 28.

³²⁹ Günel, 2007: 241.

durumda Myken derin kasesi bulunmuştur.³³⁰ Gövde üzerinde yer alan zikzak bezemeli motif Kıta Yunanistan'da Boeotia, Argolis, Messenia ve Kikladlar'da Melos-Phylakopi bölgelerini kapsayan geniş bir dağılım alanı göstermekte ve stilistik özelliklerinden dolayı zamansal olarak LH III B-C döneminin başlarına denk düşen bir aralıkta yerini almaktadır.³³¹

Geç Tunç Çağı tabakasından ele geçirilen Myken seramik formları tüm seramik oranı içinde % 10'luk bir oranla temsil edilmektedir.³³² Höyükte az sayıda bulunan Myken seramik örneklerine rağmen tüme yakın durumdaki bir kap, Myken kültür yayılımının Batı Anadolu'da güney ve iç kesimlere kadar uzanılabilirliğini göstermesi bakımından önemlidir. İthal olduğu düşünülen bu kap bölgeler arası transfer ilişkilerini kanıtlaması bakımından da önem taşımaktadır.³³³

Höyükten elde edilen arkeolojik veriler, höyüğün Batı Anadolu ve Ege dünyası ile olan ilişkilerinin erken dönemlerden itibaren başladığını göstermektedir. Höyük ayrıcalıklı konumu ile bir taraftan Ege kültürleri ile ilişki kurmayı başarırken öte yandan da iç kesimlerle olan kara bağlantısından ötürü Anadolu kültüründen de etkilenmiştir.³³⁴

Aydın ili, Karacasu ilçesi, Geyre Köyü sınırları içinde yer alan yerleşim, antik Aprodiasias kenti içinde, güneydoğuda yer almaktadır.³³⁵ Höyükte en erken yerleşimin Neolitik Çağ'a kadar uzandığı yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır.³³⁶ Yerleşim yerinde yapılan çalışmalarda Myken seramiği buluntuları içinde 1 tabak, 2 adet çanak ağız kenarı, 2 adet kase 25 adet gövde parçası, 5 adet emzik parçasına rastlanılmıştır.³³⁷ Ayrıca yerleşim

³³⁰ Günel, 2006: 22.

³³¹ Günel, 2008: 132-133.

³³² Günel, 2010: 28.

³³³ Günel, 2006: 22.

³³⁴ Günel, 2008: 139.

³³⁵ Joukowsky, 1986: 19.

³³⁶ Joukowsky, 1986: 59.

³³⁷ Mee, 1978: 124.

yerinden yerel üretim ürünü olduğu belirtilen Myken Psi formunda bir idol ele geçirilmiştir.³³⁸

Miletos, Aydın ili Söke ilçesi, Balat köyü yakınlarında yer almaktadır. Miletos, Homeros'un eserine konu olmayı başarmış tek İonia kentidir ve Homeros'a göre Troia savaşında Yunanlılara karşı savaşan "kaba bir dil konuşan" Kariyalıların vatanı olarak belirtilmektedir.³³⁹ Kentte yapılan çalışmalar sadece Antik Çağ yerleşimlerinin olmadığını kentin Prehistorik ve Protohistorik çağlarda da önemli bir merkez olduğunu göstermiştir. Miletos'da prehistorik tabakalar Wiegand dönemindeki kazılarda gün yüzüne çıkarılmıştır. Daha sonraki yıllarda devam eden kazı çalışmaları sonucu prehistorik kalıntıların farklı alanlarda da devam ettiği gözlemlenmiştir. Yerleşimde Myken etkinlikleri ise von Gerkan tarafından Athena Tapınağı'nda yapılan kazılar sırasında bulunan çanak çömlek parçaları ile saptanmış durumdadır.³⁴⁰ Yerleşimde yoğun miktarda ele geçen Minos kültürünü destekleyen buluntu, Miletos'un M.Ö. 18-19. yüzyıllarda Girit – Minos etkisinde kaldığını kanıtlamaktadır. Niemeier bu bağlantının nedeni olarak Girit'in ihtiyaç duyduğu metal kaynağı temini için gerçekleştiğini düşünmektedir. Miletos'un yeraltı kaynakları bakımından zengin olmadığı gözlemlenirken, metal ihtiyacını iç bölgelerle olan bağlantılarıyla temin etmiş olmalı ve bu aracı konumu nedeniyle İç Anadolu ve Girit arasındaki ticarete önemli bir merkez olarak görev yapmaktaydı.³⁴¹

Miletos'da Geç Tunç Çağı ikinci ve üçüncü evrelerinde (M.Ö. 1450-1320) Doğu Akdeniz havzasında olduğu gibi Minos etkinliği yerini Myken etkisine bırakmıştır.³⁴² Ayrıca yerleşim sadece Myken etkinliği altında kalmamakta, söz konusu evreden yerel üretim bir krater parçasının Hitit etkinliği altında şekillendirildiği düşünülmektedir. Hitit sanatının karakteristik özelliklerinden biri olan boynuzlu taç süslemesi bu düşüncenin ortaya

³³⁸ Özgünel, 1983: 738.

³³⁹ Bean, 1997: 199.

³⁴⁰ Özgünel, 1983: 729.

³⁴¹ Niemeier, 2001: 18.

³⁴² Niemeier, 2002: 521.

atılmasında önemli bir nedeni oluşturmaktadır.³⁴³ Miletos'ta bulunan Myken malzemesinin Argolis ve dönem için önemli bir üretim merkezi olan Dodekanes üzerinden geldiğini söylemek olasıdır. Daha geç evrelerde ise Myken etkili seramiklerin yerel üretim sonucunda elde edildiği gözlemlenmektedir.³⁴⁴

Miletos'un Geç Tunç Çağı'nı temsil eden, Myken malzemesi saptanan ikinci ve üçüncü yapı evreleri geç dönem yapıları nedeniyle büyük ölçüde tahribata uğramıştır.³⁴⁵ Üçüncü yapı katında bulunan Myken seramiğinin önemli bir bölümü, LH III B ve LH III C dönemi stilistik özellikleriyle örtüşmekte ve tarihlenmesi bu doğrultuda yapılmaktadır. Argolis'ten Miletos'a seramik ithalatının yapıldığı verisinin yanında Miletos'dan da önemli Myken merkezlerinden biri olan Tiryns'e seramik ihracatının yapıldığını söylemek mümkündür. Athena Tapınağı'nın güneyinde yer alan iki çömlekçi fırınının bulunması, bu yerleşimin bir üretim merkezi olduğunu ve çevre bölgelere ihraç mal gönderdiği yorumunun yapılmasına neden olmaktadır. Bu bölgeler arasında Mısır, Yunanistan (Tiryns) ve Levant (Ugarit/Ras Şamra) gibi merkezleri sayabiliriz.³⁴⁶

Yerleşimde yer alan çömlekçi fırınlarının her ne kadar yerel üretim yapan atölyeler şeklinde değerlendirilebileceği varsayılırken kesin bir yargıya varmadan önce seramikler üzerinde yapılacak analiz çalışmalarının verilerini beklemenin daha doğru bir yaklaşım olacağı kanısındayız.³⁴⁷ (Miletos V (LH III A2) kazı ekibi tarafından II.Murşili'nin tahribat tabakası olarak değerlendirilmektedir ve bu tabakada LH III A2'ye tarihlenen bir çömlekçi fırınının bulunmasıyla birlikte Miletos'ta toplam 8 adet fırın yapısı tespit edilmiştir.³⁴⁸ Çömlekçi fırınlarının sayısının her geçen gün artıyor olması yerli üretim ve üretilen seramiklerin ihraç edildiği fikrini güçlendirmektedir.)

³⁴³ Niemeier, 2002: 523.

³⁴⁴ Özgünel, 1983: 730.

³⁴⁵ Graeve, 1999: 584.

³⁴⁶ Graeves, 2003: 86.

³⁴⁷ Graeves, 2003: 87.

³⁴⁸ Graeve, 2005: 209.

İasos, Muğla il merkezinin kuzeybatısında Güllük Limanı'nın karşısında, Mandalya Körfezi'nin üzerinde yer almaktadır. C. Laviosa ve F. Berti tarafından yapılan kazılarda Roma Dönemi'ne ait agoranın merkezinde Minos ve Myken kültür yapı katları ve bu katlarda tespit edilen seramik örneklerine rastlanmıştır.³⁴⁹

İasos Anadolu'da en erken Myken seramiği veren yerleşimler arasında yer almaktadır. LH I-II evresine dahil olan seramik örnekleri haricinde LH III A:2 –LH III C dönemine ait örnekler de söz konusudur. Kap formları arasında büyük bir bölümü kylixler oluşturmaktayken kase, krater, kupa ve saplı kase gibi formlar da söz konusudur.³⁵⁰ İasos'da bulunan Myken seramik örneklerin Argolid bölgesinden ithal edildiği düşünülmektedir. Kaliteli bir işçiliğe sahip ithal örnekler üzerinde papirüs, çiçek, ahtapot ve kolları arasında tasvir edilen değişik deniz canlıları, spiral ve dalgalı hatlar gibi Myken seramik bezemesinin karakteristik öğelerinden oluşan bir stilizasyon yer almaktadır.³⁵¹

Muğla ili Bodrum ilçesinde yer alan Müskebi, Myken buluntusu veren en önemli merkezler arasında yer almaktadır. Y. Boysal tarafından yapılan kazılar sonucunda tespit edilen mezarlarda Myken kültürüne ait seramik, metal, boncuk gibi çeşitli türlerde buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır.

Seramik örnekler arasında küçük boy kaplar ağırlıklı bir bölümü temsil etmektedir. Üzengi kulplu kaplar, pyxisler ve kylixler yoğunluktadır.³⁵² Tespit edilen seramik örnekler LH III A ve LH III C tarihleri arasında değişim göstermektedir.³⁵³

Konumuz açısından önemli olan diğer seramik örnekleri ise, özel bir koleksiyon olan Turgut Tokuş koleksiyonunda saklanan dört adet Myken kabıdır. Günümüzde bu koleksiyonda saklanan Myken kaplarının geliş yeri bilinmemesine karşın, Karia Bölgesi- Bodrum Yarımadası'nda yer alan bir

³⁴⁹ Günel, 1999: 10.

³⁵⁰ Mee, 1978: 129.

³⁵¹ Mee, 1978: 130.

³⁵² Boysal, 1967a: 70.

³⁵³ Boysal, 1964: 83.

mezardan gün ışığına çıkartılmış oldukları düşünülmektedir. Burada incelenen kaplar Gümüşlük-Myndos'dan gelmiş olmalıdır. Turgut Tokuş koleksiyonunda korunan eserler üzengi kulplu koku kabı, minyatür ölçekteki amphoriskos, pyxis ve skyphostur.³⁵⁴

Merkezlere göre Myken seramik verilerine dayanarak bir tarihleme yapacak olursak Batı Anadolu kıyılarında LH III A evresinden itibaren Myken seramiklerinde artışın yaşandığı gözlemlense de LH III B-C dönemleri arasında kalan süreci Myken seramiklerinin en yoğun bulunduğu evre olarak öne sürebiliriz. Söz konusu dönem aralığının Mykenlerin siyasi ve ekonomik olarak en güçlü olduğu evre olması bu yayılımın zamansal aralığını desteklemesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.³⁵⁵

Anadolu'nun güney kıyılarını kapsayan Akdeniz Bölgesi, Hitit devleti için önemli bir alan olarak görülmüş ve siyasi etkinlikler genelde bu rota doğrultusunda şekillendirilmiştir. Hitit siyasi oluşumunun çekirdek bölgesi olan İç Anadolu, stratejik yönden önem teşkil eden bir konumda yerini almış, imparatorların siyasi eksenleri ekonomik potansiyeli ve stratejik önemi büyük olan Kuzey Suriye ve buraya ulaşmak için gerekli mevkiilerin etrafında şekillenmiştir.³⁵⁶ Akdeniz Bölgesi başka bir deyişle Hitit İmparatorluğu'nun güneye açılan kapısı konumundadır.

Akdeniz Bölgesi birbirinden farklı özelliklere sahip dört bölgeye ayrılır. Bölgenin doğu ucunda Adana, Tarsus ve Mersin'in yer aldığı verimli bir ova uzanır. Burası günümüzde de Türkiye'nin en verimli alanları arasında yer almakta ve Antik Çağ'da Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) olarak anılmaktadır. Onun batısını ise Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) oluşturur. Burada Toros Dağları kıyıya yaklaşmış olarak uzanır ve dağların uzanış doğrultusu derin uçurumların oluşmasına neden olmuştur. Bölgenin sahip olduğu kaynaklar kısıtlıdır ve kereste dışında sağladığı hammadde kaynakları sınırlıdır. Batıya doğru ilerledikçe dağlar giderek geriye çekilmekte; Manavgat dolaylarında 80

³⁵⁴ Özgünel, 2007: 578.

³⁵⁵ Bkz: Grafik 1.

³⁵⁶ Ünal, 2002: 123.

km'yi aşan ve deniz kıyısını izleyen geniş ova, Antik Çağlar'da Pamphylia olarak adlandırılmıştır. En batı uçta dağlar yeniden yükseltiye uğrar ve burası Lykia olarak adlandırılır. Burası da Dağlık Kilikia bölgesinde olduğu gibi kereste bakımından zengindir.³⁵⁷

Çukurova olarak tanımlanan bölge, Orta Anadolu'yu Akdeniz ve Mezopotamya dünyasını birbirine bağlayan bir noktada yer alır. Aynı zamanda Akdeniz'i de Ege üzerine bağlayan ayrı bir özelliğe daha sahiptir. Gülek Boğazı, Toros Dağları içinden güneye geçit sağlayan bir yol konumundadır. Ovanın diğer ucunda yer alan Beylan Geçidi ise Amanos Dağları içinden güneye ulaşım sağlarken Mezopotamya'ya giden yollar bu rota üzerinde şekillenmektedir. Bu durumda Çukurova Anadolu'nun güney ve doğuyla iletişimini sağlayan, farklı kültürler arasında bir köprü görevi gören ve kültürel öğelerin aktarımını sağlayan önemli bir durak olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁸

Kilikya, Akdeniz Bölgesi'nde farklı uygarlıkları birbirine bağlayan önemli bir stratejik konumda yer almaktadır ve bir kapı sürgüsüne benzetilmektedir.³⁵⁹ Kilikya'da en erken Myken seramiği Kazanlı'da bulunmuş ve LH II A (Geç Helladik 1550-1380) dönemine tarihlendirilmiştir. Seramikler arasında LH III B dönemi örneklerinin görülmesinin yanında LH III C evresinde de önemli miktarda Myken mallarının varlığı tespit edilmiştir. Ancak burada bulunan Myken seramiği üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Seramik örneklerinin Yunanistan'dan ya da Kıbrıs üzerinden gelip gelmediği tartışmanın ana

³⁵⁷ Bean, 1999: 3. Akdeniz Bölgesi özellikle sahip olduğu orman ürünleri bakımından eski dönemlerden itibaren farklı toplumların ilgisi çekmiş ve onlar için inşaatlarda gerekli olan hammaddenin temin kaynağı olarak görülmüş bir bölgedir. Akat krallarından olan Sargon, siyasi hakimiyetini güçlendirdikten sonra olasılıkla İran'ın batısına sefer düzenlemiş ve belkide ekonomik ve siyasal açıdan en önemli Mari, Ebla ve daha batıda yer alan "Sedir Ormanı ve Gümüş Dağları'na kadar olan bölgede, güçlü krallara karşı başarılı seferler düzenlemiştir. Kuhrt, 2009: 63. Sözü edilen sedir ormanlarının Amanos'ta olduğu kesindir. Lagaş Kralı Gudea'nın, tanrı Ningursu için yaptırmak istediği tapınakta kullanılan malzemenin nasıl temin edildiği bir yazıtın konusu olmuş ve tapınak için kullanılan malzemenin kökeni yine Akdeniz Bölgesi olarak belirtilmiştir. Sanders, 1973: 18. Benzer bir anlayış Gılgamış Destanı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Destanda Gılgamış ve arkadaşı Enkidu'nun sedir ormanlarına gidip Humbaba'yı öldürmesi mitolojik bir dille anlatılmıştır. Doğal kaynaklardan yoksun Mezopotamya, Anadolu'yu her zaman gerekli malzemenin sağlandığı bir sınır komşusu olarak görmüş ve Anadolu kaynaklarından her fırsatta yararlanma yolunu tercih etmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rosenberg, 2003: 277-323.

³⁵⁸ Girginer-Oyman, 2006: 104.

³⁵⁹ Ünal-Girginer, 2007: 36.

konusudur. Burada ele geçen parçalardan bir bölümü ithal olarak gelmişken bir kısım seramik ise yerel olarak üretilmiş malzeme grubunu oluşturmaktadır.

Kilikya'nın en elverişli bölgesi olan Ovalık Kilikya'da bulunan seramiklerin ele geçtiği merkezlerde yazılı bir belge veya mimari kalıntının tespit edilememiş olması gibi nedenlerden dolayı bu seramiklerin tıpkı Suriye'de olduğu gibi küçük sanatkarlar vasıtasıyla gerçekleştirildiği izlenimi vermektedir. Erzen ise, Myken seramiğinin buraya Yunanistan'dan değil Kıbrıs'tan geldiğini iddia etmekte ve Akhaların burada siyasi bir örgütlenme içinde olmadıkları yorumunu yapmaktadır.³⁶⁰

Kilikya'da yapılan yüzey araştırmaları Geç Tunç Çağı'na atfedilebilecek, çok büyük olmayan bir malzeme vermiştir. Seton William 1950'li yıllarda yaptığı çalışma sonucunda bölgenin Myken işgaline uğradığını bildirmiştir. E. French ise seramikler üzerinde yapılan analiz çalışmalarına göre bölgede görülen çanak çömlek ithalinin varlığına değinmiş ve Ege kökenli bu malzemenin varlığını Hitit İmparatorluğu'nun gücünün yetersiz olduğu bir dönemde ortaya çıkan ithal kaynaklı mallar olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte Myken seramik stilleri arasında yerel düz ürünlerden tek renkli çanak çömlek grubunun varlığından da söz edilebilir. Mee'ye göre bu ürünler lokal olarak üretilen taklit ürünlerdir.

Susan Sherratt ve Jost Crouwel, içinde Kazanlı'nın da bulunduğu değişik höyüklerde yapılan çalışmalar sonucunda bulunan seramiğin Ege ile olan bağlatılarının altını çizmişlerdir. Araştırmacılar, Kilikya'da bulunan seramiğin daha doğuya doğru gidildikçe yayılım alanının genişlediğini belirtmekte ve bunları yerel gruplarca yapılan tek tipli bir üretim çalışmasının sonucu olduğundan bahsetmekte ve bu seramiğin buraya geliş nedeni olarak Kıbrıs'ın aktif bir rol oynadığını savunmaktadırlar.³⁶¹ Söz konusu fikri destekleyenler arasında yer alan Mellaart, bir makalesinde Akdeniz sahil

³⁶⁰ Arslan, 2001: 2. Myken seramiğinin bölgede tarihsel zamanlamasına dikkat çeken French, erken evrelerde etkileyici bir oranda bulunan seramiklerin LH III C evresinde en yüksek oranla karşımıza çıktığını dile getirmekle birlikte, Kıbrıs kökenli malların bulunmasının bu dönemde Akdeniz dünyası ile olan ilişkilere ışık tutması bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. French, 1993:157.

³⁶¹ Salmeri, 2002: 42.

bölgesinde görülen Myken karakterli mallara rastlanmasının nedeni olarak Kıbrıs faktörünün muhtemel bir yaklaşım olabileceği fikrini öne sürmüştür.³⁶²

1930 yılında Kilikya'yı ziyaret eden E. Gjerstand, 21 sit alanı üzerinde inceleme yapmış ve sonucunda da Helladik seramik yani Ege kökenli seramik olduğuna inanılan parçaların Ege üretimlerinin yerel takitleri olduğunu belirtmiştir. İthal parçalara ise daha çok Kazanlı ve Misis gibi yerlerde rastladığını belirtmiştir.³⁶³ Sonuç olarak 14. ve 13. yüzyıllar arasında Ege'den özellikle önemli bir merkez olan Pellopones'ten ve muhtemelen Kıbrıs'tan siteler arası bir dolanımın varlığı söz konusudur. Yerleşimler arasında dolanımı sağlanan bu mallar, Hitit İmparatorluğu'nun etkinliğinin azaldığı bir döneme denk gelmektedir. Buluntular Kilikya ve Ege dünyası arasında ki bağlantıya ışık tutmaktadır.³⁶⁴

Akdeniz Bölgesinin Lykia olarak adlandırılan bölümü, Antalya'dan Muğla'nın güneydoğu ucu olarak bilinen bölgeye kadar uzanmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda bölgenin bu kesiminde de azda olsa Myken seramiğinin bulunduğu merkezler tespit edilmiştir. Antalya ilinin güneybatısında yer alan Elmalı/Beylerbey'de Myken dönemine ait kylix parçaları bulunmuştur ve tarihleme olarak LH III A2 evresi önerilmektedir.³⁶⁵ Antik dönemlerde Pamphylia olarak adlandırılan bölge ise Antalya'nın doğu kesimini kapsamaktadır. Perge'de son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda az sayıda LH III C dönemine tarihlendirilen Myken seramiği ele geçmiş olmasına rağmen bunlarla ilgili ayrıntılı bir yayın söz konusu değildir.³⁶⁶

Antalya Bölgesi'nde en önemli buluntu grubunun görüldüğü ve ayrıntılarına az sonra değinilecek olan Uluburun ve Gelidonya batıklarını eklememiz gerekmektedir. Görüldüğü üzere Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde yer alan yerleşimlerde Myken seramik oranı oldukça azdır. Fakat Antalya'nın doğusundan itibaren yerleşim yerlerinden elde edilen seramik

³⁶² Mellaart, 1968: 191.

³⁶³ Salmeri, 2003: 208.

³⁶⁴ Salmeri, 2003: 209.

³⁶⁵ Mee, 1978: 124.

³⁶⁶ Abbasoğlu, 2009: 62.

oranları sayıca fazlalaşmaktadır. Bu durumda Akdeniz Bölgesi'nde Kilikya çevresinin Myken seramiğinin en yoğun olduğu başlıca bölge olduğunu görmekteyiz.

Anadolu'nun güney kıyı bölgelerinin yerel seramikleri arasında kırmızı seramiğin ağırlıklı olduğu hissedilmektedir. Bununla birlikte bölgenin konumundan olsa gerek Kıbrıs malları da gözlemlenmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde tespit edilen bir başka seramik grubu ise Myken seramiğidir ve bu grubu da ithal ve yerli olarak iki ana başlık altında değerlendirebiliriz. İthal olan mallar kaliteli bir hamur yapısına sahip olup sarımsı, portakal rengi tonlarında değişen renkler söz konusudur. Genellikle açık renkli ve parlak boyama dikkat çekmektedir. Yerel olarak üretilen Myken seramiği ise ithal olan mallara göre daha az kalitelidir. Kap yüzeylerinde ise boya bant bezeme çoğunluktadır. Ağırlıklı olarak tespit edilen kap formlarına üzengi kulplu testi, testi, çeşitli formlarda çanaklar ve kaseler örnek gösterilebilir. İthal olarak gelen seramik örneklerinin Mykenai ve Tiryns'de bulunan seramiklerle aynı özelliği taşıdığı söylenebilir. Yerel olarak üretilen Myken seramiği ise Doğu Akdeniz'de bulunan merkezlerde üretimi yapılmış ve ortak özellik olarak kap yüzeylerinde görülen spiral bezeme anlayışı yaygın olarak kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁷

Akdeniz kıyılarında coğrafi konumu nedeniyle Ege kökenli ithal seramik verilerine de rastlamak mümkündür. İç bölgelerde görülen Myken seramiğinin de bu bölgede yer alan Çukurova aracılığı ile taşınmış olması bilim çevrelerince taraf bulan bir görüştür. Akdeniz Bölgesi'nde Myken seramiği veren Uluburun ve Gelidonya batıkları yanında Gözlükule, Yumuktepe, Soli, Kilise Tepe, Kazanlı başta gelen yerleşimler arasında yer almasına rağmen buluntuların bu merkezlerle sınırlı kalmadığının altını çizmek gerekmektedir.³⁶⁸

Uluburun gemisi, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Uluburun açıklarında batan ve dönem için uluslararası sularda yapılan ticaretin temsilcisi olması

³⁶⁷ Girginer-Oyman, 2006: 111.

³⁶⁸ Girginer-Oyman, 2006: 113.

bakımından ayrı bir önem taşıyan batık gemidir. Her ne kadar gemide esas ağırlığı metal külçeler oluştursa da farklı kültürlerle ait pek çok buluntu gün yüzüne çıkarılmıştır. Söz konusu kültürler arasında gemide Mykenli tüccarların varlığına işaret eden deliller söz konusudur. Bunlar arasında kılıçlar, seramikler, mühürler sayılabilir. Gemide 2 düzine kadar Myken seramiği tespit edilmiştir ve bu buluntu topluluğu, LH III A:2-B dönemine tarihlendirilmektedir.³⁶⁹

Gelidonya batığı, Antalya Körfezi'nde yer alan Gelidonya Burnu önünde batan 10 m. uzunluğunda bir ticaret gemisidir. Batığın esas yükünü bakır, kalay, tunç külçeler oluşturmaktadır. Metal hurdaların yanında gemide seramik buluntular tespit edilmiş ve bu seramikler içerisinde Myken kaplarına rastlanmıştır.³⁷⁰ Batıktan LH III C dönemine tarihlendirilmesi yapılan 2 adet üzengi kulplu testi ele geçirilmiştir. Kaba bir işçilikle yapıldığı gözlemlenen bu testilerden birinin içerisinde ise menengiç reçinesi yer almaktadır.³⁷¹ Bu testilerin yanı sıra gemide 6 parça Myken seramiği, geminin kargo yükü arasında bulunmuştur.³⁷²

Kilisetepe, Mersin ili, Mut ilçesinin güneydoğusunda, Silifke ilçesinin Kışla köyü yakınlarında yer almaktadır. Yerleşim Maltepe Höyük adıyla da bilinmektedir. ³⁷³ Höyük üzerinde Kalkolitik, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen kültür tabakaları saptanmıştır.³⁷⁴

Höyükte yapılan çalışmalar Myken seramiği buluntuları vermiş olmasına rağmen yayınlarda genellikle Hitit etkili buluntular üzerinde durulmuştur. Yerleşim yerinde açık bir şekilde Hitit etkisi hissedilmektedir. Geç Tunç Çağı tabakaları içinde "Stel Yapısı" olarak adlandırılan bina, olasılıkla kamusal bir oluşumu yansıtmaktadır. Bu yapı enkazı altında muhtemelen

³⁶⁹ Pulak, 2006: 94.

³⁷⁰ Alpözen, 1997: 95.

³⁷¹ Bass, 1996: 29.

³⁷² Mee, 1978: 128.

³⁷³ Postgate, 1996: 419-420.

³⁷⁴ Postgate, 1997: 420.

Mykenli gemicilerin getirdiği düşünölen Myken seramiklerine rastlanılmıştır. İthal olan bu parçalar için öngörölen tarihleme ise LH IIIA2 ve LH IIIB dönemidir.³⁷⁵ Höyüğün kuzeybatısında yapılan çalışmalarda ise Myken üzenğı kulplu testisine ait parçalar bulunmuştur.³⁷⁶ Myken seramikleri içinde en yaygın olan ve ithal edilen üzenğı kulplu testilerdir.³⁷⁷ Bu kaplar, M.Ö. 1325 ve 1250 arasındaki bir zaman dilimine tarihlenirken bu kapların daha geç evrelerde de varlıkları bilinmektedir.³⁷⁸

Kilise-tepe’de J-20 alanında yapılan kazılar lentoid şeklinde bir mühür buluntusunun gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Bu mühür baskısı üzerinde Hitit hiyeroglifi ile yazılmış bir yazı bulunmaktadır. “Sa-tuwalı” yazan bu mühür baskısı Hititli bir devlet memuruna ait olmalıdır.³⁷⁹ Ayrıca kırmızı taştan lentoid görünümlü bir başka mühür üzerinde de hiyerogliflerle yazılmış “Minuwazı” ismi tespit edilmiştir.³⁸⁰ Buluntular, Geç Tunç Çağı için bu bölgede bir Hitit otoritesinin olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Solı/Pompeiopolis; Mersin Mezitli’de (Viranşehir) yer alır. Höyük 1999 yılından günümüze kadar R. Yağcı başkanlığında bir heyet tarafından kazılmaktadır.³⁸¹ Höyükte yapılan çalışmalar, söz konusu zaman aralığı için yerleşimde güçlü bir Hitit etkisinin olduğunu göstermiştir. G-9 plankaresinde Erken Hitit Dönemi ile çağdaş anıtsal bir yapının duvarları tespit edilmiş ve bu duvarlar çevresinde bulunan açık kap, yonca ağızlı testi parçaları höyüğün Hitit tabakalarının karakteristik örneklerini oluşturmaktadır.³⁸²

Hitit İmparatorluk dönemi tabakaları içinde bulunan ve M.Ö. XIV. yüzyıla ait üzeri kuş ayağı biçiminde yivlenerek işaretlenmiş büyük tabaklardan (drab ware) biri ilgi çekicidir. Bu tür kaplar, standart bir üretim anlayışıyla tüm Hitit sınırları içinde görölen bir türdür. Bir diğér seramik

³⁷⁵ Postgate, 1998: 216.

³⁷⁶ Postgate, 1996: 420.

³⁷⁷ French, 2007: 373.

³⁷⁸ French, 2007: 374.

³⁷⁹ Postgate, 1996: 421, figür 10.

³⁸⁰ Postgate, 1997: 446, figür 9.

³⁸¹ Yağcı, 2001: 259.

³⁸² Yağcı, 2004: 57.

türünde ise kulp kısmında Targasna'ya ait hiyeroglifli mühür baskısı bulunan bir kap, Hitit etkinliklerini kanıtlaması açısından ilgi çekicidir. Bu buluntu, M.Ö. II. binyıl içinde Soli yerleşiminin yöneticileri ile ilgili olan önemli bir buluntudur.³⁸³ Erken Hitit katı ve Geometrik Dönem katı arasında M.Ö. II. bin Myken seramiği (LH IIIC dönemi) ve Kıbrıs (Beyaz Astarlı II) mallarının birbirini izleyen Geç Tunç "a-b" katlarında bulunması, yerleşimin ikinci binyılda Kıbrıs ve Myken deniz ticareti ile olan bağlantılarını kanıtlamaktadır.³⁸⁴

Yumuktepe Höyüğü, Mersin kent merkezinde, Demirtaş Mahallesi içinde ve Müftü Deresi'nin sol kıyısı üzerinde yükselmektedir. 1936-39 ve 1947-48 yıllarında John Garstang başkanlığındaki bir bilim kurulu tarafından yapılan kazılara sahne olan höyüğün adı arkeoloji literatüründe daha çok Yümüktepe olarak bilinmektedir. Soğuk Su Hüyük de denen tepeye İngiliz bilim adamları çoğu kez Mersin Höyük demeyi uygun bulmuşlardır.³⁸⁵

Yumuktepe'de 1936-39 ve 1947-48 yılları arasında ilk kazılar J. Garstang tarafından yapılmıştır. Günümüzde ise V. Sevin ve I. Caneva tarafından çalışmalar devam etmektedir.³⁸⁶ Garstang'ın höyük üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda Orta Çağ'dan (I) Erken Neolitik Dönem'e (XXXIII) değin uzanan 33 yapı katı varlığı ortaya konmuştur. Böylesine kesintisiz bir yerleşime sahip höyük, Anadolu arkeolojisinde kronolojinin sağlam temellere oturtulması yolunda önemli bilgiler sunmuştur.³⁸⁷ IV-V. tabakalarda Myken etkili çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Seramik buluntuları için GH III A2 ya da GH III B tarihlmesi yapılmaktadır.³⁸⁸

Kazanlı Höyük, Mersin Tarsus yolu üzerindeki Kazanlı ayrımından, 1.7 km güneybatıda yer almaktadır. Akdeniz kıyısına yakın bir konumda yer alan höyük, 15 m yüksekliğinde bir tepe görünümündedir. Asur yazılı belgelerinde geçen Anchiale kentinin lokalizasyonu için önerilebilecek en uygun yer olarak

³⁸³ Yağcı, 2007: 179.

³⁸⁴ Yağcı, 2003: 35.

³⁸⁵ Sevin-Caneva, 1995: 28.

³⁸⁶ Sevin-Caneva, 1995: 28.

³⁸⁷ Sevin-Caneva, 1995: 28.

³⁸⁸ Mee, 1978: 133.

Kazanlı Höyük gösterilmektedir.³⁸⁹ Kazılar sonucunda Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na kadar olan bir evrede sürekli yerleşim tespit edilmiştir.³⁹⁰ Kazanlı'dan ele geçen Myken seramiklerini ithal ve yerli üretim olarak iki sınıfa ayırmak mümkündür. İthal olan seramik parçalar iyi arındırılmış kaliteli bir hamura sahiptir ve açık renkli, parlak boyalı bir yüzeye sahiptir. Yerli mallar ise ithal olan mallardan daha az kaliteli bir görünüm seğılemektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen Myken seramikleri 50 parça üzerindedir ve kap formları arasında üzengi kulplu testi, kase, çanak, gövde, kulp, ve kaide parçaları yer almaktadır. Parçalardan birini Vapheio'da bulunan benzerine göre LH II A dönemi tarihlemesi uygun görülmüştür³⁹¹ ve bu buluntu Akdeniz Bölgesin'de tespit edilen en erken örneklı Myken seramiğıdir. Tespit edilen seramikler genel olarak LH IIIA2-LH IIIB-C evreleri arasında değışim göstermektedir.³⁹²

Gözlükule Höyüğü, Çukurova'nın batısında, Mersin ili Tarsus ilçesinde kent alanının güneybatı kenarında Gözlükule Mahallesi'nde yer almaktadır. Höyükte ilk kazı çalışmaları, 1934-1939 yılları arasında Goldman başkanlığında bir heyet tarafından yapılmıştır.³⁹³ Höyük üzerinde yapılan çalışmalar en erken yerleşimin Neolitik Dönem'e kadar uzandığını göstermiştir. Neolitik Çağ'dan başlayan yerleşim evresi Roma-Bizans Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir zaman aralığında yerleşimin devam ettiğini gün yüzüne çıkarmıştır. Höyükte konumuzun zamansal boyutunu oluşturan Geç Tunç Çağı'na geçiş ise Eski Hitit Krallık Çağı'na tarihlenmektedir.³⁹⁴

Höyükte yapılan araştırmalar sonucu Hitit yazılı belgeleri ele geçmiştir. Hitit yazılı belgelerinde höyük adı Tarzi/si olarak geçmektedir. Bu yazılı belgelere Hitit Krallık Dönemi'ne tarihlendirilen bir bağış belgesi ve üzeri baskılı bullalar örnek verilebilir. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra

³⁸⁹ Sayar, 2005: 223.

³⁹⁰ Mee, 1978: 131.

³⁹¹ Mee, 1978: 131.

³⁹² Mee, 1978: 131.

³⁹³ Goldmann, 1937: 262.

³⁹⁴ Özyar vd., 2003: 274.

höyükte yerleşim devam etmiştir ve Geç Myken III C malzemesinin bulunması, dönemde Doğu Akdeniz dünyasının karmaşık sürecine ışık tutmaktadır.³⁹⁵

Gözlükule’de yapılan araştırmalar 1000 parçanın üzerinde Myken seramiği varlığını ortaya koymuştur. Bu buluntular, LH II b tabakasının yıkıntılarında ve LB2A yapısından ele geçmiştir. Bu seramiklerin büyük kısmı yerel üretim olma özelliği göstermektedir. Ele geçen seramikler LH IIIA:2- LH III B dönemine tarihlendirilmektedir. Bu dönemden başlayan Myken seramikleri LH III C döneminin son evresine kadar devam etmektedir. Buradan elde edilen malların paralelleri; Kıta Yunanistan’da Attika, Argolis, Lefkandi, Euboia, Atina ve Perati’de, Doğu Ege adaları, Batı Anadolu ve Akdeniz Havzası’nda yer alan yerleşimlerde karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁶ Tarsus’un Anadolu ile olan ilişkisi kesin olarak kanıtlanamamış olsa da, Tarsus’da bulunan Myken seramiğinin Kıbrıs ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir.³⁹⁷

Akdeniz Bölgesi Myken seramiği buluntu sonucu için Kilikya’da yüzlerce höyük ve ören yerinden sadece 25 yerleşim yerinde bu türde bir mal grubu tespit edilebilmiştir. Bu oran ise Geç Tunç Çağı yerleşimleri için oldukça az bir sayıyla karşımıza çıkar. Bu türde seramiğin elde edildiği yerleşimlerden çok az bir oranı sistemli kazılabilmiş ve diğer yerlerden ise yüzey araştırmaları sonucunda bu tarzda ürünler tespit edilebilmiştir.³⁹⁸ Bulunan seramik örnekler içinde küçük bir bölüm, ithal mallar olarak değerlendirilirken çoğunun yerli üretim malları olduğu yapılan çalışmaların sonuçları arasındadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Akdeniz Bölgesi’nde bulunan Myken kökenli seramiğin Myken siyasi faaliyetleri altında burada şekillenmiş olması olası bir durum değildir. Bölgeye genel olarak bakıldığında Hitit siyasi kontrolünün etkin

³⁹⁵ Özyar vd., 2003: 274.

³⁹⁶ Goldmann, 1938: 82.

³⁹⁷ French, 1975: 74.

³⁹⁸ Ünal, 2005: 466. Bu seramik türünün Dağlık Kilikya’da azaldığı, Ovalık Kilikya’da ise sayısının arttığı gözlemlenmiş ve buna neden olarak da arazinin coğrafik özelliklerinin neden olabileceği düşüncesi söz konusu olmuştur. Özellikle S. Williams’ın yüzey araştırmaları sırasında Myken kökenli olduğunu iddia ettiği bir tür boyalı seramik aslında Myken seramiği değil, Demir Devri başlarına tarihlendirilen Kıbrıs kökenli bir seramik stilini temsil ediyor olmalıdır. Bu seramik stilinin Kilikya’da yaygın olması nedeniyle bunun ithal bir mal olma fikri imkansızdır ve bu seramiğe “Kilikya Seramiği” “demenin daha uygun bir nitelendirme olacağından bahsetmektedir A. Ünal. Ünal, 2005: 467.

bir şekilde gerçekleştiği izlenimi uyanmaktadır. Yerleşim yerlerinde yapılan araştırmalar, bölgenin Anadolu kültür sahası kanıtlarını ortaya koymaktayken Myken kültürüyle ilişkilendirilebilecek herhangi bir mimari kalıntı, yazılı belge olmaması burada siyasal bir oluşumdan ziyade ticari bağlantıların olduğunu düşündürmektedir. Bölge konumu itibarıyla düşünüldüğünde farklı kültürler arasında bir geçiş yeri olarak karşımıza çıkmakta ve bu durum ticari bir alt yapı için yeterli zemini oluşturmaktadır. Bölgede tespit edilen Myken seramiklerinin yanı sıra Kıbrıs kökenli malların da bulunması, bu ticari bağlantılar için kanıt sunmaktadır.

Akdeniz Bölgesi'nde Myken seramiği veren merkezler tarihsel açıdan sıralandığında Myken seramik oranlarının en yoğun olduğu dönem olarak LH IIIA ve LH IIIB arasında olmasına rağmen, LH IIIC evresi de seramik malzemenin yoğun olarak tespit edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁹

İç Anadolu olarak adlandırılan bölüm Hitit İmparatorluğu'nun siyasal örgütlenmesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Anadolu'nun tam ortasında bulunan bu bölüm yüksek dağ sıraları ile çevrelenmiş ve doğal bir koruma alanı oluşturmuştur. Hammadde kaynakları açısından zengin olan bu bölge, aynı zamanda Anadolu yarımadasının diğer bölümlerine daha kolay erişim imkanı sağlamakta ve doğal geçitlerle bu durum desteklenmektedir.

Myken seramikleri, yalnızca Anadolu'nun denizle kıyısı bulunan merkezlerinde değil İç Anadolu gibi denizle kıyısı olmayan iç bölge sınırlarında da tespit edilmiştir. Fakat kıyı bölgelerde yoğun olarak karşımıza çıkan bu seramik türü burada sınırlı örneklerle temsil edilmektedir. Bu yüzden bu bölümde coğrafi bir ayrıma gidilmeden Myken seramiğinin yayılım alanının iç bölgeleri de kapsadığını göstermek amacıyla belli başlı birkaç yerleşim yeri anlatılacaktır. Bölge Hitit siyasi ve kültürel yayılımı içinde kalmakla birlikte

³⁹⁹ Bkz. Grafik 2. French ,bölgede Myken etkili seramiğin en yoğun olarak görüldüğü evreyi LH III C olarak belirtmektedir. French, 1993:157. Konumuza dahil olan yerleşimlerin istatistiksel değerlendirilmesi yapıldığında LH III A-B evresinin seramik örnekleri daha yüksek bir oranda karşımıza çıkmaktadır.

dönem tabakalarında yapılan çalışmaların verileri bunu kanıtlamaktadır. Hitit seramiğinde en dikkat çekici özellik kırmızı açkılı mallardır. Çoğunlukla tek renkli seramik, kırmızıdan kahverengiye kadar değişen renk tonlarına sahiptir.⁴⁰⁰ Bu tarzda üretilen seramikler iç bölgelerde oldukça yoğun olarak kullanım görmüştür. Sıkça rastlanılan bir başka tür ise krem-si-beyaz astarlı olarak adlandırılan seramiklerdir.⁴⁰¹

Myken seramiklerinin denizle kıyısı olmayan iç bölgelere kadar yayılım alanı bulması ilgi çekici bir durumdur. Bu seramiklerin burada görülmesinin nedeni olarak hafiri, bunların güneyden buraya getirilmiş olabileceği fikrini savunmaktadır.⁴⁰² Kazılar sonucunda bulunan “süt çanakları” adı verilen Kıbrıs kökenli ithal malların da yerleşim yerinde bulunması bu görüşü desteklemektedir.

Frakdin Höyük, Kayseri il merkezinin güneydoğusunda, Develi ilçesinin güneydoğusunda, Gümüşören (Frakdin) Köyü’nün 3 km güneyinde, nehirden fazla uzak olmayan bir konumdadır. 14 m yüksekliğinde, 100m. * 90 m boyutlarında büyük bir höyüktür. Höyüğün hemen yanında yer alan düzlüğün höyükle bağlantılı bir alan olabileceği düşüncesiyle kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar sonucunda Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Frig yapı katları ve Roma Dönemi’ne ait çanak çömlek parçaları ortaya çıkarılmıştır. ⁴⁰³ Hitit Çağı’nı temsil eden ve yangın nedeniyle tahrip olan tabakada in situ durumunda bulunan üzengi kulplu Myken testisi direkt olarak Yunanistan’dan ithal edilmiştir. İmparatorluk dönemine tarihlendirilen çanak çömlek parçaları içinde bulunan ince uzun boyunlu, simetrik kulplu, alçak emzikli bu testi, Orta Anadolu bölgesinde bulunan Yunanistan kökenli malzemelerin ilk örneğini temsil etmektedir.⁴⁰⁴ Bu

⁴⁰⁰ McQueen, 2001: 113, Müller Karpe, 2002: 502.

⁴⁰¹ Müller Karpe, 2002: 502.

⁴⁰² Özgüç, 1978: 15.

⁴⁰³ Özgüç, 1948: 264.

⁴⁰⁴ Özgüç, 1948: 265.

seramik buluntusunun yanında yine aynı alanda Ege dünyası ile bağlantılı bir bıçak ele geçmiştir.⁴⁰⁵

Çorum ilinde yer alan, Hitit İmparatorluğu'nun başkentliğini yapan Hattuşa'da bulunan ve M.Ö. 1400'lere tarihlenen bir çanak parçasının iç yüzeyindeki tasvir ilgi çekicidir. Söz konusu tasvirde yer alan, boynuz, sorguç ve uçuşan şeritler Ege betimlemelerini hatırlatır bir tarzda şekillendirilmekle birlikte Hitit kültür sınırları ve ikonografisi içinde görülmeyen özelliklere sahip olması bakımından tekil bir örnektir. Betimleme ile ilgili olarak bilimadamlarınca Egeli ya da Batı Anadolu'da bir savaşçının Hitit üslubunca tasvir edilişi görüşü öne sürülmektedir. Bu önerilere karşın kabın yerel üretim olduğu kesindir.⁴⁰⁶ Ayrıca yerleşimde son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda Myken kylixsi tespit edilmiştir.⁴⁰⁷

Maşathöyük, Zile'nin 20 km güneyinde anakaranın 312 km kuzeydoğusunda Maşat Köyü'nün 2500 m. batısındadır.⁴⁰⁸ Maşathöyük kazıları ilk olarak E. Akurgal başkanlığındaki bir heyet tarafından sürdürülmüştür. İlk dönem kazıların ardından höyük üzerindeki çalışmalar, 1973 yılından 1980 yılına kadar T. Özgüç başkanlığında yürütülmüştür.

Maşathöyük'te yapılan kazılar sonucu saptanan Hitit yapı katı ,(I. Kat) M.Ö. 13. yüzyıl sonunda şiddetli bir yangın geçirmiş ve tahrip olmuştur. Burada yan yana inşa edilmiş dikdörtgen planlı üç odadan oluşan iyi korunmuş bir ev yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı II. yapı katının enkazı üzerine kurulmuş zayıf bir bina olduğundan erozyon nedeniyle odanın doğu duvarları tahrip olmuştur. Bu nedenle oda detayları hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Bu odalar yanmadan önce seramik doludur⁴⁰⁹ ve odanın önemi, içinde bulunan LH III B dönemine ait Myken seramiğine dayanmaktadır.⁴¹⁰ Bu

⁴⁰⁵ Özgüç, 1955: 297.

⁴⁰⁶ Macqueen, 2001: 106, Genz, 2011: 309, Niemeier, 1998: 42.

⁴⁰⁷ Genz, 2011: 309.

⁴⁰⁸ Özgüç, 1978: 1.

⁴⁰⁹ Özgüç, 1978: 15.

⁴¹⁰ Mellink, 1978: 315, Özgüç, 1980: 309.

ithal kap, üzengi kulplu, dar boyunlu bir forma sahiptir. Soluk sarı kilden bir hamura sahip kap yüzeyinde ise basit süslemeler yer almaktadır.⁴¹¹

Bunların dışında önemli Hitit yerleşimlerinden biri olan Kuşaklı-Sarissa'da, Myken kökenli seramiklere ait parçalar bulunduğu belirtilmektedir.⁴¹²

İç bölgelerde bulunan Myken seramiği, siyasi bir otorite ve ticari amaçlı kaygıların dışında kıyı bölgeleri ile olan bağlantılar sonucu buraya taşınmış olmalıdır ve büyük ihtimalle (T. Özgüç'ün de belirttiği gibi) Akdeniz Bölgesi bu erişimin ana kaynağını oluşturuyor olmalıdır. Kıyı bölgelerde Myken ticari amaçları sonucuna bağladığımız bu seramik türü iç bölgelere olasılıkla yerli tüccarlar aracılığıyla ulaşmıştır. Kıyı bölgelerde daha fazla olan Myken seramiği, iç bölgelerde ünik buluntularla temsil edilmekte ve yerli üretim özelliği dışında tamamıyla ithal bir malzeme grubunu oluşturmaktadır.⁴¹³ Ayrıca belirtilen bu merkezler dışında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman'da yer alan Tille Höyük, bölgedeki tek Myken seramik örneği veren yerleşimdir. E. French tarafından LH III A-B dönemine tarihlendirilen (yaklaşık olarak M.Ö. 1300) Myken testisine ait ağız ve kulp parçalarının bulunması, yayılım alanının sınırlarını belirlemesi açısından önemlidir.⁴¹⁴

3.1.2. Cam

İnsanoğlu, Mezopotamya'da M.Ö. üçüncü binyılları içerisinde yani Tunç Çağı'na denk gelen bir süreçte cam üretimi yapmayı başarmıştır. Güney Mezopotamya kentlerinden olan Eshnunna (Tell Asmar) yerleşiminde gün yüzüne çıkarılan silindir biçimli ve açık mavi renkteki cam çubuk, M.Ö. 23.

⁴¹¹ Özgüç, 1978: 15, French, 1993: 157.

⁴¹² Genz, 2011: 309, Müller Karpe, 2004, 155-156.

⁴¹³ Söz konusu duruma ilişkin bir başka yaklaşım ise H. Genz'in de belirttiği gibi az sayıda bulunan bu ünik buluntuların belki krallar arası hediye alışverişinin bir sonucu olmasıdır. Genz, 2011: 322-323.

⁴¹⁴ French, 1992: 341.

yüzyıl dolaylarına tarihlenmekte ve cam üretiminin gerçekleştiğine dair kanıtları ortaya koymaktadır. Camdan yapılan en eski objelerden birinin tarihi ise M.Ö. 21. yüzyıla tarihlendirilen Eridu'da bulunan işlenmemiş durumdaki cam kütlelerdir.⁴¹⁵

Bu verilerin yanı sıra M.Ö. üçüncü binyıl tabakalarından da cam üretiminin yapıldığına dair çeşitli arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Amik Ovası'nda yer alan Tell Cudeyde, Nuzi gibi merkezlerde söz konusu tarih için çeşitli cam boncuklar gün yüzüne çıkarılmıştır. (Nuzi modern adıyla Yorgan Tepe, Hurri kültürü için önemli merkezlerden biridir. Sitenin tarihsel önemi 4000 kadar kamusal ve özel belgelerden oluşan çivi yazılı belgelerin yer aldığı bir arşivden gelmektedir.)⁴¹⁶ Cam üretimi için önemli bir merkez olan Nuzi'de M.Ö. 15. yüzyıla ait cam örneklerini bulmak mümkündür. Cam ustaları kendi sanatsal yeteneklerini kullanarak karmaşık bir üretim zincirinin sonucunda cam ürünlerde çeşitliliğin ortaya çıkmasını sağlamışlardır ve (11.000 üzerinde veri söz konusur.) böylelikle M.Ö. 1400 yıllarında gelişim gösteren cam endüstrisinin örneklerini Nuzi'de bulmak mümkün hale gelmektedir.⁴¹⁷

Tunç Çağı içinde Mitanni Bölgesi'nde zengin bir cam endüstrisi ve sanatı oluşturulmuştur.⁴¹⁸ Mitanni bölgesi içine dahil olan bu yerleşimde, cam teknolojisi; soda, kireç ve temel cam bileşenlerinin ısı bir teknoloji ile şekillendirilmesinden oluşuyordu. (Antik camlar 800-1050 derecelik bir sıcaklık sonucunda üretiliyordu.⁴¹⁹) Camın keşfinden sonraki ilk üretim aşamasında küçük eşya ve boncuk yapımı karşımıza çıkmaktadır. Gelişkin örnekler ise teknik atılımların ve üretimde uzmanlaşmanın yaşandığı M.Ö. 2. binyıl ortalarında görülecektir.⁴²⁰

Cam kullanımı Geç Tunç Çağı boyunca yaklaşık 500 yıllık bir dönem içinde (M.Ö. 1500-1000) özellikle Mezopotamya, Mısır ve Ege bölgesinde aktif

⁴¹⁵ Erten, 1998: 29.

⁴¹⁶ Vandiver, 1983: 239.

⁴¹⁷ Vandiver, 1983: 247.

⁴¹⁸ Erten, 2010: 60.

⁴¹⁹ Vandiver, 1983: 240.

⁴²⁰ Erten, 1998: 29.

bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde tipik cam üretimi, yoğun boyalı ve genellikle opak açık mavi-turkuaz ya da koyu mavi, beyaz, sarı, siyah, ve kırmızı renkler mavi olan ana kütleyle bezeyici eleman olarak kullanılmıştır. Geç Tunç Çağı içinde uluslararası deniz ticaretinde cam hammaddesinin ve mamul eserlerinin rolü, Uluburun ve Gelidonya batıkları buluntuları sayesinde aydınlatılmıştır.

Camın uluslararası sularda ticari bir malzeme olarak dolanımının sağlandığını en iyi Uluburun gemisi belgelemiştir. Gemi yükü içinde en az 175 cam külçe yer almaktaydı. Bu buluntu topluluğu camın hammadde olarak farklı kültürlerde önemli bir ihtiyaç malzemesi olduğunu göstermesi açısından değerlidir ve bu durum aynı zamanda çeşitli yazılı belgelerden ve duvar resimlerinden de anlaşılmaktadır.⁴²¹ Camcılık faaliyetlerinin ilk olarak şekillendiği yer olan Mezopotamya' da üretim teknikleri kısa bir süre içinde Tunç Çağı kültürleri içerisinde yayılım imkanı bulmuş ve özellikle Mısır, bu kültürler içinde camcılık konusunda özel bir ilerleme sağlayabilmeyi başarmıştır.⁴²²

Geç Tunç Çağı için cam külçe üretimi ve ticareti yalnızca birkaç buluntu topluluğu sayesinde belgelenebilme şansına sahip olmuştur. Bunlar arasında Uluburun, Kantir-Piramesse ve Amarna en önemli verileri sunanların başında gelmektedir. Bakır üretme konusunda uzmanlaşmış bir işlik yerinde, kızıl cam üretimi yapan bir atölyenin varlığı Kantir-Piramesse'de bilinmektedir.⁴²³ Geç Tunç Çağı Mısır cam üretimi için cam eritme işleminin ne tür fırınlarda yapıldığı kesin olarak bilinmemesine rağmen bu işlemin dairesel fırınlarda yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu tip fırınlar El Amarna'da tespit edilmiştir. Bu fırınlar, söz konusu dönem içinde seramik ve metal üretimi yapılan fırınlardan farklılık göstermektedir.⁴²⁴

⁴²¹ Rehren, 2006: 535.

⁴²² Foot-Arslan, 1992: 1.

⁴²³ Rehren, 2006: 540.

⁴²⁴ Rehren, 2000: 13.

Bu durumda Geç Tunç Çağı cam üretiminde Mısır'da bir uzmanlaşmanın olduğundan bahsetmek mümkündür. XVIII. ve XIX. hanedanlıklar döneminde Mısır, cam üretiminde doruk noktasına ulaşır. M.Ö. ikinci binyıl ortalarından itibaren cam üretiminde devrim niteliğinde bir gelişmenin yaşanmasının nedeni olarak III. Thutmosis'in Filistin ve Suriye bölgesine düzenlediği seferler gösterilir. Bu kanıtlanmış bir veri olmamasına rağmen, seferler sırasında ele geçirilen cam ustalarının, Mısır'da cam üretiminde yeni gelişmelerin yaşanmasını sağladıkları öne sürülen bir düşüncedir.⁴²⁵

Anadolu'nun ilk cam buluntularını boncuklar oluşturmaktadır ve bu bağlamda en erken tarihli buluntu olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin son yıllarına, yaklaşık olarak M.Ö 1700 yılına tarihlendirilen Büyükkale IV-D buluntularını ilk örnekler olarak verebiliriz. Ayrıca yine aynı döneme tarihlendirilmesi yapılan Afyon Yanarlar Mezarlığı'ndan elde edilen cam boncukların varlığı da söz konusudur. Afyon, Kusura, Gordion yerleşimlerinden de M.Ö. 2. binyıl katmanlarında cam boncuklar tespit edilmiştir. Ayrıca listemize son olarak Gaziantep'te yer alan Şaraga Höyük cam buluntularını da ekleyebiliriz.⁴²⁶

Hitit imparatorluğu'nun denetimi altında olan Orta Anadolu bölgesinde ise sınırlı sayıda da olsa cam ürünlere rastlanmıştır. Boğazköy kazılarında iç kalıp tekniğinde üretilmiş cam vazoya ait parçaların tespit edilmiş olması, Hititlerin camı tanıdıklarının kanıtını sağlamaktadır. Boğazköy Yukarı Şehir I-B tabakasında bulunan cam pendant örneği önemli bir buluntudur.⁴²⁷ Olasılıkla Tanrıça Astarte'nin betimlendiği bu çıplak kadın pendentin kökeni Suriye-Filistin olarak bilinmektedir. Geniş bir yayılım alanı olan bu tasvirin Boğazköy'de bulunması bölgeler arası ilişkinin varlığına kanıt sunmasının

⁴²⁵Oppenheim, 1973: 10, Erten, 2004: 96.

⁴²⁶ Erten, 2010: 61.

⁴²⁷ Erten, 2010, 61.

yanında, ithal ürün olarak Hititlerin lüks mallara olan talebini göz önüne sermektedir.⁴²⁸

Söz konusu veriler aracılığıyla Hititlerin camı tanıdıkları kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu durumda şu soruyu sormak mümkün olabilir. Hititler cam üretimi yapmayı başaramışlar mıdır? Son yıllarda yapılan çalışmalar bu soruya cevap vermemizi sağlayacak önemli ipuçları sunmaktadır. Anadolu'nun merkezi topraklarında cam üretiminin yapıldığına dair kanıtlar yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaktadır. Boğazköy kazılarında, iki yüzünde de tanrı betimlemelerinin yer aldığı taş kalıplar üzerinde yer alan hiyeroglif yazıtın Babil olarak okunabileceği rapor edilmektedir. Hafirince yapılan bir yorumda ise, Hitit metinlerinde sıklıkla sözü edilen ve bir çeşit cam türü olduğu düşünülen "Babil Taşı" ile bu kalıpların ilişkili olabileceği belirtilmekte ve bunların cam döküm kalıpları olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.⁴²⁹

Ayrıca Sarıkale önünde yapılan araştırmalar sonucu, maden döküm kalıpları yanı sıra tunç parçacıklar, üretim artığı olduğu düşünülen taş çekirdekler, tamamlanmamış mühürler tespit edilmiştir. Bu buluntulara ek olarak cam damlacıkları, ince aşındırıcı olarak kullanılan zımpara taşlarının bulunması, bölgede üretim yapıldığını düşündüren buluntular arasındadır. Söz konusu verilerin sayısının artması burada maden, taş hatta cam üretimi yapılan atölyelerin varlığına ışık tutabilir.⁴³⁰ Tüm bunlarla birlikte birinci elden bilgilerin sağlandığı tabletler de camla ilgili detaylara yer verilmesi Hititlerin büyük bir ihtimalle cam üretimi yapmayı bildiklerini düşündürmektedir. Fakat, kesin bir yargıya varılması için önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmaların sonucunun beklenmesi gerekmektedir.

M.Ö. 1400 yıllarında Myken cam endüstrisi zirvededir. Cam boncuk ve kolyeler (genellikle koyu mavi) renkli ve çoğunlukla altın kaplamalı olarak

⁴²⁸ Erten, 2010: 61-62.

⁴²⁹ Seeher, 2003: 107 .

⁴³⁰ Seeher, 2004: 12-13.

üretimiştir.⁴³¹ Myken cam örnekleri içinde yoğun olarak üretilen bir grubu mavi boncuklar oluşturmaktadır. Boncukların çoğu iki ucunun biraz daha kalın yerlerinde deliklerin olduğu tabletler şeklinde tasarlanmıştır. Boncuk üzerindeki betimlemelerde dikkat çekici bir çeşitlilik söz konusudur.⁴³² Salt geometrik tasarımların yanında stilize çiçek ve yaprak desenleri, daha az stilize hayvanlar, sfenksler, kadın tasvirleri kullanılan bezeme öğeleri arasında yer alır. Yoğunlukla kullanılan bitki formları arasında sarmaşık yaprakları, lilyum ve zambak tomurcukları, küçük çiçekli nodüller, palmet ve papürüs gibi farklı bitkisel öğeler yer almaktadır. Üç oluk, kalpler, yiv desenler, uzun ve kısa bukleler, ağ motifi, kulak şeklinde bezemeler, sarmallar, yarım rozetler söz konusu diğer bezeme unsurları arasında yerini almaktadır. Kullanılan bir başka bezeme öğelerini ise balık, ahtapot, midye ve salyangoz kabukları, boğa başları ve diğer hayvan figürleri oluşturmaktadır. Genel olarak bu düz boncuklar 2 ya da 3 cm uzunluğundadır fakat daha büyük boyutlu örnekler de söz konusudur.⁴³³

Myken tabakalarında bulunan cam üretiminin varlığını kanıtlayan objeler arkeologlar tarafından sıklıkla söz konusu edilmiş ve korozyona uğrayan camlar, hatalı bir değerlendirme olarak fayans olarak belirtilmiştir. Söz konusu düz boncuklar döküm olarak kalıpta şekillendiriliyorlardı ve bu kalıplar sabuntaşı ya da yumuşak taşlardan yapılmasına rağmen bu kalıpların bazalt ve diorit gibi bazı sert taşlardan yapılan örnekleri de mevcuttur.⁴³⁴ Genel olarak mavi camdan üretilen bu boncuklar için alternatif bir görüş söz konusudur. Mavi ve altın gökyüzü ile güneşi simgeliyor olmalıdır. Bu nedenle renkler dini anlamda önemli renkler olma özelliği taşımaktadır. Dini anlamının yanında seküler bir anlam da taşıyordu. Mavi, her zaman takan kişiyi kötülüklerden korur ve bu özellikle göze karşı alınmış bir önlemdir.⁴³⁵

⁴³¹ Dayton, 1993: 2.

⁴³² Haevernick, 1963: 190.

⁴³³ Haevernick, 1963: 191.

⁴³⁴ Haevernick, 1963: 191.

⁴³⁵ Haevernick, 1963: 192.

Myken cam örnekleri üzerinde yapılan analiz çalışmaları Uluburun, Mısır ve Mezopotamya camları ile kimyasal bir benzerlik göstermiştir.⁴³⁶ Örnekler üzerinde tespit edilen benzerlik bu merkezlerden Yunanistan'a yapılan bir cam ithalatının varlığına açıklık getirmekte ve söz konusu dönemde ham cam ticaretinin yapıldığına dair kanıt sunmaktadır.⁴³⁷ Yunanistan'da bulunan cam örnekler üzerinde yapılan çalışma kapsamında incelenen 10 boncuktan 5 tanesi Mezopotamya cam fabrikalarını ortaya koymaktayken diğer örnekler ise Mısır camları ile benzerlik gösteren bir kompozisyona sahiptir. Mezopotamya ve Mısır ham camının Myken sitelerinde bulunması, söz konusu kültürler arasındaki ticari ilişkilere doğrudan kanıt sunan veriler olarak değerlendirilebilir.⁴³⁸

Tunç Çağı ticaret sisteminde, Myken cam objelerinin uluslararası boyutta taşınmış ve ticaret ağına dahil bir malzeme olarak dolanımının sağlanmış olması muhtemel bir yaklaşımdır. Dönem için söz konusu olan ticaret ağı kapsamında cam malzemelerin, külçeler halinde ya da üretilmiş mallar olarak dolanımının sağlandığının en iyi kanıtını daha önce bahsettiğimiz Uluburun ve Gelidonya batıklarından ele geçen buluntular oluşturmaktadır. Myken cam ustalarının Mısır ve Mezopotamya'dan ithal edilen cam külçeleri şekillendirerek kullandıkları düşünülmektedir.⁴³⁹

Geç Tunç Çağı'nda cam, uluslararası yazışmalara konu olabilecek kadar değerli ve elit bir tabakanın hizmetine sunulmuş bir hammadde kapsamındadır. Bu nedenle, değerli taş ve madenlerle karşılaştırılmasının yapılması bakımından önemlidir. Cam, sınırlı miktarda elde edilebilen ve uzak bölgelerden temin edilebilen değerli taşların taklitleri olarak düşünülebilir. Cam, hem Mısır hem de Mezopotamya 'da üretilmiş ve ticaret sistemine dahil edilen değerli bir madde konumuna gelmiştir. Cam, farklı üretim aşamalarının olduğu uzmanlaşmış atölyelerde üretilmiştir. Üretimde daha çok tekniksel bilgi ön plana çıkmaktayken işlemecilikte ise daha çok artistik ve sanatsal becerilerin

⁴³⁶ Walton vd., 2009: 1498.

⁴³⁷ Walton vd., 2009: 1502.

⁴³⁸ Walton vd., 2009: 1502.

⁴³⁹ Erten, 2004: 96-97.

etkin olduğu bir yapım aşamasına gereksinim duymuştur. Tüm bunlara rağmen, büyük oranda değişim ve gelişim süreci geçirmiş bu üretim zincirinin sadece çok küçük halkaları hakkında bilgimiz vardır.⁴⁴⁰

Ege dünyasında döküm boncuklar ve bu doğrultuda tasarlanan ürünler, ilk kez LH II döneminde (M.Ö. 15. yüzyıl) görülmektedir ve özellikle LH III döneminde (M.Ö. 15- 14. yüzyıllar arasında) yaygın olarak kullanılmıştır. İlk ortaya çıktıkları yer olarak Suriye, Filistin, Mezopotamya arasında kalan bölgede camcılığın gelişim göstermesinden ve doğudan, Hurri ülkesinden camın hammadde olarak ihraç edildiğinin bilinmesinden ve dönem için söz konusu batıkların kargosunda yer alan cam külçelerin varlığından dolayı Batı Asya olarak kabul edilmektedir.⁴⁴¹

Myken camcılığı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bir kolye, “Kyanos” adı verilen yarı saydam mavi camdam yapılmış, alt kısımları düz, üstleri kabartmalı cam plakaların yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu tip boncukların döküldüğü kalıpların Knosos ve Mykenai gibi şehirlerde bulunmasından dolayı üretimin tek bir merkezde yapılmış olmasından ziyade geniş bir alanda yapıldığı düşünülmektedir. Bu da M.Ö. 15. yüzyılda camcılığın Ege dünyasında başlamasının bağımsız bir gelişme mi yoksa etkilenme sürecinin bir parçası mı olduğu sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu soruya cevap olarak, İştâr pendantsleri yanında yıldızlı disk, sade disk gibi parçaların Myken topraklarında görülmesi ve bunların yerel üretim örneklerinden farklı bir karakter sergilemesi doğudan ithal edilmiş olma fikrinin ortaya atılmasına neden olmaktadır.⁴⁴²

Antik camcılık hakkında yapılan araştırmalar, camın zengin kimselerin denetimi altında olan cam ustalarının bir etkinliği olarak yürütüldüğü sonucunu karşımıza çıkarmaktadır. Cam, çoğu zaman kralların himayesinde saraya

⁴⁴⁰ Rehren, 2006: 541.

⁴⁴¹ Özgümüş, 2000: 20.

⁴⁴² Özgümüş, 2000: 98.

bağımlı olarak çalışan atölyelerde üretilen ve soylu alıcıların ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilen bir madde olmuştur.⁴⁴³

Anadolu topraklarında bulunan cam örneklerin bazıları stilistik olarak Myken özellikleri göstermektedir. Bu veriler söz konusu iki kültür arasında yaşanan etkileşimin farklı boyutlarda değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda Anadolu'da Myken tarzında şekillendirilmiş cam örnekler üzerinde durmakta fayda vardır. Söz konusu verilere örnek teşkil eden ve daha önce bahsedilen Müsgebi Nekropolü buluntuları, konu için değerli bilgiler sunmaktadır.

Bodrum yakınlarında yer alan bu nekropol alanında yapılan çalışmalar mezar buluntuları arasında bir dizi döküm boncuğun gün yüzüne çıkarılmasını sağlamıştır. Boncuklar, şu an krem rengi olmakla birlikte aslında koyu mavi bir renge sahiptir. Bunlar, Myken boncuklarının karakteristik şekli olan saç buklesi formunda olup altları düz, üst kısımları ise kabartma bir bezemeye sahiptir. Bu tip boncuklar sıcak cam hamurunun açık kalıplara dökülmesiyle elde edilmektedir. Müskebi Nekropolü'nde bulunan bir kolye ise Uluburun batığından çıkarılan cam külçelerle ilişkili bir durumdadır. Büyük olasılıkla bu cam külçeler, bu tarzdaki boncukların yapımında kullanılmak üzere taşınan hammadde kapsamında yer almaktadır.⁴⁴⁴

Dromoslu mezar yapıları içinden elde edilen bu cam boncuklar, M.Ö. 14-13. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Mavi cam boncuk, amulet ve pendant gibi örneklerle Ege dünyasında da rastlanması, bunların "nazar boncuğu" olarak kullanımları ile açıklanmaktadır ve bu adetin günümüzde de bu coğrafyalarda hala yaşatıldığı bilinmektedir. Mezarlardan ele geçen bu cam boncukların diadem olarak baş üstüne yerleştirilmek amaçlı olduğu öne sürülmüştür. Olympia yakınlarında farklı oda mezar yapılarından ele geçen

⁴⁴³ Foot-Arslan, 1992: 7.

⁴⁴⁴ Boysal, 1964: 81, Özgümüş, 2000: 20, Özet, 1998: 16.

Myken cam boncuklarının kafa tasına yakın bir konumda bulunması bu görüşü destekler niteliktedir.⁴⁴⁵

Myken cam buluntularının varlığı Anadolu'da kesin olarak tespit edilmiştir. Myken sanatında ince bir işçilik evresinin ürünü olan boncuklar, Anadolu'da tanınmakta ve benzer bir üretimin burada da gerçekleşmiş olabileceğini Müskebi cam boncukları düşündürmektedir.⁴⁴⁶ Ayrıca günümüzde Bodrum Müzesi'nce sergilenen cam hamuru, fayans, pişmiş toprak boncuklar iyi tanınan Myken örnekleri arasında yerini almakta ve konuya ilgili düşünceleri destekleyici kanıtlar sunması bakımından önem taşımaktadır.⁴⁴⁷

Anadolu'da Myken kökenli cam eserlere rastlanılan bir başka merkez ise Panaztepe'dir. Batı Anadolu'da yer alan ve Anadolu'nun Ege dünyası ile ilişkilerini anlamamız konusunda önemli veriler sunan Panaztepe yerleşiminde yapılan çalışmalar, bu ilişkilerin niteliğini anlamamız yolunda önemli kanıtlar sunan yerleşmeler arasında yer almaktadır. Panaztepe, özellikle Geç Tunç Çağı'nda Ege dünyası ve Anadolu için özel önem taşıyan yerleşimlerin başında gelmektedir. Bulunan çok sayıdaki mezarlık yapıları ile yerleşimin Anadolu arkeolojisi için değerinin ne derecede önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.⁴⁴⁸

Panaztepe mezarlık alanından ele geçirilen süs eşyaları, büyük bir buluntu grubunun alt başlığını oluşturmaktadır. Bu süs eşyaları, farklı teknik ve hammadde kullanılarak şekillendirmiş bir boncuk grubundan oluşmaktadır. Dönem için, altın ve gümüş yanında bir o kadar önemli olan malzeme camdır. Camdan üretilen süs eşyaları içinde en ilgi çekici buluntu topluluğunu oluşturan pres camdan üretilen kabartma bezemeli yassı kolye ya da diadem ögeleri oluşturmaktadır. Panaztepe'de bugüne kadar sadece iki ana form ele geçmiştir ve bunlar mavi ve krem rengi camdan üretilmiş boncuklardır. Bu

⁴⁴⁵ Erten, 1998: 37.

⁴⁴⁶ Erten, 1998: 39.

⁴⁴⁷ Akyurt, 1998: 33.

⁴⁴⁸ Çınardalı, 1995: 79.

kolye taneleri, üzerinde spiral ve kalp biçimli stilize bitkisel betimlemelerden oluşmaktadır. Uluburun batığı camın hammadde olarak ticaretine kanıt sunmaktayken Ege ve Akdeniz dünyasında bulunan objelerin belki de gezici ustalar tarafından üretilerek dolaşımının sağlandığı düşünülebilir. Bu doğrultuda cam ürünler, dönemin ilginç bir ticari malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴⁹

Panaztepe mezarlık alanından ele geçen ve oldukça iyi korunmuş durumda olan 17 adet cam eser, "birinci mezarlık alanında" A ve B tholoslarında bulunmuştur. Söz konusu eserler, yassı gövdeli, ip delikli ve opak olup ön yüzleri kabartma bezemeli, arka yüzleri ise düzdür. Uzun süre toprak altında kalmalarından dolayı eser yüzeylerinde renk dalgalanmaları görülmekte ve eserler, açık mavi-füme ile krem sarı arasında değişen renk tonları sergilemektedir.⁴⁵⁰

Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz dünyasında kültürel ve siyasi anlamda derin etkiler bırakmayı başarabilen Myken uygarlığı, cam işleme konusunda oldukça uzmanlaşmıştır. Panaztepe'de bulunan cam örnekler ise cam işleme sanatının ve tekniğinin boyutlarını göz önüne sermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte Myken merkezlerinde üzerleri daha farklı bezemelerle oluşturulmuş ve farklı şekillendirilmiş çok sayıda benzer örnek bulunmuştur. Panaztepe cam buluntularının bir yüzünün düz, diğer yüzünün ise kabartmalı oluşu ve yaklaşık aynı boyutlarda olmaları nedeniyle bu ürünlerin kalıpta şekillendirilmiş oldukları düşünülebilir.⁴⁵¹

Panaztepe yerleşiminden elde edilen camları rozet biçimli ve kendi arasında iki alt tipe ayrılan dikdörtgen biçimli eserler olarak kategorize etmek mümkündür. Rozet motifi Ön Asya ve Ege dünyasında yaygın olarak kullanılan bezeme öğelerinden biridir. Panaztepe rozet biçimli cam eserlerinin benzerleri, LH III A-B evresinde Yunanistan ve Girit'te yer alan yerleşim

⁴⁴⁹ Erkanal-Öktü, 2005: 79.

⁴⁵⁰ Çınardalı, 1995: 80.

⁴⁵¹ Çınardalı, 1995: 80.

yerlerinde tespit edilmiştir.⁴⁵² Dikdörtgen şeklindeki boncukların ilk bezeme grubunu temsil eden spiral bezeme, 10 örnekle temsil edilmekte ve LH IIIA-C dönemleri arasında Ege dünyasında pek çok yerleşim yerinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵³ Bu grup altında değerlendirilebilecek ikinci başlığımız ise kalp biçimli bezemenin görüldüğü örneklerdir. Panaztepe’de bulunan bu eserlerin tam benzerlerine rastlanmamasına rağmen tek kalp bezemeli motiflerin altın ve fayans birlikteliği kullanılarak yapılan benzer örnekleri söz konusudur ve bu tipte üretilen eserlere LH III A evresinden başlamak suretiyle Yunanistan sınırları içinde yer alan yerleşim yerlerinde rastlanmıştır.⁴⁵⁴

Çeşitli şekillerde bezemelere sahip boncukların yanında kadın figürü şeklinde işlenmiş kabartma boncuk ise arka kısmı düz ön yüzü ise kabartma olarak şekillendirilmiştir.⁴⁵⁵ Koruyucu özelliği olduğu düşünülen kadın figürlü öğeler Ön Asya’da yaygın olarak kullanılmıştır ve bu öğelerin Mezopotamya kökenli olduğu iddia edilmektedir.⁴⁵⁶ Ayrıca mezar buluntuları arasında yer alan Filistin ve Ege dünyasında Geç Tunç Çağı boyunca yaygın bir kullanım alanı olan cam mühürler, mezarların sosyo kültürel açıdan yüksek bir kesimce kullanıldığı fikrini kanıtlaması bakımından önem taşımaktadır.⁴⁵⁷ Bir başka açıdan bakılacak olursa camlar üzerinde görülen değişik bezeme anlayışı, Panaztepe’nin farklı uygarlıklar ile iletişim halinde olduğuna kanıt sunan en değerli arkeolojik veriler arasında yer almaktadır.

Yerleşimde cam ürünlerin bulunmasına karşın, cam üretimi ile ilgili bir atölyenin varlığı kanıtlanamamıştır. Ürünlerin yerel üretim olduğunu kanıtlayacak curüf atıklarına da rastlanmamış olması, Panaztepe camlarının kökeni hakkındaki sorunun gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu soruya yanıt olarak Panaztepe camlarının doğu kökenli olduğu iddiası ortaya

⁴⁵² Çınardalı, 1995: 81-82, Çınardalı Karaaslan, 2012a: 134.

⁴⁵³ Çınardalı, 1995: 84-85.

⁴⁵⁴ Çınardalı, 1995: 86.

⁴⁵⁵ Çınardalı Karaaslan, 2012a: 135.

⁴⁵⁶ Çınardalı Karaaslan, 2012a:134, Çınardalı Karaaslan, 2012b: 78-79. Panaztepe’de cam dışında pişmiş toprak, kemik, kehribar, maden, frit, fayans ve çeşitli taş türleri kullanılarak üretilen 4000’in üzerinde boncuk grubu söz konusudur. Farklı malzemelerden üretilen buluntu topluluğu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Çınardalı Karaaslan, 2012b: 67-87.

⁴⁵⁷ Çınardalı Karaaslan, 2012a: 136.

atılabilir. Fakat sorunun cevabı camlar üzerinde devam eden kimyasal analizler sonucu netlik kazanacaktır.⁴⁵⁸

Anadolu topraklarında Myken cam boncuklarının varlığını kanıtlayan bir başka veri ise Kolophon yakınlarında bir mezardan geldiği belirtilen; fakat geliş yerinin kesin olmadığı Myken stilinde boncuktur.⁴⁵⁹ Eser hakkında bir tarihlenmenin söz konusu olmamasına rağmen, eserin Panaztepe cam grupları arasında yer alan spiral bezemeli dikdörtgen boncuklarla olan benzerliği dikkat çekicidir.⁴⁶⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Panaztepe ve Müskebi mezarlık alanlarında gün yüzüne çıkarılan Myken seramikleri dışında farklı meteryaller üzerinde görülen ortak uygulamalar, ilişki boyutunun daha farklı konumda değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bunlar içinde cam, özel bir öneme sahip olmakla birlikte hammadde olarak bölgeler arası dolaşımının ve mamul madde olarak üretilerek kültürler arası etkileşimin varlığına tanıklık etmektedir. Camlar üzerinde görülen bezemelerdeki ortak uygulamalar dönem uygarlıkları arasında gerçekleşen kültürel etkilenmelere örnek oluşturmaktadır. Camcılığın Anadolu'daki tarihsel gelişimine göz attığımız da bu sanatın Geç Tunç Çağı'nın başına kadar uzandığını görmekteyiz. Fakat bu çağda etkinliğini sürdüren Hurri-Mitanni uygarlığında camın Hitit ve Myken camlarına kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶¹ Bunda etken belki de camın kırılgan bir madde olmasından kaynaklanıyor olmasıdır.

⁴⁵⁸ Çınardalı Karaaslan, 2012a: 137.

⁴⁵⁹ Akyurt, 1998: 26.

⁴⁶⁰ Çınardalı, 1995: 85.

⁴⁶¹ Özgümüş, 2000: 97.

3.1.3. Mimari

Hitit-Myken ilişkilerindeki boyutu anlamamızı sağlayacak verilerden biri de yapılarda görülen mimari uygulamalardaki benzerliklerdir. Sur duvarlarında, poternlerde ve devasa kapılarda bu mimari benzerikleri görmek mümkündür.

Tiryns ve Mykenai gibi önemli Myken yerleşmelerinde Hitit mimarisine özgü bazı unsurlara rastlanması iki kültür arasındaki ilişkiyi doğrulamaktadır. Bu unsurların başlıcaları, her iki mimaride de kiklopik duvar örgü sisteminin kullanılması, savunma mimarisinde poternlerin görülmesi, sivri kemer/ tonoz uygulaması ve sur duvarlarında sandık duvar tekniğine yer verilmesidir.⁴⁶² Ayrıca, Hitit ve Myken kalelerinin konumunun belirlenmesinde dağlık alanların seçilmesi ve böylelikle doğal bir korunaklı alanın sağlanması da bir diğer benzerliktir. Kalelerin iç tasarımlarında da benzerlikler söz konusudur. Şehirlere girişi sağlayan kapılara anıtsal görünümlü heykeltraşlık eserlerin yapılması, mimari ve plastik sanatı bir araya getiren unsurlar her iki kültürde de kullanılan ortak öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari verilerin az sayıda olmasına rağmen bunların diğer buluntu topluluklarıyla desteklenerek incelenmesi, bu ilişki ağına fikir sunması yönünden önemli bir ayrıntı olabilir.

Geç Tunç Çağı Myken merkezlerinde görülen bazı mimari özelliklerin Hitit mimarisi örnek alınarak şekillendirildiği düşünülmektedir. Kiklopik duvar örgü sisteminin Tiryns, Mykenai ve diğer merkezlerde birden ortaya çıkması Hitit askeri mimarisinden etkilenildiği sonucunu doğurmaktadır. Tiryns ve Mykenai'de görülen potern sistemi (sur duvarlarının altına açılan ve gerekli anlarda özellikle ana kapının açılmaması gibi durumlarda gizlice şehrin dışına çıkışı kolaylaştırmak amaçlı kullanılan gizli yer altı geçitleri⁴⁶³) Hitit İmparatorluğu'na ait mimari teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiryns'deki poternler günümüze sağlam olarak ulaşmadığı için yapı boyutları kesin olarak

⁴⁶² Cline, 1991a: 2.

⁴⁶³ Saltuk, 1993: 144-145.

bilinememektedir. Potern adı verilen bu gizli yer altı geçitleri, Anadolu savunma sistemlerinde kullanılmış olan bir öğedir. Hititlerin saldırgan savaş politikalarının ve tekniklerinin bir sonucu olarak gizli bir baskın veya tehlikeli durumlarda, kent içindeki insan topluluklarının tahliyesini güvenilir bir şekilde sağlamak amacıyla Hitit'e özgü mimari bir yenilik olarak poternler inşa edilmiştir.⁴⁶⁴

Poternler, zaman zaman surların altında da görülen bindirme tekniğinde büyük taşlardan sahte kemer şeklinde örülmüştür ve bu poternlerin en önemlisi Boğazköy'deki "Yer Kapı" olarak adlandırılan alanın altından geçmektedir. Kazı çalışmaları sonucunda Boğazköy'deki poternlerin büyük taş bloklardan örülmüş yalancı tonoz ile önce üzeri açık olarak inşa edildiği anlaşılmış, sonradan ise üzerlerinin sur duvarını taşıyan topraktan yığma bir setle kapatıldığı görülmüştür.⁴⁶⁵ Hitit savunma sisteminde kullanılan bu teknik, sadece Boğazköy'de değil; dönem için önemli merkezlerden olan Alishar, Alacahöyük gibi yerleşimlerde de kullanılmıştır.⁴⁶⁶ Bizim konumuz için önem teşkil eden nokta ise bu tarzdaki bir savunma sistemine ait elemanın Hitit anakarasından uzakta olan Kıta Yunanistan'da uygulanmış olmasıdır.

Tirnys'deki potern üzerinde Hitit mimari ustalarının karakteristik uygulaması olan sivri kemerli tonoz uygulaması benzer bir uygulama olarak dikkat çekici bir konumdadır.⁴⁶⁷ Ayrıca Tiryns, Mykenai ve diğer Geç Tunç Çağı Myken merkezlerindeki sur duvarlarında rastladığımız Hitit'e özgü sandık duvar tekniğinin⁴⁶⁸ iki farklı coğrafyada uygulanışı, iki kültürün birbiriyle iletişim halinde olduklarını ve bu ilişkide Hitit etkisinin daha ağır bastığını

⁴⁶⁴ Schirmer, 2002: 482.

⁴⁶⁵ Schirmer, 2002: 483.

⁴⁶⁶ Macqueen, 2001: 74.

⁴⁶⁷ Schirmer, 2002: 483.

⁴⁶⁸ Darga, 1985: 28. M.Ö. II. binyılda Anadolu Hitit savunma sisteminde kullanılmış olan sandık duvar tekniği, mimarlık gelişiminde özel bir yere sahiptir. Bu duvar örgüsünde ana prensip, dış ve iç yüzeyde iri moloz taşların veya daha büyük boyda taşların temel ve üzerindeki yükseltinin örülmesi, bunların belirli mesafelerde dikey iç duvarlara bağlanmasıdır. Oluşan sandık biçimindeki mekan ve hücreler, toprak ve küçük metaryellerle doldurularak surun üst kısmı için sağlam bir temel hazırlanmış oluyordu.

kanıtlamaktadır. Kıta Yunanistan'daki surların (Tirnys, Mykenai) M.Ö. II. binin ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir.⁴⁶⁹

Arkeolojik çalışmalar sonucunda ele geçen bu yapılar ne yazık ki yeteri kadar bilgi verememektedir. Bu nedenle her iki kültür arasındaki mimari benzerliklerin boyutları tam olarak anlaşılamamaktadır. Hitit mimarisine özgü bir uygulama olan kiklopien örgü sistemi, Myken şehir devletlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Akropolis kiklopien duvarlarla çevrilidir ve şimdikinden daha fazla bir yükseklikte inşa edildiği tahmin edilmektedir. Duvarlar, yakın çevrede yer alan breş taşlarından örülmüş ve duvarlarda 3 mimari evre tespit edilmiştir.⁴⁷⁰

Bazı bilim adamları, Akha kültür ve sanatının kendi özünden gelişmemiş olduğunu, kökten dışa bağımlı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Sp. Marinatos, "Myken sanatı kendi yapı tasarımlarından temellenen mimari dışında, çok büyük oranda Minos sanatı olarak tanımlanabilir." iddiasında bulunurken haklı olduğu noktalar vardır. Çünkü mirasçısı olduğu kültürün merkezi olan Girit'te kale yoktur. Fakat bu durum, onu komşusu olduğu farklı kültürler içine çekmiş ve savunma amaçlı yapılardan etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Bu durumda çare Hitit'te aranmış ve mimari anlamda bir esinlenme evresi yaşanmış olmalıdır.⁴⁷¹

Her iki kültürde de kale yapılarının dağlık alanda seçilmesi, böylelikle doğal korunaklı bir alan yaratma çabası, tesadüfi bir durum olamaz. Kale yapılarının iç plan tasarımlarındaki benzerlik de dikkat çekicidir. (Bu satırların yazarı olan F. Işık, Tirnys'te kapı avlusundan sonra, kapılarla girilen üç avlu daha olduğunu ve dördüncüsünün bey sarayına açıldığını bildirmektedir. Hattuşa'da Büyükkale'de kapı avlusu ardından aşağı ve orta avlu gelmekle birlikte üst avlu ise saray avlusu olarak tasarlanmıştır. Her iki

⁴⁶⁹ Zangger, 1994: 190.

⁴⁷⁰ Schliemann, 1976: 29. Özellikle ikinci dönem surları, büyük bir sanatsal ve teknik özellikler göstermektedir. Bu yapılar Yunanistan çevresinde genel bir oluşum sergilemektedir. Duvarların sağında ve solunda yer alan kapılar, yatay katmanlar halinde düzenlenmiş dikdörtgene yakın bloklar kullanılarak oluşturulmuştur ve bu uygulama Myken şehirlerinde karşımıza çıkacak genel bir uygulamanın örnekleri arasında yer almaktadır. Schliemann, 1976: 30.

⁴⁷¹ Işık, 2006: 441.

yerleşimde de saray, kaya kalenin en yüksekğinde konumlanır ve avlusunun revaklı bir görünüm sunduğunu belirtmektedir.)⁴⁷²

Hitit ve Myken kültürü için mimari anlamda bir başka benzerlik ise M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen Asanlı Kapi'dır. Mykenai Şatosu'nun anıtsal girişini oluşturan bu aslanlar, karşılıklı olarak ortalarında bir sütunla betimlenmiştir. (Bu kabartmalar ana tanrıçanın gücünü temsil eden önemli dinsel öğeler olarak yorumlanmaktadır.)⁴⁷³ Burada betimlenen aslanlar, anatomik olarak oldukça gerçekçi bir anlayışla tasvir edilmişlerdir. Aslanların başları ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır.

Aslanların baldır kısımlarındaki hareket dikkat çekicidir ve oldukça realist bir anlayışla şekillendirilmiştir. Lento yanında menteşede 6 cm çapında yuvarlak delikler vardır. Üzerinde ise çatı civataları için dört dörtgen delik yer almaktadır. Kapının lento üzerinde taşların yanlara doğru koyulmuş olduğu gözlemlenir ve duvarda üçgen bir boşluk yer alır. Bu, duvar basıncını azaltmak (dengelemek) için yapılan bir uygulamadır. Bu niş, aynı breşlerle üçgen ağ olarak doldurulmuştur. Ortada yer alan sütunun her iki yanında arka bacakları gergin, uzun, birbiriyle karşılıklı duran ve ön pençeleri üzerine dikilmiş pozisyonda iki aslan temsil edilmiştir. Aslan başlarının kırık olduğu genel bir inançtır. Bu aslan başları ayrı olarak yapılır ve civata ile omuz üzerine sabitlenir. Hayvanların boyunları içinde görülen düz kesimler ve dar kanallardan dolayı bu gerçekçi bir yaklaşımdır. (Aslanların kafaları izleyiciyle karşı karşıya gelecek şekilde konumlanmış olmalıydılar.)⁴⁷⁴

Aslanlar harika bir işçilik ile oluşturulmuştur. Aslanların kutsal olduğu ve ilahi bir gücü temsil ettiği düşünülmektedir. Büyük Ana Tanrıçanın ilahi koruması altında duvarlar inşa edilmiş ve muhtemelen Kibele ile eşitlenmek istenen bir anlayış söz konusu olmalıdır.⁴⁷⁵ Bu tasvir anlayışı, Hitit yontu sanatında da karşımıza çıkan bir durumdur. Bu nedenle Hitit tasvir sanatının

⁴⁷² Işık, 2006: 441-442.

⁴⁷³ Erol, 2010: 265.

⁴⁷⁴ Schliemann, 1976: 33, Wace, 1949: 52.

⁴⁷⁵ Wace, 1949: 53.

Ege dünyasını etkilediğini belirtmenin yanlış bir yorum olmayacağı kanısını taşımaktayız.

Anadolu yarımadasında ise benzer bir anlayışı Boğazköy'de yer alan Aslanlı Kapı'da görmekteyiz. Yukarı şehrin güneybatı kesiminde güney surunun iki görkemli kapısından biri olan Aslanlı Kapı, 2.25 m yüksekliğindeki devasa boyutuyla oldukça anıtsal bir görünüm sergilemektedir.⁴⁷⁶ İmparatorluk dönemine tarihlenen bu kapı, iki büyük kule arasında ön avlu ve kapı odasından meydana gelmektedir. Bindirme tekniğinde örülmüş taşlarla yükseltiyle parabol kemerler oluşturulmuştur. Kulelerde yer yer kiklopien örgü sistemi görülmektedir.⁴⁷⁷ Aslan tasvirlerinin en önemli birimini baş kısmı oluşturmaktayken ayrıntılı bir şekilde yapılan betimleme dikkat çekicidir. Aslanlar; dilleri dışa sarkık olarak, saldırır pozisyonda tasvir edilmiştir. Anatomik özelliklerdeki ayrıntılar oldukça gerçekçi olarak yansıtılmıştır.⁴⁷⁸ Burada tasvir edilen aslanlar, Hitit sanatında uzun yıllar kullanılacak olan biçimi temsil etmekte ve Hitit ikenografisinin karakteristik özelliklerinden birini oluşturmaktadır.⁴⁷⁹

Yunanistan ve Anadolu örnekli bu kapılarda benzer uygulamalar hakimken, farklı uygulamalar da söz konusudur. Boğazköy'de yer alan Aslanlı Kapı hisar duvarını dik olarak yarar ve duvarlar ancak önemli yön değişikliklerine uğradıktan sonra kapı ile birleşir. (Benzer uygulama Kral Kapısı'nda da görülmektedir.) Bu durum duvarların kapı ile eş zamanlı değil de daha sonraki bir dönemde yapılarak kapıya eklendiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Aslanlı Kapı'nın sol kulesinde görülen alışıl gelmişin dışındaki mimari teknik, bu kanının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu kapı en genç oluşumlu yapıdır ve bu kapı için M.Ö. 13. yüzyıl başından daha önceki bir tarih verilemez.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Sevin, 2003: 158.

⁴⁷⁷ Schirmer, 1982: 21.

⁴⁷⁸ Darga, 1992: 114.

⁴⁷⁹ Darga, 1992: 116.

⁴⁸⁰ Naumann, 1991: 289.

Boğazköy'de yer alan aslanlar, kapı girişini süslemekte ve duvarlara oyulmuş yarım heykeller şeklinde oluşturulmuştur. Giriş kapısında yer alan aslanlarda durağan bir görünüm sezilenmektedir. Burada yer alan aslanların dilleri dışa sarkık, açık ağızlı ve saldırır pozisyonda betimlendikleri görülür. Aslanlar, geleneksel Hitit ikenografyasına uygun şekilde yuvarlak kulaklı olarak yapılmış ve aslanların vücut kısmında da anatomik bir detay olarak yele kılları gösterilmiştir. Diğer özelliklerin gerçeğe uygun olarak verildiği gözlemlenmektedir.⁴⁸¹

Mykenai'de yer alan aslanlar ise kapının üst kısmında yer almaktadır. Hitit mimari sanatında sütun kullanılmaması, dikdörtgen direklerin kullanılmasına neden olmuştur. Kıta Yunanistan'da Aslanlı Kapı'da lento sistemi ve sütunların kullanılmış olması iki giriş arasındaki farkları oluşturmuştur diyebiliriz.⁴⁸² Devasa bir özelliğe sahip olduğu anlaşılan Mykenai Aslanlı Kapısı'ndaki bu özelliğin Hitit mimarisinde kullanılan bir özellik olduğu bilinmektedir.⁴⁸³ Buna rağmen, her iki kapı arasında bir bağ olup olmadığı kesin olarak belirtilememektedir.

Mimari öğelerde görülen bir başka uygulama ise; yer altı su tesisleri ve bu tesislerin su kaynaklarına inen merdivenli kısımlarında da uygulamada benzerlik görülür. Hitit ve Myken kültüründe kiklopien duvar tekniği ve tonozlu, cumbalı tavana sahip su yapıları, 13. yy. geç evresinde Mykenai'de görülür. Bu yer altı sistemleri, secret cistern (gizli sarnıçlar) olarak adlandırılmaktadır. Bu yapılar çeşmelerle kalelere bağlanılmaktadır. Mykenia'da yapılan kazılarda M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen bu tür su yapıları, çeşmeler ile kalelere bağlanmış olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tür yapıların Anadolu için benzer örneği Boğazköy Tapınak 1' de görülmektedir. Cumbası tonozlu olan bu yapının tarihi ise M.Ö. 1280'dir.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ Darga, 1992: 116.

⁴⁸² Akurgal, 1995: 84.

⁴⁸³ Mykenai Aslanlı Kapısı Hitit etkili özellikler altında şekillendirilmiştir. Hattuşa'da olduğu gibi buradaki aslanlarda kraliyet gücünü sembolize etmesinin yanında kültürel bir öneminin de olabileceği şeklinde yorumlar söz konusudur. Niemeier, 1998: 43.

⁴⁸⁴ Erol, 2010: 226.

Tiryns⁴⁸⁵, Mykenai⁴⁸⁶, Granary⁴⁸⁷ ve diğer Myken yerleşimlerinde ortaya çıkan kiklopik duvar örgü sistemi, Hitit etkisi ile şekillenmiş olabilir. Bunun yanı sıra Tiryns ve Mikenai'deki galeriler, poternler; Anadolu'da çok yaygın kullanım görmüş unsurlardır. Kıta Yunanistan'daki devasa kapıda aslanların kabartma üçgen içerisinde işlenmiş olmaları da tanrısal motifin, kraliyet gücünü sembolize etmek için kullanılması da Hitit varlığını düşündürmektedir.

Hitit ve Myken mimari teknik ve uygulamaları, bire bir aynı olmasa da benzer karakteristik özellikler göstermektedir. Her iki kültürde de mimari benzerlikler, genellikle savunma sistemleri ve anıtsal girişlerde görülen benzerliklerle karşımıza çıkmaktadır. Tunç Çağı boyunca savunma amaçlı olarak kullanılması amaçlanan kiklopien denilen bu mimari teknik, her iki kültürde de kullanılmış ve herhangi bir birleştirici öge kullanılmadan kuru duvar tekniğinde yapılmıştır. Bu uygulama, Hitit mimari sanatında daha erken dönemlere tarihlenirken Myken kültüründe ise daha geç bir dönemde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, görkemli duruşları ile kiklopien duvarlar, savunma amaçlarının yanında bir zenginlik ve refahın göstergesidir. Ayrıca her iki kültürde de görülen giriş kapılarına yapılan aslan kabartmaları mimariyi tamamlayıcı öge olmasının yanında şehrin gücünü simgelemekte aynı zamanda da aslanlar, şehrin koruyuculuğu görevini üstlenmektedir.⁴⁸⁸

Ege Havzası'nda görülen bu benzerlikler, ilişkilerin niteliği konusunda ayrıntılar vermekle birlikte Yunanistan karasında görülen mimari değişimlerin kökenini saptamamız bakımından da bilgi sunmaktadır. Myken sitelerinde görülen mimari teknik (özellikle askeri mimari) Anadolu topraklarını işaret etmektedir. Söz konusu mimari uygulamaların Anadolu yarımadasında Yunanistan topraklarından daha erken bir evreye tarihlendirilmesi, kültürel aktarımın Anadolu üzerinden olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Myken Uygarlığı'nın büyük ölçüde Minos Uygarlığı'ndan etkilendiği düşünülürse ve

⁴⁸⁵ Zangger, 1994: 192.

⁴⁸⁶ Schliemann, 1976: 29.

⁴⁸⁷ Wace, 1949: 132.

⁴⁸⁸ Erol, 2010: 267.

Minos Uygarlığı'nda bu tipte örneklerin görülmemesi mimari anlamda büyük bir eksiklik olarak hissedilmiş olmalıdır. Bu durumda, Anadolu topraklarında çare aranmış ve dönem içinde mimari olarak tekniksel bir hamle yaşayan Hitit İmparatorluğu ile ilişki haline girilmiştir. Hitit ile Myken kültürleri arasında incelediğimiz benzerlikler, dönemin iki büyük gücünün birbirleriyle iletişim içinde olduklarını göstermektedir. İletişim, bazen sanatsal bazen mimari alanda kendini göstermektedir. İncelenen eserlerin bu nedenle hangi kültürden etkilendikleri tam olarak belli olmasa da Hitit kültürünün ağır bastığı belli olmaktadır. Kùltürler arası araştırmaların artarak devam etmesinin bu etkileşimin daha fazla açığa çıkarılmasına yardımcı olacağı düşüncesindeyiz

3.1.4. Myken Terracotta Figürinleri

Myken heykeltıraşlık eserleri arasında figürinler, önemli bir grubu oluşturur. Çeşitli türde taş ve pişmiş toprak kullanılarak yapılan bu eserlerin en erken örnekleri LH III A evresinden başlayarak üretilir. Söz konusu figürinler konusundaki ayrıntılı sınıflama Furumark tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada figürinlerin duruş biçimleri esas alınarak Yunan alfabesinden seçilen Phi, Psi ve Tau harfleri kullanılır.⁴⁸⁹ Başlangıçta figürinlerin modellemesinde doğal bir anlatım daha etkinen giderek stilizasyonda artış kaydedilir.⁴⁹⁰

Figürinlerin mezar yapıları içinde bulunmuş olmaları dini bir özelliğinin olduğunu düşündürmekte; fakat bu konu ile ilgili kesin bir tanımlama yapılamamaktadır. Figürinlerin çocuk mezarlarında da bulunmuş olması, son yolculuğuna çıkan çocukların korunması için ilahi bir hemşire olarak görev yaptıkları fikrinin ortaya atılmasına neden olmuştur.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Furumark, 1941: 86-87.

⁴⁹⁰ Taylour, 1964: 70.

⁴⁹¹ Taylour, 1964:70.

Phi figürinlerin ilk örneklerini Proto Phi olarak adlandırılan bir grup oluşturur. Figürinin üzerinde yükseldiği sütun daha kalın olarak yapılmaktadır ve vücudun belden aşağısı dalgalı çizgilerle bezenmiştir. Bu tarzda yapılan heykelciklerin yaygın türleri vardır. Bunlardan ilki kolların daha ağır ve belirgin olarak yapıldığı ve genellikle acemice yapılan bir gruptur. Bu grup, Naturalistik grup içinde yapılan ve Proto Phi evresine geçiş aşamasının örneklerini oluşturmaktadır. Diğer bir grup ise vücut kenarlarında kolların verildiği; fakat kol ve gövde arasındaki açıklığın belirgin bir şekilde anlaşıldığı gruptur. Bunlar genellikle daha özenle dekore edilmektedir. Bu gruba giren figürin örneklerine Mykenai yerleşiminde rastlanmaktadır.⁴⁹² Phi figürinler, genellikle birbirine benzer bir anlayışla üretilmiştir ve tipolojik olarak iki kategoriye ayrılabilir. Proto Phi ve gelişmiş Phi ürünleri arasındaki geçiş evresine ait A grubu ve daha gelişkin bir stilizasyonun gözlemlendiği B grubudur. A grubu örneklerinde beller hala düşüktür ve vücudun yükseldiği kolon üzerinde dalgalı çizgiler söz konusudur. Gözler ve baş üzerinde güzel bir boyama anlayışı hakimdir. B grubu ürünlerinde ise vücut dairesel bir özellik kazanır ve Phi figürinin stilizasyonunda doruk noktayı bu sınıf oluşturur. Kolon incelik ve birkaç dikey bantla bezenir, gözler boyalıdır.⁴⁹³ LH III A2 evresinde üretilmeye başlanan bu figürinler, Mykenai,⁴⁹⁴ Asine, Orchomenos⁴⁹⁵ gibi yerleşim yerlerinde bulunmuştur.

French, Psi figürinleri Hallow Psi, Psi, The Hight Waisted Psi, Late Psi olarak alt gruplara ayırarak incelemiştir.⁴⁹⁶ Psi olarak adlandırılan grubun eski örnekleri iki ayrı kolon üzerinde yükselmektedir. Vücut, Phi figürinlerde olduğu gibi bir kolon ya da Tau tipindeki gibi içi boş bir kolon üzerinde yükselmektedir. Ayrıca Phi figürinlerde görüldüğü gibi vücudun üst kısmı, dalgalı çizgilerden oluşan bir boyama tarzıyla elbiseli bir görünüme kavuşturulmuştur.⁴⁹⁷ Başta pholos türü bir başlık boya ile dekore edilerek perçemler, yüzdeki detaylar

⁴⁹² French, 1971: 112.

⁴⁹³ French, 1971: 116.

⁴⁹⁴ French, 1971: 117.

⁴⁹⁵ French, 1971: 119.

⁴⁹⁶ French, 1971: 131-139.

⁴⁹⁷ Furumark, 1941: 87.

arasında yerini almaktadır. Bu türde figürinler LH III A evresinde görülmeye başlanmakla birlikte sayılarında LH III B dönemi boyunca önemli bir artış yaşanır. Bu türün örneklerine Mykenai ve Tiryns'de rastlanmaktadır.⁴⁹⁸

Tau olarak adlandırılan figürinler, genellikle LH III A2 evresinde üretilmeye başlanmıştır ve LH IIIC aşamasında yoğunlaşan bir üretimin varlığına işaret etmektedir. Bu tür figürinler boyutlarının daha küçük oluşuyla diğer figürinlerden ayırt edilebilmektedir.⁴⁹⁹ Tau tip figürinlerin eski örnekleri içi boş bir kolon üzerinde yükselmekte ve baş üzerinde başlayan boya bezeme, kollar üzerinde son bulmaktadır. Geç dönem örnekleri ise Psi türünde üretilen örneklerle oldukça benzerlik göstermektedir.⁵⁰⁰

Pişmiş toprak figürinlerde bir başka grup ise hayvan betimlemelerinin yapıldığı eserlerdir. Tasvir edilen hayvanların büyük çoğunluğunu boğalar oluşturmaktayken at ve eşek gibi hayvanların da betimlemelerinin yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu tarzda bir üretimin LH III B sonuna doğru çıktığı düşünülmekte ve LH III C döneminin son aşamalarına kadar kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁵⁰¹

Anadolu'da sayısı çok fazla olmasa da Myken kökenli heykelcikler tespit edilmiştir. Pişmiş topraktan yapılan Myken kadın figürinlerinin yanı sıra pişmiş toprak hayvan figürinlerinin ele geçtiği merkezler de söz konusudur. Bu figürinlerin anakara dışında bulunmuş olması, iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki, heykelciklerin bulunduğu alanda bir Myken nüfuzunun varlığına işaret ediyor olmasıdır. Diğerisi ise gezgin yerel meraklıların varlığını göstermesidir.⁵⁰²

Anadolu topraklarında Myken figürinlerinin tespit edilmiş olması, Tunç Çağı çağdaş kültürleri arasındaki ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından önem taşımakla birlikte, figürinlerin dini bir amaca hizmet edip etmediği

⁴⁹⁸ French, 1971: 128-129.

⁴⁹⁹ French, 1971: 109.

⁵⁰⁰ Furumark, 1941: 87.

⁵⁰¹ Lewartowski, 1989: 127.

⁵⁰² French, 1971: 175.

konusunda kesin bir sonuca varılamamaktadır.⁵⁰³ Anadolu’da Myken figürin örnekleri; Troia, Aphrodisias, Liman Tepe, Efes, Miletos, Bademgediği, Kadıkalesi yerleşimlerinde tespit edilmiştir.

1902 yılında yayımlanan H. Schliemann’ın Troia kazıları buluntularından oluşan koleksiyon kataloğunda yer alan terracotta figürin, bir Myken eseri olarak gösterilmektedir.⁵⁰⁴

Klazomenai Myken etkisiyle şekillendirilmiş buluntular arasında pişmiş topraktan figürin benzeri parça, Anadolu için ilginç bir özelliktedir. Plastik kadın göğsü örneği, Mykenai’de bulunan örneklerle paralel özellikler göstermektedir.⁵⁰⁵ Günümüzde Atina Milli Müzesi’nde bir grup Klazomenai parçaları arasında yer alan eser hakkında ayrıntılı bir çalışmanın yapılmamış olması, bilgilerimizin sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Aphrodisias’da, yöresel bir üretim ürünü olan Myken karakteristik figürinlerini temsil eden “Psi” biçimli bir figürin gün yüzüne çıkarılmıştır.⁵⁰⁶ Eserin niteliği tartışma konusu olmakla birlikte Mee, figürin parçasının Mykenli olmadığını ve bulunduğu konteksin Orta Tunç Çağı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁷

Liman Tepe’de 1993 yılında yapılan çalışmalar sonucunda Geç Tunç Çağı evresine tarihlendirilen bir kuyuda yerli ve ithal Myken seramiğinin yanı sıra, pişmiş toprak bir figürin başı tespit edilmiştir.⁵⁰⁸ Figürin başı, katkısı olmayan temiz ve iyi arındırılmış kilden hamura sahiptir. Hamur rengi koyu pembe, astar rengi ise bej-krem olmakla birlikte figürin perdahlıdır. Baş ve yüzde verilen detaylar kırmızı boya ile gösterilmiştir. Baş, boynun alt kısmına kadar korunmuş olup kurs biçimindeki tepe kısmında ise hafif bir şişkinlik göze çarpmaktadır. Yüz ise üçgenimsi bir forma sahiptir. Göz kısımlarında belirgin olan girintiler verilmiş olup birbirine yakın olarak yapılan gözler kırmızı renge

⁵⁰³ Günel, 1998: 29.

⁵⁰⁴ Schmidt, 1902: 170-171, no 3562; Akdeniz, 2006: 12.

⁵⁰⁵ Özgünel, 1983: 716.

⁵⁰⁶ Mee, 1978: 124, Özgünel, 1983: 738, Mellink, 1970: 163.

⁵⁰⁷ Mee, 1978: 124.

⁵⁰⁸ Erkanal-Günel, 1995: 265.

boyanmış ve ufak kil parçalarının şekillendirilmesiyle tamamlanmıştır. Burun, hafif bir kabartı olarak yapılmış, kırık olan ağız ise kırmızıya boyanmış, dudak izi ise deformasyona uğramıştır. Alında ise kırmızı renkte dalgalı bir şekilde yapılan saç perçemine benzeyen bir detaya yer verilmiştir. Bu özellikler göz önüne alındığında parçanın bir kadın figürinini temsil eden bir başa ait olduğu düşünülmektedir.⁵⁰⁹ Liman Tepe’de bulunan figürin başının ise olasılıkla Psi tipini temsil ettiği düşünülmektedir.⁵¹⁰

Liman Tepe kuzey kazı alanında yapılan çalışmalar sonucunda, bir çöp çukuru açığa çıkarılmış ve çukur içerisinde LH III C dönemine tarihlenmesi yapılan yerli ve ithal Myken seramiklerle birlikte Myken figürini bulunmuştur. İki parça halinde üretilen ve baş kısmı bulunamayan figürin, yerel olarak üretilmiş bir örnektir. Myken figürin sınıflaması içinde “Psi” grubuna dahil olan örnek, LH III B2-III C dönemleri arasına tarihlendirilmektedir. Figürinin boynunun arkasında krem astar üzerine kahverengi yatay bir çizgi ve buna bağlı olarak dikey çizgiler bulunmaktadır. Bu örnekle birlikte Liman Tepe yerleşiminde tespit edilen Myken figürin sayısı ikiye çıkmakta⁵¹¹ ve bu da akla yerleşimde Myken kültüne ait aktivitelerin yapılp yapılmadığı sorusunu getirmektedir.

Efes Artemision’unda son yıllarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda LH III B-C dönemine ait Myken seramiklerinin yanı sıra Myken figürin başına ait bir parça bulunmuştur. Buluntulardan yola çıkan Bammer, burasının M.Ö. II. binyılda Myken kültüne ait bir alan olabileceği yorumunu yapmıştır.⁵¹²

Miletos’da Myken kültürel etkinliğinin kanıtlarından biri de kentte ele geçen figürinlerdir. Pişmiş topraktan şekillendirilen Myken hayvan figürinleri dinsel anlamda veriler sağlayabilir. Miletos yerleşiminin Geç Tunç Çağı’na ait II. yapı katı olan V. tabakasında Anadolu’da sınırlı sayıda örneklerle temsil edilen pişmiş toprak Myken figürin yapıtlarına ait bir örnek söz konusudur.

⁵⁰⁹ Günel, 1998: 25, levha I, Erkanal-Günel, 1995: 265.

⁵¹⁰ Günel, 1998: 29.

⁵¹¹ Erkanal vd., 2003: 426, resim 7, Erkanal, 2004: 32.

⁵¹² Bammer-Muss, 1996: 26-27, resim 23, Bammer, 1990: 142, Mountjoy, 1998: 36.

Myken figürin örnekleri arasında “phi” grubunda değerlendirilen bu baş parçası ithal edilmiş bir örnek olarak değerlendirilmekte ve bu parçanın yerleşimde Myken kültürel faaliyetlerine dair kanıtlar sunduğuna dair hafirince yorum yapılmaktadır.⁵¹³ Ele geçirilen kadın figürinine ait parça, mika katkılı hafif kırmızımsı-kahverengimsi bir kilden şekillendirilmiştir.⁵¹⁴ Bu parçanın Peloponnessos kökenli olabileceği hakkında düşünceler söz konusudur.⁵¹⁵ Çark yapımı içi boş bir boğa ve LH III B evresine ait⁵¹⁶ bir psi figürini,⁵¹⁷ Miletos’ta bulunan plastik eserler kategorisine dahil edilebilir. Myken kültüne ait bir kültün izlerini simgeliyor olabilecek iki terracotta boğa figürü, Myken kültürünün varlığına dair güçlü kanıtlar sunmaktadır,⁵¹⁸ fikrini savunanlara karşın bunun ritüel uygulamaları temsil etmediğini savunanlar da söz konusudur.⁵¹⁹

Bademgediği Tepesi’nin II. yapı katında (M.Ö. 1190-1050) yapılan çalışmalar sonucunda Myken dönemine ait büyükbaş bir hayvana ait olduğu düşünülen bacak parçası bulunmuştur. Meriç, parçadan yola çıkarak söz konusu eserin Myken kültürüne ait bir kutsal alanın varlığına işaret edebileceği yorumunu yapmaktadır.⁵²⁰

Kadıkalesi’nin Bizans Kalesi giriş kapısı yakınlarında bir tabakaya bağlı olmaksızın Myken kadın figürin başı saptanmıştır. Kahverengi hamurdan yapılan figürinde, hamurun kum, mika, kuvars katkılı olduğu gözlemlenmiştir. Açık kahverengi-sarı astarlı, perdahlı, koyu kahverengi renkte boyalı, iyi fırınlanmış figür çark yapımıdır. Figürin gözleri iç içe geçmiş konsantrik daireler şeklinde yapılmış, burun ve kaşlar kabartma boyama olarak yapılmıştır. Kaşları şekillendiren boya, baş arkasına doğru uzanmakta ve

⁵¹³ Niemeier, Myken Phi grubunda temsil edilen bu örneğin Argolid’den ithal edildiğini öne sürmekte ve bu örneklerin ritüel faaliyetlere kanıt sunduğunu düşünmekle birlikte yerleşimde Myken etkinliğinin seramik dışında bu objelerle çok güçlü olarak hissedildiğini belirtmektedir. Niemeier, 1998: 33-34.

⁵¹⁴ Weickert, 1960: 30.

⁵¹⁵ Weickert, 1960: 25.

⁵¹⁶ Mountjoy, 1998: 36.

⁵¹⁷ Greaves, 2003: 88, Niemeier, 1998: 35-36.

⁵¹⁸ Greave-Niemeier, 2002: 78.

⁵¹⁹ Mountjoy, 1998: 36.

⁵²⁰ Meriç-Öz vd., 2006: 250.

saçları oluşturmaktadır.⁵²¹ Heykelcik, Phi şeklinde olup henüz ayrıntılı bir çalışma yapılmamasına rağmen LH III C evresine tarihlendirilmektedir.⁵²² Eser günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.⁵²³

3.1.5. Metal Eserler

Anadolu'da Myken etkinliğinin kanıtı olan veriler yalnızca seramik, cam, mimari benzerlikler ve figürin örneklerle değil, aynı zamanda metal objelerin varlığıyla da kanıtlanmaktadır. Müsgebi mezarlarından ele geçirilen metal eserler yanında Panaztepe, Miletos gibi Batı Anadolu merkezlerinde yer alan bazı yerleşmelerden de metal eserler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Myken dünyasında kullanıldığı bilinen metaller arasında altın, gümüş, kurşun, bakır ve kalay yer almaktadır. Dönemin baş metali olan tunç, alet ve silah yapımında kullanılmıştır. Fakat ülkede bu madenlerin yeterli miktarda bulunmaması, bunların pahalı ve nadir malzemeler olmasına neden olmuş ve ithalatının yapılmasına sebebiyet vermiştir.⁵²⁴ Pylos metinlerinde, metal sanayisi hakkında çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Metinlerde sarayın metal malzemeler üzerinde sıkı bir kontrol sağladığından bahsedilmektedir. Öyle ki, metal ustalarına verilecek madenler, önceden hassas bir şekilde tartılıyor ve kayıt altına alınıyordu.⁵²⁵ Tüm bu bilgilere rağmen metal üretimi için olası bir merkeze değinilmemektedir. Metal işleme konusunda bilgi sahibi olan bu kültür, metalden ince işçiliğe sahip eser üretmeyi başarmıştır. En güzel örneklerini dairesel mezar yapılarında gördüğümüz metal eserler arasında masklar, takılar, fincanlar, kadehler ve kaseler söz konusudur.

⁵²¹ Akdeniz, 2007: 54, resim 17, Akdeniz, 2006: 11.

⁵²² Akdeniz, 2006: 14.

⁵²³ Akdeniz, 2006: 12.

⁵²⁴ Chadwick, 1976: 139.

⁵²⁵ Chadwick, 1976: 140.

Metalin bir başka kullanım alanı ise silahlardır. Dayanıklı olması açısından tercih edilen bronzdan kılıç, hançer, mızrak üretilmiştir.⁵²⁶ Ayrıca savunma aracı olarak kullanılan zırhlar, bronzdan üretilen bir diğer gruptur ve en iyi örneğini, M.Ö. 14. yy' a tarihlenen Dendra'da mezar armağını olarak bulunan zırh oluşturmaktadır.⁵²⁷

Metal malzemenin dönem batıklarından yola çıkarak Doğu Akdeniz dünyasından temin edildiği söylenebilir. Gelidonya batığı, taşıdığı metal yükleri ile Myken limanlarından birine bu malları taşımaktadır.⁵²⁸ Ayrıca Uluburun gemisi de söz konusu metal ticaretinin doğudan batıya olan transferine bir başka kanıt olarak gösterilebilir.

Myken dünyasında kullanılan tipik Myken kılıcı; uzun, elin korunması için kabzada boynuzların yer aldığı bir forma sahiptir. Kabza üzerine altın ve gümüşten yapılan plakalar, perçin çivileri ile bağlanmıştır. M.Ö. 13. yy'da yeni bir tip olan ve kökeninin Orta Avrupa olduğu düşünülen ve tüm Ege dünyasında kullanılan Naue II tip kılıçlar, dönemin bir yeniliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni tipte, kabzanın eli korumak için yuvarlaklaştığı ve kabza plakalarının perçinler ile bağlandığı görülmektedir. Ayrıca T kabzalı kısa kılıçlar (büyük olasılıkla daha rahat manevraların yapılabilmesi nedeniyle tercih edilmiş olmalı) Myken dönemi boyunca popüler bir silah aleti olarak kullanılmıştır.⁵²⁹

Anadolu topraklarında Ege dünyasına özgü olan metal eserler bulunmuştur. Söz konusu yerleşim yerleri arasında Beşiktepe, Panaztepe, İzmir/Agora, Sarımeşetepe, Kolophon, Miletos, Müskebi gibi Batı Anadolu Bölgesi'nde yer alan yerleşim yerlerinde tespit edilen buluntular anlatılacaktır. Ayrıca Bodrum Müzesi'nce korunan Myken bronz eserleri de bu kategoriye

⁵²⁶ Warren, 1975: 127.

⁵²⁷ Warren, 1975: 128, Chadwick, 1976: 160.

⁵²⁸ Warren, 1975: 127.

⁵²⁹ Warren, 1975: 128. Ege dünyasında kullanılan kılıç tipleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Molloy, 2010: 403-428, Sandars, 1961: 17-29, Sandars, 1963: 117-153.

dahil edilecektir. Bu bağlamda Uluburun batığında Myken kökenli olan tunç eserlerin var olduğunu tekrar hatırlatmak yerinde olacaktır.⁵³⁰ Metal eserlerde dağılım alanı olarak daha çok Batı Anadolu merkezleri öne çıkmaktayken kökeni tartışmalı da olsa Hattuşa'da bulunan bronz kılıç buluntusu bu başlık altında değerlendirilecektir.

Beşiktepe mezarlık alanında yapılan çalışmalar sonucunda Myken tipi bir tunç bıçak bulunmuştur. Bıçak Kolophon, Panaztepe ve Müskebi örneklerinde olduğu gibi mezar armağanları arasında değerlendirilmeye tabi tutulabilir. Ayrıca kısmen tahrip izleri görülen bıçağın ölüyle birlikte yakıldığını göstermesi ve yapılan gömünün niteliğini kanıtlaması bakımından önemi son derece büyüktür.⁵³¹ Anadolu'da çok az yerleşim yerinde tespit edilen Siana tipi bıçak grubuna giren bu örneklerin yerel üretim ürünü olduğu düşünülmektedir.⁵³²

Panaztepe'den elde edilen buluntular arasında dönemin maddi kültürüne ışık tutacak bir eser grubunu da silahlar ve madenden yapılmış objeler oluşturmaktadır. Maden işleme teknikleri konusunda uzmanlaşmış bir teknolojinin varlığına işaret eden buluntular arasında kılıçlar, mızrak ve ok uçları, bıçaklar önde gelmektedir. Bu tip ürünler, hem Orta Anadolu havzasında görülmekte hem Ege dünyası için kullanılan örnekler arasında yerini almaktadır.⁵³³

Metal objeler arasında yer alan bronz kılıç, tek parça olarak bulunmuştur ama kılıcın kabza kısmı ne yazık ki bulunamamıştır. Kılıcın keskin kenarında kırık izleri görülmektedir. Orta çizgide iki ince yiv söz konusudur ve bu yiv arasında insize bezemeler yer almaktadır. Panaztepe'de bulunan bu kılıç Girit ve Mykenai'de bulunan kılıçlarla benzerlik göstermekte

⁵³⁰ Uluburun batığı Myken kökenli kılıçlardan s.73'de bahsedildiği için burada tekrar anlatılmayacaktır.

⁵³¹ Akyurt, 1998: 19.

⁵³² Mountoj, 1998: 35-36.

⁵³³ Erkanal-Öktü, 2005: 57.

ve Sandars'ın D tipi kılıç kategorisinde yerini almaktadır.⁵³⁴ (Knosos'ta D tipli 10 adet kılıç tespit edilmiştir ve orta çizgi üzerinde yer alan stilistik özellikler Panaztepe örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Kılıç tutamağına yakın yerde iki perçin deliği izleri söz konusudur ve kılıç haç şeklinde bir omuz profiline sahiptir.⁵³⁵)

Tek keskin bir yüze sahip ustura ise korozyona uğramıştır. Keskin kenar oldukça aşınmış ve bazı yerlerde kırıklar söz konusudur. Uzun ince görünümlü iç bükey kör kenar profilli kesici bölüm ve bu kesici kısım ile bağlantılı uzun ve kavisli bir forma sahip bir tutamak kısmı vardır.⁵³⁶ Bu tipteki usturalar LH IIIC :I dönemine tarihlendirilmektedir.⁵³⁷

Metal buluntular arasında yer alan kanatlı ok ucunun ise, usturada olduğu gibi korozyona uğradığı tespit edilmiştir. Oldukça uzun ve kare kesitli bir sap bulunmaktadır. Sapa göre daha enli olan kesici kısım, sap geçişi ile keskin bir şekilde birleşen kanatlara sahiptir. Her iki kanadın da uç bölümleri esiktir. Bu tipteki ok uçlarına Mykenai ve İalysos'da rastlanılmıştır. Bu örnekler dikkate alındığında ok ucu için LH III A:2 tarihlemesini yapmak uygun görülmektedir.⁵³⁸

İzmir'in Namazgah semtinde yer alan Roma Agorası kazılarında, herhangi bir tabakaya ait olmaksızın bronz bir kılıç bulunmuştur.⁵³⁹ K.Bittel tabakası belli olmayan bu kılıcın bir mezar armağanı olarak bırakılmış bir buluntu olabileceğini bildirmektedir.⁵⁴⁰ K. Bittel ve N.K Sandars tarafından Myken B tipolojisine dahil edilen Agora kılıcı, LH I (M.Ö. 1550-1500) dönemine tarihlendirilmektedir.⁵⁴¹

⁵³⁴ Ersoy, 1988: 64, Mountjoy, 1998: 35.

⁵³⁵ Sandars, 1963: 123.

⁵³⁶ Ersoy, 1988: 67.

⁵³⁷ Mountjoy, 1998: 35.

⁵³⁸ Ersoy, 1988: 69.

⁵³⁹ Özgünel, 1983: 713.

⁵⁴⁰ Mee, 1978: 130.

⁵⁴¹ Akyurt, 1998: 24-25.

Sarimeşe Tepe, İzmir ili, Menderes ilçe merkezinin sınırları içinde yer almaktadır. Sarimeşe’de yapılan yüzey araştırmaları, buradaki iskanın Geç Kalkolitik Çağ’da başladığını göstermekle birlikte Erken ve Orta Tunç Çağı boyunca devam ettiğini kanıtlamıştır.⁵⁴² Yerleşim yerinde yapılan çalışmalar Myken etkili bir bıçak ve kılıcın bulunmasını sağlamıştır. Bugün İzmir Arkeoloji Müzesi’nde saklanan bıçağın ucu korozyona uğramıştır. Bıçakta yer yer görülen tahribat izleri kesici kısmın ucunda da görülmektedir. Perçinlerden biri korunmuştur ve bu perçinlere ahşap bir kabzanın sap kısmı monte edilmiş olmalıdır. Bu bıçak çerçevesiz olması nedeniyle Sanders tipolojisinde Ia grubuna dahil edilebilir; fakat kılıçtaki biçimsel özellikler Ib tipinin özelliklerini daha çok yansıtmaktadır. Bu bıçak, Ege dünyasında kullanılan orak bıçaklar ile tipolojik özellikler sergilemekte, Mykenai ve Karphi’de bulunan bıçaklarla yakın benzerlikler göstermektedir.⁵⁴³

Bazı kısımlarında korozyon izleri görülmesine rağmen iyi korunmuş olan kılıç ise kaliteli bir işçilik sergilemesiyle dikkat çekicidir. Düze yakın olarak uzayan kabza, yarım daire şeklinde iç bükey bir eğimle keskin bir omuzun oluşmasına neden olmaktadır. Kabzanın uç kısmı çevrelenmiş olup birbirine paralel olarak üç adet, toplamda ise beş adet perçin deliği bulunmaktadır. Kesici kısım, omuz hizasından sonra hafif iç bükey görünüm sergilemekte aşağıya doğru ise düzgün bir şekilde daralarak sivri ucu oluşturmaktadır.⁵⁴⁴ Kılıç, Sanders sınıflandırmasında B tipi içinde değerlendirilmelidir. B tipi kılıçlar Yunanistan’da özellikle Argolis Bölgesi’nde yoğun olarak bulunmaktadır. Bu tip kılıçların daha etkili silahlar olarak Kıta Yunanistan’da ortaya çıktığı savunulmaktadır. Özellikle Kuyu Mezarlar evresinde seçkin ve elit bir sınıfın varlığının ortaya çıkması ve bu tarz buluntuların bu tipte mezarlardan elde edilmesi, olayın toplumsal boyutuna farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Savaş ve savunma sistemlerindeki gelişmelerle bu seçkin sınıf,

⁵⁴² Genç, 2006: 373.

⁵⁴³ Genç, 2006: 374.

⁵⁴⁴ Genç, 2006: 374.

yeni tasarlanan daha etkili bu örneklerle ayrıcalıklı bir güce erişmiş ve varlığını dönem boyunca sürdürmüştür.⁵⁴⁵

Sarımeşe Tepe kılıcının Batı Anadolu atölyelerinde yerel üretim olarak yapıldığını söylemek olası bir durumdur. Zira, Sandars'ın söz konusu tiplerin Kıta Yunanistan'da gelişimini tamamladıktan sonra yerel kültürlerce üretiminin yapıldığı taklit ürünler savı, bu düşüncenin dayanak noktasını oluşturabilir.⁵⁴⁶

Kolophon'dan geldiği iddia edilen tunç bıçağın Kolophon mezarlarına ait olup olmadığı konusu kesin değildir. Daha önceki yıllarda burada yapılan kaçak kazılar, buluntunun geliş yerine şüpheyile bakılmasına neden olmuştur.⁵⁴⁷ Kolophon bıçağı, Sandars tipolojisine göre Siana Grubu bıçakları arasında değerlendirilmekte ve LH III B-C (M.Ö. 1300-1075) evreleri arasına yerleştirilmektedir.⁵⁴⁸

Miletos'ta, Değirmentepe'nin güneybatı eteklerinde Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen 11 adet kaya mezardan elde edilen buluntular arasında üç tunç kılıç, Anadolu özellikler taşıması bakımından dikkat çekicidir. Hitit etkisi taşıyan kılıçlar, Hitit-Batı Anadolu ilişkisine ışık tutacak önemli ipuçları olarak algılanabilir. Kılıçlar, Miletos'un iddia edildiği gibi sadece Myken kültürü ile bağlantılı olmadığını kanıtlayan önemli veriler sağlamaktadır.⁵⁴⁹ LH IIIB-C dönemine, M.Ö. 1360/1325-1200/1190 yıllarına tarihlenen Myken buluntuları ile birlikte bulunan bu metal kılıçlar, Miletos kenti için ticari bir faaliyetin söz konusu olduğunu göstermektedir. Miletos mezarlarında bulunan tunç eserler arasında, bir kılıç, iki adet delikli mızrak ucu, iki at gemi (bu gemilerin Mezopotamya etkisiyle yapıldığını öne sürülmekteyken bunların büyük olasılıkla Ege kökenli oldukları düşünülmektedir.) yer almaktadır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Genç, 2006: 375.

⁵⁴⁶ Genç, 2006: 376.

⁵⁴⁷ Akyurt, 1998: 26.

⁵⁴⁸ Özgünel, 1983: 721.

⁵⁴⁹ Erkanal-Öktü, 2004: 93.

⁵⁵⁰ Greaves, 2003: 88.

Müskebi mezarlarından elde edilen metal buluntular, sayıca az olmasına karşın mezarlara metal obje bırakma geleşini kanıtlaması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁵¹ Müskebi mezar buluntuları arasında bıçak, hançer ve sayıca fazla bir orana sahip ok uçları tespit edilmiştir.⁵⁵² Sapı perçin delikli olan tunç bıçak, Sanders tipolojisinde Ib tipinde kategorize edilmekte (LH IIIA:2) olup Anadolu'da bu tipte bulunan bıçakların karakteristik özelliğini en iyi yansıtan örnektir. Diğer bıçaklar ise LH III B/C dönemine tarihlendirilmektedir. Bu bıçaklar Kolophon ve Panaztepe'de bulunan bıçaklarla aynı tiptedir. Birbirinden farklı dönemlere ait iki bıçak tipinin aynı mezarda bulunması ise mezarlarda farklı dönemlerde gömü yapıldığının en iyi kanıtını oluşturmaktadır. Kabzasında boynuz şeklinde çıkıntılara sahip olan ve kaliteli bir işçiliğin hakim olduğu hançer, LH III B dönemi Siana grubu sınıfına dahil edilmektedir.⁵⁵³

Tunç mızrak uçlarının oluşturduğu grupta yer alan örnekler içinde iki uç, dar gövdeleri ile LH III B dönemine aittir. Diğer örnekler ise omuz profillerindeki özellik nedeniyle Panaztepe ok uçları ile benzerlik göstermektedir. Saplarının altıgen yüzeyli bir görünüm sergilemesi ve sap yüzeyinde yer alan 9 kabartma bant bezeme, yeni bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Mızrak uçlarının tıpkı Panaztepe'de olduğu gibi yerel üretim ürünleri olduğunu düşündüren 5 Müskebi örneği ise LH III B dönemi örnekleri arasında yer almaktadır.⁵⁵⁴

Myken kültür sınırları içinde yer alan merkezlerdeki mezarlarda genellikle birer çift olarak bulunan ustura/satır geleneği, Müskebi mezarlarında da temsil edilmektedir. Geniş kesici bir yüz ve kör kenarı düz bir yüzey gösteren bu usturalar, LH III:2 döneminde Kıta Yunanistan ve Ege adalarında sıklıkla görülmektedir.⁵⁵⁵ Müskebi'de bulunan bu satırlar/usturalar "A"

⁵⁵¹ Akyurt, 1998: 32.

⁵⁵² Boysal, 1967a: 70.

⁵⁵³ Akyurt, 1998: 32.

⁵⁵⁴ Akyurt, 1998: 32.

⁵⁵⁵ Akyurt, 1998: 32.

bölgesinde yer alan mezarlardan, mızrak uçları ise “A” bölgesinde 1 nolu mezarın dışında, “B” bölgesinde ise 6 numaralı mezarda bulunmuştur.⁵⁵⁶

Özgünel, mezarlardan ele geçen bu farklı malzemelerin halk arasında oluşan belirli gruplaşmaların sonucu olabileceğini bir makalesinde belirtmiştir. Ona göre, sınırlı sayıda örnekleri olan metal silahların armağan olarak bırakıldığı mezarlar büyük olasılıkla işçi başları ve aynı zamanda onların koruyuculuğunu yapan insanların varlığına işaret ediyor olmalıdır. Bu kişilerin görevleri arasında işçilerin bulunması ve organize edilmesi söz konusudur. Bunlar, ekonomik açıdan işçi sınıfından farklı olan “elçiler” sınıfı içinde sözleri dinlenen kişiler olarak belirli bir güce sahip bireyler olmalıdırlar. Söz konusu bu toplumsal düzenin Müskebi’de yer alan yerleşik olmayan işçiler arasında da uygulandığının ileri sürülmesi, ele geçen gömü armağanlarının bir sonucu olarak değerlendirmeye tabi tutulması olası bir durum olabilir.⁵⁵⁷

C. Özgünel’in ileri sürdüğü bu fikir doğrultusunda halk arasında belli bir sosyo-ekonomik düzeye sahip farklı bir grubun varlığından söz edilecek olursa ve belirtilen alet ve silahlar bir meslek grubuna işaret ediyorsa, bu durumda mezarlık alanının kullanımında da sınıfsal bir ayrılığın varlığından söz etmek muhtemel bir varsayımdır.⁵⁵⁸

1960 yılında Bodrum Müzesi, bir tunç kılıç satın almış ve kayıtlara göre kılıcın geliş yeri olarak Bodrum’un 25 km kuzeydoğusunda yer alan Karaova’ya bağlı Mumcular olduğu belirtilmiştir. Myken kökenli bu kılıçta işçiliğin gayet iyi olduğu gözlemlenmiştir. Eğer kılıcın geliş yeri olarak verilen bilgilerin doğru olmadığı göz önüne alınırsa kılıcın bölgede Myken çağdaşı olan Müskebi mezarlığından gelmiş olabileceği öne sürülebilir.⁵⁵⁹ Bu kılıç haricinde müzede sergilenen bronz eserler arasında bir bıçak, bir mızrak ucu da yer almaktadır.

⁵⁵⁶ Akyurt, 1998: 33.

⁵⁵⁷ Özgünel, 1987: 544.

⁵⁵⁸ Akyurt, 1998: 35.

⁵⁵⁹ Akyurt, 1998: 34.

Bodrum Müzesi'nce korunan ve BM-752 envanter numaralı bıçak, kakma çerçeveli bir sapa sahiptir ve sap kısmı uca doğru tahrip olmuştur. Sap kısmı iç bükey bir görünüm segilemekte, sapın korunan kısmında iki perçin deliği bulunmaktadır. Arkası dış bükey bir görünüm sergileyen bıçağın ağız kısmı ise kavise uygun olarak iç bükeydir ve sap kısmı ile aynı ekseninde birleşmektedir. Bıçağın ağız kısmı uzun üçgen bir kesite sahiptir. Bıçak, kakma çerçeveli ve sap kısmının perçinli olmasından dolayı N.K Sandars'ın Ege bıçakları tipolojisinde Ib grubuna girmektedir. Bu bıçak tipleri Ege dünyasında ilk kez LH I evresinde ortaya çıkmış ve Mykenai'nin kuyu mezarlarında paralel örneklerine rastlanmıştır. Sandars'ın değerlendirmesine göre bu bıçak tiplerine LH IIIA evresinden itibaren Girit'te, LH IIIB evresinden itibaren de Dodecannese'de rastlanmıştır. Bu durumda söz konusu bıçakların zamansal olarak batıdan doğuya doğru yayılım alanı bulunduğu söylenebilir.⁵⁶⁰ Bu gruptaki bıçakların Anadolu'da Boğazköy ve Troia yerleşimlerinde temsil edilen örnekleri söz konusudur.⁵⁶¹

Sandars, bu bıçakların LH III B evresinden sonra ortaya çıktığını savunmasına rağmen yapılan araştırmalar, bu bıçakların Ege dünyasında LH III A evresinden itibaren kullanıldığını ortaya koymuştur. Diğer dikkat çekici bir nokta ise 2a tipi olarak kategorize edilen bıçakların Myken kültür bölgesi içinde özellikle Girit ve Rodos civarında yaygınlık göstermesi söz konusu bıçağın yayılım alanının Batı Anadolu'ya kadar uzandığını kanıtlaması bakımından önemlidir.⁵⁶²

Bodrum Müzesi'nde korunan bir başka eser ise, BM-753 envanter numaralı mızrak ucudur. Mızrak ucu, kovan ağzı ile kovan yarığının ve gövdenin bir kenarında oksitlenme nedeniyle oluşan eksiklikler dışında iyi korunmuş durumdadır. Mızrak ucunun en önemli özelliği kovanlı oluşudur. Gövdenin büyük kesmini kaplayan kovan başı, sekizgen bir yüzey ve yuvarlak

⁵⁶⁰ Akyurt, 1995: 1.

⁵⁶¹ Akyurt, 1995: 2.

⁵⁶² Akyurt, 1995: 3.

bir kesite sahiptir. Kovan başının hemen altında karşılıklı olarak konumlandırılmış iki perçin deliği yer almaktadır.⁵⁶³ O. Hockmann, bu mızrak uçlarının gelişen savaş teknolojisi sonucunda üretildiklerini ve uçların vücuda daha derin saplanıp rahat bir şekilde çıkarılmaları için dar bir gövde şeklinde tasarlandıklarını ileri sürmektedir. Höckmann'ın üzerinde durduğu diğer bir nokta ise bu mızrak uçlarının arabalı savaşlarda kullanılmış olabileceğidir. Kovanlı mızrak uçlarının ilk örnekleri, Eski Tunç Çağı Dönemi'nde Güney Mezopotamya'da Ur Kral Mezarlarında ve Filistin Megiddo mezarlığında ele geçmiştir. Anadolu'da ise söz konusu uçlar, Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Kültepe'de ortaya çıkmış ve bu dönemden itibaren Kıbrıs, Ege, Kıta Yunanistan'a hatta Avrupa'ya kadar yayılım alanı bulmuştur.⁵⁶⁴

Taşıdığı tüm özellikleri ile Ege Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'nın en seçkin silahları olarak değerlendirilen bu mızrak uçları sınıfına dahil edilen BM 753 nolu eser, LH III A dönemine tarihlendirilmektedir.⁵⁶⁵

Mumcular Kılıcı olarak adlandırılan ve geliş yerinin hala tartışmalı olduğu kılıç Bodrum Müzesi'nde korunan bir başka bronz eserdir. Kaliteli bir işçilik sergileyen kılıcın kakma çerçevesi olan kabzası üzerinde yer alan ve dışarıya doğru bir kavisle uzanan kulak başları kırıktır ve bu kulaklar ile kabza omuzu arasında kalan bölüm kısmen tahribata uğramış olsa bile kılıç, iyi korunmuş bir durumdadır. Kabzanın ortası şişkince olup kabza tutamağında dört, dışbükey kavisli bir yapıda olan omuzlarda ise ikişer olmak üzere toplamda sekiz perçin çivisi bulunmaktadır.⁵⁶⁶ Söz konusu kılıcın benzerleri, Arnavutluk Mati Vadisi'nde yer alan bir tümölüste, Yunanistan'da Peloponnes Yarımadası'nda yer alan ve dönem için önemli Myken merkezlerinden olan Anthea, Palaioikastro, Tiryns ve Kallithea'da bulunan Myken oda mezarlarından elde edilmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶³ Akyurt, 1995: 3.

⁵⁶⁴ Akyurt, 1995: 4.

⁵⁶⁵ Akyurt, 1995: 5.

⁵⁶⁶ Akyurt, 1995: 6.

⁵⁶⁷ Akyurt, 1995: 7.

Bu örneklerden yola çıkarak Mumcular Kılıcı olarak adlandırılan eseri LH III C dönemine (M.Ö. 1230-1125) tarihlemek olasıdır. Anadolu'da mezarlara silah bırakma geleneği yaygın bir anlayış olmasa da uygulanan bir adettir. Panaztepe ve İzmir Agora'da bulunan Myken kılıçları ile Müskebi mezarlarında tespit edilen silahlar, M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısında Batı Anadolu Bölgesi'nde mezarlara silah bırakma uygulamasının yapıldığını kanıtlayan önemli buluntu grubunu sergilemektedir. Bu anlayış doğrultusunda Mumcular Kılıcı'nın da bir mezar armağanı olarak değerlendirilmesi akla yatkın bir olasılıktır. Söz konusu buluntunun Mumcular'dan elde edildiği ve C. Özgünel'in önerdiği gibi "Müskebi'nin dönem için bir ticari dağıtım merkezi olduğu" bilgisinden yola çıkarak Mumcular'da Myken dönemine ait bir yerleşim yerinin varlığından, bir mezar veya bir mezarlık alanından söz edilebileceği düşüncesi bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılan bir düşüncedir.⁵⁶⁸

H.W. Catling tarafından Orta Avrupa kökenli olduğu bildirilen bu kılıçların, Ege dünyasında ilk kez LH III B evresi sonlarında ortaya çıkan LH III B-C dönemi seramikleri ile Kıbrıs'a kadar dağılım alanı bulunan bölgede tespit edilen "Naue II-Erken" tipte yer alan Mumcular kılıcının en iyi benzer örneğinin Mykenai'de yer alan bir kuyu mezarda ele geçmesi nedeniyle bu kılıç için M.Ö. 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlemesi önerilmektedir.⁵⁶⁹

Sonuç olarak Bodrum Sualtı Müzesi'nce korunan üç adet bronz eserin Myken kültürüne ait özellikler taşıdığı söylenebilir. Myken kültürü hakkında bilgi veren bu eserlerin, Kıta Yunanistan ve Ege Adalarından sonra Anadolu'da bulunmuş olması söz konusu kültür bölgeleri arasında yaşanan ticari ve ekonomik gücün göstergesi olması bakımından önemlidir. Bahsedilen dönem için Anadolu yarımadasının başta Batı Anadolu Bölgesi olmak üzere Ege dünyasına kapalı bir tutum sergilemediğini kanıtlayan bu buluntular, üretimleri konusunda bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Metal silahların Batı Anadolu'da yerel atölyelerde Anadolu maden ustaları

⁵⁶⁸ Akyurt, 1995: 8.

⁵⁶⁹ Akyurt, 1998: 34.

tarafından mı üretildiği; yoksa ithal ürünler olarak mı Anadolu topraklarına girdiği sorusu ileride yapılacak kapsamlı çalışmaların ve analizlerin sonuçlarına göre cevap bulacaktır.⁵⁷⁰

Batı Anadolu sınırlarından uzak olan ve Hitit İmparatorluğu'nun çekirdek bölgesinde yer alan Hattuşa'da, Aslanlı Kapı yakınlarında 1991 yılında bronz bir kılıcın bulunması, bazı farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kılıç üzerinde yer alan Akadca bir yazıt, II. Tudhaliya'nın Assuwa seferine ait bilgiler sunmaktadır. Hansen, kılıcın bir Myken üretimi olduğunu belirtmekte, fakat A. Ünal ise kılıcın Anadolulu izler taşıdığını ve Myken üretimi olmadığını iddia etmektedir. Hansen, söz konusu buluntunun LH II dönemine ait Ege tip b kılıç olduğunu öne sürmektedir.⁵⁷¹ Bunun için kılıcın perçin deliklerini ve bıçak özelliklerini kriter almaktadır. Cline ise bu tespitin kısmen doğru olduğunu vurgulamakta ve bu tipte kılıçların en yakın paralellerinin Anadolu'da İzmir Bölgesi'nde görüldüğünden bahsetmekte ve bu türdeki kılıçların Ege'de daha çok M.Ö. 16-15. yüzyıllar arasında görüldüğünü belirtmektedir. Bu kılıcın daha çok Myken kökenli olduğu düşünülürse muhtemel üretim yeri olarak Argolis Bölgesi olduğu söylenebilir.⁵⁷²

A. Ünal ise Kastomonu civarında bulunan bir örneği kanıt göstererek kılıcın bir Myken malı olmasından ziyade, Hitit askeri lojistiğinin bir parçası olduğunu öne sürmektedir.⁵⁷³ Kılıç üzerinde II. Tudhaliya'nın Assuwa ülkesindeki galibiyetinin bir sonucu olarak tanrılara şükran borcunu ödemek için sunduğu bir adak yazıtı yer almaktadır. Yazıtın çevirisi: "Büyük kral Tudhaliya Assuwa ülkesini yerle bir ettiği zaman bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısı'na adak olarak sundu" şeklindedir.⁵⁷⁴ Ünal, kılıcın yerel üretim

⁵⁷⁰ Akyurt, 1995: 8.

⁵⁷¹ Hansen, 1991: 213.

⁵⁷² Cline, 1996: 138.

⁵⁷³ Ünal, 2002: 113.

⁵⁷⁴ Ünal vd.; 1990-1991: 51.

olmadığına dair hiçbir belirtinin olmadığını ve kılıcın geleneksel Hitit kültürünün izlerini taşıdığını savunmaktadır.⁵⁷⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Batı Anadolu Bölgesi yoğunlukta olmak üzere Anadolu'nun bazı yerlerinde de Myken kültürü etkisi altında üretilmiş metal endüstri örneklerinin varlığı söz konusudur. Maden kullanımı ve şekillendirilmesi konusunda uzmanlaşmış Anadolu, tekniksel olarak bir gelişimle karşılaşmamıştır ve söz konusu buluntular, sadece kültürel bir etkileşimin varlığını kanıtlamaktadır. Başka bir ifade ile Anadolu ve Ege dünyası arasında olan etkileşim sadece seramik örnekler ile kısıtlı kalmamış, bu etkileşim pek çok alanda kendini hissettirmiştir. Ege kökenli olduğu düşünülen bu metal eserlerin burada bulunma nedeni olarak ticari bağlantılar sonucunda ortaya çıkan yerel üretim taklit ürünler olduğu fikri, öne sürülmektedir.⁵⁷⁶ Buluntuların çoğunun ele geçtiği Batı Anadolu Bölgesi bu etkileşimin merkezinde yer almaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, söz konusu buluntular yerli bir üretime de işaret etmektedir. Bu durumda bu çalışmanın başından beri savunulan Myken kökenli azınlıkların bölgede yerleştiğini ve burada bazı geleneksel uygulamalarını devam ettirdiği fikrini, tekrar vurgulamanın yerinde olacağı görüşündeyiz. Söz konusu göçmen grup, kendi kültürel özelliklerini de beraberinde getirmiş ve Myken kültür, sanat ve teknolojisinin burada tanıtılmasını sağlamış olmalıdır.

3.1.6. Ölü Gömme Adetleri

Farklı başlıklar atında değindiğimiz Anadolu'da Myken kültürünün maddi kanıtlarını oluşturan verilerin dışında, Myken kültürünün Anadolu'da etkili olduğunu kanıtlayan bir başka oluşum ise ölü gömme adetlerinde uygulanan benzerliklerdir. Özellikle Anadolu yarımadasının batısında yer alan

⁵⁷⁵ Ünal, 1993: 730, Ünal, 2001: 247, Ünal, 2002: 113, Ünal, 2003: 201.

⁵⁷⁶ Sanders, 1961: 28.

yerleşim yerlerinde Myken dünyasına ait bir uygulama olan oda mezar geleneğine rastlanılmaktadır. Bu bölümde Anadolu'da bulunan oda mezarlar anlatılacaktır. Ayrıca Myken kökenli malzeme veren bazı mezarlıklardan da kısaca söz edilecektir.

Tunç Çağı'nda ölü gömme adetleri içinde çukurun derine açılmasıyla elde edilen mezar tipi "Kuyu Mezar" olarak tanımlanır ve bu yapılar Ege dünyasında özellikle Yunanistan karasında kullanım görmüştür. Mykenai kentinde en güzel örneklerle temsil edilen bu yapılar zengin içerikleri ile dönem kültürünü anlamamız bakımından önemli buluntular sergilemektedir. Kuyu mezarların kullanımlarının son bulması ile tholos mezar olarak adlandırılan yeni bir yapı karşımıza çıkacaktır. Genellikle soylu bir kesime ait olduğu düşünülen tholos mezarlarda kubbesel örtü sisteminin sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü⁵⁷⁷ simgelemesinden dolayı soyluların bu tarzda mezarlara gömüldüğü düşünülmektedir. Dairesel planlı tholos yapılarının esas kullanım amacı kesin olarak bilinmemekte; fakat bu yapıların diğer yapılardan farklı ve saygın bir anlam ifade ettiği düşünülmektedir.

Myken kültüründe ölü gömme adetleri ile ilgili ilk bilgilerimiz, Mykenai kentinde yer alan dairesel planlı kuyu mezarlardan gelmektedir. Mykenai Şatosu'nun genişlemesiyle sur yapısı içinde kalan Myken kuyu mezarları genişlikleri 6-10 m arasında değişen, kaba ve büyük taşlardan oluşan duvarlarla çevrelenmiştir. Bu mezarlar arasında kral soyuna ait M.Ö. 16. yüzyıla tarihlendirilen altı kuyu mezar, 27.5 m çapında taş bir halkayla çevrelenmiş ve bir kült yeri haline getirilmiştir. Kuyu biçiminde kazılan dikdörtgen çukurların yanları taş kullanılarak duvar örgüsü oluşturulmuş ve çukur içlerine ölüyle birlikte çeşitli mezar armağanları bırakılarak üzerleri kalaslarla kapatılmıştır. Mezar yüzeyine ise kabartmalı taş steller dikilerek büyük ihtimalle mezar hakkında bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ Mansel, 1984: 81.

⁵⁷⁸ Tigrel, 1997: 1245.

1951’de yapılan kazılar sonucunda, 28 m genişliğinde bir taş sırasıyla çevrili 14’ü kuyu mezar olmak üzere toplamda 24 mezarın bulunduğu ikinci bir dairesel gömü alanı daha gün yüzüne çıkarılmıştır. Akhaların dinsel inançları arasında ölümlere özel bir önem verdikleri bulunan bu mezar yapılarından ve bırakılan seçkin ürünlerden anlaşılmaktadır. Genellikle M.Ö. 16. yüzyıl ve bazılarının ise daha erken bir döneme tarihlendiği kuyu mezarlar evresinden sonra 16. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar devam eden bir süreç boyunca Mykenai’de ortaya çıkarılan dokuz kubbeli mezar yapısı, yukarıda anlattığımız durumu kanıtlayıcı en iyi örnek olsa gerek.⁵⁷⁹

Bu mezar yapıları, aşağıdan yukarıya doğru daralacak biçimde birbiri üstüne bindirilen kesme taşlardan oluşturulan arı kovani biçiminde sahte bir kubbe ile örtülü mezar odası (tholos) ve buraya girişi sağlayan ince uzun bir koridordan (dromos) oluşmaktadır. Aralarında en anıtsal olan yapı ise kubbe yüksekliğinin 13 m, tholos çapının 14.5 m’yi bulduğu Atreus’un Hazine Binası olarak adlandırılan mezardır.⁵⁸⁰ Tholos tipi mezar yapılarında ölü için ayrılan odanın dışında bir başka oda ise dini törenlerin yapıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk önce Mykenai’de yapıldığı anlaşılan bu mezar tipi sonraki tarihlerde Yunanistan’ın çeşitli yerlerinde yayılım alanı bulmuş ve uzun bir süre kullanılmaya devam etmiştir.⁵⁸¹

Tholos mezarların kökenleriyle ilgili genel bir kanı yoktur. Akdeniz havzasında yaygın olarak kullanılan bu yapıların kökeni ile ilgili olarak Akdeniz ırkı tarafından, doğudan getirilmiş olma ihtimali de vardır.⁵⁸² Bu duruma rağmen İberia’da 3. binyıla tarihlendirilen bu tarz mezarlar bulunmuştur. Fakat bunlar Yunan tholoslarından daha küçük boyutludur ve iyi korunamamıştır. Girit Adası’nda da 3. binyıla kadar giden bu tarzda bir uygulama söz

⁵⁷⁹ Tigrel, 1997: 1245.

⁵⁸⁰ Tigrel, 1997: 1245.

⁵⁸¹ Mansel, 1954: 143.

⁵⁸² Mansel, Mezopotamya’da bulunan kubbeli mezarların bu yapılar ile benzerlik taşıdığını belirtmekte ve köken konusuna farklı bir yaklaşım getirmektedir. Mansel, 1984: 72-73.

konusudur. Yunan tholoslarından çatı sisteminde farklılık göstermektedir. Çatı; taş, kerpiç, ahşap ve bazı hafif malzemeler kullanılarak oluşturulmuştur.⁵⁸³

Tholos oda mezarlarının Myken yerleşim merkezlerinde yaşayan insanlar tarafından uzun yıllar boyunca aile mezarları olarak kullanıldığı düşünülmektedir.⁵⁸⁴ Myken dünyasında sıklıkla görülen tholos mezarlara, kral ve neredeyse tüm aile bireylerinin gömüldüğü tespit edilmiştir. Genel olarak mezarlar, yamaçta dromos ve stomion olarak tasarlanmıştır. Mezarın girişinde yer alan derin bir kapı yuvarlak bir plan sergilemektedir. Kesme taşlardan yukarıya doğru daralan tonoz oluşturulmuştur. Gevşek olan ana toprak moloz katkısıyla sağlamlaştırılmış ve suya daha dayanıklı olması için killi bir toprak türü tercih edilmiştir. Bu uygulama, mezarların oluşturulmasında Myken geleneği haline gelmiştir. Mezarların konik tonozlarının arı kovanını andırması nedeniyle “kovan mezar” olarak bir başka adlandırma daha yapılmaktadır.⁵⁸⁵

Bu mezar yapısının en güzel örneklerini Mykenai kentinde yer alan Atreus Hazine Binası ve Clytemnestra mezarı olarak adlandırılan yapılar oluşturmaktadır. Her iki mezar dromosu olan ve kubbesel bir çatı sisteminden oluşturulan yapılardır. Devasa boyutları dikkat çekici bir özelliktedir. Zengin içerikleri ve abidevi görünmlerinden dolayı krali aileye mensup kişilere ait mezarlar olabileceği düşünülmektedir.⁵⁸⁶

Tunç Çağı içinde Batı Anadolu’da tholos mezarlara Panaztepe mezarlık alanında rastlanmıştır.⁵⁸⁷ Ayrıca Müsgebi Nekropol alanında da klasik hale gelmiş mezar odasına benzeyen ve kayalara oyularak yapılmış mezar odaları söz konusudur.⁵⁸⁸ Bu yerleşimler haricinde Anadolu’nun farklı yerlerinde de bu tip mezarlıklar tespit edilmiştir. Bunlar içinde Miletos dikkat çekici örnekler sunan diğer yerleşmelerden biridir. Dalaman Çayı ve Gediz Nehri arasında uzanan kayalara oyulmuş durumdaki mezarlardan elde edilen

⁵⁸³ Taylour, 1964: 79.

⁵⁸⁴ Mylonos, 1966: 118.

⁵⁸⁵ Mylonos, 1966: 118-119.

⁵⁸⁶ Söz konusu yapıların özellikleri s.22’de anlatıldığı için tekrar bahsedilmeyecektir.

⁵⁸⁷ Erkanal-Öktü, 1986: 253.

⁵⁸⁸ Boysal, 1967a: 67.

mezar armağanları, burada sosyo kültürel yapısı farklı bir gruba işaret etmektedir. Baklatepe’de ise iyi korunmuş durumda olan Myken özellikli dikdörtgen mezar yapısı bu örnekler içinde yerini almaktadır. Mezar buluntularına göre M.Ö. 13. yüzyıla tarihlendirilen bu yapıda, yerli üretim seramiklerin yanında, ithal edilmiş boyalı Myken malları gün yüzüne çıkarılmıştır. Mezar armağanlarının çeşitliliği ve kalitesi, (fildişi, cam ve taş boncuklar, madeni objeler) bu mezarların da sosyo kültürel açıdan farklı bir kesimce kullanıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, Myken karakterli bu mezar yapılarının Mykenli olmayan, fakat sosyal açıdan üst tabakalara ait Anadolu kişileri için oluşturulmuş olma ihtimali de önemli bir düşüncedir.⁵⁸⁹

Çanakkale il sınırları içinde yer alan Troia yerleşiminde Dörpfeld ve Blegen başkanlığında yapılan kazılar sırasında, M.Ö. II. binyıla ait ekstramural ve intramural mezarlık alanlarının varlığı saptanmıştır.⁵⁹⁰ Troia VI’nın (VI g) son evresini temsil eden mezarlıkta, basit toprak mezarlar, çömlek/urne mezarlar, küp mezarların uygulandığı kozmopoloit bir anlayış hakimdir.⁵⁹¹ D. Rawson stadelin güneyinde yer alan iki alanın ve batıda yer alan bir alanın bazı veriler doğrultusunda, cesetlerin yakım işlemine tabi tutulduğu yerler olduğunu iddia etmektedir. Bu alanda çeşitli hayvanlara ait kemik kalıntıları yanında tunç parçalar, taş boncuklar, ağırşaklar bulunmuştur. Bunun dışında yine bu alanda, çoğunluğunu gri minyas seramiklerinin oluşturduğu malzeme grubu içerisinde LH III A-B dönemine ait Myken seramik parçaları da tespit edilmiştir.⁵⁹²

Troia’nın 7 km güneybatısında yer alan Beşiktepe, Yassitepe’nin 250 m güneydoğusunda yer almaktadır. 1984 yılında M. Korfmann başkanlığında yapılan kazılarda ekstramural bir mezarlık alanı saptanmıştır.⁵⁹³ Mezarlık alanı tespit edilen buluntulardan yola çıkılarak M.Ö. 13. yüzyıla

⁵⁸⁹ Yakar, 2007: 294.

⁵⁹⁰ Akyurt, 1998: 7.

⁵⁹¹ Akyurt, 1998: 8.

⁵⁹² Akyurt, 1998: 11.

⁵⁹³ Akyurt, 1998: 13.

tarhlandırılmaktadır.⁵⁹⁴ Mezarlar, yüzey toprağının hemen altında yer alıp, deniz seviyesindeki farklılıklar yüzünden oldukça tahrip olmuş bir durumdadır.⁵⁹⁵ Alan tahribata uğramış ve soyulmuş olmasına rağmen elde edilen buluntular, buranın zengin bir mezarlık olduğunu göstermektedir.

Çoğunluğunu küp mezarların oluşturduğu, buna rağmen taş sanduka mezar ve ikili gömülerin de görüldüğü mezarlık alanında gömü yönlerinin güneydoğuya dönük olarak yapıldığı gözlemlenmektedir.

Aynı mezarlık alanında bulunan megaron biçimli mezar yapısında ise dikkat çeken özellik, yapının bir mezar grubunun hatta tüm mezarlık alanının merkezi konumunda olduğunun söylenebileceğidir. (Bu yapı türü, Hitit metinlerinde adı geçen ama varlığı tespit edilemeyen Ena yapısı ile ilişkilendirilmek istenmiştir. Eğer yapı Hitit bölgesine ait yerleşim yerlerinden birinde bulunmuş olsaydı bu konu ile ilgili çeşitli tahminlerin yapılmasına olanak verebilirdi.) Mezar yapısının kuzeyinde oldukça iri taşların çevrelediği, tahribata uğramış bir küp mezar yapısı tespit edilmiştir. Kazı ekibi, bunun bir tümülüse ya da Panaztepe’de yer alan taşlarla çevrili “tholos”lara ait olabileceği fikri üzerinde durmaktadır.⁵⁹⁶

Beşiktepe mezarlık alanı dönemin ölü gömme adetlerini yansıtmaları bakımından da ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Söz konusu mezarlık alanında inhumasyon gömü anlayışının yanı sıra kremasyon gömünün varlığı, dönem içindeki gömme anlayışının çeşitliliğini göz önüne sermektedir.⁵⁹⁷ Mezarlarda yerli üretim Myken mallarının yanı sıra ithal örnekler de bulunmuştur.⁵⁹⁸ Soyulmamış bir çocuk mezarında 300’den fazla akik, kemik ve firit boncukla birlikte Myken pyxisi bulunmuştur. Genel olarak mezarlık alanında tespit edilen seramikler iki grup altında incelenmektedir. Bunlar, Batı Anadolu Bölgesi için karakteristik bir seramik türü olan gri minyan kapları ile Myken seramiğidir. Dikkat çekilmesi gereken bir nokta ise Myken seramikleri içinde

⁵⁹⁴ Korfmann, 1987: 264.

⁵⁹⁵ Korfmann, 1986: 231.

⁵⁹⁶ Korfmann, 1987: 264-265.

⁵⁹⁷ Korfmann, 1987: 265.

⁵⁹⁸ Korfmann, 1987: 266.

yerel yapım örneklerin de bulunmasıdır.⁵⁹⁹ Beşiktepe’de tespit edilen bir çukur içerisinde Geç Troia VI (Geç Myken Çağı) evresine tarihlendirilen malzeme grubu tespit edilmiştir. LH III B-C (M.Ö 1190-1180) tarihlmesi yapılan söz konusu Myken buluntularının içinde en dikkat çekici örnek ise 21 cm uzunluğa sahip bıçaktır.⁶⁰⁰ Ayrıca LH III A2-LH III B1 evresine tarihlendirilen siyah taştan yapılmış Myken mührü bulunmuştur.⁶⁰¹

Troia mezarları ile benzer özellikler sergileyen Beşiktepe mezarlarında da değerli metaller, mühürler, kökeninin tam olarak bilinmediği ithal mazemeler tespit edilmiştir. Her iki yerleşim yerinde bulunan Myken seramikleri yerli mal grupları arasındadır. Bu mezarlık alanından elde edilen ince seramik örneklerinin %28’ni Myken malları oluşturmaktadır. Bu kaplar yerli üretim ürünü olup muntazam bir işçiliğe sahiptir ve Myken seramikleri ile yakın benzerlikler göstermektedir. Seramik grubunun diğer temsilcisi olan gri malların ise Myken seramiklerine yakınlığı dikkat çekicidir. Bu grup, Myken mallarının taklidi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰² Beşiktepe mezarlarının her birinden Myken taklidi malların çıkmış olması ve bu ürünlerin stilistik ve form bakımından gerçeğine çok yakın olarak yapılması, Troas ve Myken kültürü arasında sıkı dokunmuş bir ilişkinin varlığını akla getirmektedir. Troia ve Troas, bir Myken kolonisi değildi ancak Geç Tunç Çağı’nda bölgeler arasında büyük bir hız kazanan ticaret rotasında aktif rol oynamaktaydı.⁶⁰³

Batı Anadolu arkeolojisi için özel bir öneme sahip Panaztepe’de mezarlık alanında yapılan çalışmalar sonucunda sanduka mezarlar, pithos ve tholos mezarlardan oluşan kozmopolit görünümlü bir mezarlık alanının varlığı tespit edilmiştir. Pithos ve tholos tipli mezar yapılarından elde edilen buluntular mezarlık alanının M.Ö. II. binin ikinci yarısına tarihlendirilmesine olanak sağlamıştır.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Korfmann, 1986: 232.

⁶⁰⁰ Korfmann, 1985: 110.

⁶⁰¹ Korfmann, 1987: 232-233, Korfmann, 1986: resim 6.3.

⁶⁰² Basedow, 2001: 417.

⁶⁰³ Basedow, 2001: 418.

⁶⁰⁴ Erkanal-Öktü, 1990: 139.

Orta ve Geç Tunç Çağı dönemleri için Panaztepe önemli bir rol oynamaktadır. Tahrip olmak üzereyken kurtarma kazıları sonucunda gün yüzüne çıkarılan Geç Tuç Çağı mezarlığı, bir taraftan sergilediği özel buluntuları diğer taraftan mezar sahiplerinin yaşadığı alanın saptanmış olması nedeniyle Anadolu arkeolojisi için önemli veriler sağlamakta ve Anadolu'nun çevre kültürlerle olan ilişkilerinin aydınlanması bakımından değer biçilemez bilgiler sunmaktadır. Panaztepe halkı, Panaztepe'nin güneybatı ve kuzey yamaçlarını mezarlık alanı olarak şekillendirmiştir.⁶⁰⁵ Kozmopolit bir havanın hakim olduğu mezarlık alanında yer alan tholos tipli mezarlar, ana mekanları basık daire formunda yapılmıştır. Genellikle yöresel malzeme kullanılmış ve orta boy kaba taşlardan inşa edilmiştir. Mezarlar, duvarların önce ana mekan çevresinde düz, sonra yukarıya doğru kubbe oluşturacak şekilde yapılmıştır. Bu işlem sonucunda oluşan mezar tavanı ise iri ve yassı taşlar kullanılarak tamamlanmıştır. Genel olarak ana mekanın güneybatısında mezar girişini sağlayan bir dromos yer almaktadır. Dromos duvarları ise ana mekan duvarları ile örüldüğü için dışa açık bırakılan giriş kısmının gömme işleminin tamamlanmasından sonra taşların buraya yığılarak kapatıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁰⁶

Mezar içlerinde birden fazla iskelete rastlanması, bu mezarların aile mezarlığı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Mezarlarda ceset gömü uygulamasının yanında, kaplar içinde bulunan yanmış insan kemiklerinin varlığı, kremasyon gömü anlayışının varlığını kanıtlamaktadır. İnsan vücuduna ait kalıntıların tespit edildiği kaplar, daha çok duvar diplerine yakın alanlara bırakılmıştır. Mezar içlerinde (özellikle duvar alt kısımları ve tabanlarda) ateş izleri gözlemlenmekte ve bu durumun cenaze merasimi sırasında uygulanan bir ritüele ait olduğu düşünülmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Erkanal-Öktü, 1997: 286.

⁶⁰⁶ Erkanal-Öktü, 1986: 256, Erkanal-Öktü, 1990: 140.

⁶⁰⁷ Erkanal-Öktü, 1986: 256.

Ölü kültü hakkında bilgi edindiğimiz bu mezarlarda ölüye bırakılan armağanlar büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Buluntular arasında dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi edinmemizi sağlayacak olan bezemeli Myken seramiği, bu seramik türünün yerel üretim örnekleri, çeşitli metal aletler, cam ve taşlardan yapılmış süs eşyaları, dönem teknolojisi ve kültürü hakkında bilgi sunan önemli malzemelerdir. Mezar armağanları olarak bulunan altın, gümüş, camdan yapılmış süs eşyalarının yakın benzerlerine Kıta Yunanistan ve Ege adalarında rastlanmaktadır. Buluntular arasında taştan yapılmış mühürler ayrıcalıklı bir grubu oluştururken üzerinde büyük olasılıkla Linear B yazısına ait olabileceği düşünülen işaretlerin bulunduğu bir mühür dikkat çekicidir.⁶⁰⁸ Lentoid bir steatit mühür üzerinde yer alan bu ideogramın Linear B yazıtına ait olup olmadığı henüz kesinlik kazanmış değildir.⁶⁰⁹ Bu veriler bize Panaztepe'nin dönem için içe kapalı bir yapıda olmadığını, çevre kültürlerle olan ilişkisinin varlığını ve kültürel bir etkileşimin yaşandığını kanıtlamaktadır.

Panaztepe, M.Ö. II. bin mezarlığından elde edilen Myken malzemesi, Myken III A-B evresine aittir. Bu buluntular ışığında Panaztepe mezarlığının M.Ö. 1425-1200 yılları arasında kullanım gördüğü kesinlikle kanıtlanmaktadır. Mezarlığın birkaç nesil boyunca kullanım görmüş olduğu bilgisi göz önüne alınırsa M.Ö. 1200 tarihinin biraz daha aşılı olarak kullanıldığı fikri, olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Erkanal-Öktü, 1986: 256-257, Erkanal-Öktü, 1990: 141.

⁶⁰⁹ Erkanal-Öktü, 1986: 258-259. Panaztepe mezarlığından çıkarıldığı saptanan eserler Manisa Müzesi'nce korunmakta olup bu eserler üzerinde ayrıntılı çalışmayı ise Y. Ersoy yapmıştır. Çalışmalarının sonucunda buluntular üç başlık altında incelenmiş ve söz konusu eserler, başka merkezlerden bulunan benzer örneklerine göre karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda biri M.Ö. 15. yy. sonu ve 14. yy. başına, diğeri ise M.Ö. 13. yy. sonu ile 12. yy. başına tarihlendirilen iki farklı grubun varlığı ortaya çıkmıştır. Birinci grubu tunç kılıç, yaprak biçimli ve kanatlı ok ucu, iki alabastron, kylix, yuvarlak ağızlı testi oluşturmaktayken, ikinci grupta ise tek tarafı keskin Myken tipli bıçak, tunçtan yapılmış mızrak ucu, ustura, iki kanata sahip ok ucu, matara, iki çömlek, üç kulplu Myken vazosu, Myken amphorası ve amphoriskos yer almaktadır. Bu eserlerin zamansal dağılımı, mezarlık alanının kullanılmaya başlandığı dönemden itibaren Myken etkisi taşıyan malzemenin varlığını kanıtlamaktadır. Akyurt, 1998: 23-24.

⁶¹⁰ Erkanal-Öktü, 1986: 258.

Panaztepe yerleşimi mimari anlamda yeteri kadar bilgi sunmamasına rağmen mezarlık alanından elde edilen veriler önem taşımaktadır. Mezarlardan gün yüzüne çıkarılan yerli ve Myken etkili seramik örnekleri, ilişkilerin anlaşılması için önemli bir buluntu grubunu oluşturmaktadır. Nekropol alanından elde edilen zengin buluntu toplulukları, kentte yaşayan halkın belli bir sosyo-kültürel seviyeye ulaştığını kanıtlamaktadır. Söz konusu Myken kökenli seramik buluntular arasında yer alan ithal mallar, bu görüş için önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır.⁶¹¹

Coğrafi konumu dikkate alındığında Baklatepe, İzmir'in güneyinde yer alan Cuma Ovası'na hakim bir tepe üzerinde konumlanırken bir yandan iki vadi aracılığıyla denize bağlanmakta, bir taraftan da İzmir'e bağlanmaktadır. Bu nedenle Baklatepe'nin ekonomik kaynaklara sahip bir özellik taşıması yanında stratejik öneme de sahip olmayı başarabildiği söylenebilir.⁶¹² Batı Anadolu Bölgesi'nin ölü gömme adetleri hakkında önemli bilgiler, tepenin en yüksek kesiminde açığa çıkarılmış olan ve Geç Tunç Çağı'nın son evrelerine tarihlendirilebilecek Baklatepe'de yer alan bir oda mezardan gelmektedir. Kremasyon gömü anlayışının kanıtı olan urneler, yerli ve ithal seramikler, süs eşyaları ve madeni buluntuların bulunduğu bu mezar kalıntıları ve mezar mimarisi olarak Kolophon tholos mezarını hatırlatmaktadır.⁶¹³

Baklatepe'de yer alan oda mezar, dikdörtgen bir görünüm sergilemekte ve içeriden düzenli taş sıralarıyla yükselen bir duvardan oluşmaktadır. İçeride düzgün bir görünüm sergileyen duvar, dışarıda düzensiz taş sıralarıyla sağlamlaştırılmıştır. Mezarın tahrip olması nedeniyle mezar üstünün ne şekilde kapatıldığı bilgisine sahip değiliz. Buna rağmen taş yığınlarının mezar odasını üstten örttüğü ve bu örtü sisteminin tümölüs gibi toprak içerdiği düşünülebilir. Dikdörtgen mezar odası ve uzun bir dromosa sahip bu tip mezarların Ege dünyasında yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁶¹⁴

⁶¹¹ Erkanal-Öktü, 1997: 284.

⁶¹² Erkanal-Özkan, 1999: 337.

⁶¹³ Erkanal, 2004: 15.

⁶¹⁴ Erkanal-Özkan, 1998: 405, Özkan-Erkanal, 1999: 16.

Mezarda bulunan seramiklerin %75'i yerel özellikler sergilemektedir. Bunun dışında seramik repertuarı içinde yerli ve ithal Myken seramik örnekleri de söz konusudur. Baklatepe mezarlarında Myken varlığının kanıtı olan seramik dışında bu kültürün etkisiyle yapılan başka mezar hediyeleri de söz konusudur. Bunlar arasında süs eşyası olarak kullanılan zambak şeklinde fildişi plakalar, batı dünyasında daha çok altın kolye tanesi olarak kullanım görmektedir. Altın buluntular arasında yer alan istirdiye benzeri kolye taneleri, Myken dünyasında yaygın olarak kullanılan bir motiftir. Üzerinde hasır motifinin yer aldığı bir tarak ise yine Ege dünyasında benzerleri görülen örnekler arasındadır. Mezar armağanlarındaki çeşitlilik, Myken kökenli insanların yerli Anadolu insanı ile birlikte yaşadığını düşündürmektedir. Mezar armağanları üzerinde yapılan çalışmalar, mezarın M.Ö. 13. yüzyılda kullanıldığını kanıtlamaktadır.⁶¹⁵

Mezarlardan elde edilen önemli bir buluntu ise Myken mührüdür. Lentoid (mercek) biçimli bu mühür, Anadolu'da bu kalitede bulunan tek Myken mührü olma özelliğini taşımasına rağmen ölü ile yakılmasından dolayı deforme olmuştur. Olasılıkla beyaz mermer taşından yapılan mühür üzerinde bir aslanın boğaya arkadan saldırır pozisyonundaki hali resmedilmiştir. Mühür üzerinde yer alan sembollerin güç ve iktidar anlamına geldiği şeklinde bir yorum yapılırsa bu mühürün bir yöneticiye ait olabileceği fikri öne sürülebilir.⁶¹⁶

Baklatepe'de Geç Tunç Çağı Dönemi'ne ait olan bu mezar yapıları, sergiledikleri özellikler nedeniyle bir çeşit krali mezar izlenimini doğurmaktadır. Ele geçen buluntuların kalitesi ve bu objelerin sosyo kültürel açıdan farklı bir sınıfa mensup insanlarca kullanılmış olabileceği bu doğrultuda muhtemel bir yaklaşımdır. Her ne kadar mezarlıklar Antik Çağ'da soyulmuş olsa da bu mezarlıklar krali mezar özelliği yansıtmaktadır.⁶¹⁷

İzmir ili Torbalı ilçesinde yer alan Değirmendere Köyü yakınlarında yer alan Kolophon şehrinin batısında yer alan bir oda mezarda Myken dönemine

⁶¹⁵ Erkanal-Özkan, 1998: 405, Özkan-Erkanal, 1999: 16.

⁶¹⁶ Erkanal-Öktü, 2004: 92.

⁶¹⁷ Erkanal-Özkan, 1998: 417.

ait buluntular tespit edilmiştir. Sahte kubbeli, dairesel planlı dromoslu mezar, hırsızlar tarafından soyulmuş ve tahrip edilmiştir.⁶¹⁸

Kolophon 'da bulunan tholos mezarlar 3.87 m çapa sahiptir ve bu ölçü Yunan anakarasında yer alan tholos mezarlarla karşılaştırıldığında Kolophon mezarı, Yunanistan mezarları karşısında küçük kalmaktadır.⁶¹⁹ Mezarın eşik, lento ya da giriş yerinde korunmuş olduğu gözlemlenmiştir. Bulunan iki taşın ise kuzey uçta belki de bir engelleme duvarı işlevi gördüğü tahmin edilmektedir. Tholos, büyük boyda taşlardan inşa edilmiş olmasına rağmen bu taşların yön değiştirdiği bildirilmektedir. Mee, bir makalesinde Kolophon mezarlarının Çömlekçiköy mezarları ile paralellik gösterdiğinden bahsetmektedir. Burada görülen anlaşılabilir gerçek ise yapının geleneksel tholos mimarisine uygun olarak inşa edildiğidir.⁶²⁰ Mezar hakkında iki farklı tarihleme söz konusudur. A.J.B. Wace, Geç Minos III olarak tarihleme yapmaktayken; Huxley ise H. Goldmann'ın verdiği bilgiler doğrultusunda Kolophon tholos mezarını LH III B ve ya III C evresine ait olabileceğini ileri sürmektedir. Fakat mezar için kesin bir tarihleme söz konusu değildir.⁶²¹

Kolophon mezar çalışmalarında H. Goldman'ın gün yüzüne çıkardığı kemik ve mezar armağanları daha sonra kaybolmuştur. Mezarda ne tip bir gömünün yapıldığına dair bir fikrin oluşması için kemikler üzerinde yanık izlerinin olup olmadığı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Mezarda araştırma yapan ekibin bu konu hakkında bir bilgi vermemesi konuya teorisel bir yaklaşım getirilmesine neden olmuştur ve bu yaklaşım, aynı türdeki Myken oda mezarlarında ki inhumasyon anlayışının burada da uygulandığı yönündedir.⁶²²

Mezar buluntuları, bu bölgede gerçekleşen Myken etkinliklerini anlamamız konusunda önemli veriler sağlamaktadır. Mezarın gün yüzüne

⁶¹⁸ Bridges, 1974: 264.

⁶¹⁹ Bridges, 1974: 265.

⁶²⁰ Mee, 1978: 126.

⁶²¹ Özgünel, 1983: 720, Bridges, 1974: 265.

⁶²² Akyurt, 1998: 25-26.

çıkarılmasından önce bulunan bronz bıçak, gümüş iğne ve mavi camdan üretilmiş pendant parçası önemli buluntular arasında yer almaktadır.⁶²³

İzmir ili Selçuk ilçesinde Ayasuluk Tepesi'nde 1963 yılında Bizans Dönemi'ne ait şehir suru kapısının 37 m güneybatısında tahrip olmuş bir mezar yapısı saptanmıştır. Eserler, etrafa dökülmüş birkaç taş parçası ile çevrelenmiş, 25 cm derinliğindeki yumuşak kumlu toprak içinden çıkarılmıştır. Mezar etrafını çevreleyen taşlardan sadece birkaç tanesi bulunabilmiş ve bu nedenle mezar planı hakkında yorum yapmak imkansız hale gelmiştir.⁶²⁴ İçinde insan kemikleri bulunan bir krater nedeniyle Selçuk mezarını "çömlek mezar" grubunda değerlendirmenin uygun olduğu düşünülmektedir. Mezar etrafında bulunan taşların ise krater ya da mezar çukurunu çevrelemek amaçlı kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁶²⁵

Söz konusu bu krater içinde insan kemikleri ve etrafında ise hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Mezarda ele geçen seramikler ise Myken kökenli oluşuyla dikkat çekicidir. Kemik kalıntılarından dolayı burada bir ceset gömü anlayışının uygulandığı olasılığı oldukça yüksek bir tahmindir. C.Mee, bu görüşü desteklemekte ve aynı zamanda mezarda iki bireyin gömülebileceğini, tek kişilik bir gömü uygulaması söz konusu ise Myken oda mezarlarının tekrar kullanımı sırasında önceki gömüler için yapılan uygulamaların burada da tekrarlanmış olabileceği düşüncesini savunmaktadır. Myken oda mezarlarında yeni bir gömme yapılacağı zaman eski gömüye ait kalıntılar bir kenarda toplanmakta ve bir kabın içine istiflenmektedir. Bu bağlamda Selçuk mezarı eğer bir bebeğe ya da çocuğa ait değilse, kratere bir yetişkine ait kemiklerin sonradan konulmuş olması gerekmektedir. Bu durumun tıpkı Troia'da olduğu gibi ikinci bir defa yapılan bir gömü işlemini temsil ediyor olması muhtemel bir durumdur.⁶²⁶

⁶²³ Özgünel, 1983: 721.

⁶²⁴ Gültekin-Baran, 1964: 122.

⁶²⁵ Akyurt, 1998: 27.

⁶²⁶ Akyurt, 1998: 26-27.

Selçuk mezar buluntuları oldukça zengindir ve bu nedenle mezarın bir yetişkine ait olması akla daha yatkın bir fikirdir. Çünkü Batı Anadolu'da şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bebek ya da çocuk mezarlarına bu türde ve kalitede eşya bırakıldığı görülmemiştir. Mezar armağanları arasında yuvarlak ağızlı testi ve matara, Müsgebi 'de bulunan örneklerle yakın özellikler göstermektedir. Huni biçimli ve şişkin gövdeli, dibi delik kaplar Anadolu'da bir mezarda ilk kez bulunan örneklerdir. H.Gültekin-M.Baran ve C.Özgünel tarafından mezarda bulunan malzemenin stilistik ve sanatsal özellikleri Rodos örnekleri ile karşılaştırılmış ve sonucunda mezar, LH IIIA: 2e-g dönemine (M.Ö. 1400-1300) tarihlendirilmiştir.⁶²⁷

Yuvarlak plana sahip iki adet çukurun Bizans Dönemi'ne ait teras veya konut duvarları tarafından kesilmesi, bu yapıların tahrip olmalarına neden olmuştur. Arkaik Dönem'de burada meydana gelen büyük bir felaketin tholos tipli mezarları tahrip ettiği düşünülmektedir. Genellikle yumuşak ana kayaya oyulan tholos tipli mezarların Anadolu'da bilinen en yakın örnekleri Miletos ve Müskebi'den tanınmaktadır. M.Akyurt tarafından ektramural mezarlık grubunda değerlendirilen bu tholos mezarlar, diğer iki yerleşim yerinde olduğu gibi yumuşak kayalık bir yamaç üzerinde yan yana bulunmuştur.⁶²⁸ 2001-2002 yılları arasında ortaya çıkarılan tholos mezarlar tabanları yuvarlak (çapları 1.60 ve 2.20 m) çukurların en önemli özelliği ise tabandan yukarıya doğru meyilli yükselen duvarlardır. Çukur içinde ve dışında değişik şekillerde seramik tipleri tespit edilmiştir. Bu seramiklerin büyük çoğunluğu Myken Protogeometrik ve Geometrik Dönem'ine aittir. Bunlar, mezara armağan olarak bırakılan nesnelerden ziyade tholosların üst kısımlarının yok olması nedeniyle daha yukarı seviyelerdeki mezarlardan aşağı doğru kayan ve mezarları dolduran malzeme olarak algılanmaktadır.⁶²⁹

Büyük Menderes Nehri'nin denize döküldüğü bir alanda yer alan Miletos kentinde Wiegand başkanlığında 1907 yılında yapılan kazılarda,

⁶²⁷ Akyurt, 1998: 27.

⁶²⁸ Büyükolancı, 2008: 52.

⁶²⁹ Büyükolancı, 2005: 68.

ekstramural bir mezarlık alanı gün yüzüne çıkarılmıştır. Değirmentepe'nin güneybatı eteklerinde yer alan mezarlık, geleneksel tholos mimarisine uygun olarak kayalık bir alanda yer almaktadır.⁶³⁰ Mezarlıklar karakteristik Myken özellikleri göstermektedir. Kayalara oyulmuş mezar odalarında dromos ve stomion söz konusu olup bu durum Myken tholos mezarları ile benzerlik göstermektedir.⁶³¹ Myken özelliği taşıyan bu mezarlarla ilgili henüz bir yayım söz konusu değildir.⁶³² Gömü olarak ise Ege dünyasında görülen benzerlerinde olduğu gibi inhumasyon yapıldığı düşünülmektedir. Mezarlıkta bulunan seramikler II. Dünya Savaşı sırasında Berlin'de kaybolmuşlardır. Bu seramikler için LH III B ya da LH III C (M.Ö. 1300-1100) tarihlenmesi yapılmaktadır.⁶³³ Mezarda bulunan tunç at geminin Mezopotamya karakterli olduğu düşünülmesine rağmen bu objenin Myken dünyasında görülen paralel örneklerinden dolayı Ege kökenli olabileceği düşüncesi de akla gelmektedir.⁶³⁴ At gemi, H. Potrataz tarafından M.Ö. 1375-1200 yıllarına tarihlendirilmektedir.⁶³⁵

Milas ile İasos arasında bulunan Pilavtepe, akarsuların biriktirdiği alüvyonların kenarında Sodra Dağ silsilesinin güneybatısında ve Milas-Bodrum kara yolu üzerinde yer alan doğal bir tepe görünümündedir. Pilavtepe'de yapılan yüzey araştırmaları sonucunda tepe zirvesinde yapılan kaçak kazılarla derinleştirilen çukur ve sur yapısının olasılıkla Geç Tunç Çağı ve öncesindeki dönemlere ait olabileceği tespit edilmiştir. Pilavtepe kuzey eteklerinde pithos gömü anlayışının yanı sıra Myken oda mezar geleneğinde yapılan mezarlıklar, yerleşim yerinin M.Ö. 3. ve 2. binyıl için bilgi vermesi açısından önemli veriler sağlamaktadır.⁶³⁶

Pilavtepe'nin güney yamacında 2001 yılında bozulmamış durumda olan bir oda mezar bulunmuştur. Elde edilen buluntular, yerleşmenin Geç Neolitik

⁶³⁰ Akyurt, 1998: 29.

⁶³¹ Mee, 1978: 133.

⁶³² Mee, 1978: 133, Akyurt, 1998: 29.

⁶³³ Mee, 1978: 133.

⁶³⁴ Mee, 1978: 133.

⁶³⁵ Akyurt, 1998: 29, Özgünel, 1983: 730.

⁶³⁶ Diler vd., 2009: 134-135.

Dönem'den başlayıp Geç Antik Dönem'e değin uzanan bir iskan tarihi olduğunu göstermektedir. Yumuşak kayaların içine oyulan oda mezarlar, 2.30*2.50 m boyutlarında dikdörtgenimsi bir form sergilemektedir. Yapılan çalışmalarda sürenin kısıtlı olmasından dolayı dromos açığa çıkarılamamış, ancak stomion girişi gün yüzüne çıkarılmıştır. İşlenmemiş taşlardan oluşan bu stomion 1.20 m yüksekliğindeki bir tavana sahiptir.⁶³⁷ Ölü armağanları, oda mezarın güneybatı köşesine bırakılmış ve korunmamaş kemikler ise mezarın batı kısmında tespit edilmiştir. Kemiklerin korunmamış olması nedeniyle mezara konulan cesetlerle ilgili herhangi bir bilgi söz konusu değildir.⁶³⁸

Mezarda bazıları kırık olmak üzere 30 kap bulunmuştur. Bunlar LH III A2 ile III C erken dönemleri arasındaki bir sürece işaret etmektedir. Bu oda mezarın kullanımının 200 yıl olduğu tahmin edilmektedir. (M.Ö. 1375-1130) Form ve bezeme açısından incelendiğinde Myken oda mezarlarına bırakılan karakteristik objelerin burada da bulunduğu söylenebilir.⁶³⁹ Seramik örnekleri incelendiğinde figürlü süslemelere sahip beşli grupta "Deniz Stili" hakimdir. Bu bezeme anlayışı ile "Bitkisel Stil" güneydoğu Ege için LH III A2 ile LH III B dönemleri arasında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu veri, mezarın tarihlendirilmesi açısından önemli bir bilgi sağlamaktadır.⁶⁴⁰

Mezar armağanları arasında 3 adet mühür tespit edilmiştir. Düz paralel kenarlı mühür üzerinde nokta, çizgi ve tek merkezli yaylardan oluşan simetrik figürlerin ayna görüntüsü yer almaktadır. Mercek formu iki mühür için kullanılan madde büyük olasılıkla steatittir. Büyük mühür üzerinde otlayan yaban keçisi tasviri yer almaktadır. Boynuzları tam olarak algılanamasa da varlığı seçilebilmektedir. Daha küçük boyutlu olan mercek biçimli diğer mühürün ise delinme işlemi sırasında zarar gördüğü ve kenar kısmında tahribata neden olduğu belirtilmektedir. Takılar arasında yer alan fayans takı ise Myken fayans boncukları ile benzer özellikler göstermektedir. Sekiz yapraklı gül deseni, papürüs çiçeği, kakule çekirdeği, kilit, mercimek biçimli

⁶³⁷ Benter, 2010: 344.

⁶³⁸ Benter, 2010: 344.

⁶³⁹ Benter, 2010: 345.

⁶⁴⁰ Benter, 2010: 346.

değişik ve küresel boncukların yanında çok sayıda mavi, yeşil ve beyaz-gri renki yassı biçimli incilerin varlığı dikkat çekicidir.⁶⁴¹ Bu satırların sahibi olan Benter, söz konusu boncuklardan başka üç adet amber boncuğu bulunduğunu yayınında bildirmektedir ve bu buluntuların Anadolu'da bir Myken oda mezarında bulunan ilk amber boncukları olduğunu dile getirmektedir.⁶⁴²

Kısaca belirtmek gerekirse, buluntulara göre mezarın zengin bir sınıf tarafından kullanıldığını söyleyebiliriz. Denize açılan bir konumda yer alan Pilavtepe, bölge için önemli bir yerleşim yeridir. Mezarın kullanım süresi, zengin mezar armağanlarından hareketle mezarın Batı Anadolu'da Myken varlığının araştırılması yönünde önemli veriler sunduğu muhakkaktır.⁶⁴³

Müskebi yeni adı ile Ortakent, Bodrum'un 9 km kadar kuzeybatısında yer alan bir köydür. Bu köyün kuzey-güney doğrultusunda sahile kadar uzanan kesmini tarla, bağ, bahçelerin oluşturduğu bir vadi teşkil eder. Konumuz açısından önemli olan ve burada tanıtmaya çalışacağımız Myken dönemine ait mezarlar, köyün merkezinden 1 km kadar kuzeyde yer alan arazide yer almaktadır. Yer yer düzlükler gösteren ve bu düzlüklerde meyilli yamaçlarda yer alan mezar yapıları çalışmalar sonucunda gün yüzüne çıkarılmıştır.⁶⁴⁴

1963 ve 1966 yılında Müskebi'de Y. Boysal başkanlığında yapılan kazılar, M.Ö. 2. binin ikinci yarısına tarihlendirilen ektramural bir mezarlık alanını gün yüzüne çıkarmış ve kaya mezarlar tespit edilmiştir. Bu kaya mezarlarda inhumasyon gömme anlayışıyla birlikte cesedin yakılması yani kremasyon gömülere de rastlanılmıştır.⁶⁴⁵

Burada yer alan mezarlar için daha çok yamaç ve meyilli alanların tercih edilmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanların tercih edilmesinde yağmur sularının toprak altına geçirimliliğinin olmaması, dromos ve mezar odası için

⁶⁴¹ Benter, 2010: 348-349.

⁶⁴² Benter, 2010: 350.

⁶⁴³ Benter, 2010: 350.

⁶⁴⁴ Boysal, 1964: 81.

⁶⁴⁵ Akyurt, 1998: 51.

hedeflenen derinliğin daha kolay elde edilmesi önemli neden olmuştur. Dromos, arazinin meyilli yüzeyinde açılan ve mezar odasına doğru derinleşen dikdörtgen forma yakın bir şekil gösteren yan yüzleri ise üçgen şeklinde olan çukurlardan oluşmaktadır. Dromos ölçüleri değişkenlik göstermekle beraber, genişliğin genellikle 1 m civarında, uzunluğunun da 1.50-2.50 m arasında olduğu söylenebilir.⁶⁴⁶ Mezar odaları toprağın içine oyulan derinlikten oluşmaktadır. Bu derinlik tabanı bazen dikdörtgen bazen daireye yakın bir form sergilemektedir. Taban yüzeyleri dikdörtgen bir şekil sergilediğinde mezarın kenar yüzeyleri taban yüzeyine dik olarak belli bir seviyeye kadar yükseltilmekte ve sonra kubbe meydana getirilmektedir. Taban yüzeyinde dairesel bir form tercih edildiğinde ise mezar odası bir fırın-tandır şeklini almakta ve toprak bu aşamada sert olduğundan kubbenin daha sağlam olmasını sağlamaktadır. Müskebi'de yer alan mezarlarda dromosun olması Myken mezarları ile karakteristik bir benzerlik göstermektedir.⁶⁴⁷

Mezarlardaki ölü armağanları, ölünün çevresinde ya da duvar kenarına gruplar halinde bırakılmıştır. Bu buluntular, LH II B III C1:e dönemine (M.Ö. 1450-1230) tarihlenen skyphos, fincan, maşrapa, kylix, üzengi kulplu kap, emzikli çömlek, amphoriskos ve askostan oluşmaktadır.⁶⁴⁸ Müskebi'de bulunan Myken seramiklerinin 1/3'nün Argolis, diğer kısmının özellikle Rodos başta olmak üzere Girit kökenli oldukları, bazılarının ise Kıbrıs örneklerine çok benzeyen formlar teşkil ettiğini, maşrapa ve fincanların çoğunun yerel üretim Myken taklit malları olduğunu ve bir kısım kapların ise Anadolu'nun yerli örnekleri olduğu konunun uzmanlarınca belirtilmektedir.⁶⁴⁹

Mezarlarda madeni eser sayıları az olmakla birlikte madenlerin ölü hediyesi olarak bırakıldıklarını göstermesi açısından önemlidir. Daha önceki bölümlerde anlatılan bu metal eserler hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak burada saptanan örneklerin Myken eserleri ile paralel bir doğrultuda üretildiğini söylememiz mümkündür. Ayrıca bugün Bodrum

⁶⁴⁶ Boysal, 1967a: 68.

⁶⁴⁷ Boysal, 1967a: 68.

⁶⁴⁸ Boysal, 1967a: 70.

⁶⁴⁹ Akyurt, 1998: 51-52.

Müzesi'nce sergilenen cam hamuru, fayans, pişmiş toprak boncuklar Myken örnekleriyle benzerlik göstermektedir.⁶⁵⁰

Y. Boysal, mezar buluntularına göre LH III B (M.Ö. 1450-1425) döneminde kullanılmaya başlanan Müskebi mezarlığının LH III C:1 e döneminden sonra (M.Ö. 1250) terk edilmesinin nedeni olarak Deniz Kavimleri ile ilgili olan hareketlilikten dolayı Ege Bölgesi'nde yaşanan değişimlerle ilgili olabileceğini belirtmektedir.⁶⁵¹

Eski Milas-Bodrum yolu ortasında, yoldan 2 km doğuda yer alan Çömlekçiköy'de 1968 yılında Y. Boysal tarafından kazı çalışmalarına başlanmıştır.⁶⁵² Bodrum Müzesi'nde saklanan Sub-Myken dönemine ait buluntuların buradan geldiğinin anlaşılması üzerine çalışmalara başlayan Boysal, buluntuların köyün yaklaşık 2 km güneyinde, Kadiören civarındaki tarlalardan ele geçtiğini belirtmektedir. Burada yer alan bir tarlada açılmış halde iki, bir başka tarlada ise bir mezar yapısı tespit edilmiştir. Elde edilen malzemedan dolayı açılan bu mezarların Sub-Myken dönemine ait olduğu tespit edilmiştir.⁶⁵³ Burada tespit edilen mezarları, plan ve şekilleri doğrultusunda iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki dikdörtgen mezar, ikincisi ise yuvarlak planlı mezarlardır. Dikdörtgen mezarlar genel olarak en küçükleri hariç olmakla birlikte duvarları taşlarla örülmüştür. Taşların büyüklüğü, duvar yüzünde ortalama 10 cm kalınlık, 30 cm genişlik, duvar içinde ise ortalama 30 cm derinlik göstermektedir.⁶⁵⁴ Mezarlar büyüklük açısından çeşitlilik göstermektedir. Bazı mezarların tabanları levha halinde taşlarla döşeli iken bazılarında ise toprak bir taban söz konusudur. Dikdörtgen mezarlardan bazıları tabana yakın kısımlarda yatay konulmuş bir levha ile ikiye ayrılmıştır ve buluntular, daha çok alt bölmeden ele geçirilmiştir.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Akyurt, 1998: 33.

⁶⁵¹ Boysal, 1967b: 24.

⁶⁵² Özgünel, 1983: 735.

⁶⁵³ Boysal, 1967b: 10.

⁶⁵⁴ Boysal, 1967b: 12.

⁶⁵⁵ Boysal, 1967b: 12.

Yuvarlak mezarların sayısı üç olarak tespit edilmiştir. Bu mezarların, tarlada yapılan çift sürme faaliyetleri nedeniyle üst kısımlarının tahrip olduğu bildirilmektedir. Gün yüzüne çıkarılan duvarların üst seviyeleri zemine yakın olup uzunlukları 30 ile 60 cm arasında değişim göstermektedir. Tahribata uğrayan mezarların yükseklikleri hakkında kesin bir bilgi edinememekteyiz. Buna rağmen mezar genişliğinin 3 m'ye kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Yuvarlak planlı mezarlar da diğer mezarlarda olduğu gibi kaba şekilde yontulmuş taşlardan inşa edilmiştir.⁶⁵⁶ Mezarlardan biri, buluntu bakımından zengin bir görünüm sergilemekle birlikte, açılmış ve yağmalanmış olan diğer iki yuvarlak planlı mezar buluntu vermemiştir. Duvarların içeriye doğru meyilli şekilde örülmesi ve mezar çapının üst kısımlara doğru daralması, mezarların kubbeli mezar tipinde yapıldığını akla getirmektedir.⁶⁵⁷

Gömü şekli olarak tek bir mezarda (9 nolu mezar) tam olarak iskelet ele geçmiştir. İki kafatası ve vücuda ait kemiklerin varlığı söz konusudur. Verilerin yetersiz olmasından dolayı gömme biçimi hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamamıştır. Diğer mezarlarda çok az kemik parçalarına rastlanırken bazı mezarlarda hiç kemik kalıntısına rastlanmamıştır. 2 numaralı mezar yapısında, yanmış olması söz konusu kemik parçaları tespit edilmiştir. 5 numara ile kodlandırılan mezar yapısı ise çelişkili bir görünüm sunmaktadır ve burasının bir ocak yapısı mı yoksa mezar yapısı mı olduğu kesin olarak kanıtlanamamıştır.⁶⁵⁸ Çömlekçiköy buluntuları, LH III C dönemine ait bir görünüm çizmektedir.⁶⁵⁹

Sonuç olarak, Anadolu'da, Myken kültüründe de görülen tholos mezar yapıları kullanılmıştır. Bu durumun, pek çok alanda yaşandığı bu çalışma kapsamında da ortaya konulan kültürel etkileşimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen mezar tipi, belki de Anadolu üzerinden Ege dünyasına giden yeni bir kültürel uygulama niteliği taşımaktadır; ama önemli

⁶⁵⁶ Boysal, 1967b: 12.

⁶⁵⁷ Boysal, 1967b: 13.

⁶⁵⁸ Boysal, 1967b: 13.

⁶⁵⁹ Boysal, 1967b: 10, Özgünel, 1983: 735.

olan, her iki ülke içinde de söz konusu etkileşimin sonucu olabilecek mezar tipine (dromoslu) rastlanmasıdır.

Kültürel etkilenmenin boyutları çok yönlü iken Anadolu'da bulunan bu mezarlar, olasılıkla ayrıcalıklı bir tabakaya hizmet eden yapılar olabilir. Günümüze kadar tespit edilen mezar yapılarının sayılarının çok fazla olmaması, bu mezarların belli bir etnik bir grup tarafından kullanıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, bu yapılara, özellikle l armağanlarındaki seçicilik ve kaliteden dolayı sosyo-ekonomik anlamda daha güçlü bir topluluğun kullandığı mezarlar olarak bakmamız da mümkündür.

3.2. YUNANİSTAN'DA SAPTANAN ARKEOLOJİK MALZEMENİN TANIMI

Yunanistan'da saptanan ve Geç Tunç Çağı'na ait bir grup arkeolojik malzeme Myken kültürünün Anadolu ve Doğu ile olan ilişkilerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bunlar Tiryns, Nezero, Mykenai, Thebes, Perati gibi başlıca Myken yerleşim merkezlerinden gelmekte ve bu malzemelerin kökenleri konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu grup kapsamında değineceğimiz ilk yapıt Tiryns'de bulunan bronz heykelciktir.

Tiryns'de bulunan bronz heykelcik (olasılıkla bir tanrıyı simgelemekte) Ege dünyası için oldukça önemli bir buluntudur. İnsan şeklinde tasvir edilen heykelcik, büyük el ve ayaklara sahiptir. Geniş bir kafa, kısa bir çene, büyük kulaklar ve badem şeklinde gözler dikkat çekicidir. Figürin, ucunda ponpon olan uzun konik bir başlıkla tasvir edilmiştir. Eser, Hitit heykelciklerinden tanıdığımız kısa bir etek giymektedir ve üst kısmı çıplak olarak betimlenmiştir. Sol kalça üzerinde bir hançer yer alması dikkat çekicidir.⁶⁶⁰

Eser atış pozisyonunda temsil edilmek istenmiştir ve bunu da anatomik detaylardan rahatlıkla anlayabilmekteyiz. Sağ kol havaya kaldırılmış ve başa yakın olarak yapılmışken sol kol ise aşağıya düşürülerek bel hizasında dirsekten kırılarak öne doğru bir pozisyonda tamamlanmıştır.⁶⁶¹ Eserin Suriye-Filistin kökenli olabileceği düşünülmektedir. Ama olasılıklar arasında Orta Anadolu kökenli olabileceği ihtimali de yer almaktadır.⁶⁶²

Tiryns'de bulunan mühür, hematiten yapılmış ve üzerinde Hitit sanatından tanıdığımız kanatlı güneş kursu yer almaktadır. Güneş kursunun etrafında çeşitli hayvanlar betimlenmiştir ve bu, Hitit sanatında görülen uygulamalardan oldukça uzaktır. Cline, bu mührün Mitanni sanatından esinlenerek yapıldığını ve Kuzey Suriye üretimi olduğunu belirtmektedir.⁶⁶³

⁶⁶⁰ Canby, 1969: 143, figür 38.

⁶⁶¹ Canby, 1969: 143.

⁶⁶² Cline, 1991b: 138-139, levha 25b.

⁶⁶³ Cline, 1991b: 137, Genz, 2011, 309.

Teselya Nezoro'da bulunan heykelcik 8 cm yükseklikte olup gümüşten yapılmıştır. Figür sol ayak önde, sağ ayak geride adım atar pozisyonda temsil edilmiştir. Sağ el yukarı kaldırılmış, sol el öne uzatılmış durumdadır. Figür kaslı bir yapıya sahiptir ve vücuduna oturan kısa bir etek giymiştir. Başlık başa sıkıca oturmakta ve yanlarından kulak üzerinde küçük boynuz çıkmaktadır.⁶⁶⁴ Figürinin kolları, başlığın bir kısmı ve bacaklar bileklere yakın bir yerden itibaren kırıktır. Stilistik özelliklerinden dolayı tanrı heykelciği olduğu düşünülen eser, Hitit sanatındaki örneklerle benzetilmektedir. Fakat eserin Suriye'ye mi yoksa Anadolu kökenli mi olduğuna dair kesin bir yorum yapılamamaktadır.⁶⁶⁵

Hitit etkili eserler arasında yer alan ve Mykenai Aslanlı Kapı yakınlarındaki bir evde bulunan figürin, Hitit ikonografyası ile benzer özellikler göstermektedir.⁶⁶⁶ Heykelcik, aynı üslupla yapılmış, sağ ayak geride sol ayak önde adım atar pozisyonda şekillendirilmiştir. Kısa etek, başında ponponlu konik bir başlık yer almaktadır. Kollarında pazubent benzeri takılar Hitit sanatında pek uygulanmayan motiflerdir. Bu tarzda bezeme öğeleri genellikle Levant Bölgesi'nde görülmektedir.⁶⁶⁷ Genel ikonografik özelliklere bakıldığında Hitit etkisi uyandıran eser için kesin bir köken saptaması yapılamamaktadır.

Mykenai'de bulunan metalden yapılmış geyik ritonu LH I dönemine aittir. Kabın sırt merkezinde içeçeğin doldurulmasına yarayan bir oluk yer almaktadır ve bir geyiğin temsil edildiği bu kapların Anadolu'da uzun bir geçmişi vardır. Benzer içki kaplarına Anadolu'da çokça rastlanırken (Alacahöyük) bu durum, Mykenai için alışıldık değildir. Bu tarz ürünler Kıbrıs'ta Geç Tunç Çağı boyunca yerel olarak üretilmiş ve bu ürünlerin bazıları da Ege dünyasına ihraç edilmiştir. Bu nedenle köken konusu biraz karmaşıktır.⁶⁶⁸ Mykenai'de ele geçen bu ritonun sanatsal anlamda en yakın paralellerinin

⁶⁶⁴ Canby, 1969: 143-144, Cline, 1994: resim 32

⁶⁶⁵ Genz, 2011: 309.

⁶⁶⁶ Collon, 1972: 124, figür 7.

⁶⁶⁷ Collon, 1972: 125.

⁶⁶⁸ Cline, 1991b: 134, levha 26a.

Anadolu'da görülmesine rağmen bu ritonun Kıbrıs, Avrupa hatta Ege imalatı olabileceği yönünde yorumlar söz konusudur.⁶⁶⁹

Mykenai'de bulunan bulla, Hitit ürünü olarak yorumlanmıştır. Üzerinde Luwi hiyeroglif yazısı yer alan bulla, yalnızca Anadolu'da değil Anadolu yakınlarında yer alan Suriye yerleşimlerinden de bilinmektedir.⁶⁷⁰

Thebes'de lapis lazuliden yapılan mühür üzerinde Hitit hiyeroglifi yer almaktadır. Mühür üzerinde yer alan kompozisyonda Hititli özelliklerin yanı sıra Kuzey Suriye etkilerinin varlığı da gözden kaçmamaktadır. Figürlerin profilden verilmesi, libasyon sahnesi, güneş kursu Hitit tasvir sanatından tanıdığımız betimlemelerdir. Fakat ayakların çıplak olarak yapılması Kuzey Suriye etkili bir özelliktir.⁶⁷¹

Perati'de LH III B/C dönemine ait olduğu düşünülen mühür hematitten yapılmıştır ve üzerinde tam olarak okunamayan bir yazıt yer almaktadır. Mühür üzerinde muhtemelen Linear A ve B ya da Luwice'ye ait işaretlerin söz konusu olduğu düşünülmektedir.⁶⁷²

Ege dünyasında görülen ve daha çok Yakındoğu sanatı özellikleri taşıyan bu eserlerin Anadolu ve Suriye kökenli olması alternatif görüşler arasında yer almaktadır Eserlerde özellikle heykelcik grubu incelendiğinde Hitit sanatı ile yakın uygulamalar dikkat çekicidir. Söz konusu eser grubu içinde en iyi örnekler Anadolu topraklarında tespit edilmiştir. Hitit sanatında mükemmel bir üslupla yapılan bu metal eserler; Boğazköy, Dövk, Karaman-Mut ve diğer yerlerde bulunan heykelciklerdeki stilistik özellikler dikkate alındığında benzerlikler göstermektedir.

Yakındoğu kökenli bu eserlerin Yunanistan karasında bulunmasıyla ilgili sorular tam olarak yanıt bulabilmiş değildir. Fakat bu eserlerin burada bulunmuş olma nedenleri ile ilgili olarak ortaya atılabilecek en önemli sav,

⁶⁶⁹ Cline, 1991b: 135.

⁶⁷⁰ Cline, 1991b: 136, levha 22b.

⁶⁷¹ Cline, 1991b: 139, levha 28a.

⁶⁷² Cline, 1991b: 139, levha 31b.

ticarettir.⁶⁷³ Ege dünyasında bugün için sayıları çok az olan Hitit kökenli eserler belki de daha fazla bir oran ile temsil ediliyordu. Eserlerin burada bulunma nedeni olarak her ne kadar ticari bağlantılar söz konusu edilse de oluşumun arkasında sosyo-politik, sosyo-ekonomik gibi karmaşık faktörler yer alıyor olabilir.⁶⁷⁴ Ayrıca bu konu ile ilgili bir başka yaklaşım ise, dönem güçleri arasında gerçekleştirilen hediye alışverişidir. Siyasi otoriteler arasında gerçekleştirilen bu sistemde değerli ve egzotik mallar, başrolü oynayan ürünler arasında yer almaktadır.⁶⁷⁵ Ayrıca Uluburun gemisinin krallar arasında hediye değiş tokuşu yapıldığı yönündeki genel karakteri düşünülürse bu teorinin mantıklı bir sonuç olduğu söylenebilir. Sözü edilen bu eserlerin dışında, Ege dünyasında Hitit etkili olduğu düşünülen buluntular da söz konusudur.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Canby, 1969: 141.

⁶⁷⁴ Cline, 1991b: 140.

⁶⁷⁵ Söz konusu bu eşya transferini kanıtlayan bir belge Boğazköy arşivlerinden bilinmektedir. (KBo II, 11-12) Adı bilinmeyen bir kraldan (olasılıkla Arzawa kralı olduğu düşünülmekte) Hitit kralı III. Hattuşili'ye gönderilen hediyelerden bahseden metin, dönem içinde böyle bir mekanizmanın işlerliğini göstermesi bakımından önemlidir. Cline, 1994: 124. Geç Tunç Çağı'nda krallar arası hediye alışverişi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bryce, 2003: 95-104.

⁶⁷⁶ Çalışma kapsamında yalnızca Hitit etkisinin daha baskın olduğu düşünülen ve Yunanistan'da bulunan eserler değerlendirilmeye alınmıştır. Buna karşın Ege dünyasında dönem için Hitit kültürel varlığını hatırlatan yapıtlar tespit edilmiştir. Girit'te silindir mühür, Girit Palaikastro'da damga mühür ve bulla, İalysos'da bulla, Girit Aghia Triadha'da ağırlık ve metal tanrı ya da savaşçı heykelciği Anadolu kökenli buluntular arasındadır. Söz konusu yerleşimlerden elde edilen buluntular ve Ege dünyasında bulunan Yakındoğu kökenli eserler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cline, 1991b: 133-143, Canby, 1969: 141-149.

SONUÇ

Geç Tunç Çağı içinde merkezi bir devlet olarak gelişen, yönetim ve otoritesini güneye doğru olduğu kadar batıya doğru da genişletmek amacıyla olan Hitit İmparatorluğu, Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen durumdadır. Buna karşılık, aynı dönemde Akhalar'ın oluşturdukları Myken Uygarlığı, Hititlerden farklı siyasal yapıları ile varlık göstermektedir. Hititlerin merkezi devletlerine ve sahip oldukları geniş egemenlik ve etki alanlarına karşılık, Myken Uygarlığı bağımsız siyasi birimlerin oluşturduğu ortak bir kültürel oluşumu sergilemektedir. Olasılıkla bir kral tarafından yönetilen kent devletleri, Myken siyasi yapısının temelidir. Arkeolojik verilerin gösterdiğine göre, bu kent devletlerinin yönetildikleri saraylar hem idari merkez özelliği, hem de üretimin yönetildiği, denetlendiği birimler niteliği taşımaktadır.

Geç Tunç Çağı'nın birbirinden farklı bu iki siyasal yapılanması içinde Batı Anadolu, ilişkiler bakımından özel öneme sahip bir ara bölgedir. Batı Anadolu, kültürel yönden Geç Tunç Çağı için değerlendirildiğinde, Myken Uygarlığı'nın güçlendiği coğrafyadan çok farklı olarak algılanmamalı, Yunanistan ile ortak kültüre sahip topraklar olarak nitelenmelidir. Tez kapsamında ele alınan konular bağlamında bu coğrafya ve sunduğu verilere özellikle ağırlık verilmiştir.

Batı Anadolu coğrafyasındaki yerleşim yerleri, sadece Myken kültürüne ait elemanları içermemekte, aynı zamanda kendine ait bir kültürel sentez oluşturmayı başarabilme özelliğini de korumaktadır. Bunun yanında, konumundan dolayı etkilenmelere açık olan bölgede Hitit etkileri de hissedilmektedir. Ayrıca Batı Anadolu, Myken ve Hitit kültürel etkilerinin kendi coğrafi sınırları dışında hissedilmesine aracılık eden bir konumda da yer almaktadır. Anadolu ve Yunanistan coğrafi sınırları her ne kadar birbirinden ayrı görülse de, aslında kültürel etkilenmenin yoğun yaşandığı bir alan olarak kendini hissettirir. Bu durumda siyasi sınırları ayırmayı başarsak da verilen kanıtlar doğrultusunda kültürel sınırları ayırmanın pek mümkün olmadığı

anlaşılmaktadır. Söz konusu bölgeler arasında Ege Denizi gibi bir coğrafi elemanın iki bölgeyi birbirinden ayırarak yaratacağı zorluklar, denizcilik faaliyetlerinin gelişmesi ve özellikle deniz üzerinde yer alan adalar topluluğu sayesinde aşılmış ve iletişim, coğrafi nedenlere rağmen yavaşlamamış, tam aksine hızlanmıştır.

Ege Denizi'nin aracılık ettiği söz konusu etkileşimin arkeolojik kanıtları, Anadolu topraklarında daha yoğundur. Bu nedenle, tez çalışmasında Anadolu coğrafyası ağırlıklı olarak incelenmiştir. Yunanistan topraklarında saptanan veriler, özellikle mimari ve küçük buluntularda kendini hissettirmektedir. Fakat, Anadolu toprakları genelinde bir yorum yapmamız gerekirse, daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu topraklarında bu kültürün en yoğun olarak yaşandığı Batı Anadolu Bölgesi'nin ilişki boyutunun anlaşılması için en iyi kanıtları sunduğu görülmektedir. Bu nedenle bölgenin bir geçiş bölgesi olduğunu ve jeopolitik öneminin yanında sosyo ekonomik bir çeşitliliğe sahip olması bakımından da önem taşıdığını bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

Özellikle seramik incelemelerinde Batı Anadolu buluntularının sahip olduğu teknik ve stilistik özgünlük dikkat çekicidir. İç ve Güney Anadolu'da seramik yapıtlarda Hitit etkisinin gözlemlenmesine karşılık, Batı Anadolu'da yerel seramiğin yoğunluğunun yanı sıra, Myken yapıtlarına da rastlanmaktadır. Bu nedenle, seramik buluntuları bakımından Batı Anadolu, sadece Myken değil, Anadolu kültür sahası içinde de değerlendirilmelidir.

Anadolu topraklarında Myken kültürel etkisini gösteren bir başka grubu da cam buluntular oluşturmaktadır. Tunç Çağı'nda özellikle Mitanni Bölgesi, cam konusunda uzmanlaşma yaşamış ve Mısır, söz konusu dönem için en güzel cam örneklerini veren uygarlıklar arasında yerini almıştır. Uluburun gemisi kargosunda yer alan cam külçeler, camın dönem için bir ticari hammadde olduğunu da kanıtlamakta ve bu malzemenin Akdeniz havzasındaki ülkeler arasındaki transferi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Myken cam ürünleri, karakteristik özellikler sergilemekte,

başlıca motif olarak saç buklesinin kullanıldığı mavi renkte boncuk ve pendentifleri ile ayırt edilmektedir. Yunanistan'daki Myken merkezlerinin yanı sıra Batı Anadolu'da da bazı yerleşim yerlerinde tespit edilen cam malzeme, ilişki ağının varlığını kanıtlaması bakımından önem taşımaktadır.

Myken ve Hitit mimarlığında savunma sistemlerinin gösterdiği ortak özellikler de ilişkiler bakımından önemlidir. Sarayların korunma amaçlı doğal tepeler üzerine inşa edilmesi, sarayların iç mimarisindeki uygulamalar, şehirlerin kapılarına yapılan abidevi görünümlü heykeltıraşlık eserleri (aslanlar), sur duvarı ve potern adı verilen gizli yer altı geçitlerinin yapılması her iki kültürde ortak payda oluşturan mimari uygulamalardır. Öyle görülüyor ki, Minos Uygarlığı'nın varisi olan Myken kültürü mimari anlamda (özellikle savunma mimarisinde) Ege'de bulamadığı özellikleri daha doğuda aramıştır. Belki de Mykenliler, Anadolu'da Hitit askeri mimarisinden etkilenmiş ve bunu kendi mimari yapıtlarına başarılı bir şekilde yansıtmışlardır.

Myken ve Hitit mimarlığında, savunma yapıları dışında saraylarda da benzerliklerden söz etmek olasıdır. Özellikle Myken saraylarında olduğu gibi Hitit saraylarında da avluların iç içe mekanlar halinde düzenlenmeleri ve en uçta da asıl yöneticiye (krala) ait olduğu düşünülen kesime ait avlunun yer alması, ortak tasarım özelliği olarak görülmektedir.

Myken Uygarlığı'nın karakteristik ögesi olan pişmiş toprak figürinler, Batı Anadolu topraklarında bulunan ve ortak özellikleri temsil eden bir başka gruptur. Söz konusu buluntular sınırlı sayıda ele geçmiştir. Bu figürinlerin belirli bir dini anlayışın simgesi olarak mı, yoksa kültürel bir etkileşim sonucu olarak mı üretildiği sorusuna cevap olarak araştırmacılar, kesin bir yargıya varamamaktadır. Fakat, eserlerin genel olarak yerli bir üretim niteliğinde olduğu ve buraya Anadolu dışından gelen bir topluluğun (Yunanistan'dan gelenlerin) izlerini yansıttığını düşünmek olasıdır.

Geç Tunç Çağı içinde Batı Anadolu'da Hitit Myken etkileşiminin yaşandığı bir başka alan ise metal eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu eserler arasında silahlar yer almakta ve bölgede Myken etkisi ile şekillendirilmiş silahlar çeşitli yerleşim yerlerinde tespit edilmektedir. Söz konusu silahlar, Anadolu'nun yerel üretimi niteliğindeki Ege taklit ürünleri olmalı ve savaş stratejilerindeki değişimlere bağlı olarak gelişim göstermiş olmalıdır. Madeni eserlerin daha çok mezarlara ölü armağanı olarak bırakıldığını görmekteyiz. Dönem için madenin elde edilmesindeki güçlük nedeniyle pahalı bir meta olduğunu kabul edersek, mezar armağanları arasında yer alan bu metal eserlerin sosyo ekonomik açıdan yüksek tabakaya hizmet ettiğini düşünebiliriz.

Myken ve Anadolu arasında yaşanan bir diğer etkileşim ise, mezar tiplerinde görülen benzerliklerde karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu bu ortak geleneğin varlığına, sayısı çok fazla olmasa da kanıtlar sunmaktadır. Myken mezar geleneğinde görülen tholos mezar uygulaması Miletos, Panaztepe, Müsgebi gibi Batı Anadolu yerleşim alanlarında da tespit edilmiştir. Mezarların zengin buluntuları yüksek bir tabakaya işaret etmesinin yanında, bölgeye dışarıdan (Yunanistan –Myken) gelerek yerleşmiş olası bir azınlığın varlığına da işaret olarak algınabilir.

Anadolu ve Yunanistan ilişkilerine dair kanıtlara Anadolu topraklarında yoğun olarak rastlanmasına rağmen Yunanistan ana karasında da bu ilişkiyi destekleyici bazı veriler az da olsa tespit edilmiştir. Ayrıca bu buluntulara sadece Yunanistan topraklarında değil, söz konusu dönem için Myken siyasi hakimiyeti altında bulunan Ege dünyası içinde de rastlanmaktadır. Öncelikle, Myken kültürünün başlıca merkezleri olan Mykenai, Tiryns, Thebes gibi dönemin başta gelen yerleşim yerlerinde Hitit kültürüne atfedilebilecek eserler, her iki kültürün birbirinden etkilendiğine dair kanıtları sunmaktadır. Bu eserlerin çoğu, Hitit kültürel varlığını hatırlatsa da Yakındoğulu özellikler sergilemeleri bakımından tartışmalara açık görünmektedir. Tiryns'den bronz heykelcik ve mühür, Nezero'dan heykelcik, Mykenai'den heykelcik, geyik

ritonu ve bulla, Thebes'den silindir mühür, Perati'den elde edilen mühür söz konusu eserler arasında değerlendirilmiştir.

Mykenliler ve Hititlerin arasındaki siyasi ilişkilerin ayrıntılarını bilemiyoruz. Dönem için Hitit begelerinde adı geçen yer adlarının lokalizasyon sorununun henüz tam olarak çözülememiş olması, bu konu hakkında ayrıntılı bilgiler sunacak yeterli yazılı metinlerin bulunmaması sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Ancak, Hitit İmparatorluğu'nun güçlü bir merkezi otoriteye önem verdiği ve sınırlarını genişletmeye özen gösterdiği bilinmektedir. Orta Anadolu merkezli bu siyasi oluşum, kendisine bu kadar yakın ve önemli bir kültürel varlığı olan bölgeyi dikkate almış olmalıdır. Batı Anadolu seferleri ve bu bölgede yer alan Hitit kaya anıtları bunun için önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Batı Anadolu'daki oluşuma değişik bir bakış açısıyla bakılırsa, bölgenin Myken koloni alanı niteliği taşımaktan ziyade, Hitit siyasi otoritesi altında otonom bir yapıya ait olabileceği düşünülebilir. Zaten Hitit İmparatorluğu'nun izlediği siyasi rota da bu yönde ilerlemekte, vassallık sistemi ile bölgeler kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır.

Batı Anadolu Bölgesi, ticari yönden önemli bir konuma sahip bulunmakta ve bu nedenle vassallık anlayışıyla yönetilmiş ve iç işlerinde bağımsız bir otorite olarak yarı özgür bir konuma getirilmiş olması ihtimali bulunmaktadır. Günümüzdeki serbest ticaret bölge anlayışıyla düşünecek olursak, Akdeniz pastasından pay almak isteyen Mykenli tüccarların bu bölgeye yerleşmiş ve yerli halkla karışmış olmaları muhtemeldir. Bu yerleşimin ya mevsimlik ya da kalıcı nitelikte olduğu düşünülebilir. Ancak kalıcı bir yerleşim fikri bizce daha ağır basmaktadır. Nedeni ise, bölgede görülen Myken tipi mezarlardır. Büyük ihtimalle burada yaşamını yitiren Myken kökenliler, kendi kültür ve dini inanışları yönünde bir gömme anlayışına tabi tutulmuş olmalıdırlar. Zira, mezar sayısı koloni fikrini destekleyecek kadar yoğun değildir. Mezar buluntuları da bu mezarların sosyal anlamda üst tabaka bir toplulukca kullanıldığına işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle, mezar

buluntularından dolayı mezar sahiplerinin sıradan halk topluluklarına ait bireylere değil, yüksek maddi kazanca sahip seçkin bir tabakaya ait olduğu düşünülebilir. Bu elit tabaka, ticari bağlantılar sonucu zenginleşen bir zümreye işaret etmektedir. Bunun yanında, bu ticaretten pay elde etmek için gelen bir grup ile birkaç yüzyıl sonra yerli kültürle asimile olan bir etnik yapının oluşumundan da söz etmek olasıdır. Çünkü, günümüz verileri gerçek anlamda koloni fikrini kesinleştirecek kanıtlar sunmaktan uzaktır. Bunu kanıtlayacak yeterli seramik (elde edilen seramik örnekler daha çok yerli üretilmiştir. Ayrıca Anadolu merkezlerinde gün yüzüne çıkarılan Myken seramik örnekleri, seramik repartuvarı içinde çok az bir oranla temsil olunmaktadır.) ve mimari kalıtlara henüz ulaşamamıştır.

Son yıllarda Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmalar sonucu bölgede Hitit etkili eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Tepecik Höyük'te bulunan Hitit mührü, Kadıkalesi heykelciği ve diğer Hitit etkili buluntular bölgedeki kültürel gelişimin Anadolu merkezli olarak geliştiğine dair en iyi kanıtları sunmaktadır. M.Ö. II. binyıl içindeki Ege-Anadolu ilişkilerinin tam olarak ortaya konulması, söz konusu bölgelerde yapılan kazı çalışmalarının, yüzey araştırmalarının ve yayınların artmasıyla mümkün olacaktır. Yazılı belge sayısında artış olması ve söz konusu dönem için lokalizasyon çalışmalarının kesin olarak yapılması, iki bölge arasındaki ilişkilerin boyutlarının anlaşılması için veri sağlayacak en önemli kanıtları oluşturacaktır. Günümüzde sahip olunan veriler, Anadolu'da gerçek anlamda bir Myken kolonisinin ya da yerleşiminin kurulmadığını göstermekte, bölgenin Myken ve Hitit Uygarlıkları'nın ve bu kültürlerin fiili varlıklarının bir sonucu olarak kendi yerel sentezini oluşturduğunu göstermektedir. Ancak, Batı Anadolu'da gelecekte yapılacak araştırmalar sonucu elde edilecek yeni bulguların konuya farklı boyutlar kazandırabileceği de açıktır.

Öte yandan, Batı Anadolu Bölgesi'nde Hitit İmparatorluğu'nun etkinlik sağlamanın yollarını aramaya çalışmasının yanında, vassal krallık olarak adlandırılan siyasi oluşumlara da rastlanmaktadır. Bunlar arasında Ahhiyawa, Arzawa, Assuwa, Troia gibi küçük krallıklar sayılabilir. Troia, dönemin en ünlü

yerleşimleri arasında yerini almakta ve Hitit otoritesi için sorunların yaşanmadığı bir yerleşim olarak karşımıza çıkmaktadır. Troia, bu dönem içinde büyük bir zenginlik ve refah yaşamış; bunu da uzak mesafelerde gerçekleştirilen ticari başarıları ve doğu-batı dünyası arasında kalan stratejik konumu sonucunda sağlamış olmalıdır.

Bölgede Hitit İmparatorluğu'nu en çok uğraştıran krallık olan Ahhiyawa'nın, ses benzerliğinden dolayı Mykenliler ile özdeşleştirilme çabası dikkat çekicidir. Bu yanlış teorilere rağmen Ahhiyawa Krallığının bölgede Hitit idaresi altında sınırlarını genişletmeye çalışan ve her fırsatta Hitit otoritesine başkaldıran tutumları, Hitit için bitmek bilmeyen bir sorunun nedenini oluşturmaktadır. Ahhiyawa Krallığı, özellikle Milliwanda (çoğu bilimadaminca Miletos ile eşleştirilme çabası bugün için kabul gören bir yaklaşımdır) üzerinden Batı Anadolu krallıklarını siyasi otoriteye başkaldırmak için kullandığı bir üs görünümündedir. Hitit imparatorları, bölge üzerine seferler düzenleyerek isyanları bir şekilde bastırmayı başarmıştır; fakat nihai bir sonuca hiçbir zaman için ulaşamamışlardır. Ayrıca Arzawa olarak adlandırılan ve lokalizasyonu kesin olarak yapılamayan Batı Anadolu krallığına karşı, Hitit kralı II. Murşili'nin uzun bir sefere çıktığı ve bölgeyi tahrip ettiği yazılı metinlerden anlaşılmaktadır. Hitit İmparatorluğu'nun saltanat süresi boyunca Batı Anadolu'da siyasi iktidarın hiçbir zaman sağlanamadığı görülmektedir. Sorunun çözümü için askeri seferlerin yanında diplomatik yazışmalar da sürdürülmüştür. Fakat metinlerin tahrip olmasından dolayı hem lokalizasyon konusu hem de sorunun boyutları hakkında kesin bilgilere ulaşamamıştır.

Günümüzde sayıları çok fazla olmayan ve Myken dünyasında Hitit sanatına ait olabileceği düşünülen eserler, belki de (özellikle dönemde yoğun olarak sürdürülen) krallar arası hediye alışverişinin bir sonucu olarak değerlendirilebilirler. Bu konudaki bir diğer yaklaşım ise söz konusu eserlerin ülkeler arasındaki ticaretin sonucu olarak taşınmış olmalarıdır. Fakat nedeni ne olursa olsun, Anadolu ve Yunanistan anakaralarında gelişen ve döneme damgalarını vurmaya başaran bu siyasi oluşumlar kesinlikle birbirinden

habersiz değildirler ve ihtiyaç duydukları sanatsal, kültürel, teknik uygulamaları birbirlerinden tamamlayarak karşılıklı ilişki ve etkileşimi yaratmışlardır.

KAYNAKÇA

ABBASOĞLU, Haluk; “Perge 2008”, **ANMED**, sayı 7, 2009, s. 61-69.

AKDENİZ, Engin; “Kuşadası Kadıkalesi Kazılarında Bulunan Bir Hitit Heykelciği”, **OLBA**, cilt IX, 2004, s. 21-56.

AKDENİZ, Engin; “A New Excavation in Western Anatolia: Kadıkalesi (Ancient Anaia)”, **OLBA**, cilt XIII, 2006, s.1-33.

AKDENİZ, Engin; “Kadıkalesi Kazısı Miken Buluntuları”, **Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi**, cilt IX, 2007, s. 35-70.

AKURGAL, Ekrem; **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1995.

AKYURT, Metin; “Bodrum Müzesi’nde Bulunan Bir Grup Bronz Myken Eseri”, **İ. Metin Akyurt, Bahattin Devam, Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kùltürleri Üzerine İncelemeler**, ed: Armağan Erkanal vd., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, s. 1-12.

AKYURT, Metin; **M.Ö. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Ankara, TTK Basımevi, 1998.

ALEXIOU, Stylianos; **Minos Uygarlığı**, çev. Elif Tül Tunay, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1991.

ALPARSLAN, Metin; “Attuka: Assuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu”, **Anadolu Araştırmaları**, cilt XVI, 2002, s. 23-27.

ALPÖZEN, Oğuz; “Batık Kazı ve Araştırmalarına Göre Anadolu’da Deniz Ticareti”, **Palmet**, cilt I, 1997, s. 89-108.

ARSLAN, Nurettin; “Kilikia Bölgesindeki Grek Kolonizasyonu”, **OLBA**, cilt IV, 2001, s. 1-17.

ATLI, Nur Balkan, SLIMAK, Ludovic, KUHN, Steven, AÇIKGÖZ, Fazıl; “Kömürcü-Kaletepe Paleolitik Dönem Kazıları 2005”, 28. **KST**, sayı II, 2007, s. 125-140.

ATLI, Nur Balkan, SLIMAK, Ludovic, KUHN, Steven, AÇIKGÖZ, Fazıl; “Kömürcü-Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı”, 29. **KST**, sayı II, 2008, s. 53-70.

AYKURT, Ayşegül; “Batı Anadolu’da Gri Seramiğin Gelişimi”, **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Üzerine Yeni Araştırmalar**, ed: Armağan Erkanal-Öktü vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 9-22.

BAMMER, Anton; “A Peripteros Of The Geometric Period in The Artemision Of Ephesus”, **Anatolian Studies**, volume XL, 1990, s. 138-160.

BAMMER, Anton, MUSS, Ulrike; **Das Artemision von Ephesos: Das Weltwunder Ioniens in Archaischer und Klassischer Zeit**, Verlag Philipp von Zabern Mainz am Rhein, 1996.

BASEDOW, Maureen; “Beşiktepe Geç Tunç Mezarlığı Tarih ve Doğal Çevre”, **Düş ve Gerçek Troia**, çev. Selma Bulgurlu Gün, İstanbul, Homer Yayınevi, 2001, s. 415-418.

BASS, George; **Bodrum Arkeoloji Müzesi’ndeki Batıklar**, Ankara, 1996.

BASS, George; “Doğu Akdeniz’de Tunç Çağı Batıkları”, **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s.305-310.

BEAN, George E; **Eski Çağ’da Ege Bölgesi**, çev. İnci Delemen, İstanbul, Arion Yayınevi, 1997.

BEAN, George E; **Eski Çağ’da Güney Kıyıları**, çev. İnci Delemen, İstanbul, Arion Yayınevi, 1999.

BELLİ, Oktay; **Anadolu’da Kalay ve Bronzun Tarihçesi**, İstanbul, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2004.

BENTER, Mathias; "Milas'taki Pilavtepe Miken Oda Mezarı", **Belleten**, cilt LXXIV, 2010, s. 343-355.

BİLGİ, Önder; "Klasik Çağ Öncesinde Anadolu'da Ticaret", **Palmet I**, Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı, 1997, s. 1-20.

BİNTLIFF, John L.; **Natural Environment and Human Settlement in Prehistoric Greece**, Britain, 1998.

BLEGEN, Carl W., CASKEY, John L., RAWSON, Marion ; **Troy III: The Sixth Settlement** , Princeton, 1953.

BLEGEN, Carl, RAWSON, Marion; **The Palace Of Nestor At Pylos In Western Messenia**, volume I, New Jersey, Cincinnati University Press, 1966.

BLEGEN, Carl, RAWSON Marion, TAYLOUR, Lord William, DONOVAN, William P.; **The Palace Of Nestor At Pylos In Western Messenia**, volume III, New Jersey, Cincinnati University Press, 1973.

BOYSAL, Yusuf; "Milli Eğitim Bakanlığı Müskebi Kazısı 1963 Yılı Kısa Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi**, cilt XIII, sayı 2, 1964, s. 81-85.

BOYSAL, Yusuf; "Müskebi Kazısı 1963 Kısa Raporu/Vorläufiger Bericht über die Grabungen 1963 in Müskebi", **Belleten**, cilt 31, 1967 a, s. 67-76.

BOYSAL, Yusuf; "Karya Bölgesinde Yeni Araştırmalar/New Excavations in Caria", **Anadolu**, cilt 11, 1967 b, s. 1-30.

BOYSAL, Yusuf; "Batı Anadolu'da Son Araştırmalar-Ahhiyawa Sorunu", **Anadolu**, cilt XV, 1973, s. 63-73.

BRAUDEL, Fernand; **Akdeniz Mekan ve Tarih**, çev. Necati Erkut, İstanbul, Metis Yayınları, 1990.

BRIDGES, Robert Alden; "The Mycenaean Tholos Tomb At Kolophon", **Hesperia**, volume 43, 1974, s. 264-266.

BRYCE Trevor; "The Nature Of Mycenaean Involvement İn Western Anatolia", **Historia**, volume 38, 1989, s. 1-21.

BRYCE, Trevor; **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East: The Royal Correspondence of the Late Bronze Age**, New York, Cromwell Press, 2003.

BRYCE, Trevor; **The Kingdom Of The Hittites**, Oxford, Oxford University Press, 2005.

BUCK, Robert J.; "The Mycenaean Time Of Troubles", **Historia**, volume 18/3, 1969, s. 276-298.

BÜYÜKOLANCI, Mustafa; "Eski Efes, Ayasuluk Tepesi", **Ramazan Özgan'a Armağan: Festschrift für Ramazan Özgan**, Hazırlayanlar Mustafa Şahin vd., İstanbul, Ege Yayınları, 2005, s. 65-77.

BÜYÜKOLANCI, Mustafa; "Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) Appasos'mu?", **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Üzerine Yeni Araştırmalar**, ed. Armağan Erkanal-Öktü vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 42-54.

CANBY, Jeanny Vorys; "Some Hittite Figurines İn The Aegean" **Hesperia**, volume 38, 1969, s. 141-149.

CASKEY, Miriam Ervin; "News Letter From Greece", **AJA**, volume 82, 1978, s.339-353.

CAYMAZ, Tayfun; "Urla Yarımadası'nda Bir Yerleşme: Germiyan Yalısı-Küçük Ada", **Hayat Erkanal'a Armağan Kùltürlerin Yansıması: Studies in Honor of Hayat Erkanal Cultural Reflections**, Ed. Armağan Erkanal Öktü vd.; İstanbul, Homer Yayınevi, 2006, s. 206, 213.

CHADWICK, John; **The Mycenaean World**, New York, Cambridge University Press, 1976.

CIERNY, Jan, STÖLLNER, Thomas, WEISGERBER, Gerd; “Orta Asya’da Kalay”, **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 433-452.

CLINE, Eric H.; “A Possible Hittite Embargo Against The Mycenaeans”, **Historia** XL, 1991a, s. 1-9.

CLINE, Eric H.; “Hittite Objects In The Bronze Age Aegean”, **Anatolian Studies**, volume XLI, 1991b, s. 133-143.

CLINE, Eric H.; **Sailing The Wine-Dark Sea: International Trade and the Late Bronze Age Aegean**, Oxford, BAR International Series 591, 1994.

CLINE, Eric H.; “Assuwa and The Achaeans: The “Mycenaean” Sword At Hattusas And Its Possible Implications”, **BSA**, volume 91, 1996, s. 137-151.

COLLON, Dominique; “The Smiting God” **Levant**, volume IV, 1972, s. 111-134.

ÇAPAR, Ömer; “Ahhiyawa Sorunu”, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt XIV, 1982, s. 387-413.

ÇINARDALI, Nazlı; “Panaztepe Kazısında Ele Geçirilen Bir Grup Cam Süs Eşyası”, **İ. Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler**, ed. Armağan Erkanal vd., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, s. 79-91.

ÇINARDALI KARAASLAN, Nazlı; “The East Mediterranean Late Bronze Age Glass Trade Within The Context Of The Panaztepe Finds”, **OJA**, volume 31/2, 2012 a, s. 121-141.

ÇINARDALI KARAASLAN, Nazlı; “Panaztepe: Geç Tunç Çağı Boncuk Üretimi İle İlgili Bir Çalışma”, **Anatolia**, sayı 38, 2012 b, s. 67-87.

DARGA, Muhibbe; **Hitit Mimarlığı/ Yapı sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

DARGA, Muhibbe; **Hitit Sanatı**, İstanbul, Akbank Kültür Sanat Yayınları, 1992.

DAYTON, John. E.; **The Discovery Of Glass :Experiments in the Smelting of Rich, Dry Silver Ores, and the Reproduction of Bronze Age-type Cobalt Blue Glass as a Slag**, Cambridge, Harvard University Press, 1993.

DE FIDIO, Pia; "Centralization and its Limits in The Mycenaean Palatial System", **Economic and Politics in The Mycenaean Palace States, Proceedings of a Conference Held on 1-3 July 1999 in The Faculty of Classics**, edited by Sofia Voutsaki and John Killen, Cambridge, Cambridge Philological Society, 2001, s. 15-24.

DICKINSON, Oliver Thomas Pilkington Kirwan; **The Origins of Mycenaean Civilization**, Göteborg, 1977.

DICKINSON, Oliver; **The Aegean From Bronze Age to Iron Age**, London, Routledge, 2006.

DİLER, Adnan, TÜRKOĞLU, Sinem, ÇÖRTÜK, Ufuk, GÜMÜŞ, Şahin; "Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşmeleri Peseda, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Sarıçay Ovası-Damlıboğaz (Hydai)-Pilav Tepe, Kendreai (Sedir Adası) ve Moballa Yüzey Araştırmaları 2006-2007", 26. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt 3, 2009, s. 125-142.

ERDEMGİL, Selahattin, BÜYÜKKOLANCI, Mustafa; "1990 Yılı Efes-Ayasuluk Tepesi Prehistorik Kazısı", 13. **KST**, sayı II, 1992, s. 265-281.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; "Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları", 8. **KST**, cilt I, 1986, s. 253-261.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; "Panaztepe Kazısının Tarihsel Açidan Değerlendirilmesi", **X.Türk Tarih Kongresi**, 1990, cilt I, s. 139-146.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; "1995 Yılı Panaztepe Kazıları Sonuçları", 18. **KST**, cilt I, 1997, s. 281-290.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; “1996 Yılı Panaztepe Kazıları Sonuçları”, 19. **KST**, cilt I, 1998, s. 455-466.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; “1997 Panaztepe Kazıları”, 20. **KST**, cilt I, 1999, s. 371-381.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; “İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısının Yeri”, **İzmir Kent Kültür Dergisi**, sayı 5, 2002, s.188-195.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; “Anadolu-Miken İlişkileri”, **Arkeo Atlas**, sayı 3, İstanbul, 2004, s. 90-93.

ERKANAL-ÖKTÜ, Armağan; “Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı”, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, cilt I, 2005, s. 54-59.

ERKANAL, Hayat; “Liman Tepe Kazıları”, **İzmir Kent Kültür Dergisi**, sayı 5, 2002, s. 221-227.

ERKANAL, Hayat; **İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırmalar Projesi**, Ankara, 2004.

ERKANAL, Hayat; “Erken Tunç Çağı’nda İzmir Bölgesi’nin Siyasi Yapısı”, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, cilt I, 2005, s. 61-67.

ERKANAL, Hayat; “Geç Tunç Çağı’nda Liman Tepe”, **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar**, ed. Armağan Erkanal-Öktü vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s.92-99.

ERKANAL, Hayat, HÜRYILMAZ, Halime; “1992 Liman Tepe Kazıları”, 15. **KST**, cilt I, 1994, s. 361-373.

ERKANAL, Hayat, GÜNEL, Sevinç; “1993 Liman Tepe Kazısı”, 16. **KST**, cilt I, 1995, s. 263-279.

ERKANAL, Hayat, ÖZKAN, Turhan; “1996 Yılı Bakla Tepe Kazıları”, 19. **KST**, cilt I, 1998, s. 399-426.

ERKANAL, Hayat, ÖZKAN, Turhan; “ 1997 Bakla Tepe Kazıları”, 20. **KST**, cilt I, 1999, s. 337-356.

ERKANAL, Hayat, ARTZY, Michal, KOUKA, Ourania; “2001 Yılı Liman Tepe Kazıları”, 24. **KST**, cilt I, 2003, s. 423-436.

ERKANAL, Hayat, AYKURT, Ayşegül, “ Liman Tepe 2006 Yılı Kazıları”, 29. **KST**, cilt 3, 2008, 223-242.

EROL, Ayşe Fatma, “Architectural Interaction Between Hittite and Mycenaean Cultures”, **Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, cilt VII, 2010, s. 261-273.

ERSOY, Yaşar; “Finds From Menemen/Panaztepe In The Manisa Museum”, **The Annual Of The British School At Athens**, volume 83, 1988, s. 55-82.

ERTEN, Emel; “İ.Ö. İkinci Binde Anadolu’da Cam”, **OLBA**, cilt I, 1998, s. 29-44.

ERTEN, Emel; “Anadolu’dan Örneklerle Demir Çağı’nda Cam”, **OLBA**, cilt IX, 2004, s. 95-110.

ERTEN, Emel; “Camın Erken Tarihi: Anadolu’da Tunç Çağı’nda Cam Konusunda Düşünceler”, **CAMGERAN**, Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu: Applied Glass Symposium with International Participation, Eskişehir, 2010, s. 59-64.

FORRER, Emil O., “Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghazkoi”, **Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft**, 63, 1924, s. 1-22.

FOOT, C.S.Light, ARSLAN, Melih, **Ancient Glass of Asia Minor A Private Collection/ Anadolu Antik Camları Özel Bir Koleksiyon**, Ankara, 1992.

FOXHALL, Lin; “Bronze to Iron: Agricultural Systems and Political Structures in Late Bronze Age and Early Iron Age Greece”, **BSA**, volume 90 , 1995, s. 238-250.

FREEMANN, Charles; **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, çev:Kemal Angı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

FRENCH, David H.; “Tille 1990”, 13. **KST**, cilt I, 1992, s. 337-352.

FRENCH, Elizabeth; “The Development Of Mycenaean Terracotta Figurines”, **BSA**, volume 66, 1971, s. 101-187.

FRENCH, Elizabeth; “A Reassessment Of The Mycenaean Pottery At Tarsus”, **Anatolian Studies**, volume XXV, 1975, s. 53-75.

FRENCH, Elizabeth, “Turkey And The East Aegean”, **Wace and Blegen: Pottery As Evidence For Trade In The Aegean Bronze Age 1939-1989, Held At The American School Of Classical Studies At Athens Athens, December 2-3, 1989**, edited by, Carol Zerner with Peter Zerner and John Winder, Amsterdam, 1993, s. 155-158.

FRENCH, E. B. “The Mycenaean Pottery”, **Excavations at Kilise Tepe, 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia**, volume I Text, edited by, Nicolas Postgate, David Thomas, Cambridge, Short Run Press, 2007.

FURUMARK, Arne; **The Chronology Of Mycenaean Pottery**, Stockholm, 1941.

FURUMARK, Arne; **Mycenaean Pottery I, Analysis and Classification**, Stockholm, 1972.

GALLOU, Chrsanthi; **The Mycenaean Cult of The Dead**, Oxford, BAR International Series, 2005.

GARSTANG, John; “Arzawa ve Lukka Memleketlerine Ait Bir Harita”, **Belleten**, çev. Reyhan Kenan, cilt 5, 1941, s. 18-48.

GARSTANG, John, GURNEY, Oliver Robert; **The Geography of the Hittite Empire**, London, British Institute of Archaeology, 1959.

GENÇER, Neşide; "Sarimeşe Tepe Madeni Buluntuları", **Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması: Studies in Honor of Hayat Erkanal Cultural Reflections**, ed. Armağan Erkanal Öktü vd.; İstanbul, Homer Yayınevi, 2006, s. 373-378.

GENZ, Hermann; "Foreign Contacts Of The Hittites", **Insgights Into Hittite History and Archaeology**, edited by Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, Leuven, Peeters, 2011, s. 301-331.

GİRGİNER OYMAN, Özlem; "Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 3, 2006, s.103-126.

GOLDMAN, Hetty, "Excavations at Gözlükule, Tarsus 1936", **AJA**, volume 41-2, 1937, s.262-286.

GOLDMAN, Hetty, "Excavations at Gözlükule, Tarsus 1937", **AJA**, volume 44-1, 1938, 30-54.

GRAEVE, Volkmar von; "1996-1997 Yılı Milet Çalışmaları", 20. **KST**, cilt I, 1999, s. 583-605.

GRAEVE, Volkmar von; "2001-2003 Milet Çalışmaları", 26. **KST**, cilt I, 2005, s. 207-221.

GRAEVE, Volkmar von, NIEMEIER, Wolf Dietrich; "1998-2000 Yılı Milet Çalışmaları", 23. **KST**, cilt II, 2002, s. 75-88.

GREAVES, Alan M.; **Miletos Bir Tarih**, çev: Hüseyin Çınar Öztürk, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.

GURNEY, Oliver Robert; **Hittiter**, Ankara, çev: Pınar Arpaçay, Ankara, Dost Kitabevi, 2001.

GÜLTEKİN, Hakkı, BARAN Musa; "Selçuk Tepesi'nde Bulunan Miken Mezarı/ The Mycenaean Geave Fond At The Hill Of Ayasuluk", **Türk Arkeoloji Dergisi**, cilt 13, sayı 2, 1964.

GÜNEL, Sevinç; “Panaztepe Mezarlık Alanından Ele Geçen Gaga Ağızlı Bir Myken Testisi”, **İ. Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kùltürleri Üzerine İncelemeler**, ed. Armağan Erkanal vd., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, s. 159-165.

GÜNEL, Sevinç; “Liman Tepe’de Ele Geçen Bir Myken Figürin Parçası”, **Belleten**, cilt LXII, s. 25-30, 1998.

GÜNEL, Sevinç; “**Panaztepe II. Bine Tarihlenen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi**”, Ankara, TTK Yayınları, 1999.

GÜNEL, Sevinç; “Aydın ve Muğla İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları”, 20. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt 2, 2003, s. 113-126.

GÜNEL, Sevinç; “Orta Hellas Dönemi Mat Boyalı Seramiği ve Liman Tepe’de Ele Geçen Mat Boyalı Seramiğin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi”, **Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi**, cilt 7, 2004, s. 197-206.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları”, 27. **KST**, cilt I, 2006, s. 19-28.

GÜNEL, Sevinç; “Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları”, 28. **KST**, cilt I, 2007, s. 231-246.

GÜNEL, Sevinç; “Çine Tepecik Kazıları ve Bölge Arkeolojisine Katkıları” **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar**, ed: Armağan Erkanal Öktü vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 130-139.

GÜNEL, Sevinç; “2008 Yılı Çine-Tepecik Kazıları”, 31. **KST**, cilt I, 2009, s. 459-447.

GÜNEL, Sevinç; “Mycenaean Cultural Impact on the Çine (Marsyas) Plain, Southwest Anatolia: The Evidence From Çine-Tepecik”, **Anatolian Studies**, cilt 60, 2010, s. 25-49.

GÜTERBOCK, Hans; "The Hittites and The Aegean World : The Ahhiyawa Problem Reconsidered", **AJA**, volume 87/2, 1983, s. 133-138.

HAEVERNICK, Thea Elisabeth; "Mycenaean Glass", **Archaeology**, volume 16/3, 1963, s. 190-193.

HANFMANN, George M. A.; "A 'Hittite' Priest from Ephesus", **AJA**, volume 66, 1962, s. 1-4.

HANSEN, O; "A Mycenaean Sword From Boğazköy-Hattuşa Found in 1991", **BSA**, volume 89, 1991, s. 213-215.

HAWKINS, J. David; "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazkoy Sealings and Karabel", **Anatolian Studies**, volume 48, 1998, s. 1-31.

HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, çev: Müntekim Ökmen, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

HIGGINS, Reynold Alleyne; **Greek Terracottas**, London, The King Penguin Book, 1967.

HOCKMANN, Olaf; "M.Ö. 2. Binde Doğu Akdeniz'de Gemi Yolculuğu", **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 311-324.

HOMEROS; **İlyada**, çev: Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul, Can Yayınları, 2002.

HUXLEY, George Leonard; **Achaeans and Hittites**, Oxford, Oxford University Press, 1960.

HÜRYILMAZ, Halime; "Gökçeada - Yenibademli Höyük 1996 Yılı Kurtarma Kazısı", 19. **KST**, cilt I, 1998, s. 357-378.

HÜRYILMAZ, Halime; "Gökçe Ada – Yeni Bademli Höyük'te Kent Olgusu ve Sosyokültürel Yaşam", **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar**, ed. Armağan Erkanal-Öktü vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s.142-149.

HÜRYILMAZ, Halime, SEVİNÇ, Nurten; “1997 Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazıları”, 20. **KST**, cilt I, 1999, s. 311-324.

IAKOVIDIS, Spyros E.; **Late The Helladic Citadels on Mainland Greece**, Leiden, 1983.

IŞIK, Fahri; “Mimari’de Hitit-Akha İlişkileri”, **Hayat Erkanal’a Armağan Kültürlerin Yansıması: Studies in Honor of Hayat Erkanal Cultural Reflections**, İstanbul, Homer Yayınevi, 2006, s. 440-450.

JABLONKA, Peter, ROSE, Brian C; “ Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb”, **AJA**, 108-4, 2004, s. 615-630.

JOUKOWSKY, M. S.; Prehistoric **Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies. Volume I: Excavations and Studies**, Louvain and Providence, 1986.

JUNG, Reinhard; “Myken Saray ve Devlet Sistemi”, **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Ege Yayınları, 2006, s. 267-275.

KARAGÖZ, Şehrazat; **Eski Çağ’da Depremler**, İstanbul, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü, 2005.

KARAUĞUZ, Güngör; **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Konya, Çizgi Kitapevi, 2002.

KINAL, Firuzan; **Arzawa ve Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 1953.

KINAL, Firuzan; **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1991.

KLENGEL, Horst; “Hitit Tarihi”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, İstanbul, 2002, s. 413-420.

KORFMANN, Manfred; “Beşik-Yassıtepe ve Beşik Sivritepe 1983 Ön Raporu”, 6. **KST**, 1985, s. 107-120.

KORFMANN, Manfred; “Beşik-Yassitepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu”, 7. **KST**, 1986, s. 229-238.

KORFMANN, Manfred; “Beşik-Yassitepe ve Mezarlığı 1985 Ön Raporu”, 8. **KST**, cilt I, 1987, s. 263-272.

KORFMANN, Manfred; “1988 Troia Çalışmaları”, 11. **KST**, cilt I, 1990, s. 283-304.

KORFMANN, Manfred; “Troia-Ausgrabungen 1995”, **Studia Troica**, volume 6, 1996a, s. 1-63 .

KORFMANN, Manfred; “Troia 1994 Kazı Sonuçları”, 17. **KST**, cilt I, 1996b, s.283-303.

KORFMANN, Manfred; “Troia 1995 Kazıları”, 18. **KST**, cilt I, 1997, s. 213-229.

KORFMANN, Manfred; “Yüksek Troia Kültürü (Troia VI ve VIIa): Bir Anadolu Kültürü”, **Düş ve Gerçek Troia**, çev. Selma Bulgurlu Gün, İstanbul, Homer Yayınevi, 2001a, s. 395-406.

KORFMANN, Manfred; “Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlık Tepesi, En Alttan Üste Doğru ”Troia’nın On Kenti”, **Düş ve Gerçek Troia**, çev. Selma Bulgurlu Gün, İstanbul, Homer Yayınevi, 2001b, s. 347-354.

KORFMANN, Manfred; “ Geç Tunç Çağı’nda Troia”, **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 251-263.

KUHRT, Amelie; **Eski Çağ’da Yakındoğu I (M.Ö. 3000-330)**, çeviri: Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

LANG, Mabel; “**The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia**”, volume II: The Frescoes, New Jersey, Princeton University Press, 1969 .

LATACZ, Joachim, STARKE, Frank; “M.Ö. 2. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesi’nin Politik Coğrafyası”, **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s.189-194.

LLYOD, Seton; **Early Anatolia: The Archeology of Asia Minor Before The Greeks**, Harmondsworth, Penguin Books, 1956.

LEWARTOWSKI, Kazimierz; **The Decline Of The Mycenaean Civilization: An Archaeological Study of Events in the Greek Mainland**, Wroclaw, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1989.

MACQUEEN. J.G.; "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C.", **Anatolian Studies**, volume XVIII, 1968, s. 169-185.

MACQUEEN, J. G; **Hititler ve Hitit Çağı'nda Anadolu**, çev:Esra Davutoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2001.

MANSEL, Arif Müfit; **Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1954.

MANSEL, Arif Müfit; **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1984.

MATTHAUS, Hartmut; "Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Kùltürler Arası İlişkiler ve Ticaret Seferleri", **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 335-364.

MEE, Christopher; "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C.", **Anatolian Studies**, volume XXVIII, 1978, s. 121-156.

MELLAART, James; "The End Of The Early Bronze Age in Anatolia and The Aegean", **AJA**, volume 62-1, 1958, s. 9-33.

MELLAART, James; **Anatolia, c.4000-2300 B.C.**, Cambridge, Cambridge University Press, 1962.

MELLAART, James; "Anatolian Trade With Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces İn The Late Bronze Age", **Anatolia Studies**, volume XVIII, 1968, s. 187-202.

MELLİNK, Machteld; "Archaeology in Asia Minor", **AJA**, volume 74, 1970, s. 157-178.

MELLINK, Machteld; "Aecheology in Asia Minor", **AJA**, volume 82, 1978, s. 315-338.

MERİÇ, Recep; "Metropolis Yakınındaki "Hitit" Çağdaşı Bir Arzawa Kenti: Puranda", **İzmir Kent Kültür Dergisi**, sayı 5, 2002, s. 230-234.

MERİÇ, Recep, MOUNTJOY, Penelope; "Mycenaean Pottery From Bademgediği Tepe (Puranda) in İonia: A Preliminary Report", **İstanbul Mitteilungen**, volume 52, 2002, s. 79-98.

MERİÇ, Recep, ÖZ, Ali, Kazım, MERİÇ, Aygün Ekin; "Metropolis Kazıları, 2003", 26. **KST**, cilt II, 2005, s. 137-146.

MERİÇ, Recep, ÖZ, Ali, Kazım, MERİÇ, Aygün Ekin, AYBEK, Serdar; "Metropolis 2004 Yılı Kazı Çalışmaları", 27. **KST**, cilt I, 2006, s. 249-260.

MİEROOP, Mark Van De; "**Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323**", çev: Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2004.

MOLLOY, Barry; " Swords and Swordsmanship in the Aegean Bronze Age", **AJA**, volume 114-3, 2010, s. 403-428.

MORRIS, Sarah; "Artemis Ephesia'nın Tarih Öncesi", **Efes Artemisionu Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı**, yayımlayan: Wilfried Seipel, Viyana, Pholbos Yayınevi, 2008, s. 69-72.

MOUNTJOY, Penelope A.; "Local Mycenaean Pottery at Troia", **Studia Troica**, volume 7, 1997, 259-267.

MOUNTJOY, Penelope A; "The East Aegean-West Anatolian Interface in The Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa", **Anatolian Studies**, volume 48, 1998, s. 33-68.

MOUNTJOY, Penelope A.; "Troia VII Reconsidered", **Studia Troica**, volume 9, 1999, s. 295- 346.

MOUNTJOY, Penelope A.; **Mycenaean Pottery An Introduction**, Oxford University School of Archaeology , 2001.

MUHLI, James D.; "Geç Tunç Çağı Ege Dünyası'nda Bakır ve Tunç", **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 505-516.

MUSGRAVE, J. H., NEAVE, R.A. H., PRAG, A. J. N. W.; "Seven Faces From Grave Circle B At Mycenae", **BSA**, volume 90, 1995, s. 107-131.

MÜLLER KARPE, Andreas; "Orta Hitit ve Büyük İmparatorluk Dönemleri Çanak Çömleği: Anadolu'da Çömlekçiliğin Gelişimi-Biçimleri ve İşlevleri", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, İstanbul, 2002, s. 502-505.

MÜLLER KARPE, Andreas; "Untersuchungen in Kuşaklı 2003", **Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft**, 136, 2004, s. 137-172.

MYLONAS, George Emmanuel; **Myceane and The Mycenaen Age**, New Jersey, Princeton University Press, 1966.

MYLONAS, George Emmanuel; **Mycenaen a Guide To its Ruins and its History**, Athens, J.Makris, 1970.

NAUMANN, Rudolf; **Eski Anadolu Mimarlığı**, çev. Beral Madra, Ankara, TTK Yayınları, 1991.

NIEMEIER, Wolf Dietrich; "The Mycenaean in Western Anatolia And The Problem Of The Sea Peoples", **Mediterranean Peoples In Transition Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE: In Honnor Of Professor Trude Dothan**, editors, GITIN Seymour, MAZAR, Amihai and STERN, Ephraim, Jurusalem, 1998, s. 17-65.

NIEMEIER, Wolf Dietrich; "Tunç Çağı'nda Milet: Ege ile Anadolu Arasında Köprü", **TEBE Bülten**, sayı 12, 2001, s.18.

NIEMEIER, Wolf Dietrich; “Hattuşa ve Ahhiyava Arasındaki Millavanda/Milet Sorunu: Batı Anadolu’da Miken Yunanistanı’nın Politik ve Kültürel Rolü”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, İstanbul, 2002, s. 521-523.

NIEMEIER, B, NIEMEIER, Wolf Dietrich; “Projekt Minoisch-mykenisches bis protogeometrisches Milet: Zielsetzung und Grabungen auf dem Stadionhügel und am Athenatempel”, **Arcaologischer Anzeiger**, volume 112, 1997, 189-248.

OPPENHEIM, A. Leo; “A Note On Research In Mesopotomian Glass”, **Journal of Glass Studies**, volume XV, 1973, s. 9-11.

ÖZDOĞAN, Mehmet, ÖZDOĞAN, Aslı, YOSEF, Daniella Bar, ZEIST Willem Van; “ Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi 30 Yıllık Genel Biri Değerlendirme”, 15. **KST**, cilt I, 1994, s. 103-122.

ÖZET, Aynur; **Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998.

ÖZGÜÇ, Nimet; “Frakdin Eserleri”, **Belleten** XIX, 1955, s. 295-300.

ÖZGÜÇ, Nimet; “Kültepe Kaniş’in Anadolu Arkeolojisindeki Yeri”, **Atatürk Konferansları**, 1964, s. 179-188.

ÖZGÜÇ, Tahsin; “Ankara Üniversitesi Adına Yapılan Fraktin Kazısı ve Tetkik Gezileri”, **Belleten**, cilt XII, 1948, s. 260-266.

ÖZGÜÇ, Tahsin; “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi”, **Anatolia**, volume VII, 1963, s. 23-42.

ÖZGÜÇ, Tahsin; **Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar, Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity**, Ankara, TTK Yayınları, 1978.

ÖZGÜÇ, Tahsin; “Excavations At The Hittite Site, Maşat Höyük: Palace, Archives, Mycenaean Pottery”, **AJA**, volume 84, 1980, s. 305-309.

ÖZGÜÇ, Tahsin; "Assur Ticaret Kolonileri Kültepe-Kaniş", **Arkeo Atlas**, sayı 3, 2004, s. 10-17.

ÖZGÜMÜŞ, Üzlifat; **Anadolu Camcılığı**, İstanbul, Pera Turizm Yayınları, 2000.

ÖZGÜNEL, Coşkun; "Batı Anadolu İçerisindeki Miken Etkinlikleri", **Belleten**, cilt 47, 1983, s.697-743.

ÖZGÜNEL, Coşkun; "Selçuk Arkeoloji Müzesi'nde Saklanan Miken Pyxisi ve Düşündürdükleri", **Belleten** LI, 1987, s. 535-547.

ÖZGÜNEL, Coşkun; "Urla LimanTepe (Klazomenai) Kazılarında Gün Işığına Çıkarılan Miken Seramiğine Bakış", **Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması, Studies in Honor of Hayat Erkanal Cultural Reflections**, ed. Armağan Erkanal Öktü vd.; İstanbul, Homer Yayınevi, 2006, s. 594-601.

ÖZGÜNEL, Coşkun; "Turgut Tokuş Koleksiyonunda Saklanan Myken Kapları", **Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan: Festhrift in Honnor of Belkis Dinçol and Ali Dinçol**, hazırlayanlar, Metin Alparslan vd., İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s. 577-585.

ÖZKAN, Turhan, ERKANAL, Hayat; **Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi**, İzmir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1999.

ÖZYAR, Aslı, DANIŞMAN, Günhan, GÜRBÜZ, Cemil, ÖZENER, Haluk; "Tarsus Gözlükule 2001 Yılı Enterdisipliner Araştırmaları", **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt 20, sayı I, 2003, s. 273-281.

ÖZYİĞİT, Ömer; "2002 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 25. **KST**, cilt I, 2004, s. 441-452.

ÖZYİĞİT, Ömer; "2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 26. **KST**, cilt II, 2005, s. 43-50.

PALMER, Leonard L.; **Mycenaeans and Minoans Aegean Prehistory In The Light Of The Linear B Tablets**, London, Faber and Faber, 1961.

POSTGATE, John Nicholas; "Kilise Tepe 1994 A Summary of The Principal Results", 17. **KST**, cilt I, 1996, s. 419-432.

POSTGATE, John Nicholas; "Kilise Tepe 1995, A Summary of The Principal Results", 18. **KST**, cilt I, 1997, s. 441-456.

POSTGATE, John Nicholas; "Kilise Tepe 1996 A Summary of The Principal Results", 19. **KST**, cilt I, 1998, s. 209-226.

POSTGATE, Nicholas, THOMAS, David; (edited by) **Excavations At Kilise Tepe, 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia, volume 2 : Appendices, References & Figures**, Cambridge, Short Run Press, 2007.

PULAK, Cemal; "The Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun, Turkey: 1985 Campaign", **AJA**, volume 92, 1988, s. 1-37.

PULAK, Cemal; "Ulu Burun (Kaş) Sualtı Kazısı : 1988 Kampanyası ", 11. **KST**, cilt I, 1990, s. 317-330.

PULAK, Cemal; "Ulu Burun (Kaş) Su Altı Kazısı: 1989 Kampanyası", 12. **KST**, cilt II, 1991, s. 293- 306.

PULAK, Cemal; "Ulu Burun (Kaş) Batığı Kazısı: 1992 Kampanyası", 15. **KST**, cilt I, 1994, s. 375- 398.

PULAK, Cemal; "Uluburun Batığı Kazısı (Kaş) 1993 Kampanyası", 16. **KST**, cilt I, 1995, s. 219-238.

PULAK, Cemal; "Uluburun Batığı", **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 57-103.

REHREN, Thilo; "New Aspects Of Ancient Egyptian Glassmaking", **Journal Of Glass Studies**, volume 42, 2000, s. 13-23.

REHREN, Thilo; "Geç Tunç Çağı'nda Cam Ticareti", **Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti**, Bochum, Ege Yayınları, 2006, s. 535-542.

ROSENBERG, Donna; **Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi**, çev. Çiler Turan, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

SALMERİ, Giovanni, D'AGATA, Anna Lucia, FALESİ, Laura, BUXTON, Bridget; "Cilicia Survey 2000", 19. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt II, 2002, s. 39-44.

SALMERİ, Giovanni, D'AGATA, Anna Lucia; "Cilicia Survey 2001", 20. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt I, 2003, s. 207-212.

SALTUK, Secda; **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993.

SANDARS, Nancy K.; "The First Aegean Swords And Their Ancestry", **AJA**, volume 65, 1961, s. 17-29.

SANDARS, Nancy K.; "Later Aegean Bronze Swords", **AJA**, volume 67, 1963, s. 117-153.

SANDARS, N. K.; **Gilgamiş Destanı**, çeviri:Sevin Kutlu-Teoman Duralı, İstanbul, 1973.

SAYAR, Mustafa H.; "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2003", 22. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt II, 2005, s.219-228.

SAYCE, Archibald Henry; "Perseus And The Achaeans İn The Hittite Tablets", **Journal Of Hellenic Studies**, volume XLV ,1925, s. 161-163.

SCHACHNER, Andreas; "Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki Truva Seramikleri", **Türk Arkeoloji Dergisi**, cilt XXXI, 1997, s.227-236.

SCHIRMER, Wulf; **Hitit Mimarlığı**, çev: Beral Madra, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982.

SCHIRMER, Wulf; "Şehir, Saray, Tapınak M.Ö. II. bin Hitit Mimarisinin Özellikleri", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, İstanbul, 2002, s. 482-486.

SCHLIEMANN, Heinrich; **Mycenae Anarrative Of Researches and Discovered At Mycenae and Tiryns**, New York, 1976.

SCHLIEMANN, Heinrich; **Tiryns (The Prehistoric Palace Of The Kings Of Tiryns)**, New York, Arno Press, 1976.

SCHMIDT, Hubert; **Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer**, Berlin, 1902.

SCOUFOPOULOS, Niki C.; **Mycenaeen Citadels**, Göteborg, 1971.

SEEHER, Jürgen; "Boğazköy-Hattuşa 2001 Yılı Çalışmaları", 24. **KST**, cilt 2, 2003, s. 105-112.

SEEHER, Jürgen; "Boğazköy-Hattuşa 2002 Yılı Çalışmaları", 25. **KST**, cilt 2, 2004, s. 11-18.

SETON-WILLIAMS M. V.; "Cilician Survey", **Anatolian Studies**, volume IV, 1954, s. 121-174.

SEVİN, Veli; **Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

SEVİN, Veli, CANEVA, Isabella; "1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları", 16. **KST**, cilt I, 1995, s. 27-42.

SPYROPOULOS, Theodoros, CHADWICK, John; **The Thebes Tablets II**, Salamanca, 1975.

STARKE, Frank; "Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia", **Troia-Düş ve Gerçek**, çev. Selma Bulgurlu Gün, İstanbul, Homer Yayınevi, 2001, s. 34-45.

TAYLOUR, William; **The Mycenaeans Ancient Peoples and Places**, London, Thames and Hudson, 1964.

TAYLOUR, William; **The Mycenaeans**, London, Thames and Hudson, 1983.

TEKİN, Oğuz; **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

THOMSON, George; **Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler, Tarih Öncesi Ege**, çev: Celal Üster, İstanbul, Homer Yayınevi, 2007.

THUKYDİDES; **Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı I. Kitap**, çeviri. Halil Demircioğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.

TİGREL, G. Yümer; "Miken Mimarlığı ve Sanatı", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, cilt 2, 1997, s. 1244-1245.

TORELLİ M; "Deniz Yolları İçin Savaş", **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, s. 99-112, 2005.

ÜNAL, Ahmet; "Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Akadca Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler", **Nimet Özgüç'e Armağan**, Ankara, TTK Yayınları, 1993, s. 727-730.

ÜNAL, Ahmet; "Batı Cephesinde Ne Var Ne Yok? Miken-Anadolu ve Ahhiyawa-Aka İlişkilerinde Son Durum", **Gün Işığında Anadolu Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar: Essays in Honour of Cevdet Bayburtluoğlu**, Editörler Coşkun Özgünel vd.; İstanbul, Homer Kitabevi, 2001, s. 244-251.

ÜNAL, Ahmet; **Hititler Devrinde Anadolu 1**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

ÜNAL, Ahmet; **Hititler Devrinde Anadolu 2**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

ÜNAL, Ahmet; "Doğu Akdeniz, Kilikya ve Güney Anadolu Sahillerinde Grek Varlığı", **Ramazan Özgan'a Armağan: Festschrift für Ramazan Özgan**, Hazırlayanlar Mustafa Şahin vd., İstanbul, Ege Yayınları, 2005, s. 453-474.

ÜNAL, Ahmet, ERTEKİN, Ahmet, EDİZ, İsmet; "The Hittite Sword From Boğazköy-Hattuša, Found 1991 and its Akkadian Inscription", **Müze-Museum** 4, 1990-1991, s. 50-52.

ÜNAL, Ahmet, GİRGINER, K. Serdar; **Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlı Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2007.

VANDIVER, Pamela; "Glass Technology At The Mid-Second-Millennium B. C. Hurrian Site Of Nuzi", **Journal of Glass Studies** , volume 25, 1983, s. 239-247.

VENTRIS, Michael, CHADWICK, John; **Documents in Mycenaean Greek**, Cambridge, Cambridge University Press, 1973.

VERMUELE, Emily; "The Santorini Volcano", **Archaeology**, volume 24, 1971, s. 130-135.

VOUTSAKI, Sofia; "Economic Control, Power and Prestige in the Mycenaean World: The Archaeological Evidence", **Economic and Politics in The Mycenaean Palace States**, , **Proceedings of a Conference Held on 1-3 July 1999 in The Faculty of Classics**, edited by Sofia Voutsaki and John Killen, s. 195-213, Cambridge, Cambridge Philological Society, 2001.

YALÇIN, Ünsal; "Geç Tunç Çağı'nda Küreselleşme", **Aktüel Arkeoloji**, sayı 33, 2013, s. 44-57.

YAĞCI, Remzi; "M.Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret", **OLBA**, cilt II, sayı I, 1999, s. 17-28.

YAĞCI, Remzi; "Soli/Pompeiopolis Kazıları 1999", 22. **KST**, cilt II, 2001, s. 259-272.

YAĞCI, Remzi; "Soli/Pompeiopolis 2002", **ANMED**, cilt I, 2003, s.34-37.

YAĞCI, Remzi; "Soli-Pompeiopolis Antik Liman Kenti Kazıları 2003", **ANMED**, 2004, s.55-57.

YAĞCI, Remzi; "Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları", 28. **KST**, cilt II, 2007, s. 175-184.

YAKAR, Jak; "Hittite Involment İn Western Anatolia", **Anatolian Studies** , volume 26, 1976, s.117-128.

YAKAR, Jak; **Anadolu'nun Etnoarkeolojisi Tunç ve Demir Çağları'nda Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, çev:Selen Hırçın Riegel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2007.

YENER, Aslıhan, SCHLOEN, David, SUMAKA'I-FINK, Amir; "University Of Chicago, Oriental Institute Aççana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları 2003", 26. **KST**, cilt I, 2005, s. 45-52.

YİĞİT, Turgut; "Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı", **DTCF Dergisi XL**, Ankara, 2000, s. 13-28.

YİĞİT, Turgut; "Eski Hitit Krallığı'nın Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Politikası", XV. **Türk Tarih Kongresi**, cilt I, 2010, Ankara, s. 97-108.

WACE, Alan John Bayard; **Mycenae an Archaeological History and Guide**, Princeton Universty Press, 1949.

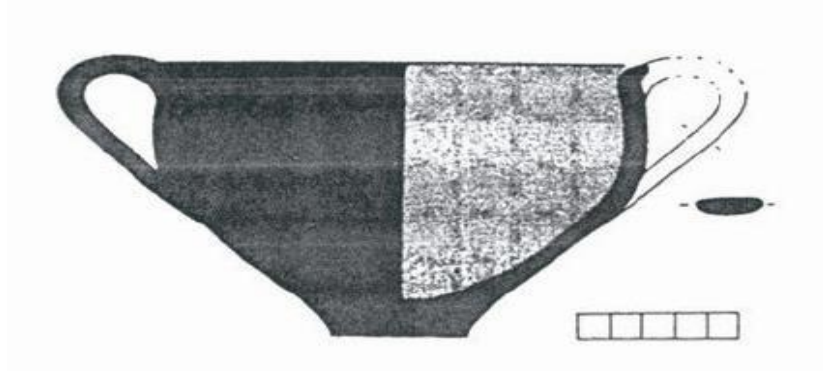
WARREN, Peter; **The Making of the Past the Aegean Civilization**, Oxford Universty Press, 1975.

WALTON, Marc Sebastian, SHORTLAND, Andrew J., KIRK, Susanna, DEGRYSE, Patric; "Evidence For The Trade Of Mesopotamian and Egyptian Glass To Mycenaean Greece", **Journal Of Archacological Science**, volume XXXVI, 2009, s. 1496-1503.

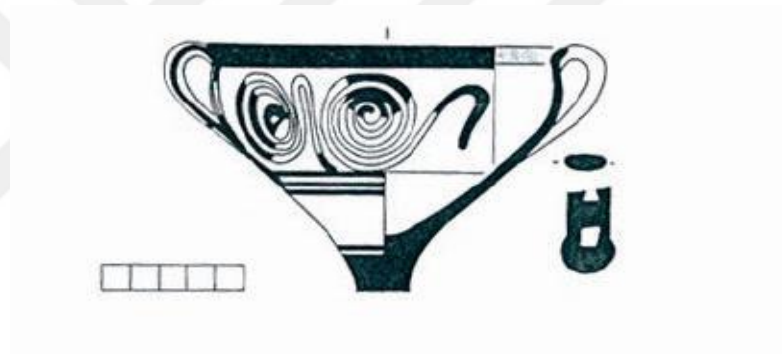
WEICKERT, Voncarl; "Die Ausgranbungbeim Athena-Tempel in Milet 1957", **İstanbulur Mitteilungen**, volume 9/10, 1960, s. 1-30.

ZANGGER, Eberhard; "Landscape Chages Araund Tiryns During The Bronze Age", **AJA**, volume 98/2, 1994,s. 189-212.

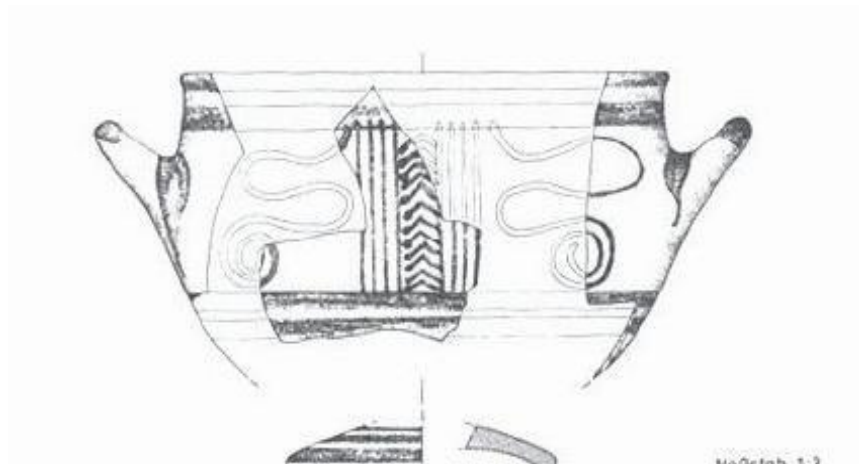
LEVHA 1

a

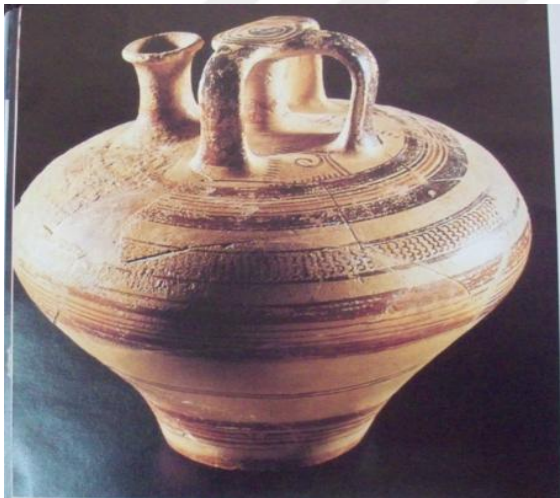
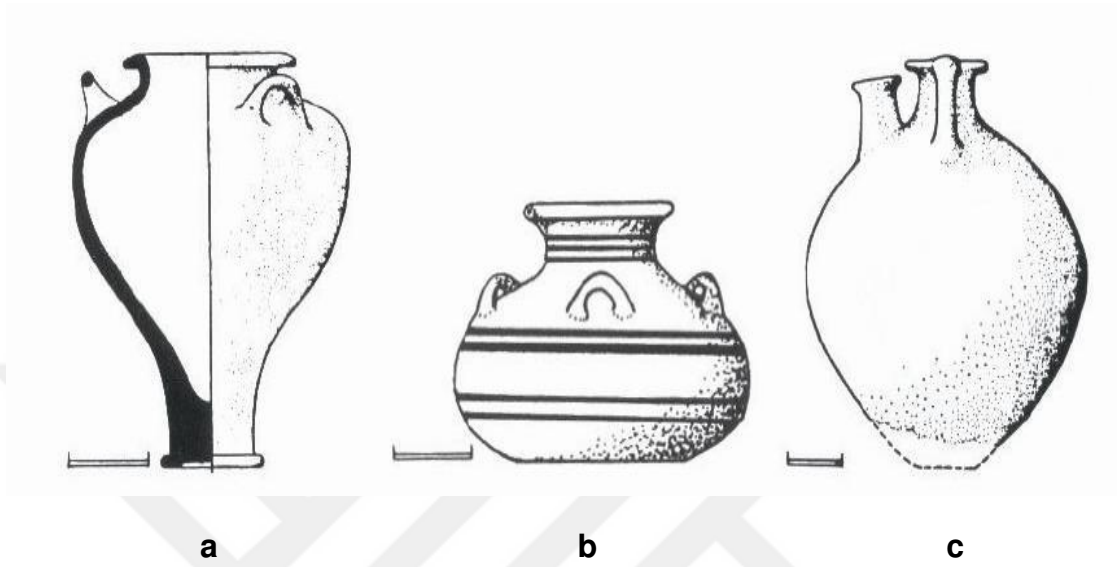

b

c

LEVHA 2

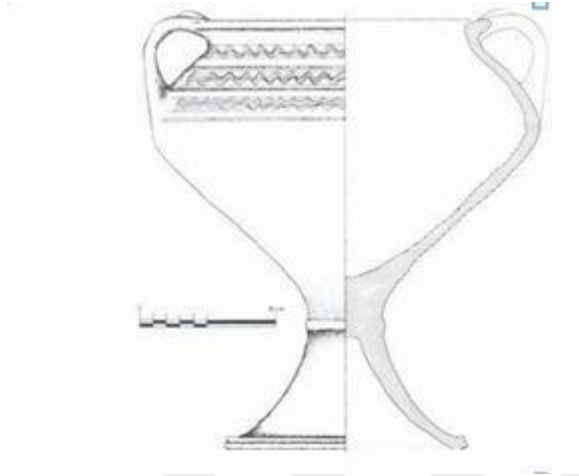

d

e

LEVHA 3

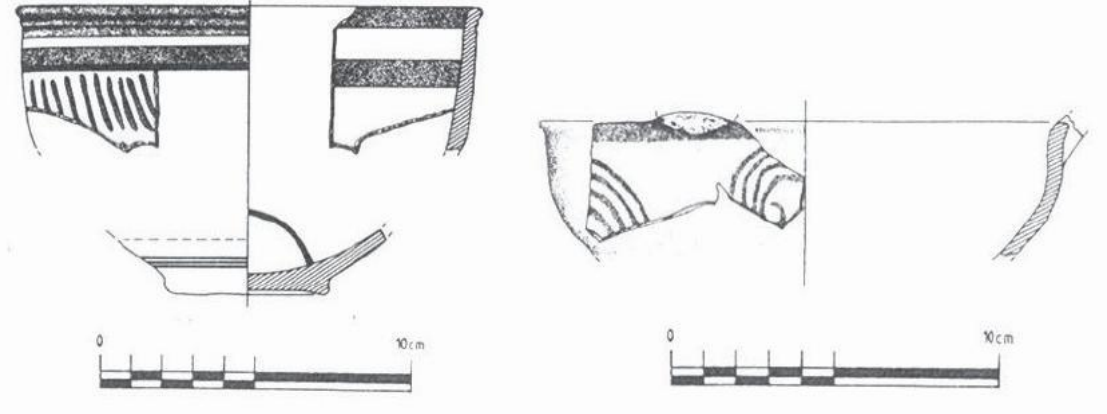
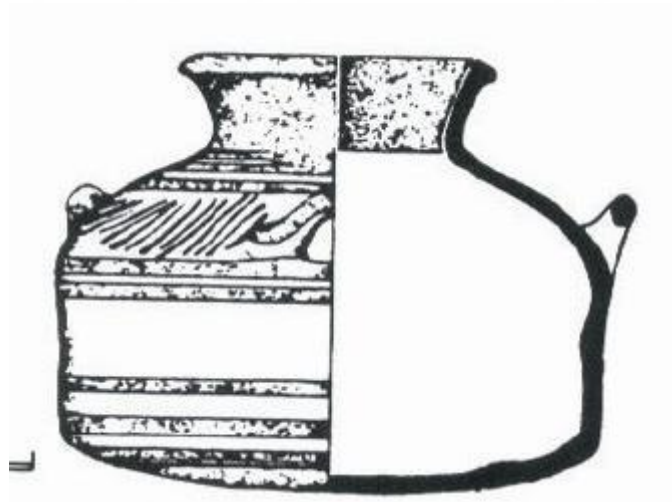

a

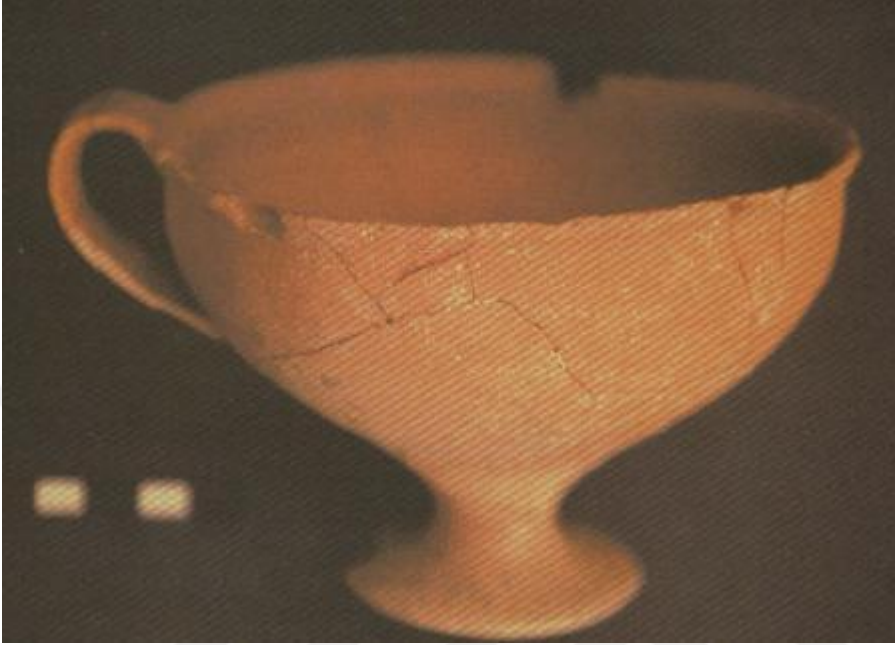

b

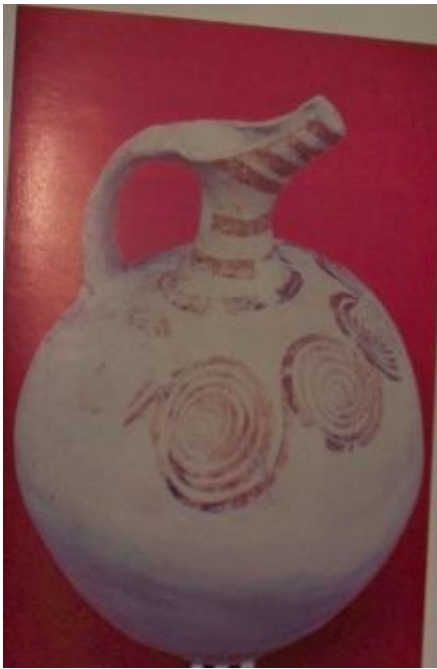
LEVHA 4

a**b****c**

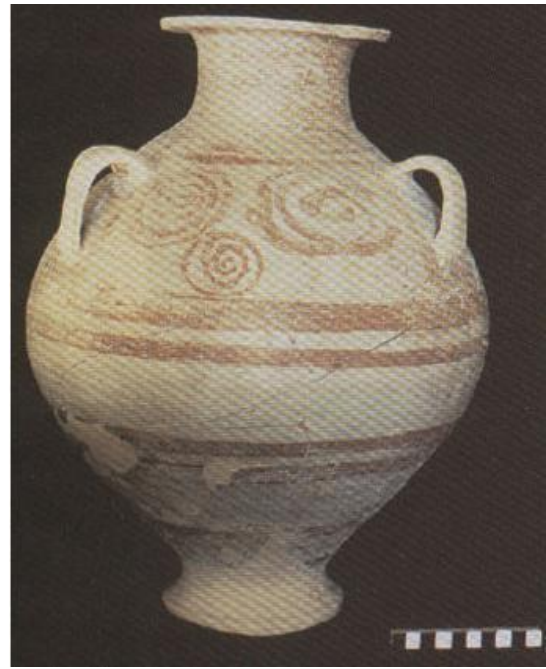
LEVHA 5

a

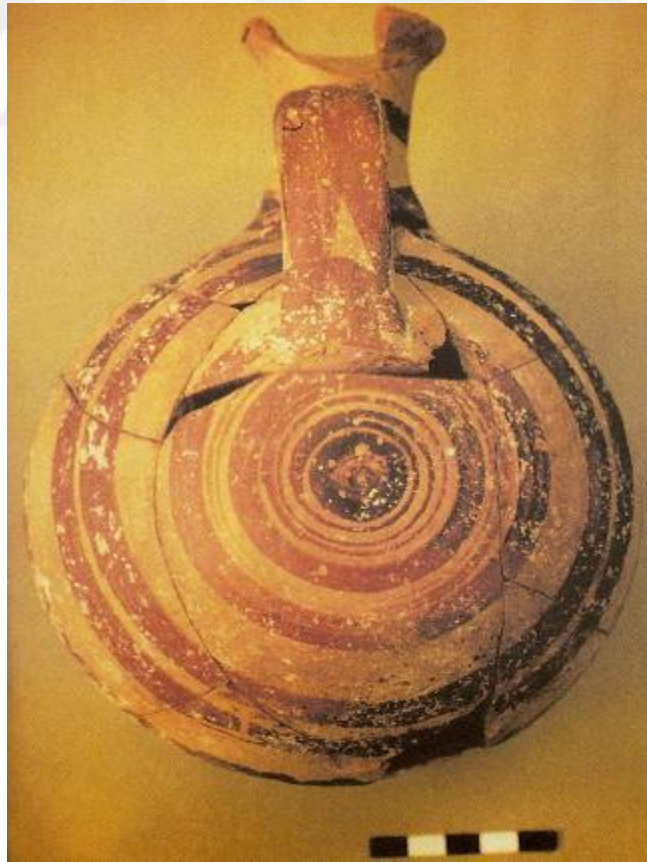

b

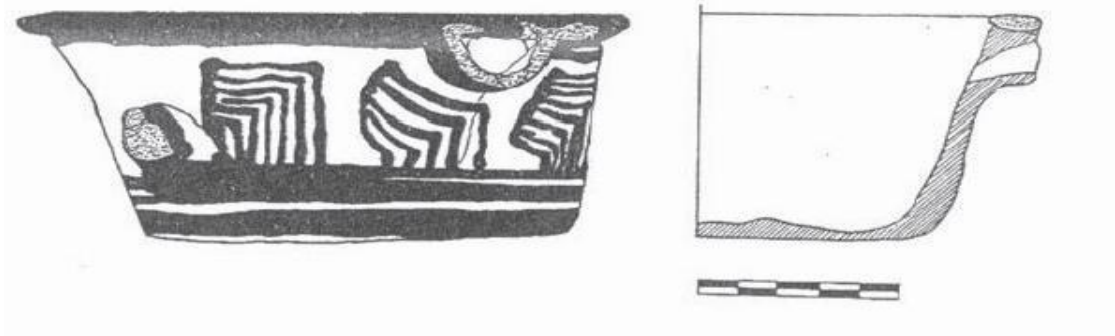

c

LEVHA 6

a**b**

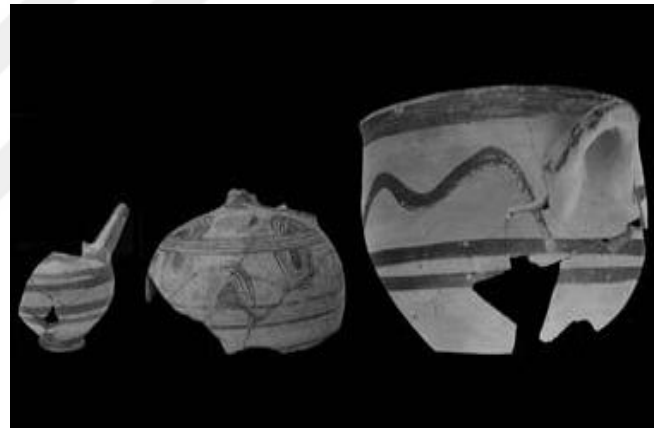
LEVHA 7

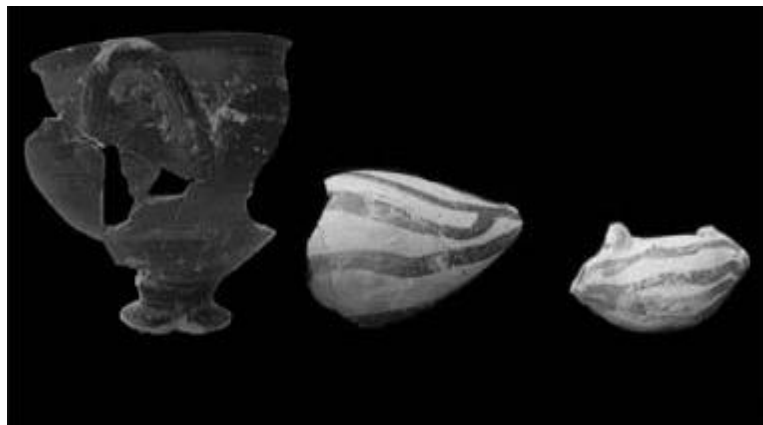
a

b

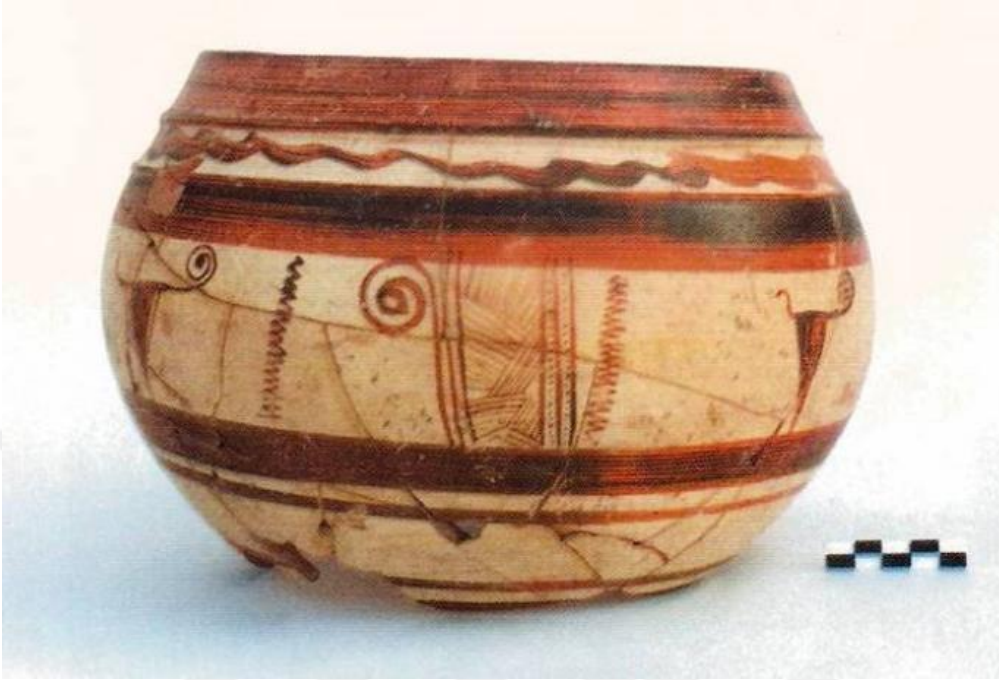

c

d

LEVHA 8

a

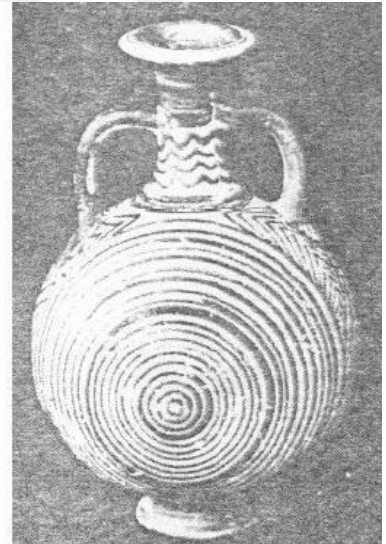
b

LEVHA 9

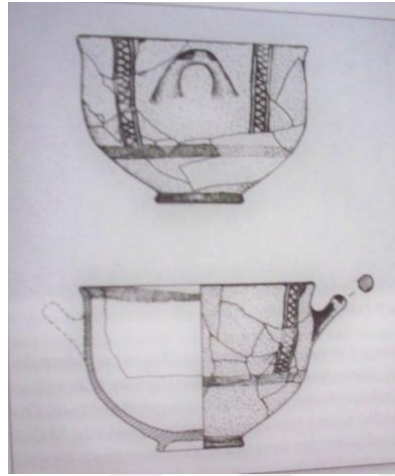

a

LEVHA 10

a**b****c****d**

LEVHA 11

a

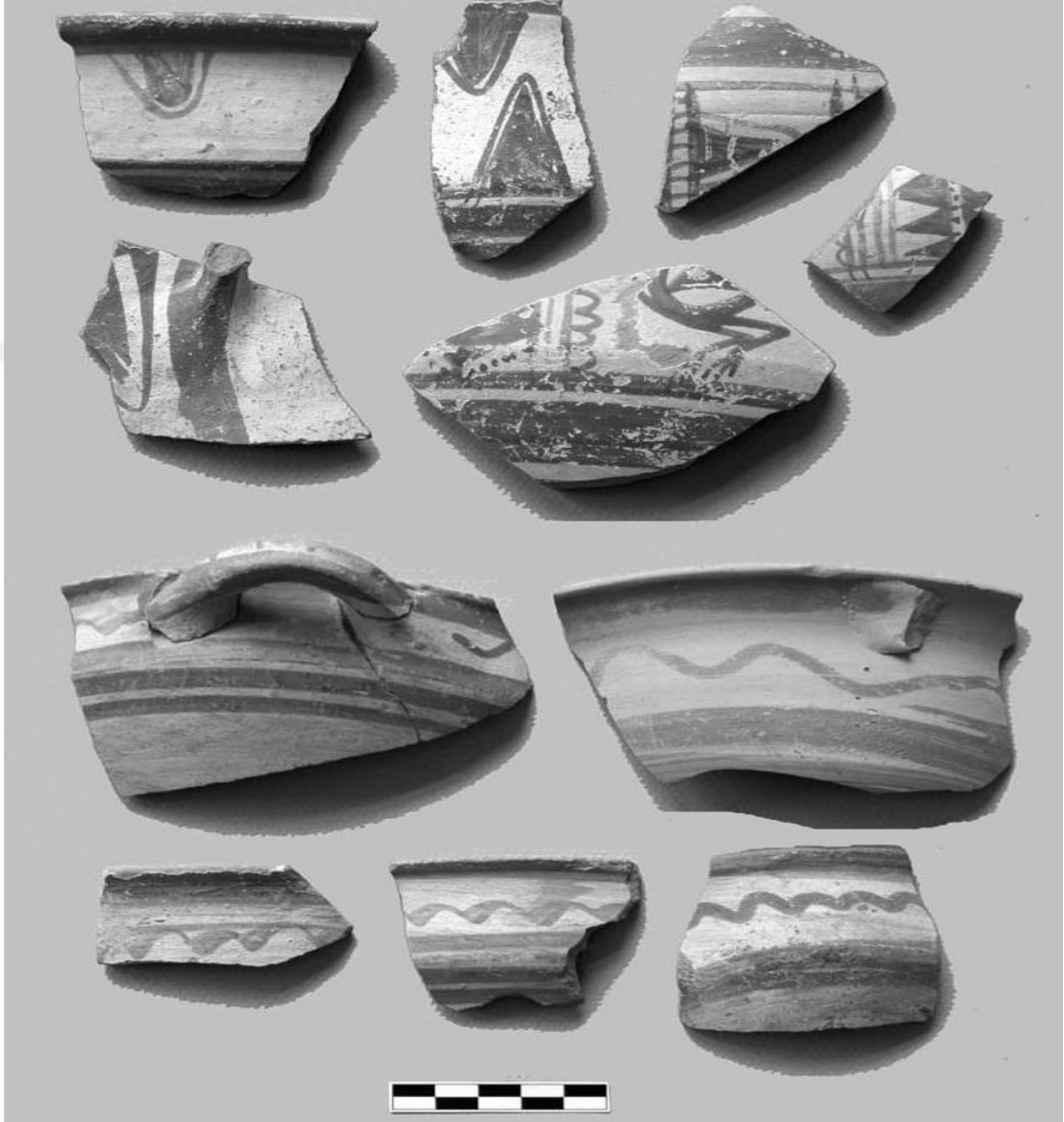

b

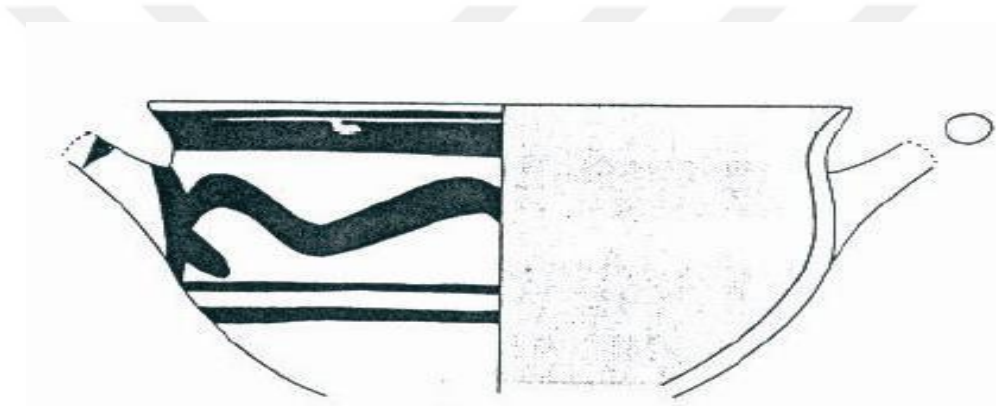
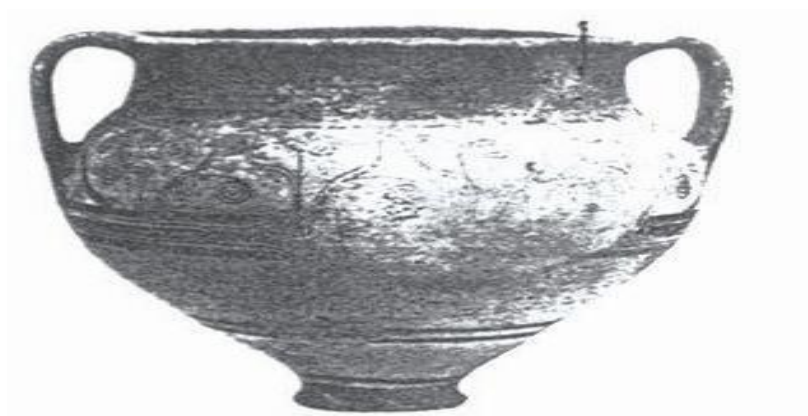
c

LEVHA 12

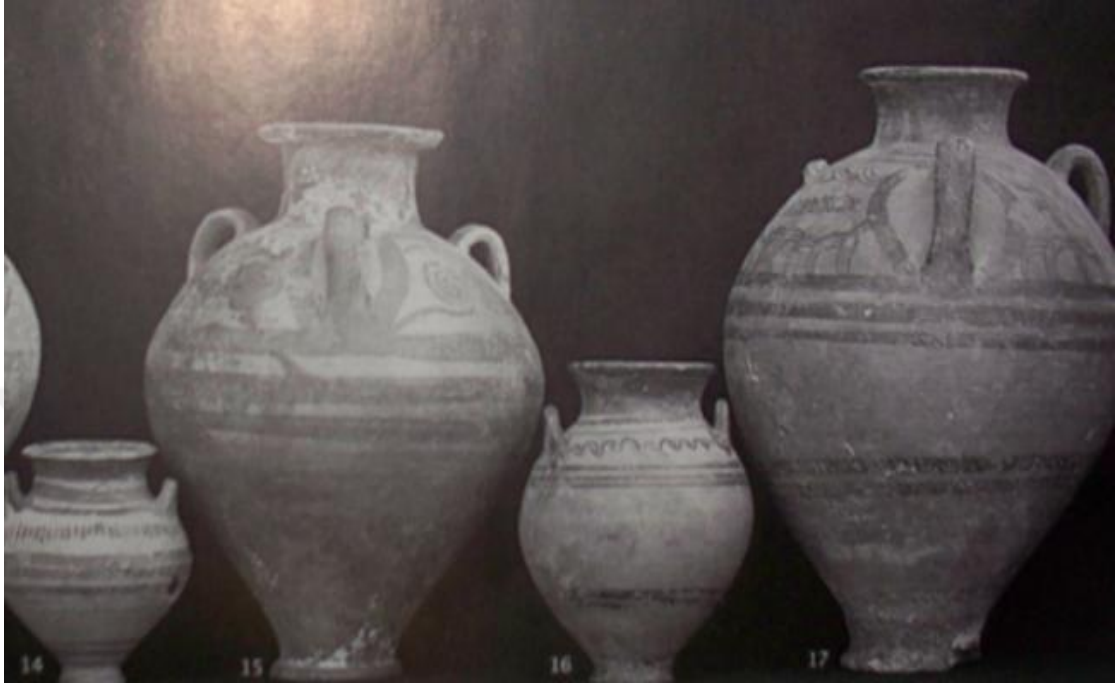
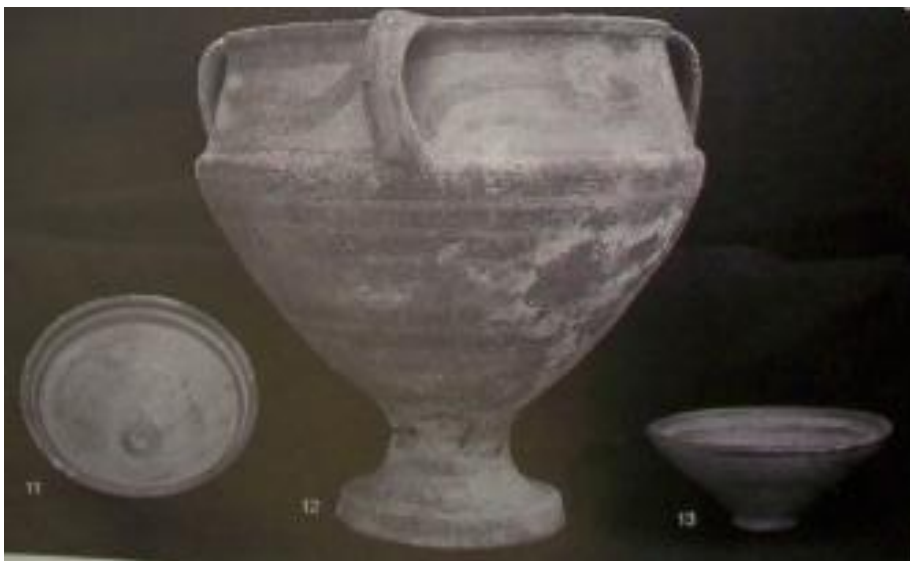

a

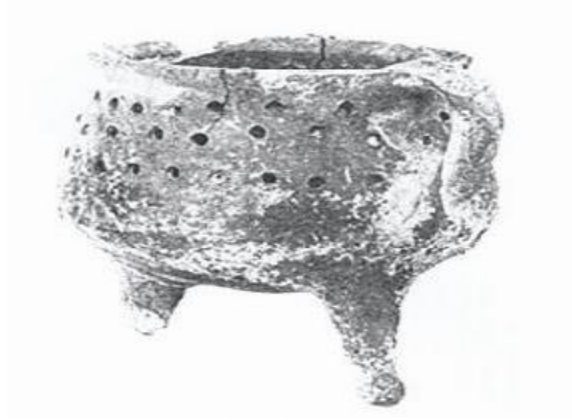
LEVHA 13

a**b****c****d**

LEVHA 14

a**b**

LEVHA 15

a

b

c

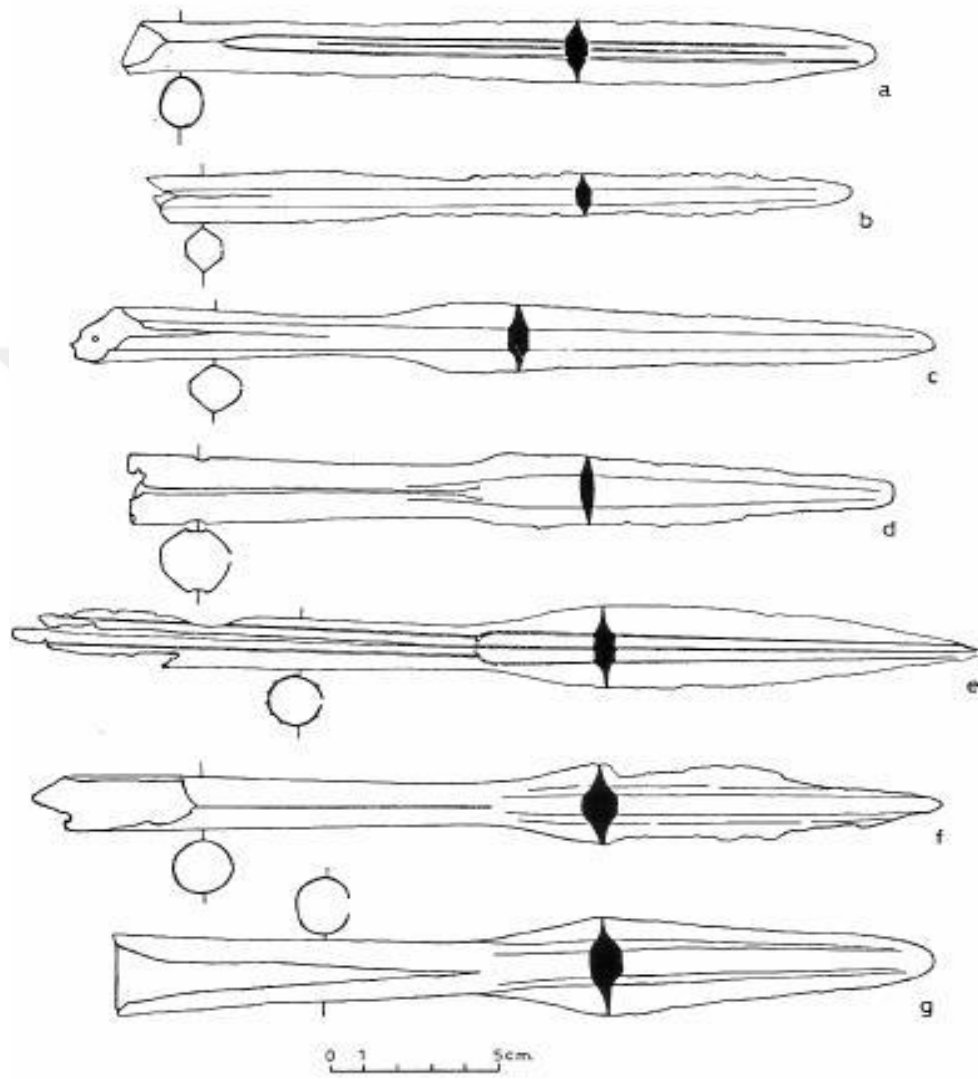

d

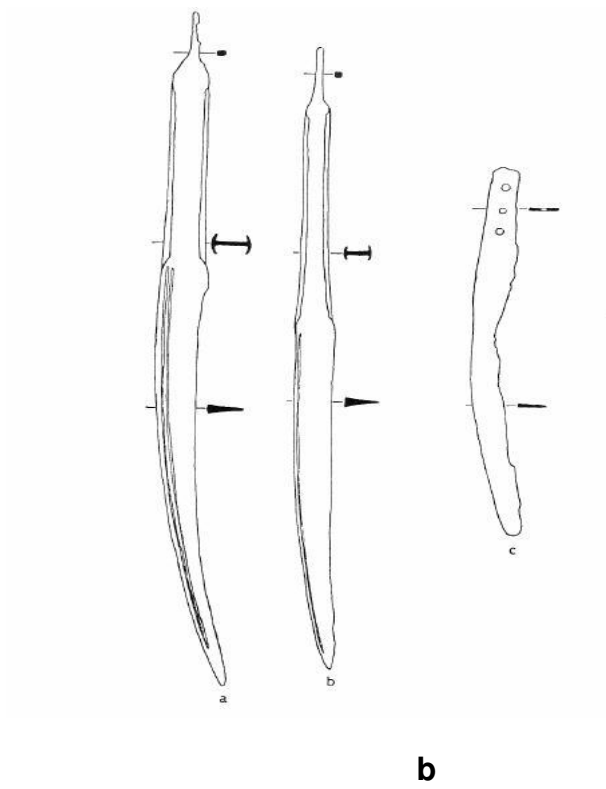
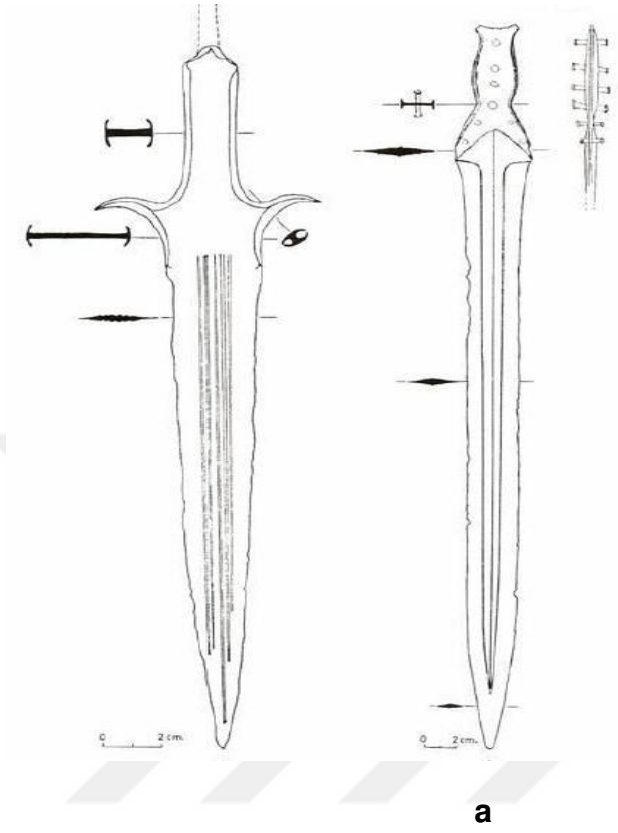
LEVHA 16

a**b****c****d****e**

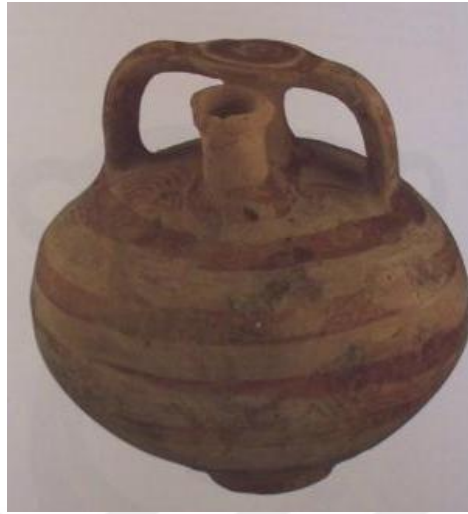
LEVHA 17

LEVHA 18

LEVHA 19

a

b

c

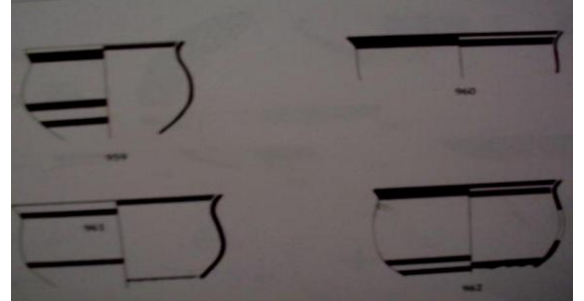

d

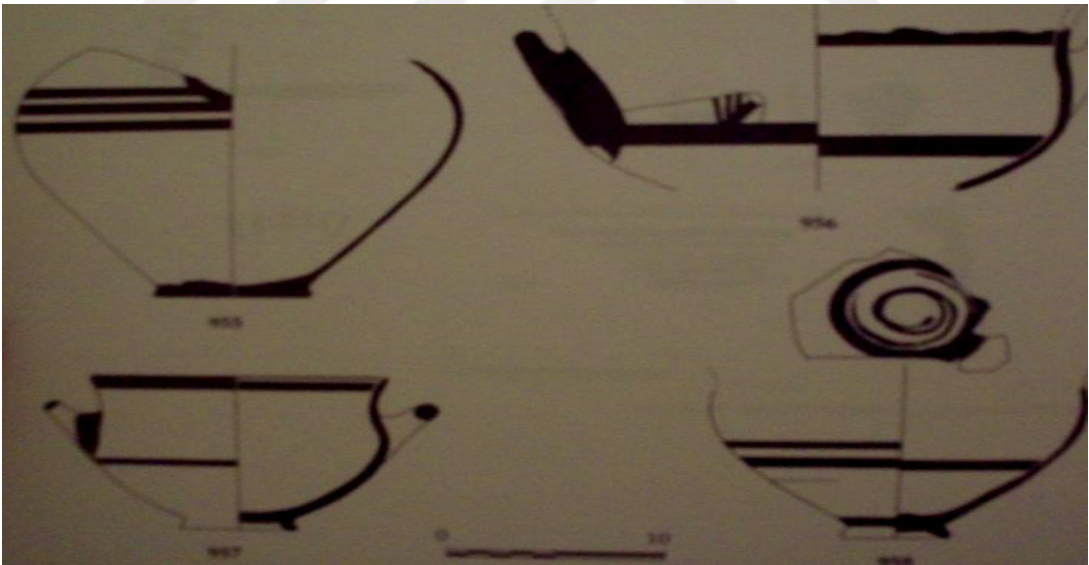
LEVHA 20

a

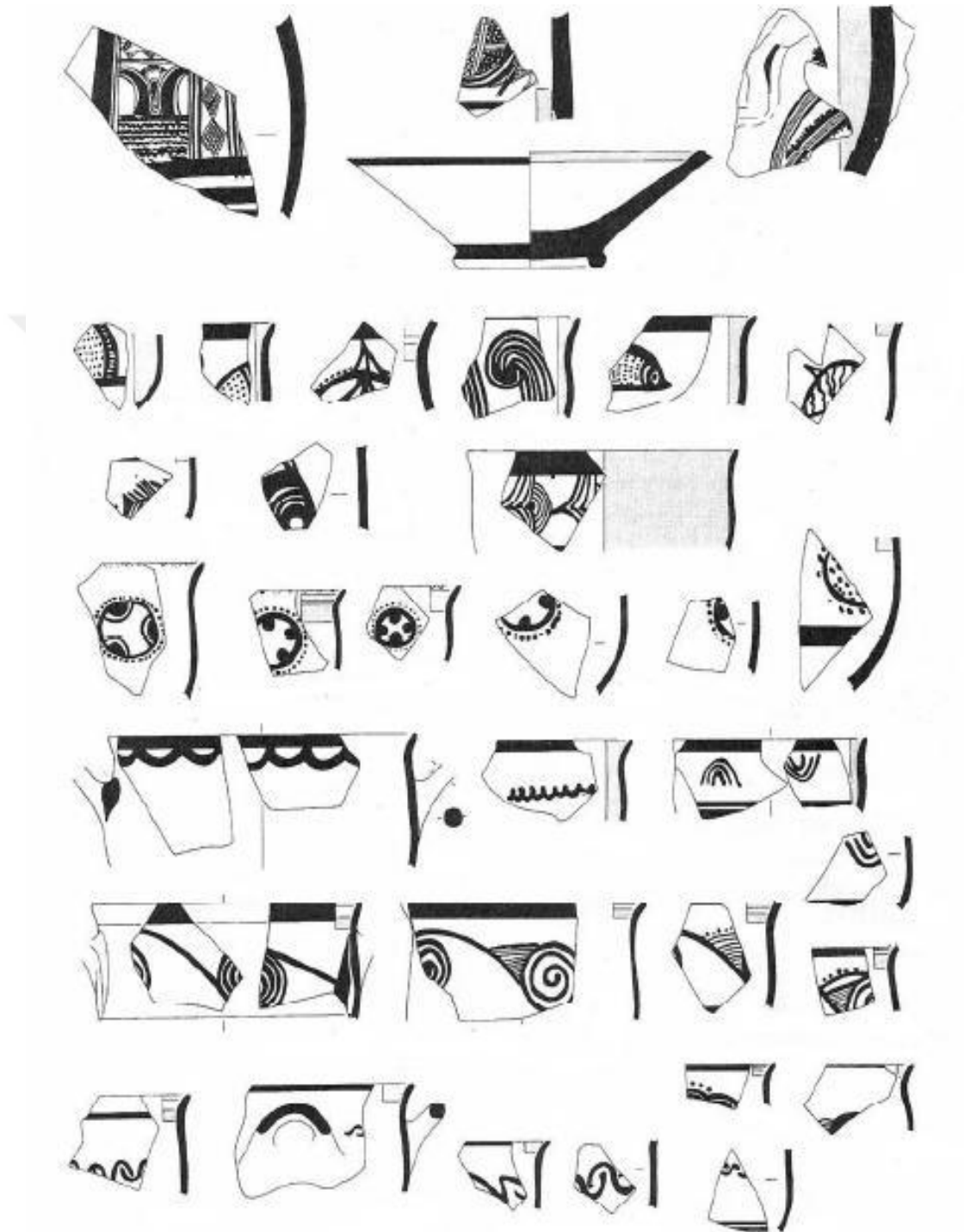

b

c

LEVHA 21

LEVHA 22

a

b

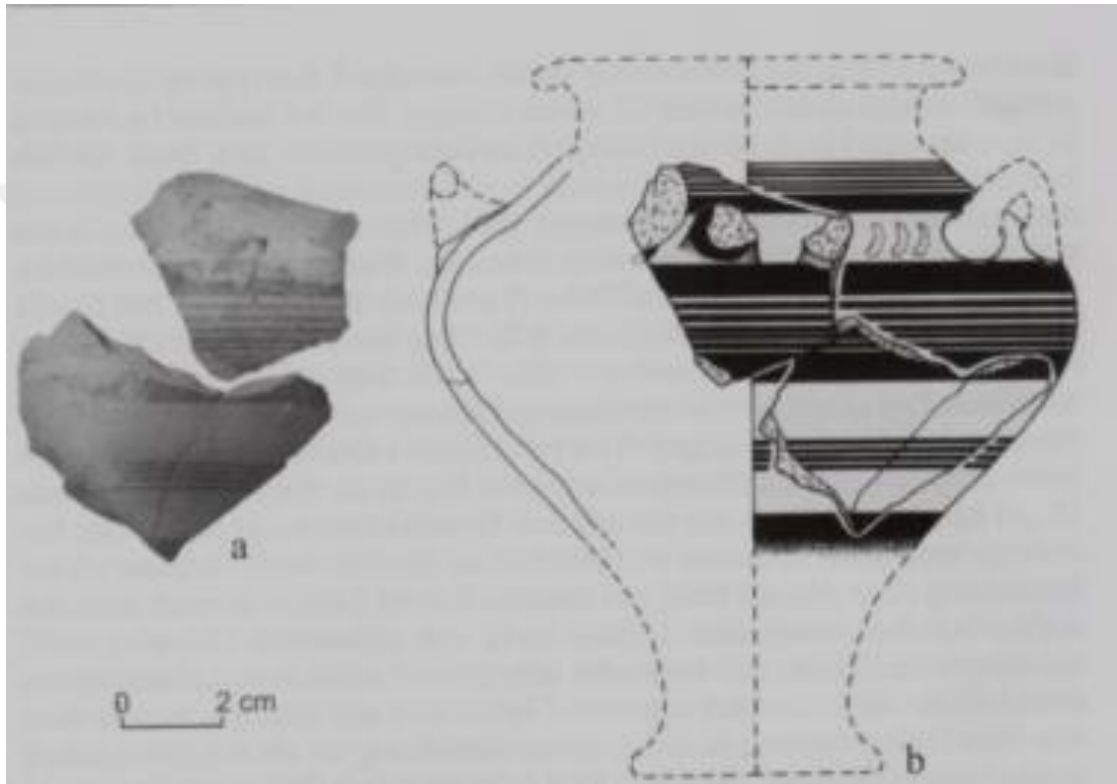

c

d

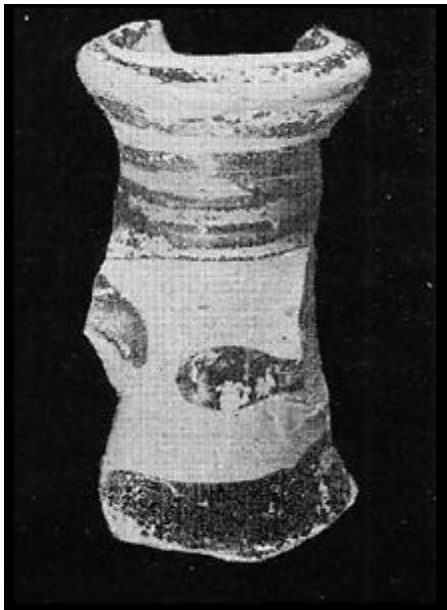
LEVHA 23

a

LEVHA 24

a

b

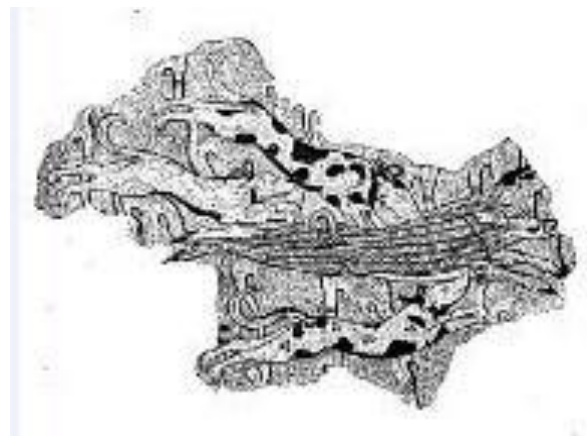
RESİM 1

a

b

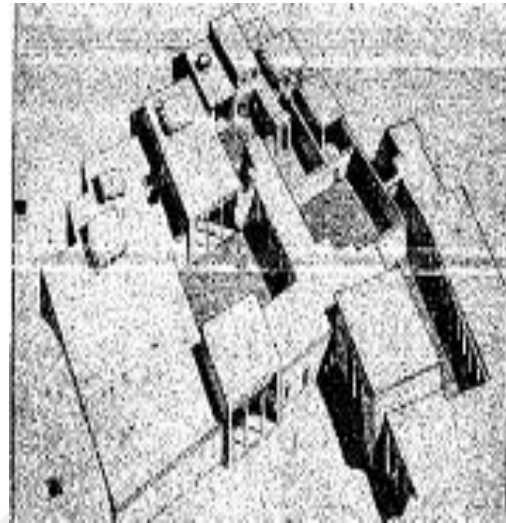

c

RESİM 2

a

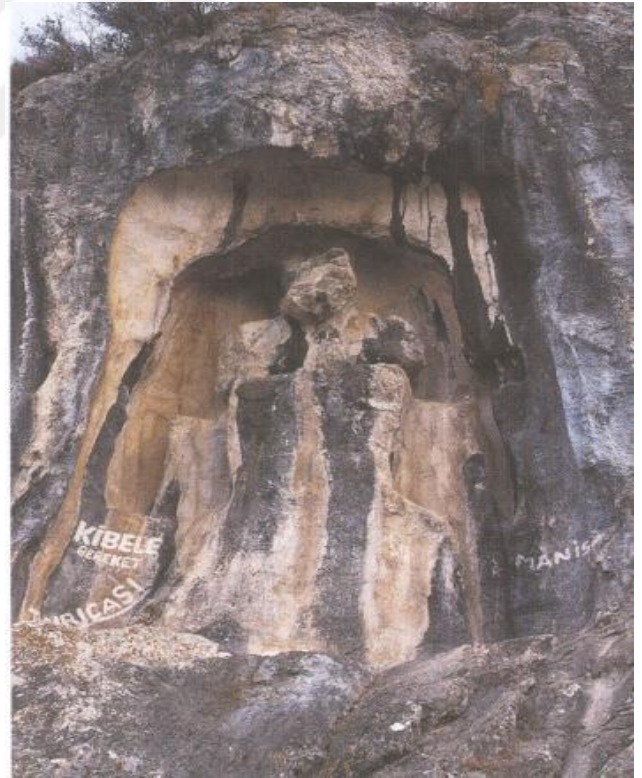
b

c

d

RESİM 3**a****b****c**

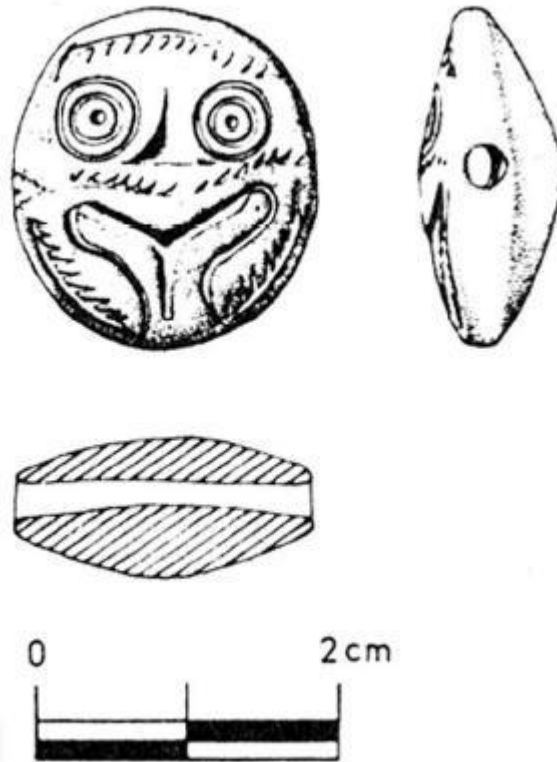
RESİM 4

a

b

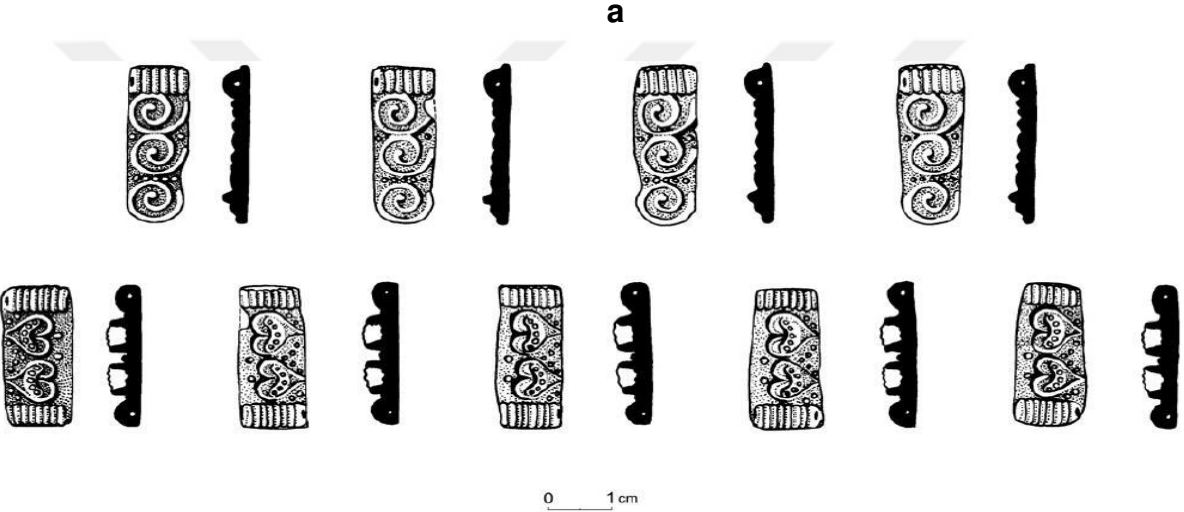

c

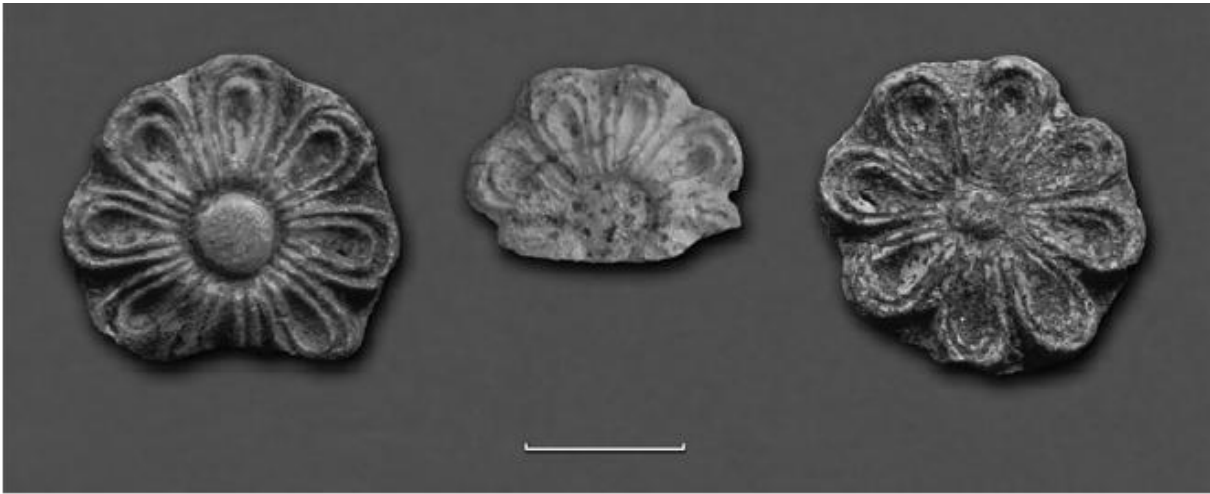
RESİM 5**a****b****c**

RESİM 6**a****b****c****d**

RESİM 6

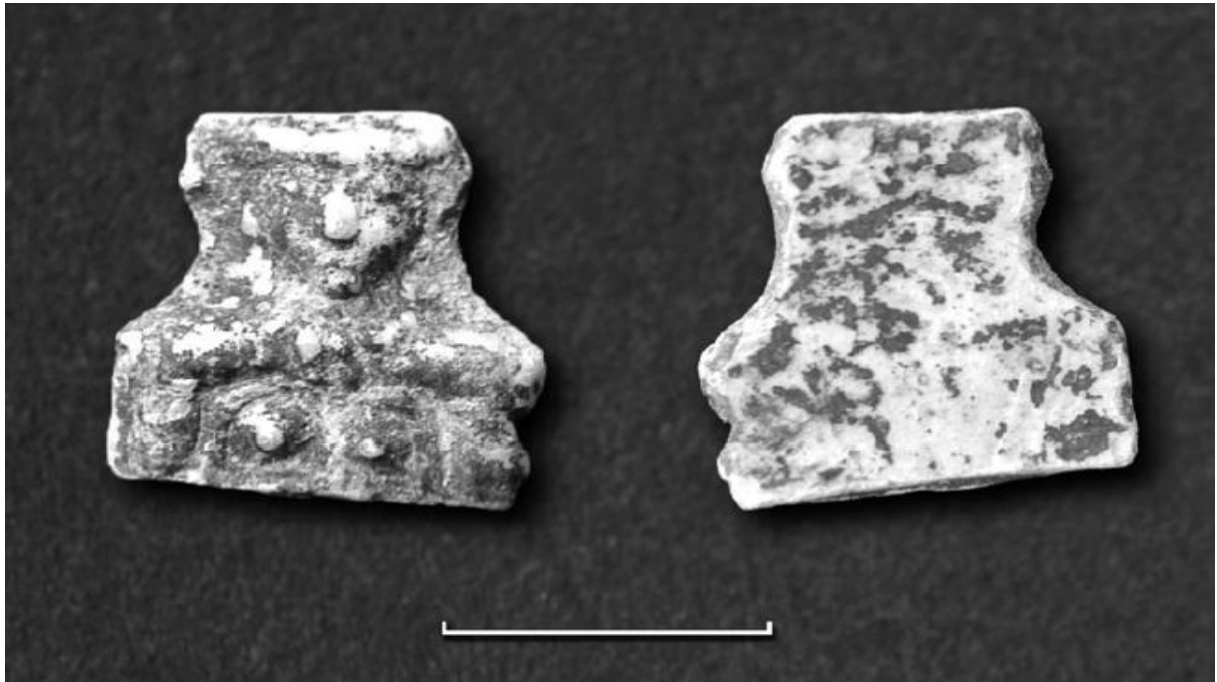

b

c

RESİM 8

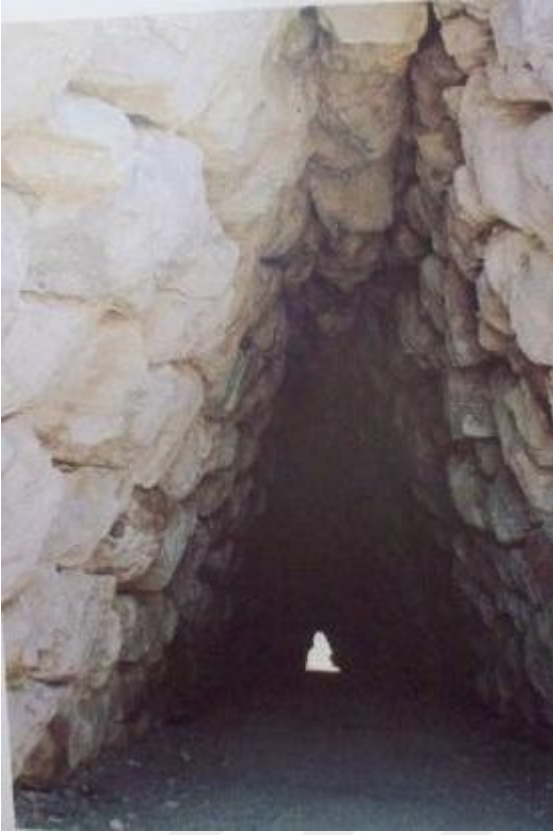
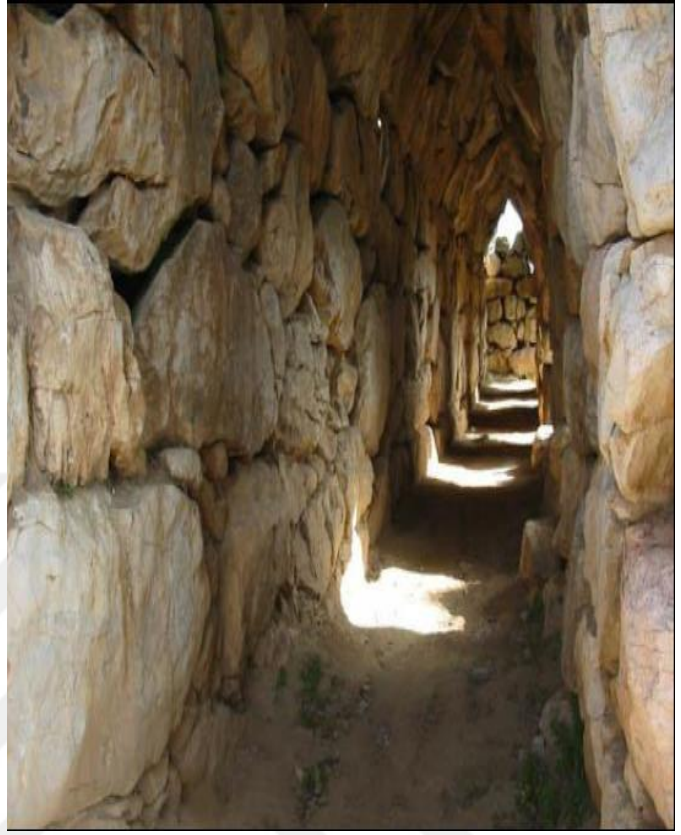
a

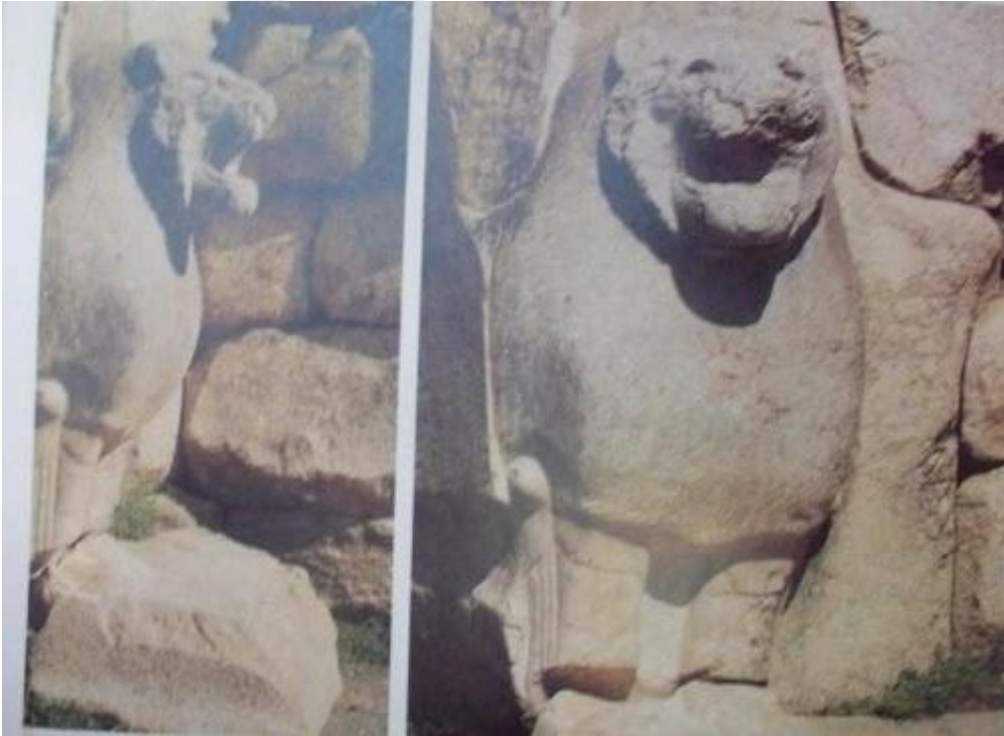

b

c

RESİM 9**a****b****c**

RESİM 10**a****b**

RESİM 11**a****b****c**

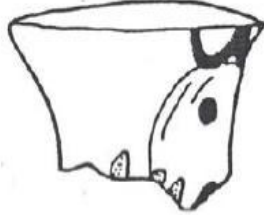
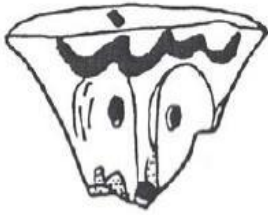
RESİM 12

a

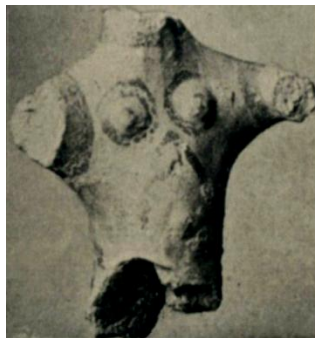
b

c

d

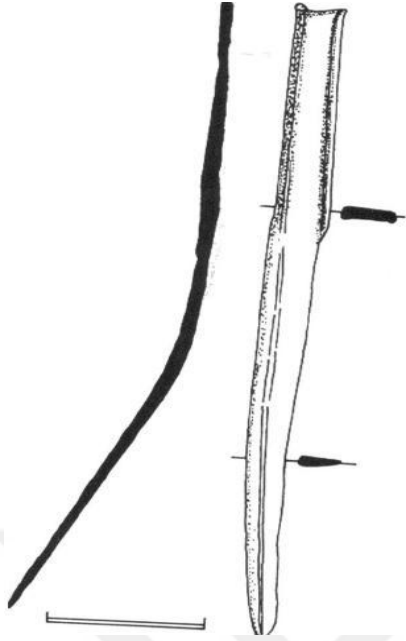

e

f

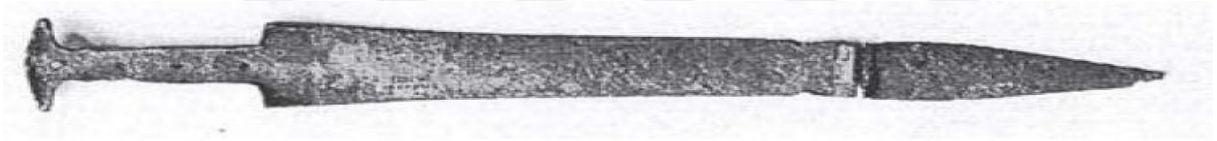
RESİM 13

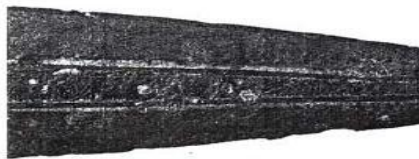
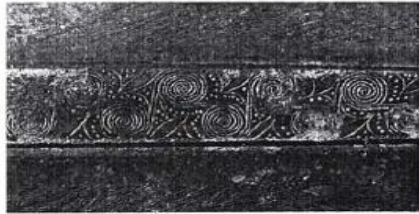
a

b

c

d

RESİM 14**a****b**

RESİM 15**a**

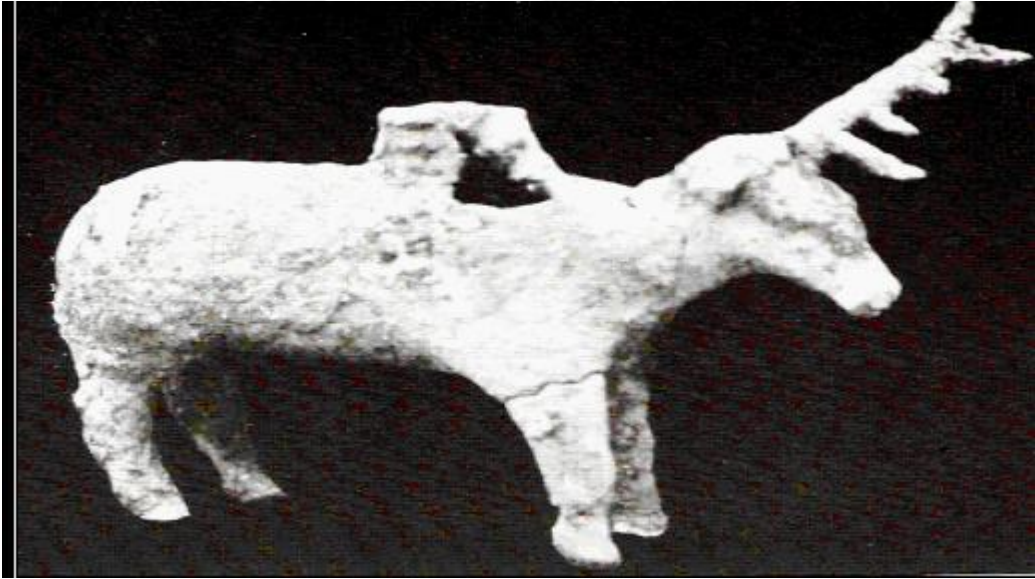
RESİM 16

a

b

c

RESİM 17

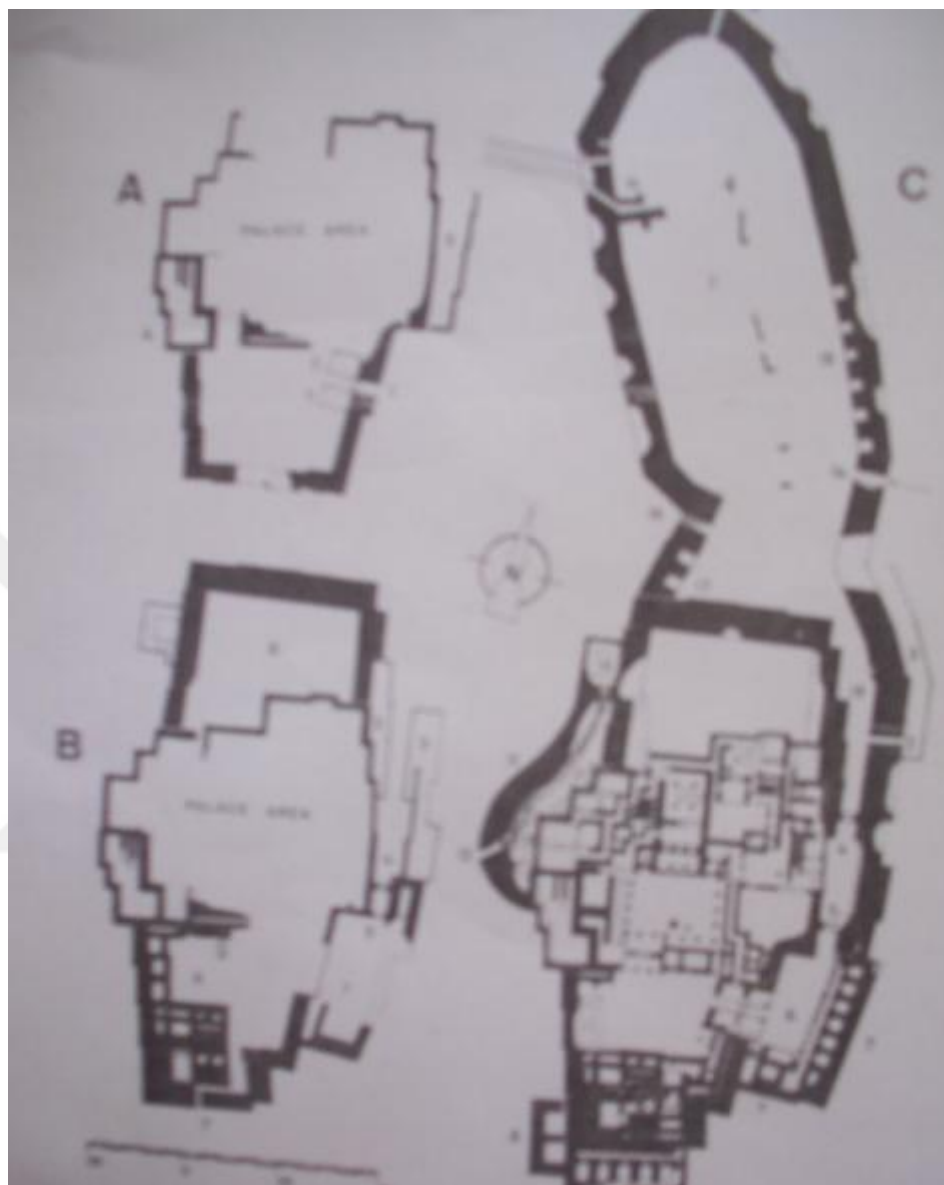

a

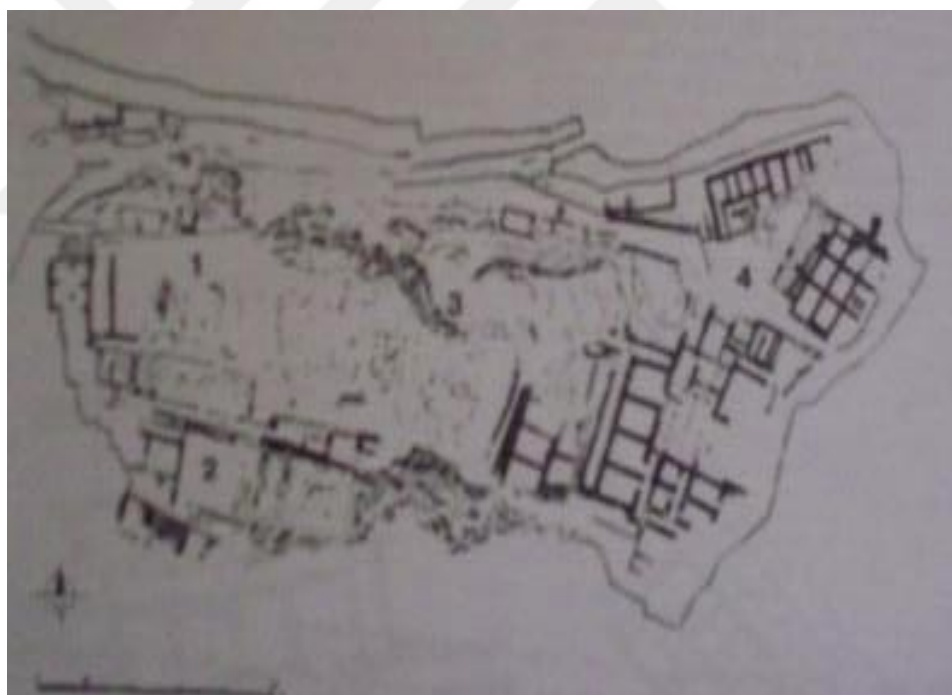

b

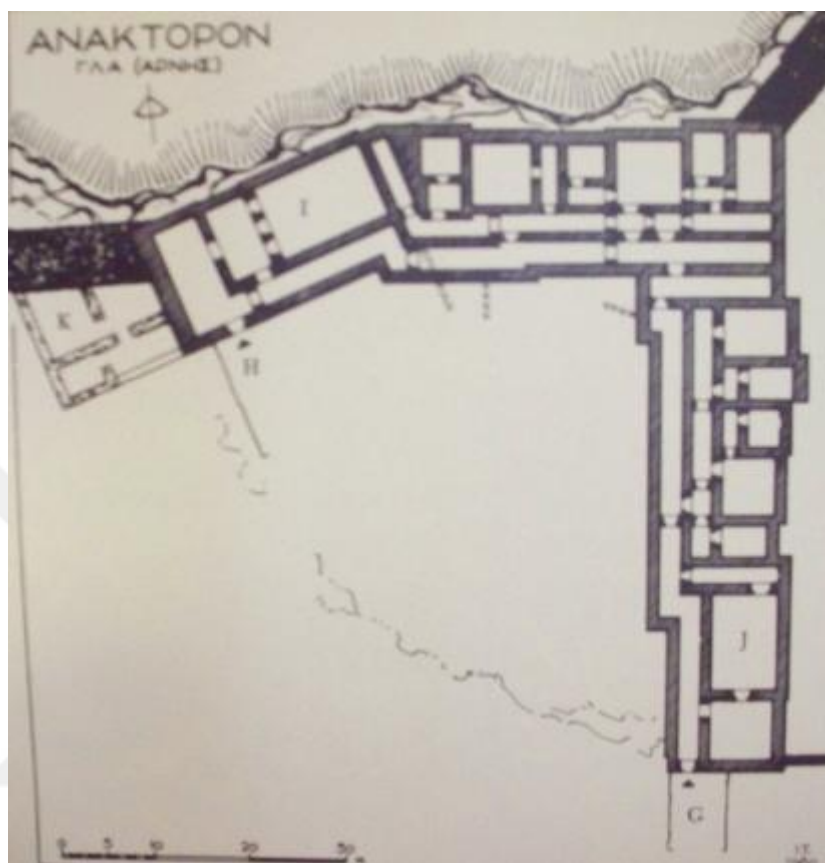
RESİM 18**a****b**

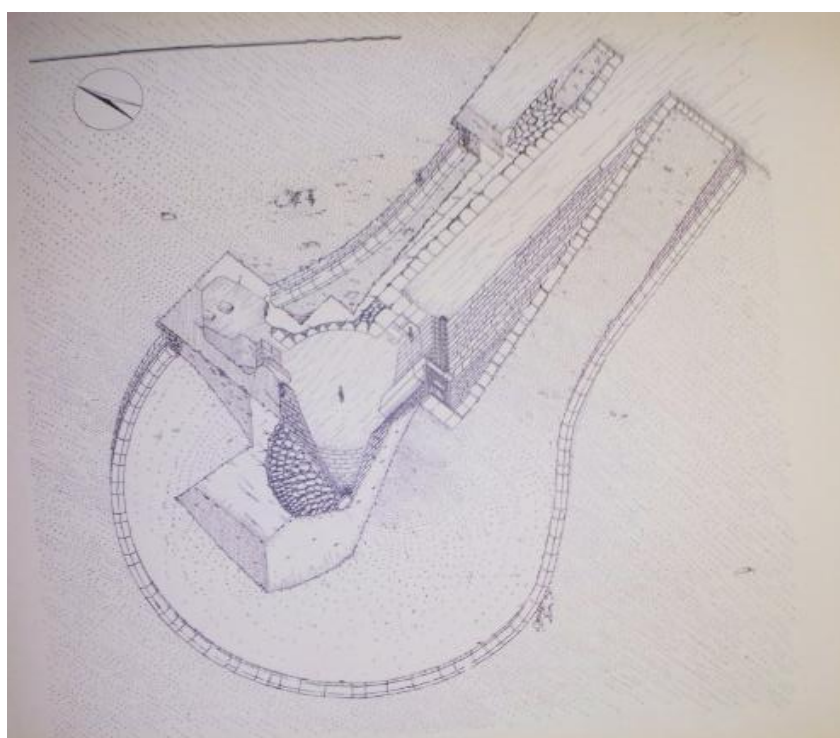
PLAN 1**a**

PLAN 2**a**

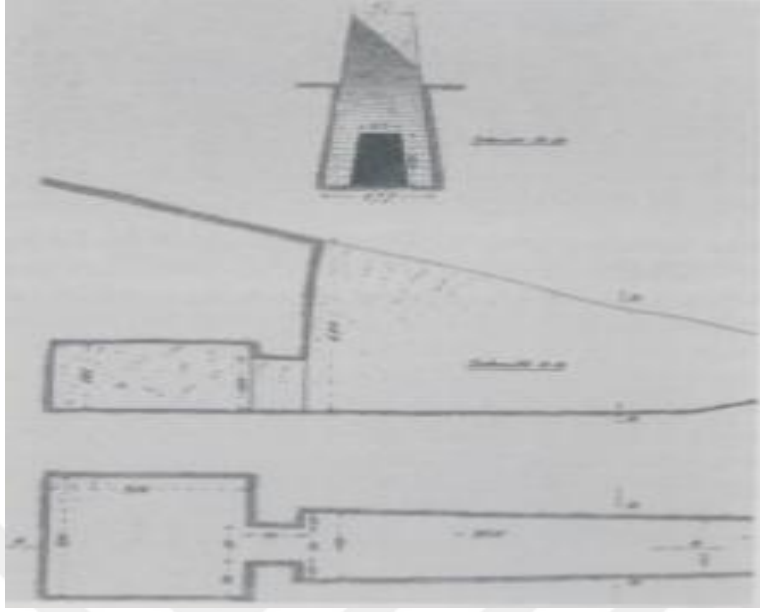
PLAN 3**a****b**

PLAN 4**a**

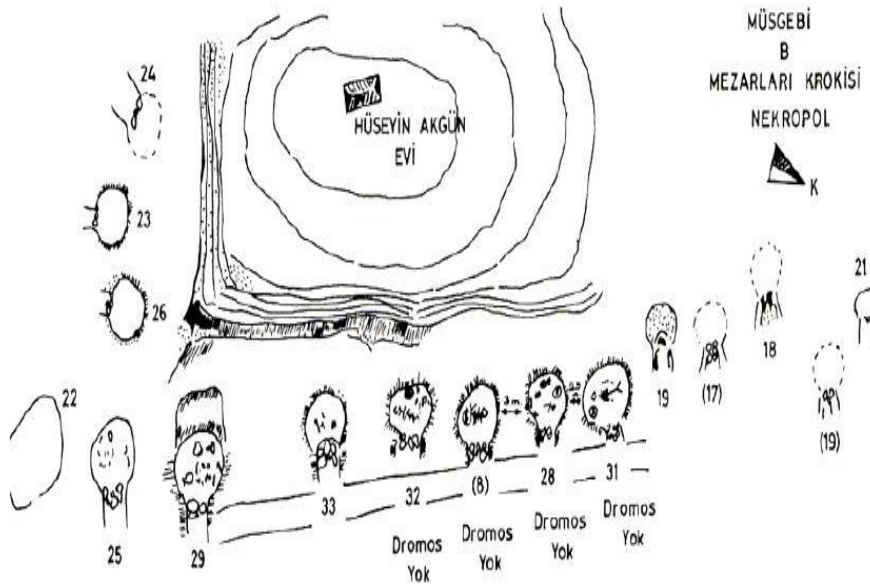
PLAN 5**a**

PLAN 6**a****b**

PLAN 7

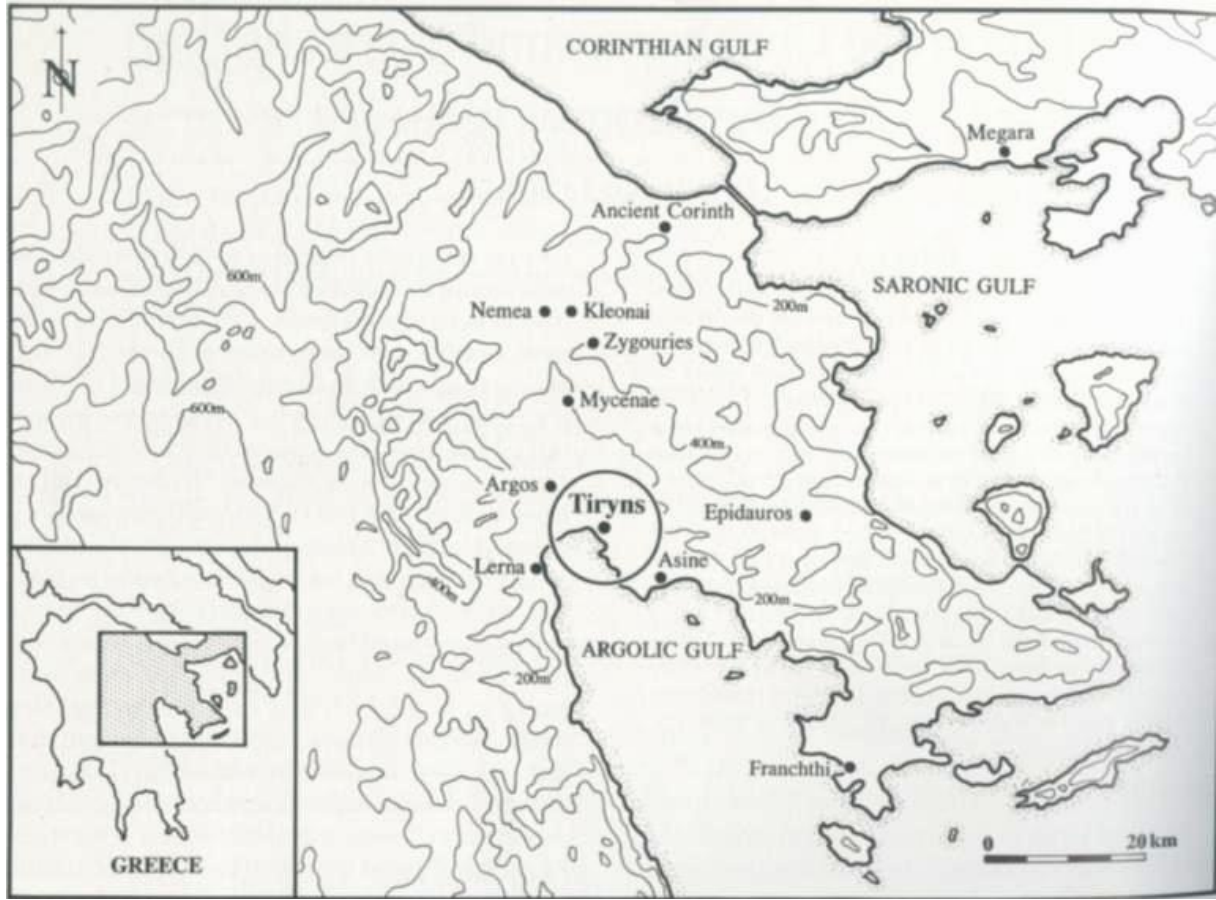
a

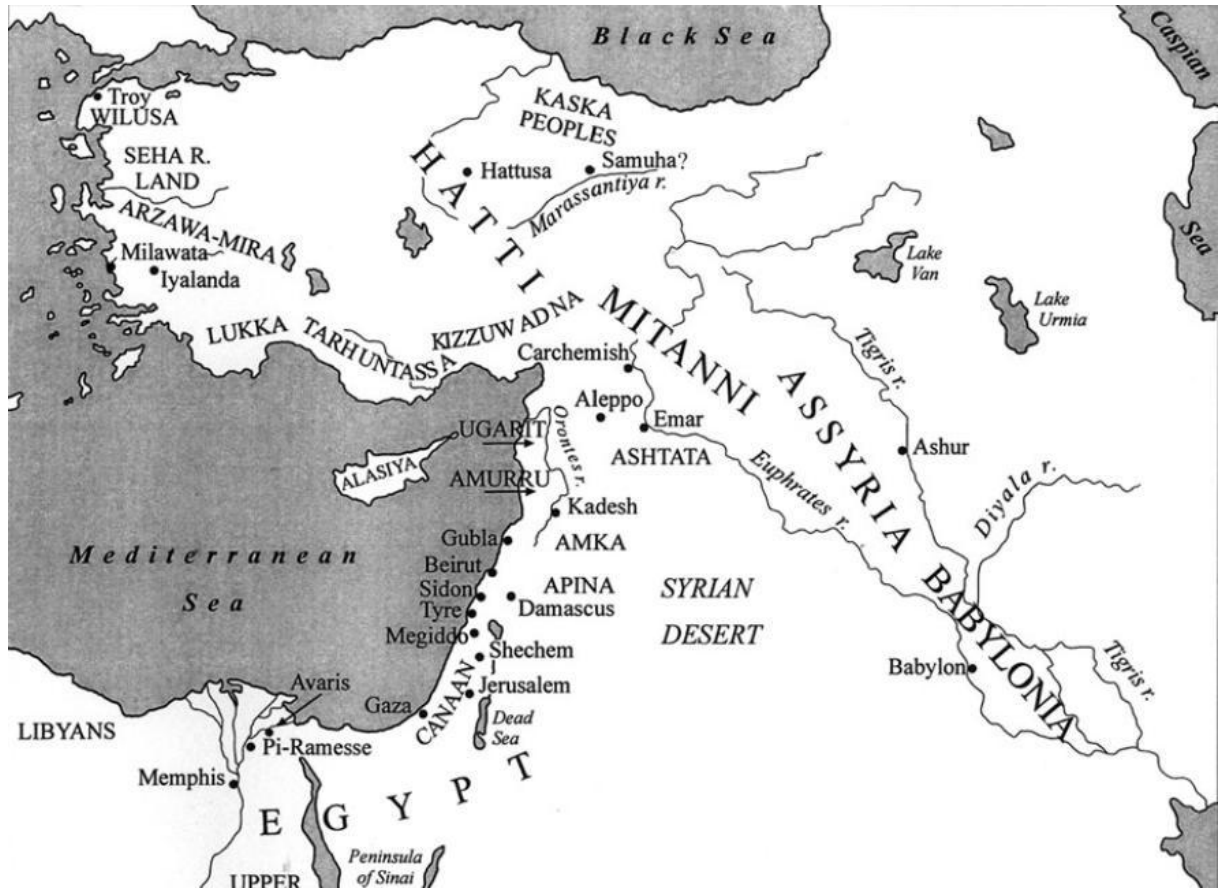
b

Harita 1: Yunanistan ve Ege Dünyası, Taylour 1990.

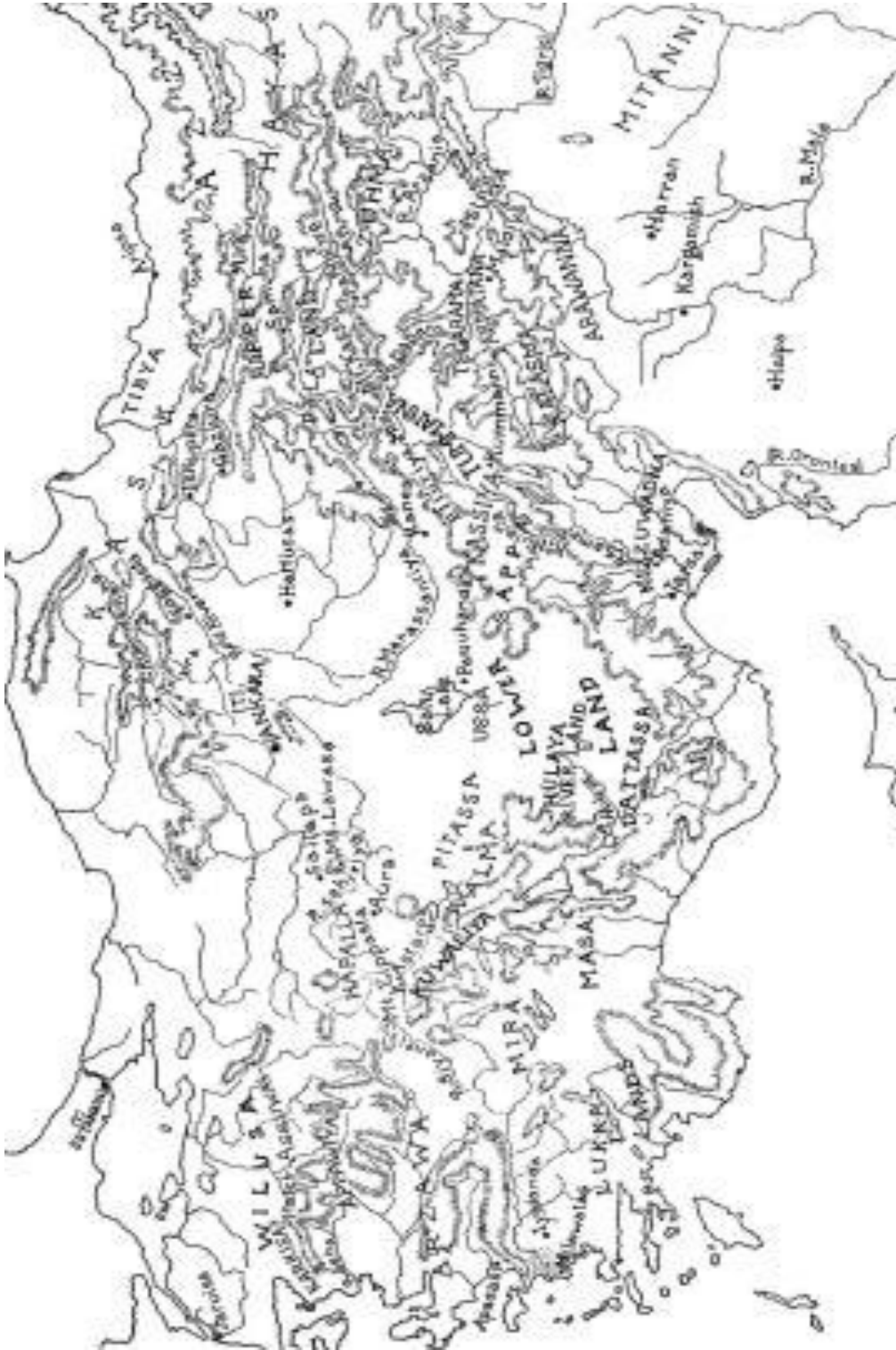
Harita 2: Yunanistan, Zangger 1994, figür 1.

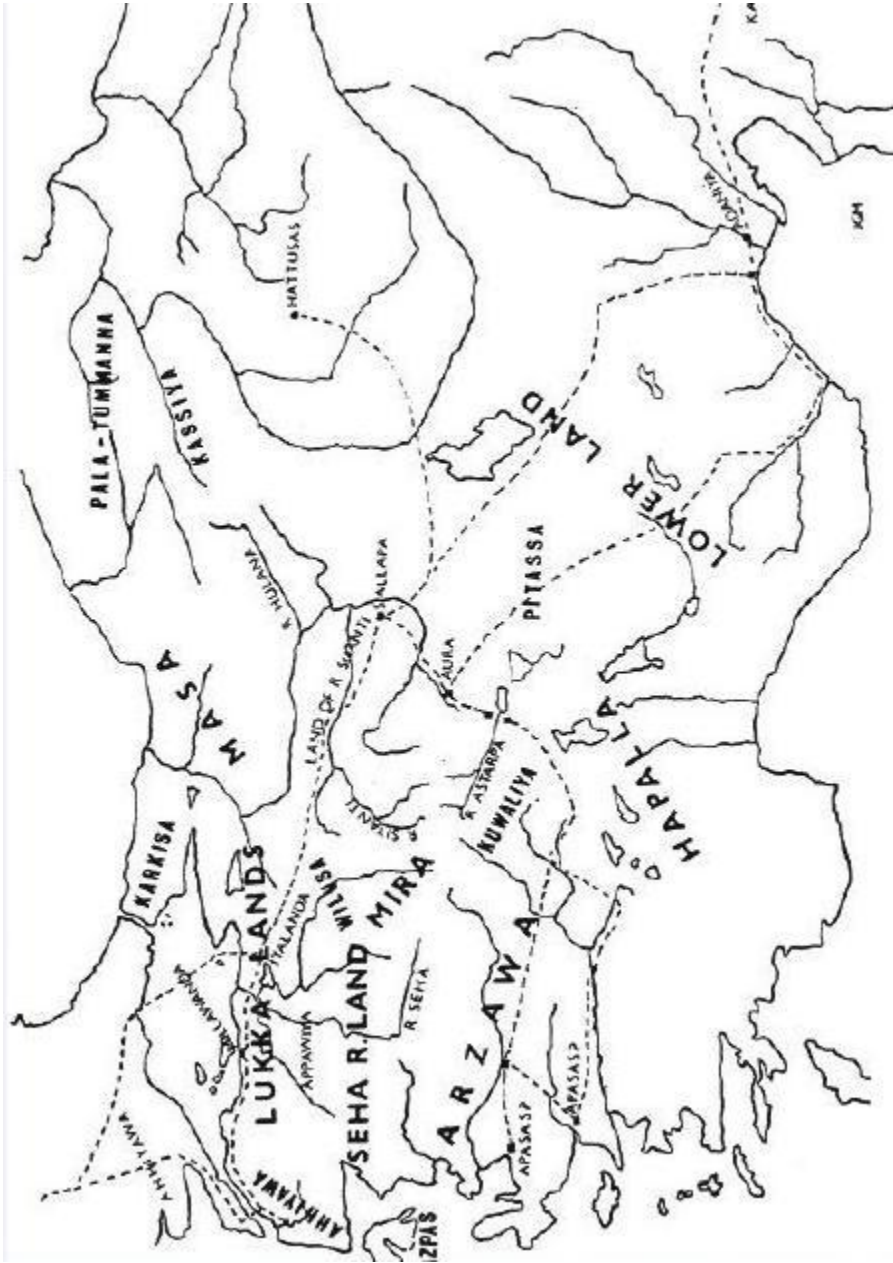
Harita 3: Geç Tunç Çağı Yakın Doğu, Bryce 2005, harita 4.

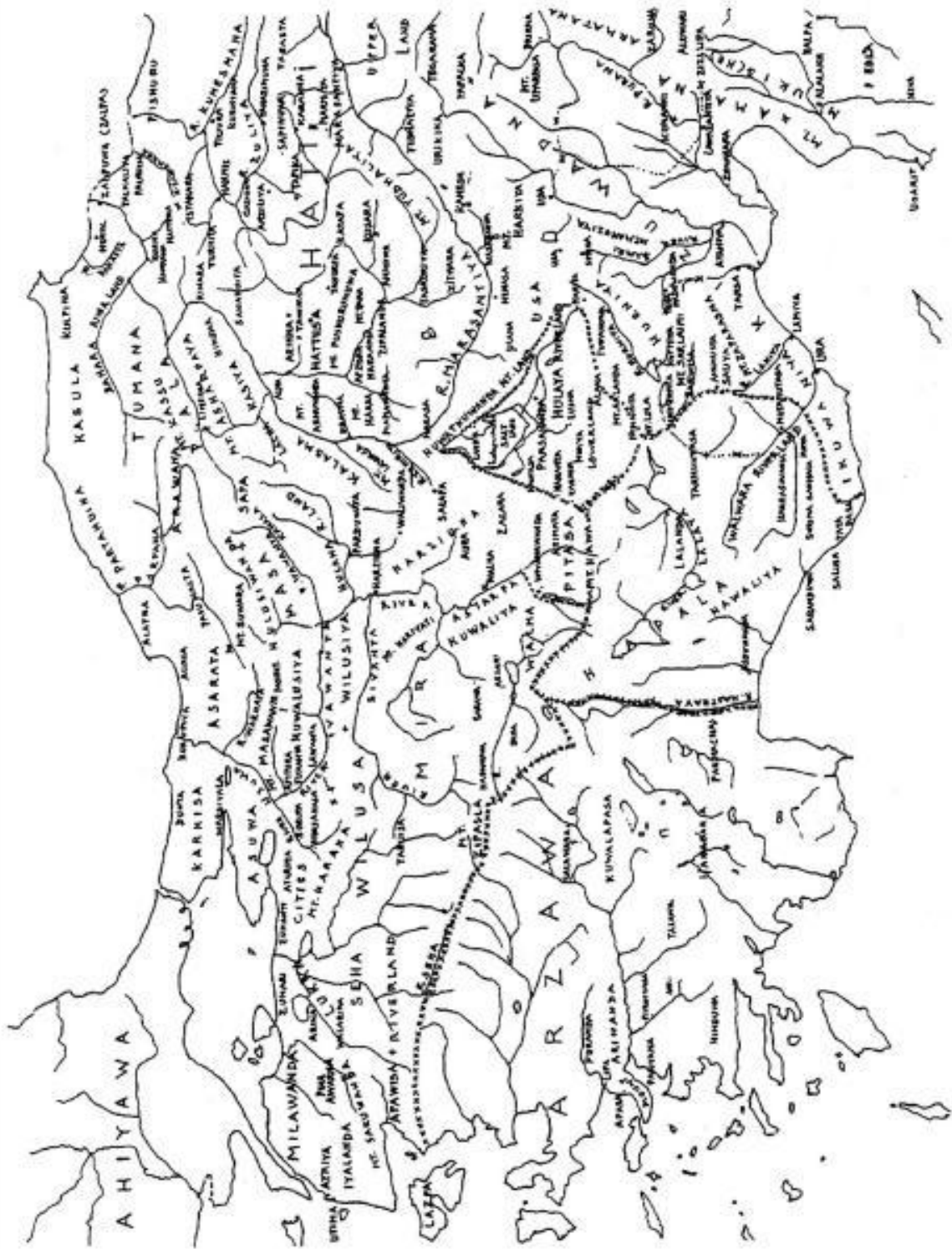
Harita 4: Hitit dünyası, Bryce 2005, Harita 3.

Harita 5: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu, Garstang-Gurney 1959.

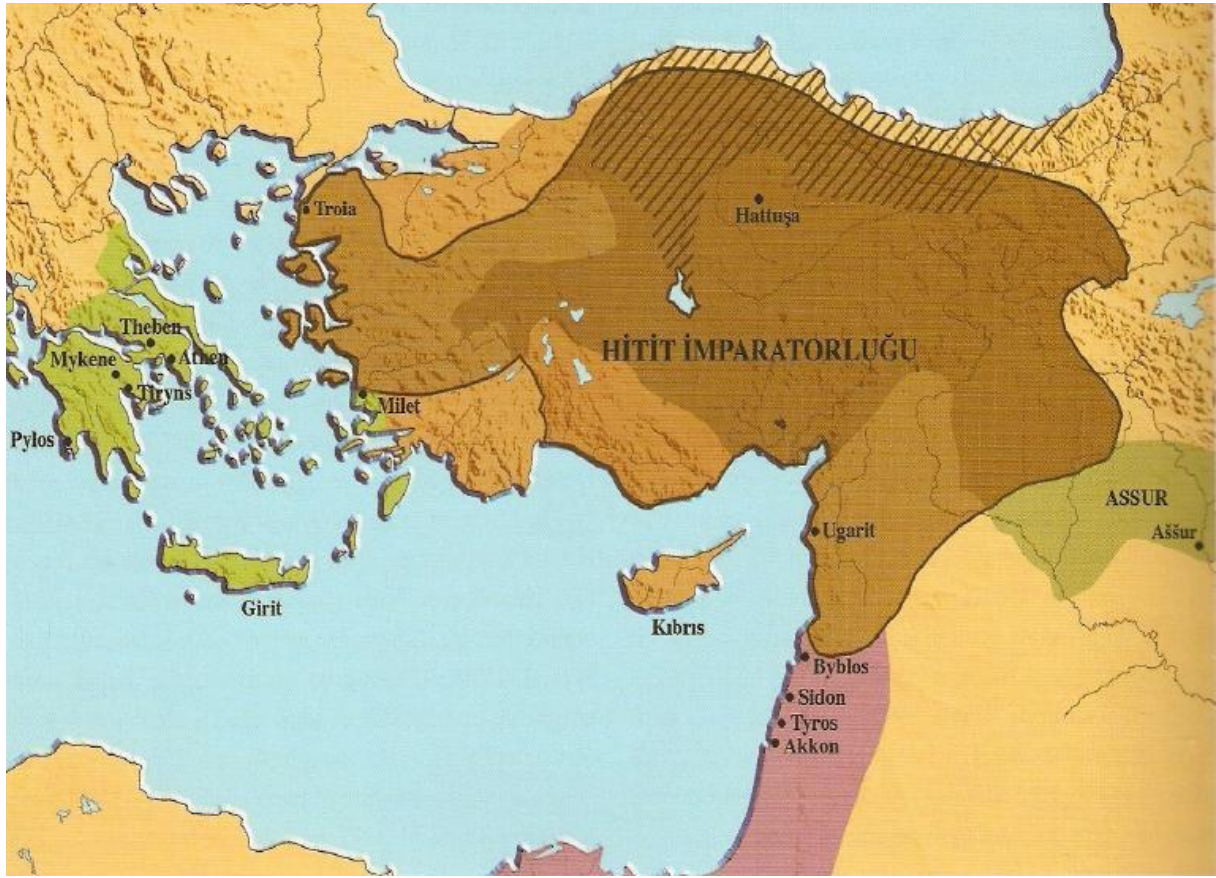
Harita 6: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu, Macqueen 1968.

Harita 7: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu, Mellaart 1993.

Harita 8: Batı Anadolu Haritası, Ünal 2003a.

Harita 9: M.Ö. 13. yy. Hitit İmparatorluğu ve komşuları, Latacz-Starke 2006, Harita 2.

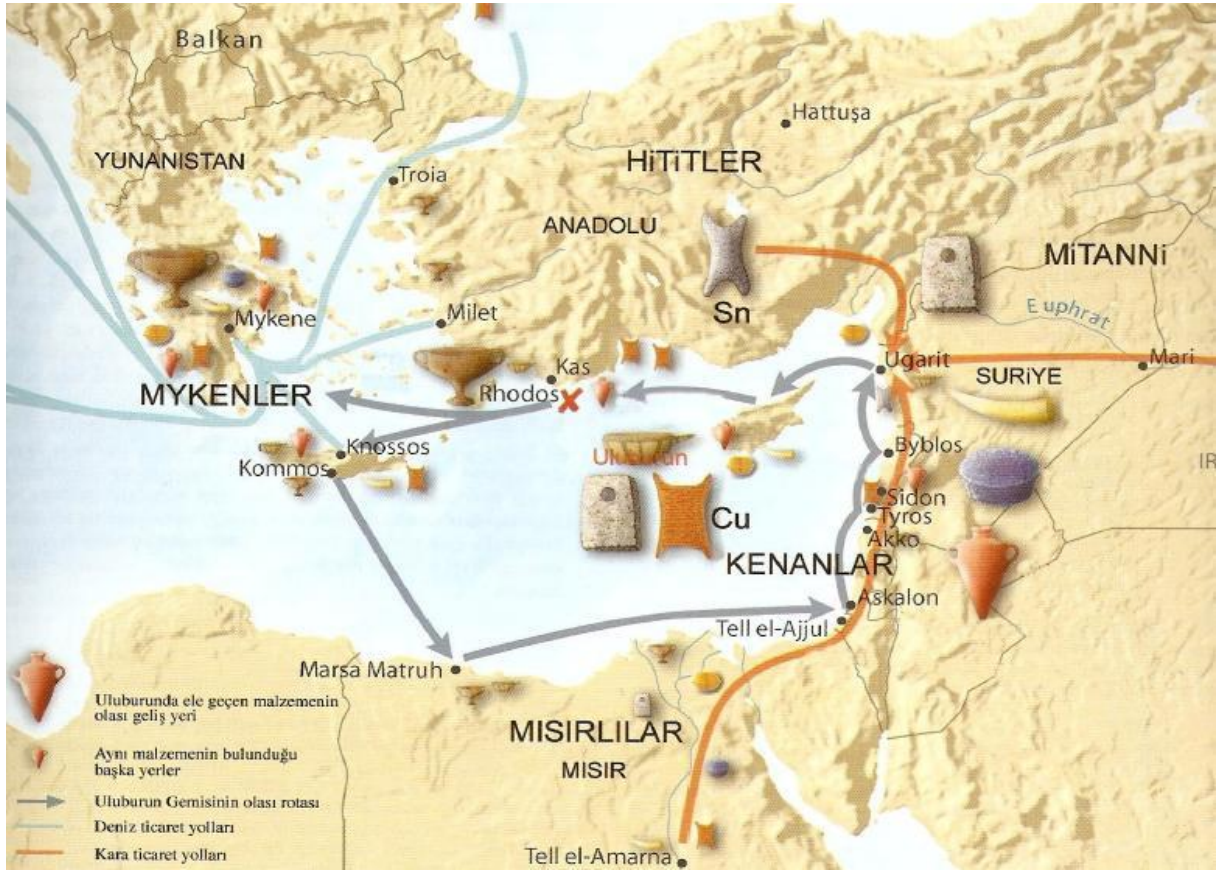
Harita: 10 M.Ö. 15-14. yy'da Doğu Akdeniz Bölgesi, Latacz-Starke 2006, Harita 1.

Harita 11: Uluburun gemisinin olası rotası, Pulak 2006, Resim 52

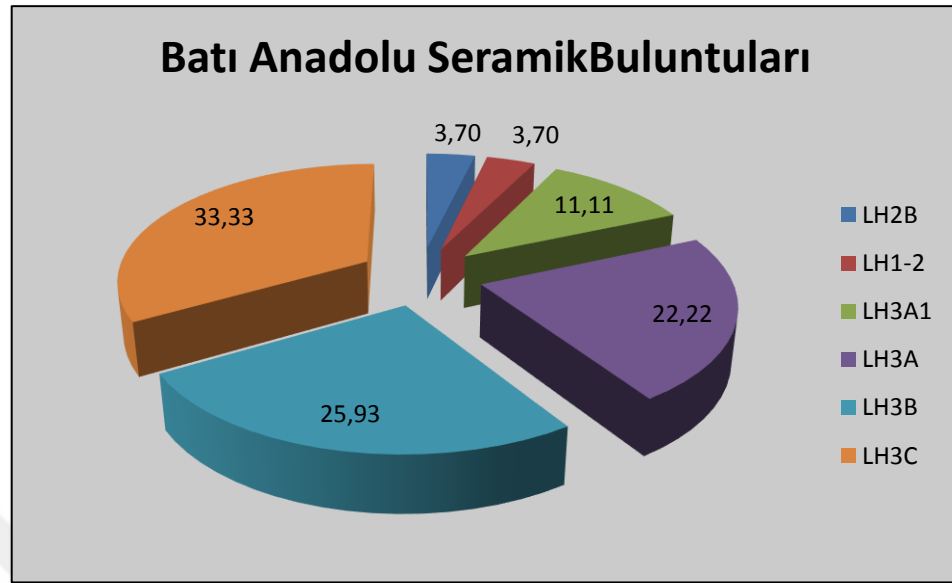

Harita 12: Myken seramiğinin yayılım alanları, Matthaus 2006, resim 21.

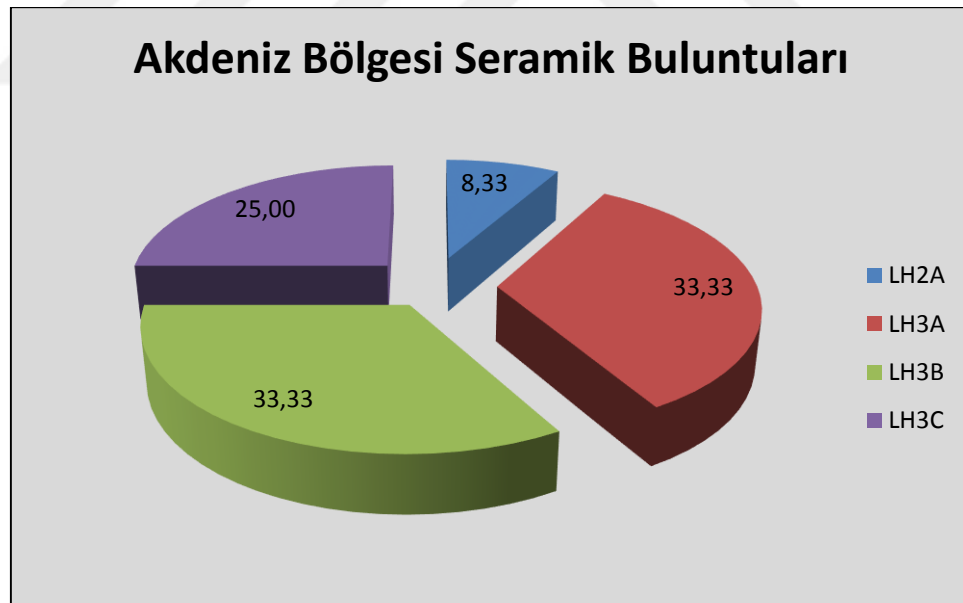

Harita 13: Uluburun gemisinin olası rotası ve malzemeleri, Pulak 2006, Resim 52.

GRAFİK 1

a

b